REGIONÁLNÍ MUZEUM V LITOMYŠLI

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV ZÁMRSK –
STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV SVITAVY
SE SÍDLEM V LITOMYŠLI

Carlsbrun
Rausenstein
Hoher Wald
Stadtbusch
Zügelteich
Lalschnauer teich
nach Plumenau
Stangendorff
Rothmühl
nach Politska
nach Titersbach
nach Bistrau
nach Svojanov
nach Bonna

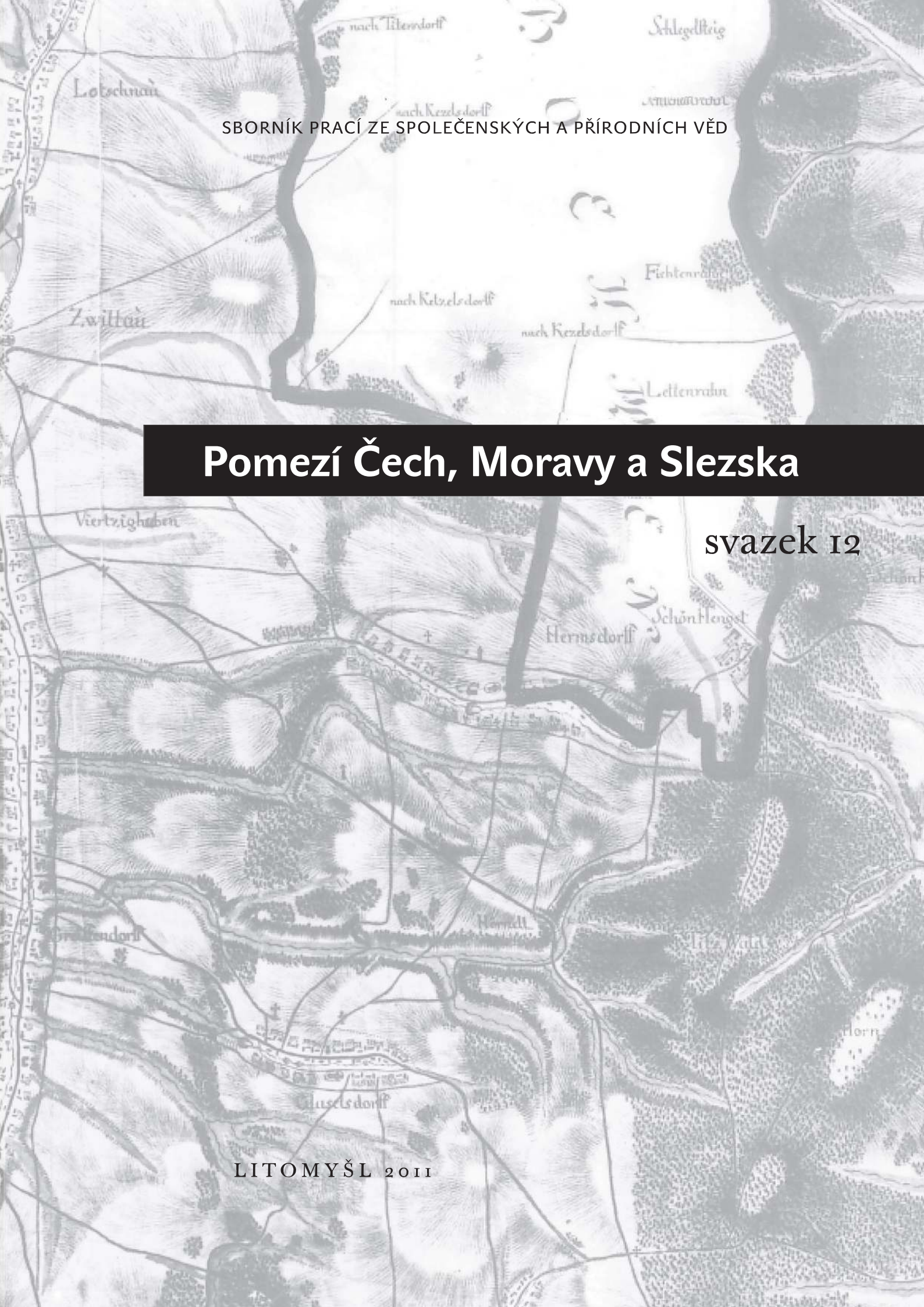

SBORNÍK PRACÍ ZE SPOLEČENSKÝCH A PŘÍRODNÍCH VĚD

Pomezí Čech, Moravy a Slezska

svazek 12

LITOMYŠL 2011

Sborník finančně podpořily Pardubický kraj
a Město Litomyšl

© Regionální muzeum v Litomyšli
zřizované Pardubickým krajem, 2011
ISBN 978-80-904064-6-9

Obsah

ČLÁNKY

Vladimír Velešík – Vladimír Velešík ml. – Marian Velešík, Brněnský vodovod a zápas o vodu mezi Brnem a Banínem /9
The Brno Water Mains and the Fight for Water between Brno and Banín /44
Brünner Wasserleitung und Kampf um das Wasser zwischen Brünn und Banín /46

Milan Skřivánek, Růžový palouček, Pojednání o proměnách historického vědomí /48
The Růžový palouček Memorial Meadow, A Treatise on Transformations of Historical Consciousness /127
Růžový palouček – Rosenanger, Besprechung über die Veränderungen des historischen Bewußtseins /129

MATERIÁLY

Vladislava Říhová, Jeho Milosti kameník – anonymní okruh sochařských děl počátku 17. století /135
The Noble's Stonemason – An Anonymous Cycle of Sculptural Works Dating Back to the Beginning of the 17th Century /161
Euer Gnaden Steinmetz – anonyme Kollektion von bildhauerischen Denkmälern vom Anfang des 17. Jahrhundert /163

Věra Kašparová, Kostel sv. Mikuláše a drobné sakrální stavby ve Sloupnici a okolí /165
St. Nicholas Church and Minor Sacral Structures in Sloupnice and Its Vicinity /224
Kirche des hl. Nikolaus und kleine Sakralbauwerke in Sloupnice und Umgebung /225

Eva Kolářová, Sbírka uniforem a stejnokrojů Regionálního muzea v Litomyšli /226
The Collection of Military and Other Uniforms in the Possession of the Regional Museum in Litomyšl /231
Uniform- und Dienstrock-Sammlung im Regionalmuseum in Litomyšl /232

SDĚLENÍ

František Hoffmann, Jindřich Růžička (* 4. dubna 1926 Česká Třebová, † 7. ledna 2011 Litomyšl) /235

Oldřich Pakosta, Za PhDr. Janem Kapustou /238
Výběrová bibliografie prací Jana Kapusty (sestavil Jan Kapusta ml.) /242

NOVÁ LITERATURA

Jana Martínková – Jiří Šmeral, Z nové literatury o dějinách Moravskotřebovska za léta 2006 až 2010 /253

Přispěvatelé do svazku 11 /266

Redakční poznámka /267

Články

Brněnský vodovod a zápas o vodu mezi Brnem a Banínem

VLADIMÍR VELEŠÍK – VLADIMÍR VELEŠÍK ml. – MARIAN VELEŠÍK

Motto:
„a s každým douškem čisté vody
z nového vodovodu
budou občané pít zdraví“.
dr. Michael Feith

Úvodem

Již za necelé dva roky, v říjnu roku 2013, si připomeneme sté výročí provozu I. březovského vodovodu. Projektu, který v době svého vzniku vyvolával celou řadu polemik, jak mezi odbornou, tak i mezi laickou veřejností. Většina těchto polemik ustala po 4. říjnu roku 1913, kdy do Brna přitekly první litry životodárné tekutiny. Březovský vodovod (v době svého vzniku nesl jméno císaře Františka Josefa I.) vyřešil na určitý, relativně krátký čas palčivou otázku zásobování prudce se rozvíjejícího města Brna pitnou vodou. Jak to však již v lidském konání bývá, řešení problému jedněch (v tomto případě se jednalo o desítky tisíc lidí) vyvolává minimálně stejně závažné problémy u jiných (byť jen u několika stovek lidí). A tak radost a uspokojení poměrně velké části brněnského obyvatelstva bylo na druhé straně vyváženo značnou mírou obav a existenčních nejistot u většiny obyvatel obce, o jejíž existenci neměla pravděpodobně větší část tehdejších občanů Brna ani ponětí. Touto obcí byl Banín v tehdejším politickém okrese Polička.

Zásobování města Brna pitnou vodou a I. březovský vodovod

V roce 1850 došlo k připojení řady rozrůstajících se předměstských obcí a osad k městu Brnu[1]. Tím výrazně stoupl počet obyvatel města a zároveň se zvýšil již tak značný tlak na nutnost zabezpečit pro tyto obyvatele dostatečné množství pitné vody. Všechna připojovaná předměstí byla totiž do této doby zásobována vodou pouze z místních studní, které však byly zamořeny prosakujícími odpadními vodami. V této době fungoval v Brně vodovod z Cimplu (zanikl v roce 1857 pro svůj špatný technický stav) a vodovod z Kartouz (zanikal postupně po I. světové válce, definitivně v roce 1925). V roce 1861 byl podán návrh, aby byl vybudován vodovod, který by přiváděl do města vodu z řeky Svratky, a to z oblasti Kamenného mlýna. Město proto v červnu roku 1861 Kamenný mlýn koupilo a v roce 1863 vypsalo soutěž na výstavbu nového vodovodu. Bylo podáno devět soutěžních návrhů, ale žádný z nich nebyl nakonec realizován. Důvodem byly vysoké pořizovací náklady. Problém se zásobováním řady oblastí města Brna pitnou vodou tak přetrval i do dalších

let. Nakonec došlo k vypsání nové soutěže, vítězem se stala firma anglického stavitele Thomase Docwry. Dne 30. března 1869 byla uzavřena smlouva mezi městem Brnem a tímto anglickým stavebním podnikatelem o zásobování města Brna filtrovanou, a tedy pitnou vodou. Stavba nového vodovodu (pisáreckého) započala již na podzim roku 1869, do roku 1872 byla vybudována úpravna vody v Pisárkách. Voda byla odebírána z řeky Svratky nad jezem u výše zmíněného Kamenného mlýna, dále čištěna prostřednictvím sedimentace a filtrovacích bazénů a poté čerpána do vodovodu města. Naděje, že nový vodovod přinese do města dobrou pitnou vodu a že řešení otázky pitné vody pro město Brno bude na řadu let možno odsunout, se nenaplnily[2]. Voda přiváděná do Brna vykazovala řadu nedostatků. Odborníci konstatovali velmi malou tvrdost vody, značně nestálou teplotu (především velmi vysoká teplota v letních měsících), nedokonalá filtrace nedokázala odstranit z vody velké množství organických látek apod. Jako zásadní problém se ukazovalo i to, že voda při silnějších dešťových srážkách nebo při rychlém tání sněhu v předjaří vykazovala silné zakalení. Problémem bylo rovněž silné znečištění vody řeky Svratky odpadními vodami obcí na jejích březích. Situace byla v následných letech řešena výstavbou nových krytých filtrů v pisárecké úpravně vody (původně zde byly 3 otevřené biologické filtry, v letech 1884–1893 došlo k výstavbě tří krytých filtrů a v roce 1901 dalších dvou otevřených filtrů), mimo to byly rozšířeny již existující zásobníky na surovou vodu apod. Zmíněné úpravy nakonec splnily svůj účel, protože prováděné bakteriologické zkoušky nepřekračovaly s výjimkou období povodní a prudkého tání sněhu povolené limity. Město se snažilo situaci řešit rovněž odkoupením vodárny (stalo se tak po dlouhém jednání v roce 1902) od soukromé akciové společnosti (podíl města v této společnosti byl 10%). Přes všechna tato opatření došli zástupci města nakonec k závěru, že ze surové svratecké vody lze získat pouze vodu užitkovou, nikoli pitnou. Proto pisárecký vodovod sloužil (od roku 1913) v nižších částech města k zásobování továren, průmyslových podniků a domácností užitkovou vodou, dále k veřejným účelům, především ke kropení ulic.

Jinou alternativu v zásobování Brna pitnou vodou představoval projekt, který se poprvé objevil (později byl opakovaně zvažován) v roce 1884 a počítal s výstavbu údolní přehrady u Kníniček. Byl však záhy odborníky zamítnut, protože *„podle mínění vynikajících expertů by údolní přehrada neznamenala žádné řešení otázky dodávek nezávadné pitné vody“*[3].

Již od druhé poloviny 70. let 19. století se datují pokusy, které měly prozkoumat možné zdroje podzemních vod v blízkém okolí města Brna a zajistit tak pro jeho obyvatele zásobování kvalitní pramenitou vodou. Měly být vedeny s ohledem na finanční stránku věci a na co největší blízkost pramenné oblasti místu spotřeby, tj. městu Brnu. Tyto první průzkumy však vedly k neuspokojivým výsledkům, a přiměly tak představitele města hledat možné rezervy v již existujících vodovodních zařízeních (jejich modernizace a rozšíření, hledání možných úspor).

Situace se však začala měnit na počátku 80. let 19. století. V roce 1880 se starostou města Brna stal Gustav Winterholler[4]; ten v dalších letech patřil k výrazným zastáncům vybudování moderního vodovodu, který by přiváděl

pramenitou vodu do Brna z některých okolních pramenných oblastí. Právě v této době upozornil stavitel Moritz Kellner von Brünnheim[5] na možnost získat pitnou vodu z hornin Josefského údolí u Adamova, případně z údolí řeky Punkvy u Blanska. Nebyl ovšem jediným zastáncem této myšlenky. Na možnost přivést pitnou vodu do Brna právě z údolí řeky Punkvy upozorňovali i ing. Ottokar Burghart[6] a prof. Alexander Makowsky[7]. Koncem roku 1884 se Moritz Kellner von Brünnheim rovněž zabýval pramennou oblastí v bílovickém údolí a posléze i oblastí pod Útěchovem a Soběšicemi. Průzkumu neuniklo ani údolí v oblasti Kartouz. V roce 1885 došlo k vyhloubení pokusné studny (byly zde vyvrtány čtyři vrty) na loukách u Žabovřesk. Tento projekt byl však záhy opuštěn, a to pro nedostatečné zásoby podzemní vody v této oblasti[8]. K dalším místům, kde byly hledány zdroje pramenité pitné vody, patřilo i údolí Ponávky v Řečkovicích a Králově Poli, později byly pokusné vrty prováděny i u Vlkova, severozápadně od Letovic. I zde se ukázalo, že tento výběžek české křídové tabule neposkytuje tolik vody, kolik by jí bylo třeba pro zásobování města Brna v budoucnosti[9].

Z výše zmíněných možností byl nakonec představiteli města přijat návrh stavitele Karla svobodného pána von Schwarze. Ten byl pověřen vypracovat projektovou dokumentaci vodovodu z pramenné oblasti Josefské údolí u Adamova. I zde se však počítalo s výstavbou čisticích a filtrovacích nádrží. Voda z této oblasti měla být poté dopravována 24 km dlouhým vodovodem do rezervoáru na Špilberku. Plánovaný vodovod měl mít vypočítanou kapacitu 255 l/s, náklady se měly pohybovat kolem 800 000 zlatých (do tohoto rozpočtu však nebyly zahrnuty náklady na stavební povolení, zisk některých vodních práv apod.). V průběhu let 1886–1887 prováděla zdravotní komise průzkumy chemické, bakteriologické i mechanické čistoty vody z těchto pramenů. Výsledky byly v převážné většině negativní. Voda ze dvou největších pramenů totiž vůbec neodpovídala požadavkům na pitnou vodu (výbornou kvalitu vody vykazoval pouze jeden malý pramen, jehož vydatnost se ovšem pohybovala v rozmezí pouhých 3,5–4,5 l/s). Doplňková zpráva k projektu navíc konstatovala mimořádné kolísání obou největších pramenů, a to jak co do množství vody, tak co do její teploty. Voda z těchto pramenů rovněž vykazovala časté zakalení, pravděpodobně kvůli častým srážkám. Problémem byl i vysoký obsah organických látek ve vodě. Ze všech těchto důvodů byl nakonec tento projekt odmítnut.

Někteří z odborníků (včetně prof. Alexandra Makowskyho) navrhli rovněž možnost získat pitnou vodu z Brněnské pánve hloubkovým vrtáním, až do hloubek kolem 200 metrů. Tyto pokusné vrty byly již konány ve vzdálenějším i bližším okolí Brna – v Doloplazech u Vyškova, v Prostějově, v Brněnských Ivanovicích. Existovala tak reálná možnost, že i v bližším okolí Brna by byla hloubkovým vrtáním nalezena podzemní voda. I tento projekt byl však nakonec zamítnut. Jedním ze zásadních důvodů bylo nedostatečné množství vody získané z jedné vrtané studny (vzhledem k velikosti města Brna) a rovněž přílišné náklady na vrtání a případné další zařízení potřebné k čerpání této vody[10].

V roce 1886 navrhl stavební rada ing. Ottokar Burghart poprvé projekt zásobování města Brna pitnou vodou z oblasti Březové (dnes Březová nad

Svitavou)[11].V této době byl však návrh považován za nerealizovatelný, a to pro značnou vzdálenost pramenné oblasti a města Brna. I přes odmítavý postoj začal v následujících letech probíhat paralelní průzkum této pramenné oblasti. Situace se totiž začala rychle měnit ve prospěch březovské oblasti. Dne 2. února 1889 předal prof. Alexandr Makowsky starostovi města memorandum, ve kterém se jednoznačně postavil za březovskou oblast, prohlásil ji *„za mimořádnou co se týče možnosti získat pitnou vodu vynikajících kvalit"*. Od této chvíle se pozornost značné části expertů obrátila právě na tuto lokalitu. A většina z těchto odborníků se vyslovila pozitivně k možnosti získat pramennou vodu z březovské oblasti. Svou nezanedbatelnou úlohu při konečné volbě březovské oblasti sehrály především dobrozdání a odborné expertizy významných rakouských geologů – např. prof. Eduarda Suesse[12], dr. Emila Tietzeho[13] a prof. Antona Rzehaka[14]. Především expertíza Eduarda Suesse, sepsaná v prosinci roku 1897, byla naprosto kategorická a jednoznačná – *„V okolí Brna není vůbec žádné jiné větší nashromáždění podzemního vodstva než to, které se nachází v okolí Březové. Když nevezmeme vodu odsud, nevím o žádné jiné možnosti zabezpečení vody. … Blahopřeji tímto městu Brnu k tomu, že má tak bohatý, čistý a vydatný pramen v dosažitelné blízkosti a odpovídající výškové poloze. Městské obci brněnské je tak nabízen poklad, o který se mnohá jiná města, zvláště pak města průmyslová, musí velmi usilovně snažit …, pokud by zastupitelstvo povzneslo zde vyjádřená mínění mezi své výnosy a provedlo je …, **město Brno by se zařadilo mezi nejlépe vodou zásobovaná města na světě**"*[15]. Prof. E. Suess navíc doporučil rozšířit předpokládanou kapacitu vodovodu až na 300–320 l/s, což by ovšem znamenalo použít roury o průměru 600–650 mm.

Výběr budoucí pramenné oblasti však podléhal značně velkému množství odborných kritérií hydrologických, geologických, ekonomických, ale i politických. Naprosto zásadní otázkou byla dostatečná vydatnost pramenů a jejich relativní stálost. Vzhledem k tomu, že prameny celé širší pramenné oblasti v okolí Březové (dnes Březová nad Svitavou) byly hodnoceny jako jedny z nejvydatnějších nejen v rámci české křídové pánve, ale i na celém území Čech a Moravy, jevil se tento problém jako naprosto nepodstatný. Některé z těchto pramenů vykazovaly v rámci prvních měření určitou rozkolísanost. Tento nedostatek vyvažovala stálost teploty vody v průběhu celého roku. Z měření vyplývalo, že březovská oblast je srážkově velmi bohatá. Jako velká výhoda byla hodnocena filtrovací schopnost rozsáhlých pískovcových vrstev. V neposlední řadě zdůrazňovali odborníci skutečnost relativně hustého zalesnění a poměrně řídkého osídlení celé oblasti. Jako nevýhoda byla, především v počátcích projektu, spatřována značná vzdálenost budoucího prameniště od místa spotřeby, tj. města Brna. S tím souvisel i značný nárůst předpokládaných nákladů.

V celé březovské oblasti se nacházelo několik desítek větších i menších pramenů. Pro navrhovaný brněnský vodovod přicházelo v úvahu jen několik z nich. Na prvním místě to byly prameny nedaleko osady Quellhütten (součást obce Banín) a obce Muzlov. Nacházely se na úpatí zalesněného kopce Hörndlberg (Banínský vrch). Jednalo se o několik pramenů, které vytvářely na levé straně železničního náspu malý rybník (Quellenteich), část pramenů vyvěrala na dno rybníka. Během měření vykazovaly prameny značnou rozkolísanost, a sice od 178 do 300 l/s[16]. Prof. A. Makowsky negativně hodnotil skutečnost, že prameny

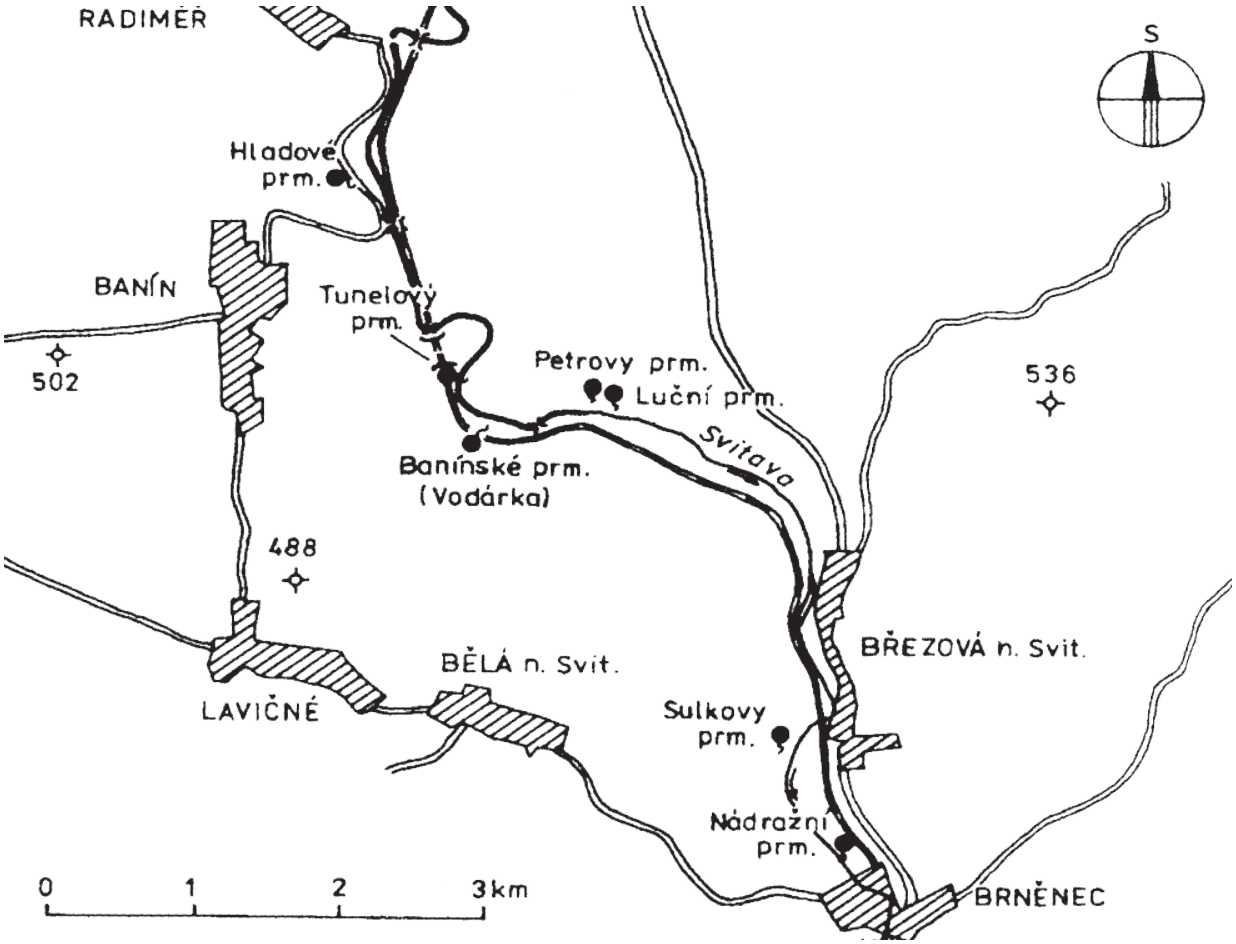

Obr. č. 1/ Vyznačení pramenů v okolí Březové nad Svitavou
(J. ČURDA, *Hydrogeologie okresu Svitavy*, in: Pomezí Čech a Moravy,
Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, sv. 5, Litomyšl 2002).

jsou velmi blízko povrchu, a existuje tudíž možnost znečištění atmosférickými srážkami. Problematické se rovněž jevilo možné budoucí řešení vodních práv, především předpokládané vysoké náklady na vypořádání.

Prameny u Petrova mlýna v katastru obce Moravská Dlouhá vyvěraly u paty zalesněného kopce. Byly velmi početné, místy vytvářely potůčky, část z nich vyvěrala přímo v mlýnském korytě. To byl jeden z důvodů, proč nebylo možné přesně změřit jejich vydatnost. Tyto prameny byly později zachyceny tzv. II. březovským vodovodem.

Dalším uvažovaným zdrojem se staly prameny v Zářečí (později uváděny pod názvem Sulkovy prameny). Jednalo se o několik silných pramenů, které vyvěraly na jižním úpatí místního kopce. Během měření se vydatnost těchto pramenů pohybovala od 102 do 182 l/s.

Na jižním konci stanice Březová-Brněnec (dnešní stanice Březová nad Svitavou) vyvěrala na úpatí železničního náspu v úseku asi 150 m celá řada velmi silných pramenů, souborně nazývaných Nádražní prameny. V době pozorování byla část z nich odváděna dřevěným potrubím do Daubkova mlýna v Brněnci. Maximální kapacita pramenů byla asi 167 l/s. Právě tyto prameny jednoznačně doporučil prof. Dr. Alexandr Makowsky pro budoucí využití v rámci

brněnského vodovodu. Vypracoval dokonce přesný popis trasy budoucího vodovodu, včetně výše předpokládaného rozpočtu (1 120 000 zlatých). Později své názory pozměnil a přiklonil se k pramenům banínským[17].

Krátce se uvažovalo i o využití pramenů v Moravské Chrastové, a sice u továrny na hedvábí, a dále tzv. Mlýnského pramene. Jejich jedinou výhodou byla kratší vzdálenost do Brna, obrovskou nevýhodou především malá vydatnost[18]. Právě malá kapacita těchto pramenů rozhodla o tom, že v dalších plánech se s nimi již nepočítalo.

Vybrané prameny v březovské oblasti byly poté podrobeny několika zkouškám, které se dotýkaly jejich vydatnosti, chemického i bakteriologického hlediska. Chemický průzkum prováděl prof. dr. Max Hönig[19], bakteriologické zkoušky prof. Dr. Johann Hammer[20], po jeho smrti prof. dr. Carl Sternberg[21]. Tyto analýzy potvrdily velmi dobrou, až vynikající kvalitu vody z březovské pramenné oblasti. Hodnocena byla jako voda čirá, bezbarvá a bez zápachu, střední tvrdosti a s malým obsahem organických látek, prostá jakýchkoli bakteriologických zárodků, o stabilní teplotě 8,3–8,6 °C.

Přípravné práce pro výstavbu pokusného jímacího zařízení zahájil stavební podnik Karla svobodného pána von Schwarze v roce 1896[22], a to v pramenné oblasti nedaleko osady Quellhütten. Ta spadala do katastrálního území obce Banín. Právě zde měla být vybudována zkušební měřicí stanice[23]. Dne 18. listopadu 1898 brněnská městská rada definitivně rozhodla o tom, že město Brno bude v budoucnu zásobováno pitnou vodou z této lokality[24]. Brněnský podnik barona Schwarze byl zároveň pověřen vypracováním celkového projektu jímacího zařízení (byl předložen v roce 1901) i celého vodovodu (předložen v roce 1907). Připravované sběrné zařízení mělo ve výhledu sloužit jako součást definitivního projektu vodovodu. Počítalo se s výstavbou štoly se studnami, sacím zařízením, odvětrávací šachtou a měřicí komorou. Čerpací zkouška měla probíhat nepřetržitě jeden a půl roku, dohodnuté množství vody bylo stanoveno na 250 l/s. Jako podklad pro toto množství byl vzat předpokládaný počet obyvatel města Brna v roce 1950, tj. 155 000 lidí, a možná spotřeba užitkové a pitné vody na osobu a den[25]. Část brněnských odborníků podlehla ještě optimističtějším vizím a předpokládala, že dodávaných 250 l/s pitné vody bude městu dostačovat až do roku 1964. Obecně totiž převládl názor, že po dokončení březovského vodovodu bude řadu let v Brně trvat určitý přebytek pitné vody[26].

Původní předpoklad byl, že hlavní štola bude vybudována v délce 600 metrů. Nakonec však byla vyražena jen poloviční vzdálenost, tj. 300 metrů (ražba štoly začala 6. ledna 1904). Zde bylo ve vzdálenosti 25 metrů od sebe vyhloubeno 12 jednotlivých postranních štol, které vedou k jednotlivým studním (označení I–XII). Ve štole je umístěna i tzv. studna B (v klenutém zářezu), studna A se nachází v samostatném objektu mimo štolu. Všechny byly vrtány do hloubky 17–21 metrů. Odběrné roury mají ve studních I–XII průměr 250 mm, ve studních A a B 300 mm. Mimo štolu je umístěna strojovna, kam je svedeno odvzdušňovací potrubí. Jímací stanice byla kolaudována Okresním hejtmanstvím v Poličce dne 12. října 1906. Náklady na tuto stanici přesáhly 700 000 rakouských korun. Čerpací zkoušky probíhaly celkem jeden a půl roku, v době od 7. září 1906 do

Obr. č. 2/ Jímací zařízení v Quellhütten
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

7. března 1908. Po celou tuto dobu bylo čerpáno 250 l/s[27]. Vyčerpaná voda vytékala z měrné stanice do řeky Svitavy. Jako dozorové orgány byli určeni okresní hejtman z Poličky a vrchní inženýr z Litomyšle.

Během čerpacích zkoušek probíhala i nadále odborná diskuze mezi geology, hydrology i politiky o vhodnosti navrženého řešení. Do této diskuze výrazně zasáhl svým stanoviskem prof. dr. Jaroslav J. Jahn[28]. Ten sice březovský projekt v konečném důsledku podpořil[29], poukázal ovšem na některé nejasnosti. Především upozornil na to, že vlastní štola není vyražena *„v kvádrovém pískovci cenomanovém“*, jak předpokládaly dosavadní odborné studie, *„nýbrž v neporušených **vrstvách opukových … i táži se – kde jest tu cenoman?“***[30]. Dalším sporným momentem bylo to, že v pokusném vrtu č. 7, který se nacházel na louce mezi prameništěm a řekou Svitavou, se objevila voda ihned pod trávníkem louky[31]. To vyvolalo obavy o případně možné infiltraci vod řeky Svitavy (ta podle J. J. Jahna *„… u Greifendorfu (Grándorfu, dnes Hradec nad Svitavou) za normálního počasí nepřipomíná nikterak vodní tok, nýbrž stoku, v níž místy stojí, místy teče tekutina černá, penetrantně zapáchající **a hladinně opalisující … jsou to výtoky a splašky ze svitavských továren**“*[32]) do podzemních vod. Zodpovězena tak měla být otázka, jak je to s propustností půdy v okolí řečiště Svitavy. Sporný moment představoval též případný větší vzestup hladiny Svitavy, především za povodní, a tím možné proniknutí povrchové vody do čerpacích studní (inundace)[33].

Prof. dr. Jaroslav J. Jahn se rovněž domníval, že plánovaná čerpací kapacita jímacího zařízení, tj. 250 l/s, nebude do budoucna pro město Brno dostačovat. Počítal totiž, že po dokončení vodovodu bude město Brno souhlasit **s rozšířením rozvodného potrubí i do okolních příměstských obcí** (*„Brno zajisté*

nebude tak sobecké, aby získavši dobrou pitnou vodu, nedopřálo jí také obcím okolním, s jejichž obyvateli jest v neustálém styku a odkud by i po zavedení dobré pitné vody do Brna zanášeny býti ***mohly k nám nakažlivé nemoci …“***)[34]. Proto přišel s návrhem prodloužit štolu na původně projektovaných 600 m, zřídit zde celkem 26 studní a k tomu ještě vyhloubit 12 studní mimo štolu. Pokud by ani těchto 38 studní nedostačovalo, *„… má Brno v obvodu březovském k dispozici ještě celou řadu zdrojů vodních“*. Mezi tyto zdroje počítal jednotlivé další prameny, tak jak je popsal ve svém memorandu prof. A. Makowsky. Cituje zde rovněž stanovisko prof. Luegera, že *„když se přibere* ***spodní voda z březovské strany, že se získá vody pro všechny časy, kolik se jí pro Brno spotřebuje“***[35].

Přes všechny kritické připomínky rozhodl na svém zasedání dne 11. dubna 1910 obecní výbor města Brna *„zříditi vodovod s pitnou vodou z pramenišť od Březové* ***a pověřil provedením tohoto vodovodu městskou radu“***[36]. Pro výstavbu vodovodu byl jmenován zvláštní stavební výbor, jemuž předsedal starosta města Brna dr. August Wieser šlechtic von Mährenheim[37]. Jako vedoucí stavby byl určen vrchní stavební rada Ferdinand Abt, vedení stavby mělo své sídlo v Brně. Celá trasa vodovodu byla potom rozdělena na pět sekcí. Nad každou z nich dohlížel tzv. sekční inženýr a jeho asistent. Sídla těchto sekcí byla v Bílovicích, Blansku, Rájci, Letovicích a Moravské Chrastové. Pro stavbu rezervoárů v Brně existovalo zvláštní vedení stavby. Přípravné práce ke stavbě vodovodu započaly v létě roku 1910, od ledna 1911 přicházely na budoucí staveniště dodávky prvních litinových rour, započala ražba štol, vlastní výkopové práce byly zahájeny na jaře roku 1911. Poslední roura byla do výkopu uložena 12. října 1912 u Skalice. Výroba litinových rour byla zadána několika dodavatelům, mezi něž patřily např. *Vítkovické hornické a železářské strojírny* (*Witkowitzer Bergbau-*

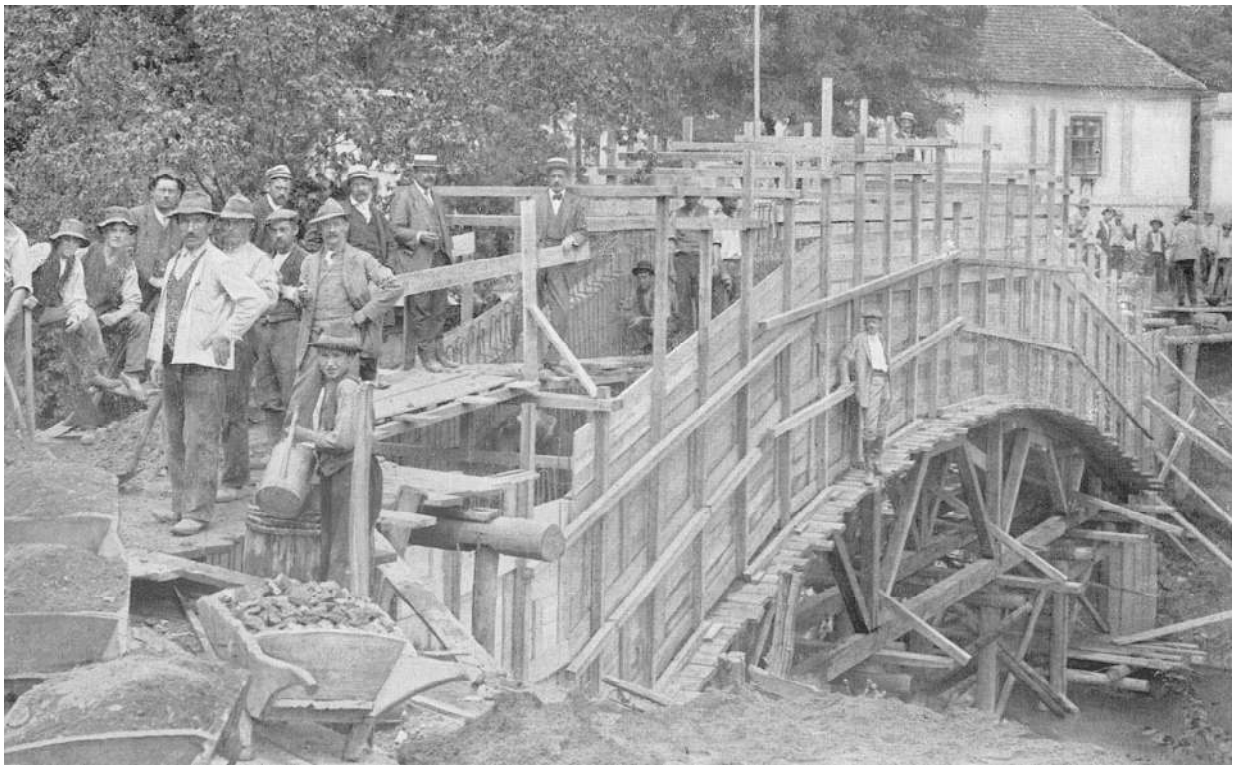

Obr. č. 3/ Stavba mostu pro potrubí v Adamově
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

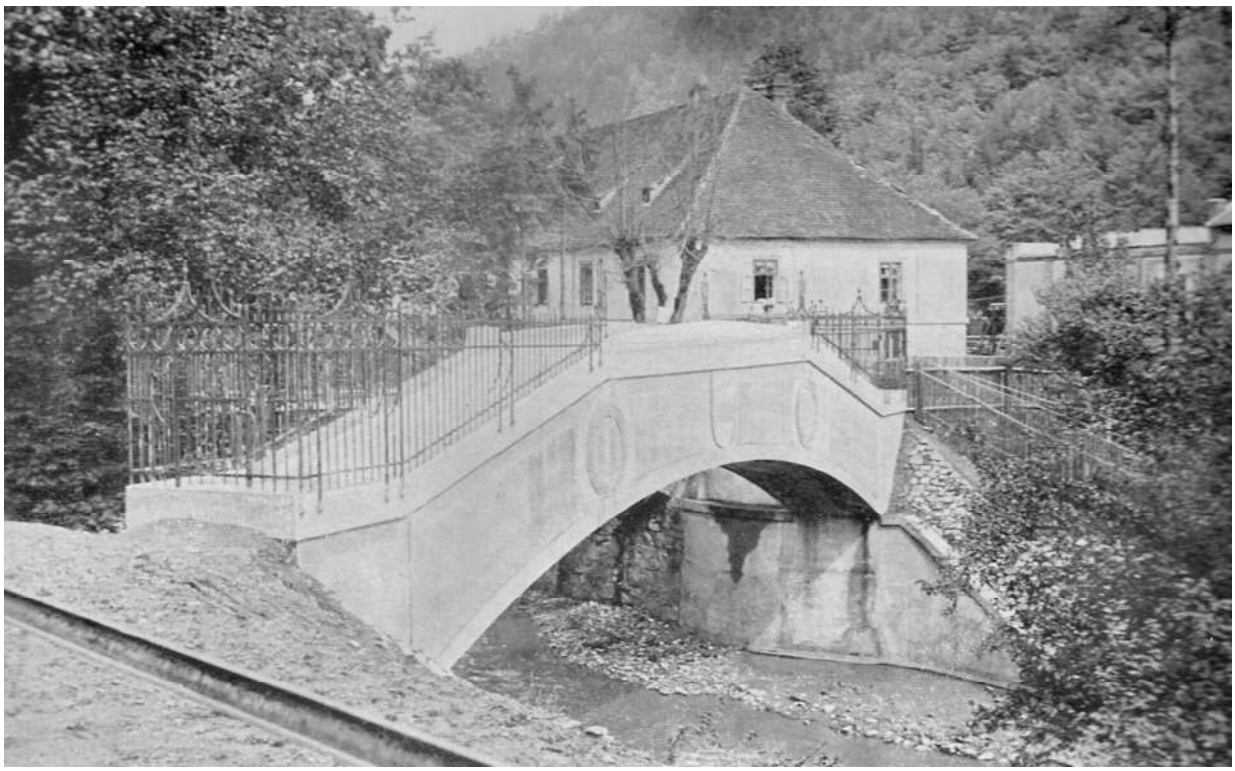

Obr. č. 4/ Most pro potrubí v Adamově
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

und Eisenhütten Gewerkschaft) ve Vítkovicích, *Pražská železnoprůmyslová společnost* (*Prager Eisen-Industrie-Gesellschaft*) nebo *Strojírenská akciová společnost Breitfeld, Daněk and Co.* (*Maschinenbau Aktiengesellschaft vorm. Breitfeld, Daněk and Co.*) v Blansku. Na stavebních pracích se podílely např. firmy *Donath and Comp.*, *G. Rumpel, inženýrské práce* a stavební podnik *Karla svobodného pána von Schwarze* (firma stavěla nejdelší úsek, konkrétně sekce č. III, IV a V; jako zplnomocněný zástupce podniku byl jmenován vrchní inženýr Willibald Karg). Stavbu brněnských vodojemů provedla stavební firma *Pittel & Brausewetter*.

Již v květnu roku 1912 byla v páté sekci provedena zkouška potrubního vedení, voda z Prameniště byla zavedena až k Moravské Chrastové. K vyzkoušení vodovodu v sekcích I a II byla na řece Punkvě u Klepáčova zřízena provizorní stanice, z ní byla vysokotlakou pumpou vháněna voda do potrubí. Celkově bylo zjištěno 58 defektů na rourách.

Vodovodní potrubí bylo pokládáno do hloubky 2 m pod zem (jde o průměr, minimum je 1,5 m). Odborní znalci sice poznamenali, že pokud by trubky byly uloženy v hloubce 2,5–3 m pod zemí, mělo by to velmi příznivý dopad na teplotu vody přitékající do Brna, ale nakonec i díky přírodním poměrům území, kterými trasa přivaděče procházela, zůstala zachována plánovaná hloubka dvou metrů[38].

Celková délka vodovodního přivaděče dosáhla 57,49698 km. Téměř po celé trase je uložen v sevřeném údolí řeky Svitavy, kterou celkem sedmkrát kříží. Pro překonání členitého terénu mezi Blanskem a Bílovicemi nad Svitavou byly proraženy celkem tři štoly, nejdelší (614,11 m) se nachází v katastru obce Hrádek u Bílovic, další je nad Novohradským tunelem (její délka je 305,44 m)

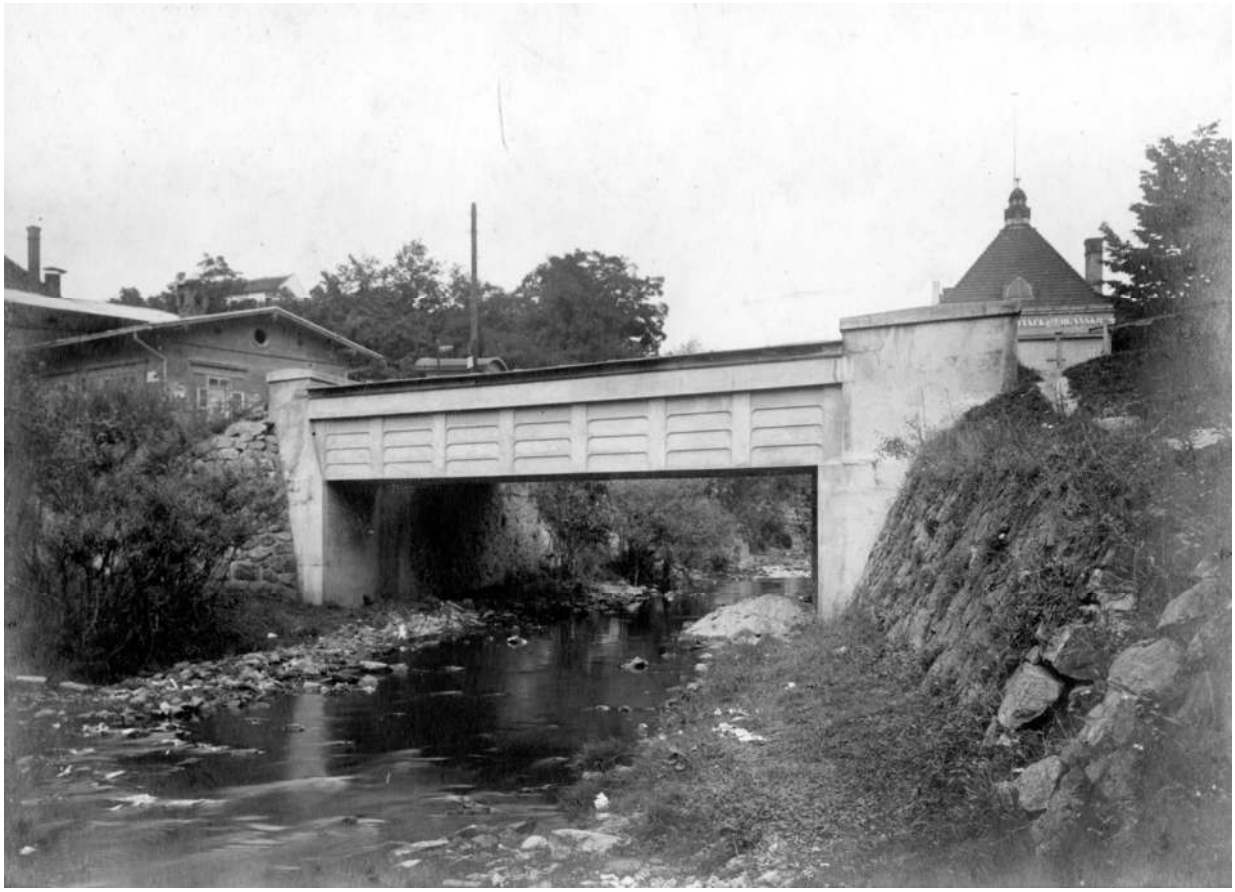

Obr. č. 5/ Akvadukt v Blansku
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

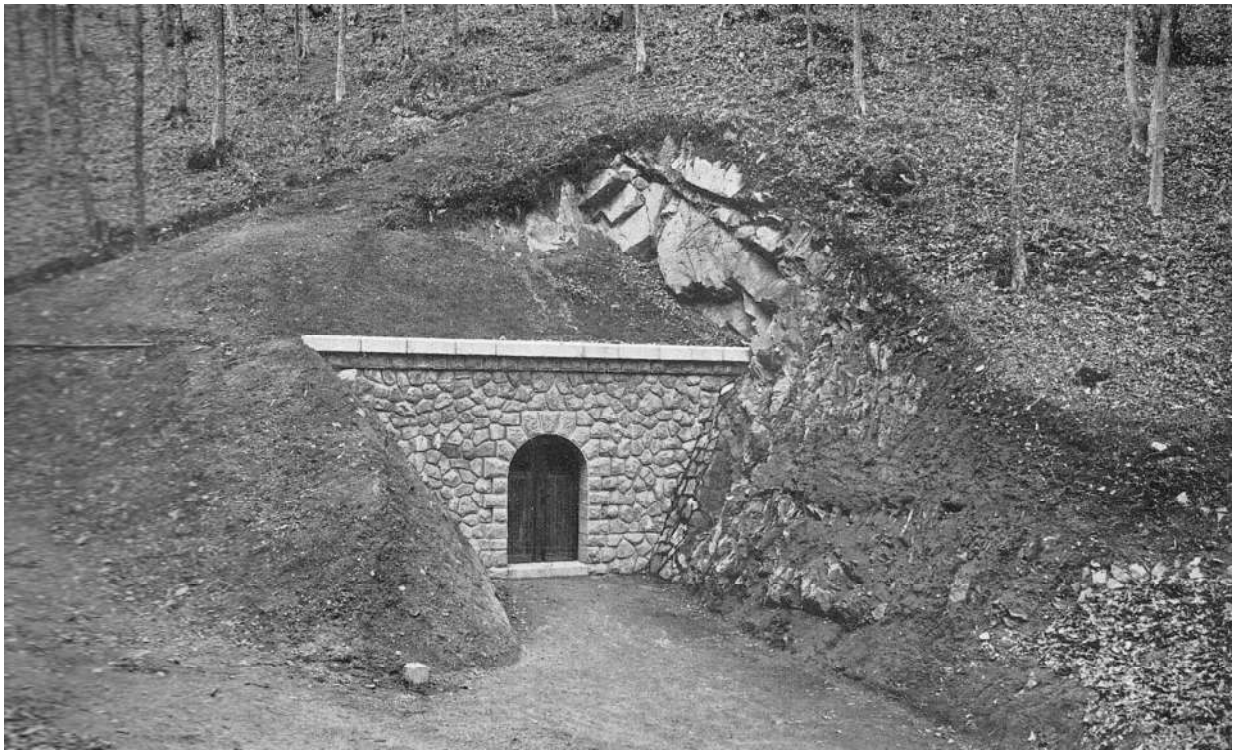

Obr. č. 6/ Jižní portál štoly Hrádek u Bílovic
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

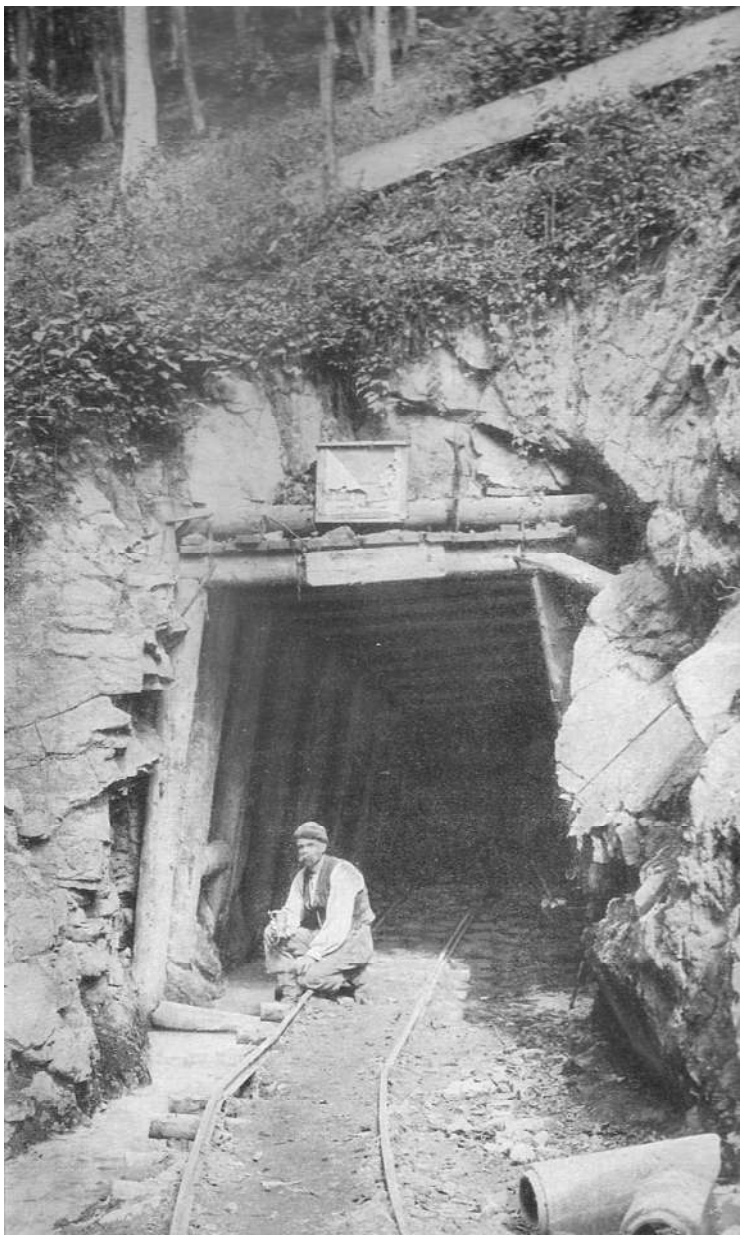

Obr. č. 7/ Severní vstup do štoly u Nového Hradu
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

a nejkratší štola (má délku 74,4 m) vede severně od Nového Hradu. Přivaděč končí ve vodojemu Holé hory, výškový rozdíl mezi hladinou podzemní vody v prameništi a hladinou ve vodojemu je 89 m. Na celém úseku přivaděče bylo instalováno celkem 17 sekčních šoupat k usnadnění manipulace a odlehčení nadměrného tlaku. Byla umístěna ve štolách nebo samostatných domcích. Dále bylo zřízeno šest odlehčovacích trub. Pro jednu z nich byla v Letovicích vybudována 20 m vysoká věž. K odvzdušnění potrubí slouží 100 vzdušníků a k vypouštění 53 kalosvodů osazených v nejnižších místech trasy[39].

Vodoprávní povolení k odběru 250 l/s zřízeným jímacím zařízením a ke stavbě vodovodu bylo uděleno výměrem místodržitelství v Praze ze dne 20. května 1913[40]. Kolaudace celého zařízení probíhala ve dnech 11.–13. září a poté 17.–20. září roku 1913. Účastnili se jí vysocí úředníci českého i moravského

Obr. č. 8/ Odlehčovací věž v Letovicích
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

místodržitelství a okresní hejtman z Poličky. Vodovod dostal jméno císaře Františka Josefa I.[41]. Císař poskytl na jeho výstavbu část finančních prostředků ve formě daru městu Brnu. Slavnostní otevření celého přivaděče se konalo 4. října 1913 u příležitosti třiaosmdesátých narozenin císaře (byť císařovy narozeniny připadaly na 18. srpen)[42]. Počet domů připojených na městský vodovod činil v roce 1913 3259 objektů (v roce 1918 3330 a v roce 1938 16 607)[43]. Průměrná spotřeba vody v Brně byla před zavedením březovského vodovodu 117,9 l na osobu a den, v letech po první světové válce stoupla až na 175 l na osobu a den. Díky úsporným opatřením poklesla průměrná spotřeba na konci třicátých let až na 109,2 l pitné a užitkové vody na osobu a den.

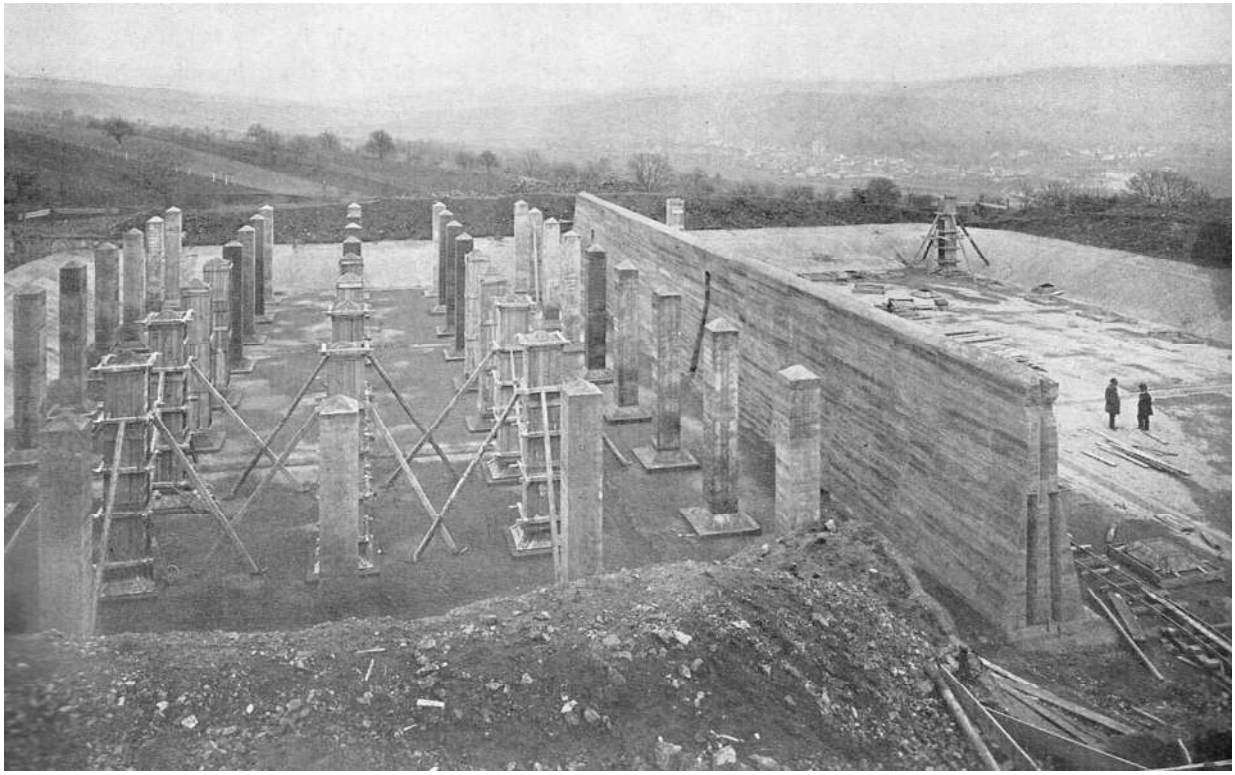

Obr. č. 9/ Stavba zásobníku pro zónu II v Brně
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

Obr. č. 10/ Zajištění břehů nedaleko Bílovic
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

V roce 1921 podalo město Brno žádost o zvýšení odběru o 50 l/s, tedy na 300 l/s. Tento postup Brna vyvolal značnou nespokojenost jak obce Banín, tak i mezi těmi, kterých se v budoucnu mohl větší odběr nepříznivě dotknout. Rozpoutala se tak celá řada vodoprávních sporů (o některých viz dále), ale v roce 1929 bylo nakonec rozhodnuto ve prospěch města Brna. Plného výkonu, tj. 300 l/s, však bylo dosaženo až v roce 1940.

Březovský vodovod představoval obrovskou zátěž pro brněnskou městskou pokladnu. Městská správa vytvářela potřebné finanční zdroje řadu let. Předpokládaný rozpočet byl stanoven na 13 000 000 K, převažovaly samozřejmě přímé náklady na výstavbu. Již během stavby jímacího zařízení a poté během čerpací zkoušky muselo město zaplatit odškodné v celkové výši 46 000 K (za odnětí vody), brněnská obec byla nucena zakoupit dva mlýny (Střížův v Muzlově čp. 21, Angermüllerův v České Dlouhé čp. 3). V rozpočtu byla vyčleněna i částka 840 000 K jako náhrada podnikům a závodům na řece Svitavě za odebranou vodu. Velmi rychle se však ukázalo, že množství rezervovaných peněz bude nedostatečné a bude muset být navýšeno. Stejně tomu bylo i u částky, která byla určena na vykoupení pozemků v počáteční fázi budování jímacího zařízení. Další druhotné náklady si vyžádalo značné znečištění řeky Svitavy. Řečiště tak muselo být částečně přeloženo a zbytek zabezpečen proti průsakům. Určité finanční krytí předpokládala i snaha donutit největší svitavské podniky, které se nejvíce podílely na znečištění řeky Svitavy, omezit vypouštění špinavé vody do řečiště.

K dozorčí službě nad celou oblasti Quellhütten a k potřebné údržbářské činnosti nad celým zařízením byl ustaven dozorčí orgán. Město Brno postavilo na okraji prameniště správní budovu, která sloužila i jako strážní domek. Hlídač byl v telefonickém spojení s městem Brnem. V jednom z bývalých domků osady Quellhütten sídlilo jednatelství stavební firmy Karla svobodného pána von Schwarze.

Zásadní otázkou při budování březovského vodovodu (platí to však i pro II. březovský vodovod) byl původ spodní vody. Názory se různily a postupně tříbily. Dnes, po řadě průzkumných prací a rozsáhlých odborných diskusích, je téměř jisté, že severní hranice infiltrační oblasti prameniště I. (rovněž i druhého) březovského vodovodu zasahuje až na sever od Ústí nad Orlicí, tj. do oblasti Potštejna a Horních Libchav. Doplňování nádrže podzemních vod probíhá nejen infiltrací srážkových vod, ale i přímým vsakováním vod povrchových toků vedoucích po puklinách hornin křídového útvaru. Tento moment byl dlouhodobě pozorován místními obyvateli a několikrát potvrzen orientačním geologickým průzkumem. Proto již od počátku výstavby byla velká pozornost věnována hygienické ochraně prameniště. Výměrem bývalého místodržitelství v Praze z roku 1913 bylo zřízeno i ochranné pásmo prameniště, které se v dalších letech několikrát rozšiřovalo, až v roce 1935 dosáhlo rozlohy cca 70 ha[44]. Velká pozornost byla věnována i prameništi, které bylo upraveno do parkové podoby – vydláždily se chodníky, vysázela se stromořadí. Došlo k rozsáhlému zalesňování, především pozemků na svazích směrem k Banínu. Při průzkumných vrtech bylo zjištěno, že podzemní voda není dostatečně chráněna před infiltrací znečištěných povrchových vod, proto byla v letech 1935–1936 provedena nákladná úprava

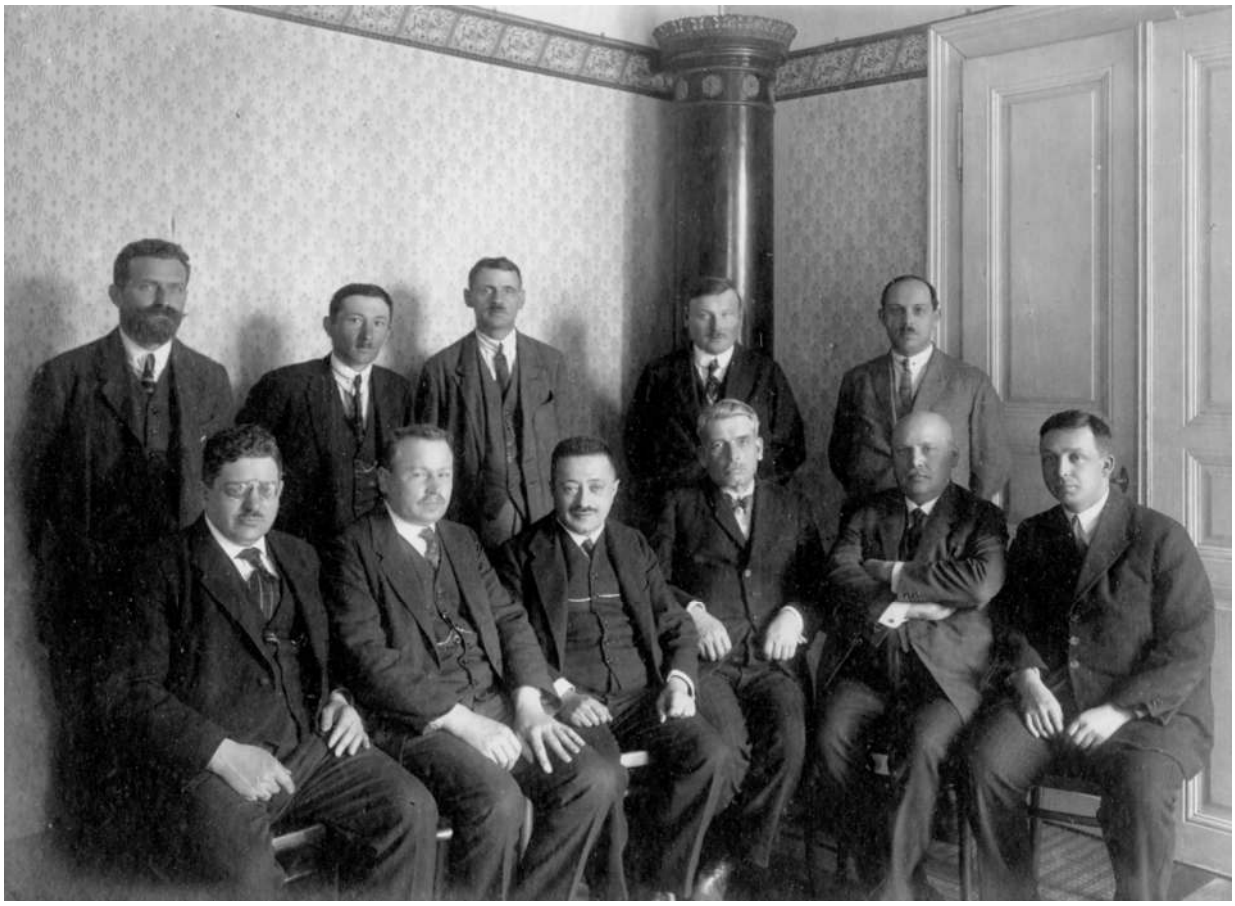

Obr. č. 11/ Správní rada městských vodáren v Brně v roce 1924
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

koryta řeky Svitavy, protékající ochranným územím, a to v délce 2,5 km. Dalším problémem se ukázala silnice spojující obec Banín s Muzlovem, Českou Dlouhou a Březovou (dnes Březová nad Svitavou). Jednou z možných variant řešení bylo vybudování náhradní silnice. Již v roce 1924 požádala Okresní správní komise v Poličce obec Brno o příspěvek na stavbu okresní silnice z Muzlova do Banína, původní silnice měla být poté zrušena. Realizace se však oddalovala, na počátku třicátých let bylo dokonce vypracováno několik alternativních projektů této náhradní silnice. Okresní orgány nakonec zvolily variantu úplně nové okresní silnice spojující Banín s Muzlovem a Březovou (dnes Březová nad Svitavou) s odbočkou na Radiměř a Greifendorf (dnes Hradec nad Svitavou). Tato silnice procházela krajem ochranného pásma a v dané době vyhovovala hygienickým předpisům[45]. Přesto později město Brno uvažovalo rovněž o jejím možném uzavření. Nadále měla sloužit pouze k provozu, který byl nutný k technickému udržování celého prameniště.

Kvalita vody z Quellhütten byla pravidelně zkoumána. Bakteriologický výzkum vzorků vody prováděl Hygienický ústav Masarykovy univerzity v Brně, jednou týdně ze studní v jímacím zařízení a denně z vodojemů. Výsledek těchto rozborů pitné vody byl z převážné většiny příznivý, pouze v ojedinělých případech byl prokázán velmi slabý výskyt bakteriologických zárodků.V červnu roku 1929 proto Zemský úřad v Praze ve shodě s Zemským úřadem v Brně mohl konstatovat při definitivním kolaudačním řízení, že *„provedení městského vodovodu brněnského je bezzávadové“*[46].

Obr. č. 12/ Zaměstnanci městských vodáren v Brně v roce 1924
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

Spor o vodu mezi Banínem a Brnem

Celá březovská a svitavská oblast leží v nejvýchodnějším výběžku České tabule (nazývaném svitavsko-březovským), kterou tvoří křídové, částečně i třetihorní a čtvrtohorní sedimenty. Z geologického hlediska je tato oblast charakteristická mírným zvrásněním křídové tabule v podobě několika plochých a nesouměrných vrás – synklinál. Dno těchto vrás má spád na jihovýchod, proto i veškerý pohyb podzemních vod se děje tímto směrem. Právě v námi popisované oblasti tvoří křídový útvar synklinálu, nazývanou nejčastěji ústecko-orlickou, na jihu omezenou brachysynklinálním uzávěrem. Stavbou křídové oblasti a častým střídáním vrstev nepropustných (či méně propustných) s vrstvami propustnými vzniklo na tomto území několik horizontů podzemních vod. V místech, kde nepropustné horniny protínají povrch terénu, vyvěrá voda ve formě pramenů. Jejich měřením a zkoumáním se v minulosti, jak již bylo řečeno výše, zabývala celá řada významných geologů a hydrologů. I přesto dlouhá léta trval mezi odborníky spor o míře samostatnosti jednotlivých vodních horizontů a o jejich využitelné kapacitě. Nakonec bylo konstatováno, že vodohospodářsky jsou nejvýznamnější dva kolektory (horizonty), pravděpodobně navzájem nezávislé. Hydrogeologické studie ukázaly, že za hlavní zvodnění lze považovat pouze první horizont, který v turonských slínovcích a vápenitých pískovcích vytváří jednotnou spojitou nádrž podzemních vod[47].

Již našim předkům bylo známo, že pod celým územím Banína, ale i okolních obcí, se nachází velké zásoby vody. Svědčí o tom řada lidových pověstí z Banína, Bělé nad Svitavou, Lavičného, které vyprávěly o obrovském podzemním jezeře, o celé řadě místních pramenů apod. V 19. století si této problematiky začali všímat i první badatelé[48]. Do obecného povědomí se prameny v okolí Banína dostaly v souvislosti s výstavbou železnice z České Třebové do Brna. Stavitelé dráhy využili bohaté prameny vody, které stékaly v několika proudech z Banínského kopce. Jeden z nich byl pracovníky dráhy zachycen, obezděn a třikrát týdně z něj zaměstnanci dráhy ve vagónech vozili vodu pro strážní domky a částečně i pro stanici Greifendorf (dnes Hradec nad Svitavou). Zde totiž byla vyhloubena studně, která měla dodávat vodu pro zásobování lokomotiv; ještě před zahájením provozu se z ní však ztratila voda, proto bylo hledáno náhradní řešení. Vodu z pramene brala dráha až do roku 1908, poté byl pramen zahrnut do březovského vodovodu a byl zastřešen. Jednalo se o tzv. Tunelový pramen. Dráhy rovněž někdy kolem roku 1874 nechaly provést jednu z prvních doložených zkoušek vydatnosti pramenů v Quellhütten. Podle svědectví jednoho z tehdejších zaměstnanců železnice (Josefa Doleschala) byl výsledek více než uspokojující[49]. Poté již v této oblasti začali působit první geologičtí a hydrologičtí odborníci, převážně z ne příliš vzdáleného Brna. Docházelo tak k postupnému mapování a odbornému popisu jednotlivých pramenů.

Přes tyto bohaté zdroje podzemní vody trpěli baníňští obyvatelé dlouhá léta nedostatkem vody. Prakticky jediným veřejným zdrojem bylo několik menších pramenů ve středu obce u domu čp. 87, část z nich byla odváděna do dvou malých nádrží (Tümpfel) přibližně v prostoru dnešní kaple sv. Jana Nepomuckého. Odtud si vodu odebírali jak sedláci, tak domkáři. Jiný pramen byl sveden do dřevěného koryta a sloužil jako zdroj pitné a užitkové vody. V roce 1906 získala obec zemskou subvenci a díky tomu mohla již nevyhovující nádrž na vodu přestavět v relativně velkém stylu. Byla tak vybudována velká vodní nádrž a dvě menší nádržky (z jedné z nich byla odebírána pitná voda, druhá sloužila k hospodářským účelům). Projekt vypracoval a na celou stavbu dohlížel hlavní inženýr na stavbě březovského vodovodu ing. Willibald Karg. Kromě výše zmíněného se v Baníně nacházel ještě jeden pramen, označovaný jako Lovecká studánka (Das Jagerbrünnla). Vyvěral v polích na západ od obce, byl dokola obezděn a vedl z něj vodovod do velkostatku (Meierhof).

Kromě pramenů byly zdrojem pitné vody v obci samozřejmě i studny. První studna v Baníně byla pravděpodobně vyhloubena u domu čp. 106 (roku 1684), druhá byla zřízena na rychtě (od roku 1700), v dalších letech ještě postupně na čp. 26, 56, 96. Po roce 1800 byla vyhloubena farní studna a v roce 1864 prohloubena. V těchto letech obec zasáhlo velké sucho, většina obyvatel se ocitla bez vody, což přispělo k následnému rychlému budování dalších studní. V roce 1894 byla vyhloubena studna u školy. Drtivou většinu banínských studní vyhloubil místní studnař Wenzel Staud z domu čp. 81, později i Josef Heger z domu čp. 103. V roce 1910 měli již všichni sedláci svou studnu (jedinou výjimku představovala rodina Mauerových z domu čp. 76, ti až do konce svého hospodaření vozili vodu z obecního pramene). Po roce 1900 začali své studny budovat i domkáři. V roce 1934 již bylo v Baníně celkem 36 studní.

Obr. č. 13/ Prohlídka stavebních prací v areálu Quellhütten představiteli města Brna (*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

Nejbohatší prameny vody na obecních pozemcích se nacházely na východ od obce, na samém okraji obecního katastru, a to v části Banína zvané Quellhütten (Vodárka). Tuto osadu tvořilo několik málo domů, a to čísla popisná (podle tehdejšího číslování) 107, 108, 109, 110, 114 a 115. V případě domů číslo 107–110 se jednalo o staré dřevěné stavby, k nimž patřily jen velmi malé díly polí. Jejich majitelé většinou pracovali jako textilní dělníci. Tyto domy byly, převážně během roku 1899, vykoupeny městem Brnem a po roce 1910 postupně asanovány. Rodiny bývalých majitelů se přestěhovaly do Banína. Domy čp. 114 a 115 byly strážními domky při železniční trati, zůstaly zachovány, ale musely být po stránce hygienické náležitě dovybaveny. Jednalo se především o vybudování záchytných jímek na odpadní vodu. Nedaleko od strážního domu čp. 114 (stál před vjezdem do tunelu) byl onen výše zmíněný Tunelový pramen.

Od poloviny devadesátých let 19. století se v Baníně začalo mluvit o možné výstavbě vodovodu pro město Brno. Obecní výbor k této otázce poprvé zaujal oficiální stanovisko na svém zasedání 26. června 1898. Byl schválen prodej louky nad prameništěm městu Brnu. Členové obecního výboru jednání ukončili konstatováním, že v případě nutnosti prodeje cest a dalších parcel bude obec požadovat patřičné odškodné. Zároveň bylo konstatováno, že samotné prameny a okolní parcely na prodej nejsou. To však platilo pouze krátce. Tak jak stoupal zájem Brna o využití tohoto vodního zdroje, měnilo se postupně i stanovisko členů banínského obecního výboru. V červnu roku 1901 schválil obecní výbor další prodej obecních pozemků v prameništi městu Brnu. To však již bylo za jiné situace. Do licitace o obecní pozemky vstoupili dva významní hráči. Těmi byli podnikatelé z nedalekého Brněnce, a sice vlastník parního mlýna Josef Šebestián

Daubek a textilní továrník Arnold Löw-Beer[50]. Předložili obci Banínu relativně velkorysou nabídku na odkoupení části obecních pozemků v prostoru samotného prameniště. Nabídka zněla na 800 zlatých za 11 jiter a 480 sáhů. Současně nabídli obci, že zmíněné pozemky bude moci obec i nadále využívat, jako by byly nadále v jejím vlastnictví (*„bezplatné právo na lesní a polní hospodářství,…, kupci zaplatí všechny daňové a jiné náklady“* a dále *„… nesmí tyto parcely prodat nikomu jinému, než opět obci Banín, a to za kupní cenu 800 zl.“*)[51]. Jejich zřejmým záměrem bylo stavbu nového vodovodu pokud možno překazit. O přesných důvodech tohoto aktu lze jen spekulovat. Jedna z možných variant je, že případný úbytek vody v korytě řeky Svitavy je mohl do budoucna hospodářsky poškodit. Další vývoj zmíněné kauzy je nejasný, obec část pozemků skutečně prodala, poté však zřejmě došlo k určitým změnám v názorech členů obecního výboru a obec chtěla od prodeje ustoupit. Svůj názor na výstavbu vodovodu zřejmě – částečně – přehodnotili i oba významní podnikatelé. V seznamech majitelů půdy, kterých se výkup pozemků v Baníně pro nový vodovod měl dotknout, figurovala jak obec, tak i oba továrníci. V roce 1908 přijalo obecní zastupitelstvo usnesení o znovunavrácení pozemků prodaných pánům Löw-Beerovi a Daubkovi, a to na základě práva o zpětném odkoupení (veškeré náklady měla nést městská obec Brno). Obec v následném řízení obdržela za své pozemky 33 000 rakouských korun, které však později vložila do válečné půjčky v době první světové války, takže o většinu z těchto peněz přišla.

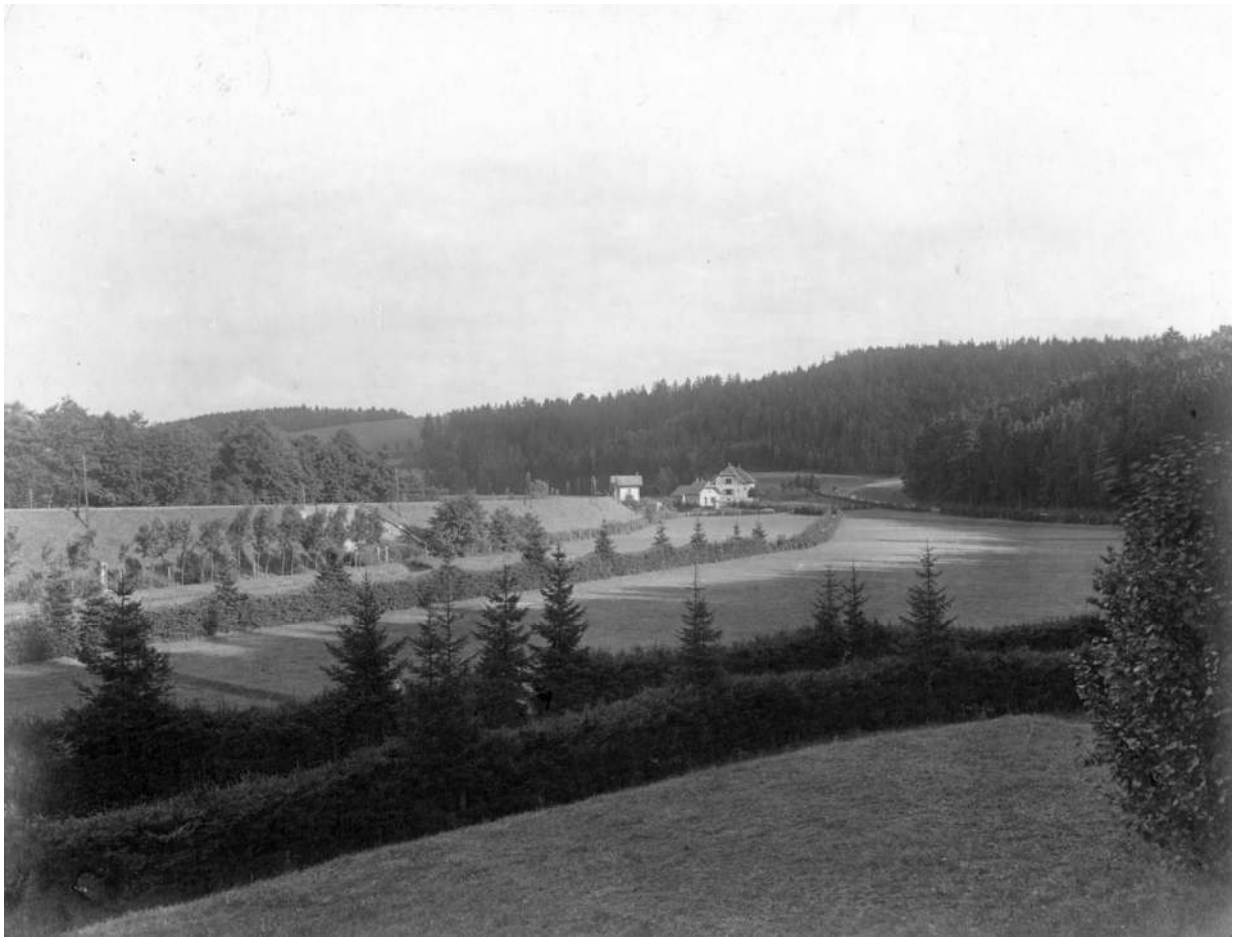

Obr. č. 14/ Celkový pohled na areál prameniště v Quellhütten, v pozadí správní budova (Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

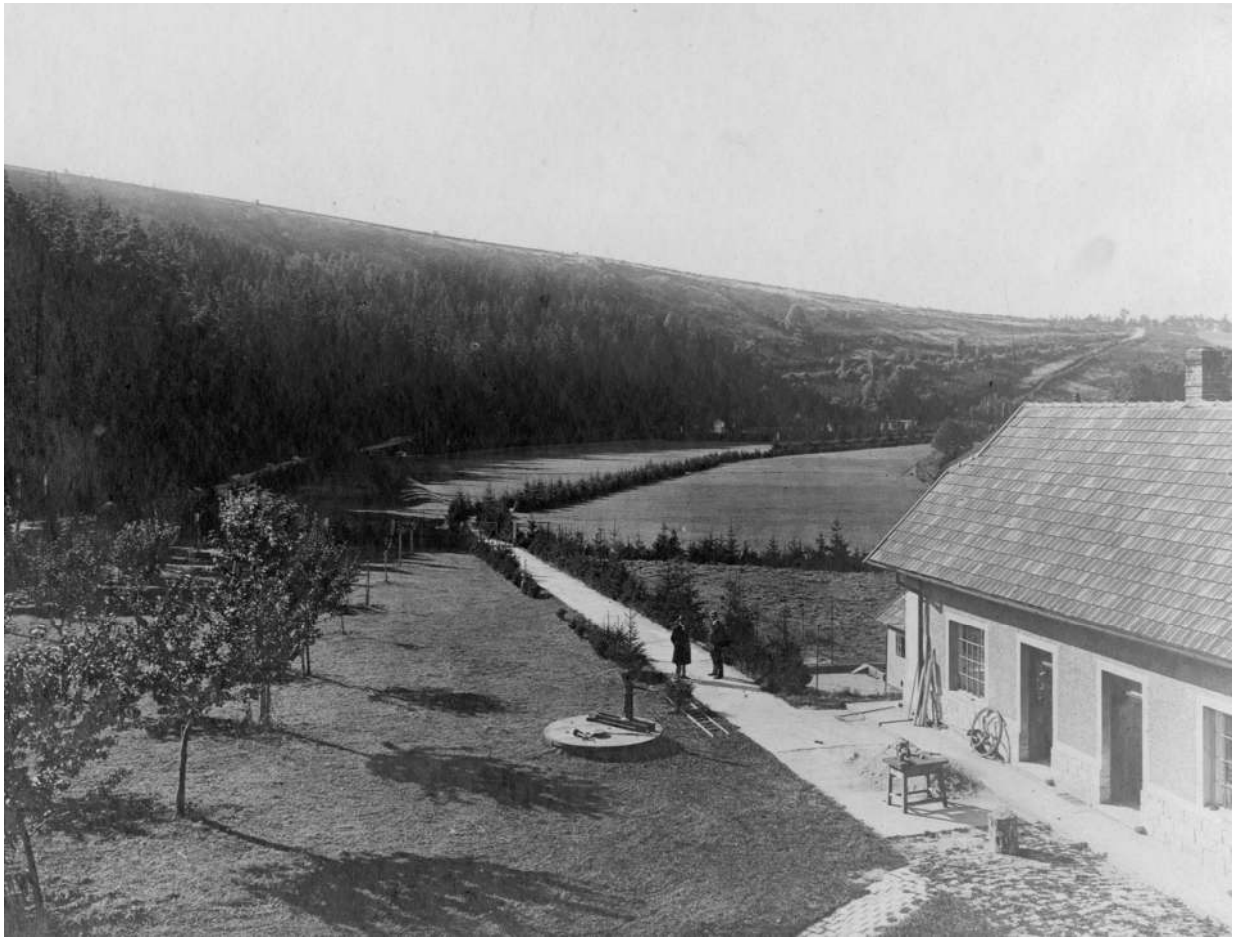

Obr. č. 15/ Celkový pohled na areál prameniště v Quellhütten
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

Většina pozemků vlastního prameniště však patřila obci (jednalo se o pole, louky a les). Svá pole zde mělo i několik banínských hospodářů (Josef Felkl z čp. 3, Johann Findeis z čp. 42, Johann Beck z čp. 55, Wenzel Mauer z čp. 76, Johann Misliwetz z čp. 89, Josef Heger z čp. 90, Johann Czerny z čp. 101). Na základě vodního zákona bylo stanoveno, že majitelé jsou povinni pozemky odprodat městu Brnu, pokud se tak nestane, mají být pozemky za náhradu vyvlastněny. Odprodej obecních pozemků projednalo na svých zasedáních i okresní zastupitelstvo v Poličce, vyslovilo s ním souhlas, ale pod podmínkou, že pokud by došlo ke krácení práva Banína (míněn nedostatek vody v obci), je město Brno povinno zjednat nápravu[52]. Současně bylo stanoveno, že město Brno musí postupně tyto získané pozemky zalesnit a oplotit. Nakonec byla smlouva o odprodeji celého tzv. Banínského kopce, tj. včetně pramenů v okolí Quellhütten, schválena na zasedání obecního výboru v květnu roku 1908[53]. Příprava a projednávání této smlouvy však prokázaly, že do budoucna půjde o velmi složitý a dlouhodobý proces, často spojený s cenovou licitací jak ze strany majitelů pozemků, tak i města Brna. Objevily se stížnosti na obou stranách, odstoupení od již sepsané smlouvy apod.

Již od prvních kontaktů s městem Brnem se totiž mezi banínskými představiteli objevily značné obavy z budoucího vývoje. Členové obecního výboru poukazovali na velké množství zkušebních vrtů a na nebezpečí, které

mohou v budoucnu způsobit (*„obec tímto může být ohrožena…, následkem těchto opatření **může být vody takový nedostatek, že obec Banín bude vysychat**“*[54]). Obec tak byla situací na jedné straně donucena prodat pozemky městu Brnu, na druhé straně se aktivně zapojila do mnoha různých protestů proti výstavbě vodovodu (např. protest Sjednocených mlynářů od řeky Svitavy až po Letovice atd.[55]), případně **protestovala sama** (*„obecnímu představenstvu je uloženo se vší rozhodností protestovat proti tomuto jednání* [tj. zřízení jímacího zařízení] *města Brna. Obec Banín se obává, že těmito vodárenskými aktivitami by mohla přijít o vlastní zdroje pitné vody a proto pověřuje dr. Karla Noska a pan stavebního radu Kresse, aby naší obec v této záležitosti zastupovali*“[56]). V roce 1906 bylo zasláno několik společných rekursů ministerstvu orby (rekursy podali např. Josef Sebastian rytíř von Daubek, majitel parního mlýna v Brněnci; Arnold Löw-Beer, majitel továrny v Brněnci, obce Banín, Brněnec, Muzlov, Německá Bělá (dnes Bělá nad Svitavou), Nová Bělá (dnes Lavičné), městská obec Březová (dnes Březová nad Svitavou), městská obec Svitavy, firma Simon Blach a synové z Letovic atd.). Protest byl namířen proti rozhodnutí místodržitelství pro Království české ze dne 2. března 1904 o povolení zřízení jímacího zařízení v Quellhütten. Byla zde vyjmenována celá řada důvodů, proč mělo být od stavby odstoupeno (od narušení vlastnických práv, přes možné škody způsobené tzv. depresivním trychtýřem při čerpacích zkouškách, až ke zhoršení hygienických a sanitárních poměrů v dotčených obcích). V následném vyjádření však místodržitelství všechny výtky odmítlo a v rozsáhlém rozboru je označilo za neopodstatněné. Obec Banín v dalších letech ale poukazovala na to, že tyto připomínky se zakládají na reálném základě. Podle několika svědectví došlo během čerpacích zkoušek minimálně jednou (pravděpodobně se tak stalo ovšem ve více případech) k porušení stanoveného maximálního čerpacího limitu 250 l/s. V tomto konkrétním případě byl čerpán téměř trojnásobek dohodnutého množství, tj. 700 l/s[57]. V jiných případech je poukazováno na fakt, že na jaře roku 1906 došlo při odběru větším než 250 l/s k vysátí vody z rybníka Quellenteich, tzv. Tunelový pramen se údajně úplně ztratil. Na tento fakt reagovali odborníci města Brna konstatováním, že *„především nutno opraviti, že Tunelový pramen nikdy nezmizel ani rybník (Quellenteich) nikdy nevyschl, nýbrž že jen **u příležitosti zcela mimořádného odběru přes 600 l/s neprobíhala měrnými místy žádná voda**“*[58].

Možné řešení této situace viděli představitelé obce Banína ve výstavbě obecního vodovodu. Plány i výpočet předpokládaných nákladů byly nakonec vypracovány Brněnskými vodovody, stalo se tak na žádost obce. Cena budoucího vodovodu byla stanovena na 170 000 rakouských korun. Plán budoucího vodovodu byl předložen ke schválení v roce 1913. Než došlo k dalšímu kolu vyjednávání, vypukla 1. světová válka. V poválečném období se obecní zastupitelstvo k tomuto plánu vrátilo v roce 1919, ovšem konstatovalo, že *„v současných podmínkách ho nebude možno realizovat“*. Přesto se ještě jednou dostal plánovaný obecní vodovod na program jednání mezi Banínem a Brnem. V říjnu roku 1922 konstatovalo obecní zastupitelstvo v Baníně, že *„se začátkem odběru vody v prameništi Quellhütten dochází k trvalému a znatelnému poklesu vodních hladin ve studních v obci Banín a snižování jejich vydatnosti. Tomuto jevu nezabránilo ani prohlubování studní … obec měla před stavbou vodovodu bohatý přesah ve vodních stavech … následkem války se znatelně snížil stav dobytka v obci, dodnes není ve stejné výši jakou měl před válkou …“*. Rozhovory o případné výstavbě vodovodu

Obr. č. 16/ Měřicí stanice
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

vedl za Brno vrchní stavební rada Ferdinand Abt a za Banín starosta Ludwig Felkl. Zástupci Brna tlačili na obec, aby podala v souvislosti s případnou výstavbou vodovodu žádost o zemskou a státní subvenci. Představitelé Banína souhlasili, ale požadovali, aby o případnou subvenci zažádaly obě obce dohromady. Současně se banínský starosta zavázal, že v případě přidělení subvence přenechá obec celý příspěvek Brnu, jako staviteli vodovodu. Obec se rovněž zavázala, že na sebe vezme polovinu nákladů na případnou údržbu vodovodu a na jeho provoz. Zde ovšem veškerá jednání ztroskotala. Brno se odmítlo podílet na společné žádosti o subvenci, stejně tak nehodlalo nést poloviční náklady na údržbu vodovodu. Marně baníňští zástupci upozorňovali, že jde především o odbornou pomoc, protože Brno disponuje týmem odborníků, kteří dokážou vodovod udržovat v provozuschopném stavu. Jednání se dostala do slepé uličky a následně byla ukončena. Plánovaný obecní vodovod pro Banín se stal jediným příkladem možného kompromisního řešení mezi Banínem a Brnem. V celém dalším poválečném období pak následoval jeden konflikt za druhým.

Obr. č. 17/ Vchod do štoly v Quellhütten
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

Přestavitelé Banína se obávali narůstajícího tlaku na rozšiřování původního ochranného území vodovodu, možného omezení hospodaření na zemědělských pozemcích a především nedostatku pitné vody v obci (snížení vydatnosti jednotlivých studní v Baníně). V počátcích jednání proto žili v naprosto iluzorních představách, že jednání s městem Brnem povedou jako rovný s rovným. To však platilo jen do momentu, než obec prodala Brnu celé prameniště Quellhütten. Poté se již představitelé obce setkávali většinou se stupňujícími se požadavky Brna, a to bez jakékoliv snahy po kompromisu a snaze chápat složitost situace malé obce a jejích obyvatel. Proto obec vznesla požadavek, aby město Brno bylo povinno zajistit dodávku potřebné pitné a užitkové vody pro obyvatele Banína, a to v případě, že prameny a studny v obci nebudou schopny pokrýt místní spotřebu. Zároveň se město Brno mělo jednoznačně zaručit, že studny v Baníně nebudou po uvedení vodovodu do provozu ohroženy poklesem hladiny spodních vod. Vodoprávní úřad v Praze sice všechny požadavky Banína zamítl, vyhradil si však právo své rozhodnutí změnit a chránit zájmy obce Banína, pokud by nastalo ohrožení obce v zásobování vodou. Po těchto negativních zkušenostech představitelé Banína nabyli dojmu, že Brno jedná z pozice síly a že do budoucna lze očekávat další požadavky. Následující léta ukázala, že jejich obavy byly oprávněné. Již v roce 1921 podalo město Brno žádost o zvýšení odběru o 50 l/s. Obec se obávala možných škod při zvýšeném odběru a jednání o náhradách těchto škod pak probíhala až do roku 1929, kdy bylo rozhodnuto ve prospěch města Brna. Maximální odběr tak mohl od tohoto roku dosahovat 300 l/s, ovšem ve skutečnosti bylo plného výkonu trvale dosaženo až v roce 1940[59].

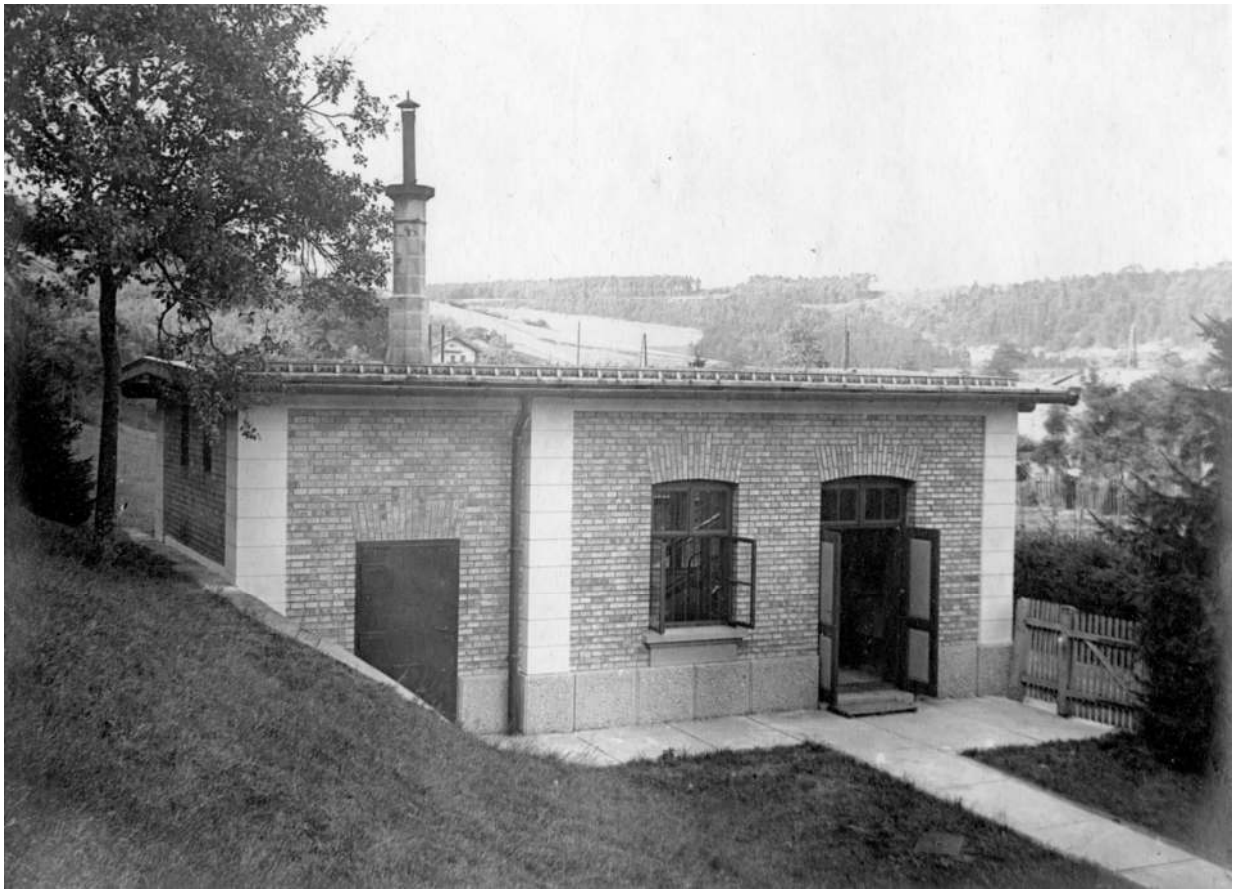

Obr. č. 18/ Budova strojovny v areálu prameniště v Quellhütten
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

Další požadavky města Brna na sebe nenechaly dlouho čekat. 14. května 1927 požádala správa vodáren města Brna u zemské politické správy v Praze o zrušení (vyvlastnění) veřejné cesty (katastr obce Banín), spojující obce Banín a Muzlov, a o zrušení tzv. příčné spojky, která vedla na uvedenou cestu propustkem dráhy. Zemský úřad v Praze nařídil komisionální šetření na 9. ledna 1929 v Baníně. Na tomto společném jednání bylo zjištěno, že bývalé moravské místodržitelství v Brně sice povolilo městu Brnu jímat vodu v oblasti Quellhütten pro brněnský vodovod, a to s podmínkou, že jímací pásmo bude oploceno a chráněno před znečištěním, ale zároveň byl přehlédnut fakt, že ochranným pásmem vedou veřejné cesty, které nelze uzavřít plotem. Jednalo se o okresní silnici z Banína do České Dlouhé a o stezku pro pěší na stejné trase. Obě cesty byly hojně frekventované. Využívali je nejen občané Banína, ale i řady okolních obcí. Město Brno požádalo nejdříve o zrušení pěší stezky, okresní silnici se prozatím rozhodlo tolerovat. Přes protesty Banína tak došlo k uzavření pěší stezky, městu Brnu však byla stanovena podmínka zřídit vlastním nákladem novou stezku, její udržování přísluší Brnu[60]. Původní cesta byla zahrazena plotem, ovšem s možností rychle jej odstranit pro případný průjezd hasičské stříkačky z Banína do Muzlova a naopak. Zástupci Banína a Muzlova se ohradili proti požadovanému zrušení cest, námitky podaly i obecní úřady v Rohozné a ve Stašově (Dittersbach). Obec Banín rovněž marně poukazovala na to, že daným rozhodnutím nebudou mít někteří rolníci z Banína a Muzlova možnost příjezdu

na své pozemky. V roce 1936 skutečně město Brno podalo žalobu na jednoho z banínských občanů za to, že nezákonně používal cestu ve vlastnictví města Brna. Nepřijalo ani vysvětlení obce Banína, že zmíněný občan kvůli vyvlastnění některých původně obecních pozemků ztratil jakoukoliv možnost dostat se na část svých polí. Případ se nakonec dostal k okresnímu soudu v Poličce, obec se rozhodla za zmíněného občana uhradit veškeré soudní poplatky, ale konečné rozhodnutí nakonec do roku 1938 nepadlo. Obec v tomto případě, stejně jako v mnoha jiných, musela konstatovat naprosto přezíravý postoj Brna k problémům místních občanů.

Výměrem ze dne 23. dubna 1934 povolil Zemský úřad v Praze další rozšíření ochranného území brněnského vodovodu[61]. Zde již bylo výslovně konstatováno, že *„se jeví nutným zbaviti charakteru veřejného užívání okresní silnici z Banína do Muzlova“*. Městu Brnu však byla určena povinnost zřídit do konce roku 1937 náhradní komunikaci, a to *„rovnocennou co do konstrukce, udržování a vedení nivelety“*. Konečné úpravy silnice byly ponechány na dohodě obou stran, tj. Brna a Banína. Za dané situace však byla zřejmě jakákoliv dohoda nemožná. Na místě samém, tj. v v Baníně, proběhlo několik kol jednání (12.–13. prosince 1933 a 22.–23. března 1934). Správa městských vodáren Brno na těchto jednání zveřejnila velmi rázný argument, když podle jejich zástupců *„počínaje rokem 1931 voda jímaná a vedená bez dalších příprav do Brna nevyhovuje ani zdaleka pravidelně běžným požadavkům, kladeným na vodu pitnou … po stránce bakteriální“*. Za zdroj infekce byla označena jednak řeka Svitava, ale zároveň i *„vyplavování závadných látek z povrchu území v okolí“*. Již 12. 11. 1934 oznámila správa brněnských vodáren zemskému úřadu v Praze, že k *„dohodě pravděpodobně nedojde“*, a požádala o úřední projednání věci. Zástupci města Brna poté na tomto jednání (komisionelní šetření probíhalo v Baníně 14. prosince 1934) předložili dvě možné varianty náhradní komunikace. Zatímco varianta A vykazovala přibližně stejnou délku jako původní silnice, varianta B byla o 700 metrů delší. I zde se však projevily nepřekonatelné rozpory. Město Brno totiž jednoznačně podporovalo variantu A, naproti tomu zástupci obce Banína (a s ním i představitelé dalších obcí – Lavičného, České Dlouhé, Muzlova, Rohozné) podporovali jednoznačně variantu B. Starosta Banína ve svém prohlášení konstatoval, že Brno myslí jen na splnění zadané podmínky a vůbec nepřihlíží k zájmům širšího okruhu obcí[62]. Poukázal na dlouhé a prudké stoupání nové komunikace (šlo o cca 12 % a vzhledem k tomu, že tudy měly projíždět vozy s obilím do mlýnů na řece Svitavě, jevila se silnice jako životu nebezpečná). Navíc byla tato silnice vedena nepříhodným terénem, takže přes zimu byla trvale zafoukána závějemi sněhu, a tudíž po značnou část roku ji nebylo možné používat. Vzhledem k tomu, že se jednalo o jedinou vhodnou přístupovou komunikaci pro obyvatele Banína a zmíněných obcí na nádraží v Březové nad Svitavou, popřípadě do továren v jejím okolí, přiklonili se zástupci zmíněných obcí jednoznačně k variantě B. Starosta Banína rovněž potvrdil, že obec Banín je ochotna podílet se na úhradě části zvýšených nákladů na zmíněnou komunikaci (šlo o zmíněné prodloužení o 700 m). Současně apeloval na zástupce Brna, aby *„také město Brno přihlédlo k té okolnosti, že zejména obec Banín přinesla již velmi značné oběti pro*

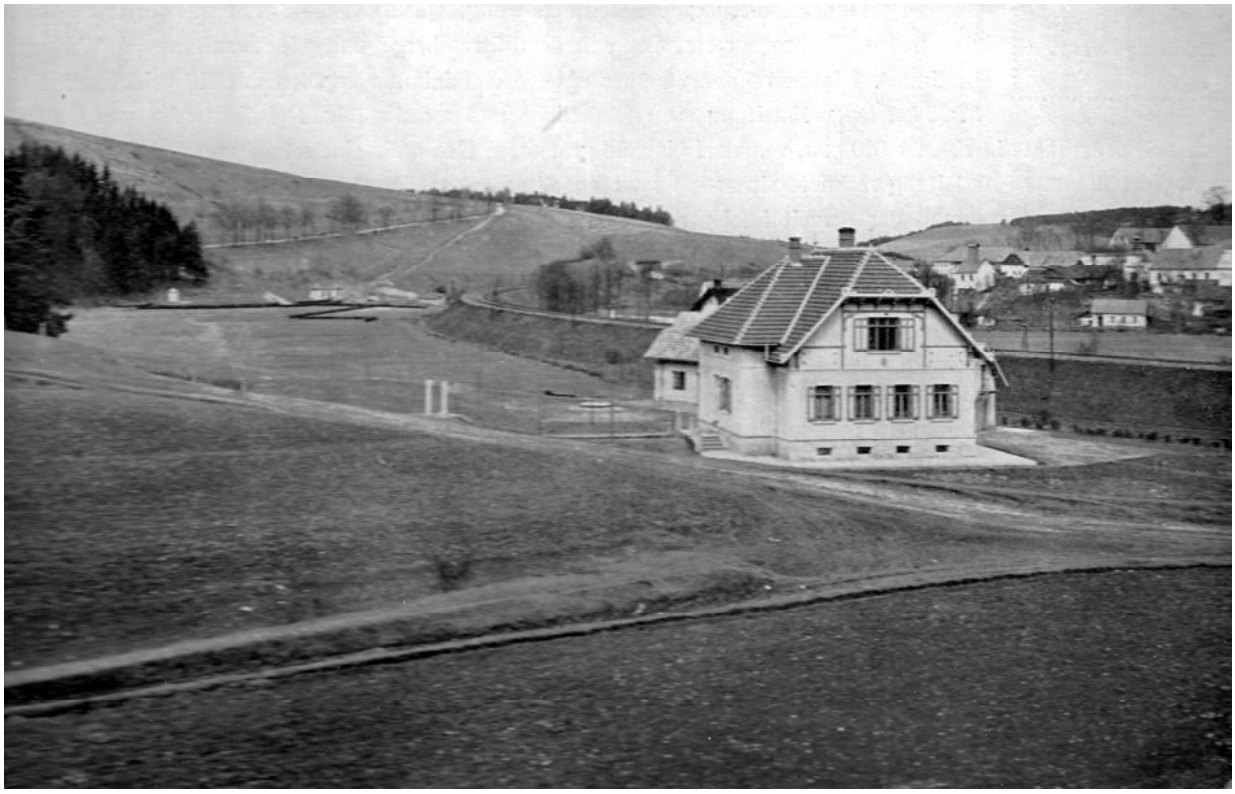

Obr. č. 19/ Strážní a správní domek v Quellhütten
(*Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913).

uskutečnění brněnského vodovodu, a že by tudíž bylo spravedlivo, kdyby k zřízení … částečně zlepšené komunikace určitým příspěvkem přispělo". Brno jakékoliv ústupky odmítlo a nakonec dosáhlo svého; jako náhrada zrušené okresní silnice byla nakonec určena varianta A s tím, že varianta B přichází v úvahu, pokud se obě strany dohodnou[63].

V roce 1937 znovu požádalo město Brno Zemský úřad v Praze o povolení k okamžitému uzavření části okresní silnice Banín–Muzlov v katastrálním území Banína. Při nařízeném jednání došlo k razantní změně, protože zástupce Okresního úřadu v Poličce i zástupce správy okresních silnic tamtéž, kteří do této doby hájili zájmy Banína a dalších obcí, vyslovili souhlas s uzavřením zmíněné silnice. Zástupce okresu Polička navíc zpochybnil právo Banína účastnit se sporu jako plnoprávná právnická osoba (důvodem bylo to, když zmíněná silnice byla v roce 1930 vypuštěna z udržování okresu a nabídnuta obci Banín k převzetí, obecní zastupitelstvo tuto možnost zamítlo; tím se poličský okres stal jedinou stranou zastupující vlastníka okresní silnice). Zemský úřad v Praze tak okamžité uzavření zmíněné silnice schválil. Proti se postavila obec Banín, jednoznačně podporována i dalšími obcemi, tj. Muzlovem, Českou Dlouhou, Novou Bělou (dnes Lavičné), Německou Bělou (dnes Bělá nad Svitavou) a nově i zástupci Březové (dnes Březová nad Svitavou). Březová argumentovala zhoršenou dostupností školního vzdělání pro děti z této části školního obvodu (šlo o žáky měšťanské školy), totéž se týkalo i lékaře, lékárníka, poštovního úřadu, státní dráhy apod. Zároveň zástupce Březové poukázal i na nemalé hospodářské škody, které utrpí místní živnostníci a obchodníci. Veškeré tyto připomínky ovšem Zemský úřad v Praze zamítl jako neodůvodněné[64].

Na počátku třicátých let 20. století došlo navíc k novému vleklému sporu mezi městem Brnem a obcí Banínem. Léta 1931–1933 byla totiž poměrně suchá, s velmi nízkým průměrem srážek. Vše vyvrcholilo roku 1934, kdy se místně projevil až extrémní nedostatek srážek. V Baníně vyschlo 11 z celkového počtu 36 studní, ve všech ostatních pak silně poklesla vodní hladina. Vyschl i tzv. Tunelový pramen. Podle představitelů obce byl příčinou tohoto stavu nadměrný odběr vody městem Brnem. Obec Banín, zastoupená starostou Ludwigem Felklem a dalšími členy obecní rady, již v předchozích letech podala několik podání, ve kterých si stěžovala na bezohledné jednání brněnské vodárenské společnosti. Obec argumentovala především tím, že při hydrogeologickém průzkumu bylo provedeno několik desítek pokusných vrtů, a to až do hloubky 80 m. Žádný z těchto vrtů však údajně nebyl řádně utěsněn a ajištěn. Město Brno všechna tato tvrzení důsledně popřelo[65]. Nakonec obecní úřad v podání ze srpna 1934 *„poukázal na hrozivý úbytek vody ve studních … a žádal, aby … vodoprávní úřad učinil vhodná opatření k získání vody, ježto dnešní stav dává podnět k vážným obavám“*[66]. Zástupci města Brna však odmítli žádost obce Banína ve všech bodech, protože podle *„našeho názoru není naprosto žádné příčinné spojitosti mezi úbytkem vody studniční v Baníně a mezi odběrem vody pro Brněnský vodovod, ježto obojí vody jsou povahově zcela odlišné“*[67]. Navíc pohrozili banínským zástupcům, že jejich obec by mohla nést veškeré finanční náklady možného právního sporu, a to proto, že *„vznesla neodůvodněnou stížnost“*. Brno ve sporu využilo právní kličky. Poukázalo na to, že podle dikce vodoprávního zákona je osadám a obcím zabezpečena právní ochrana v případě potřeby vody *„pro domácí hospodářství obyvatel či v nebezpečí ohně“* pouze u vody povrchové. *„Jedině při povrchových vodách dá se totiž mluviti o její výšce, nikoli však při vodách spodních“*. A podle vodoprávního výměru z roku 1913 *„okupuje zemské hlavní město Brno pouze vody spodní, jež jako res nullius netvoří vůbec předmět vodního práva a nejsou tudíž zákonem normovány“*. Brno se rovněž snažilo prokázat, že pokud je podle ustanovení zákona vlastníkem pozemku prameniště, může svádět soukromou vodu, a to bez ohledu na sousedy. Vodoprávní úřad nakonec i přes značnou nevůli města Brna nařídil správní řízení. Byla sestavena komise, která několikrát jednala na místě samém, tj. na prameništi a přímo v Baníně. V předběžných závěrech konstatovala, že skutečně došlo k určitému poklesu hladiny vody ve většině studní. Studně většinou vykazovaly velmi malý sloupec vody (menší než 1 m), a to včetně jediné obecní studně (tj. naproti kostelu). Výjimkou byla pouze studna na čp. 106 (dnes čp. 88) a studna ve státním dvoře. Ze dvou pramenů v obci jeden občas zanikal a druhý (šlo o pramen, jehož voda je i dnes zachycena do požární nádrže) měl vydatnost asi 9 m^3/24 hod. Komise konstatovala, že v této době v obci zůstává nepokryta spotřeba vody přibližně v hodnotě 10 m^3 denně. Tato voda se musela do obce dovážet. Mimo měření však zůstal pramen ve státním dvoře, pramen velmi vydatný, ale v soukromém držení. Správce státního dvora sice toleroval využití tohoto pramenu pro obecní účely, to však nemuselo být pravidlem v dalších letech. Komise si vyžádala stanoviska znalců z oboru geologie a hydrologie. V neprospěch obce svědčil fakt, že od roku 1929 byly některé studně v Baníně podrobeny pravidelnému měření vodní hladiny. A naměřené údaje poměrně jasně prokazovaly, že vodní hladina v nich kolísala, a to ve vzájemném vztahu ke srážkovému množství vody v daných letech.

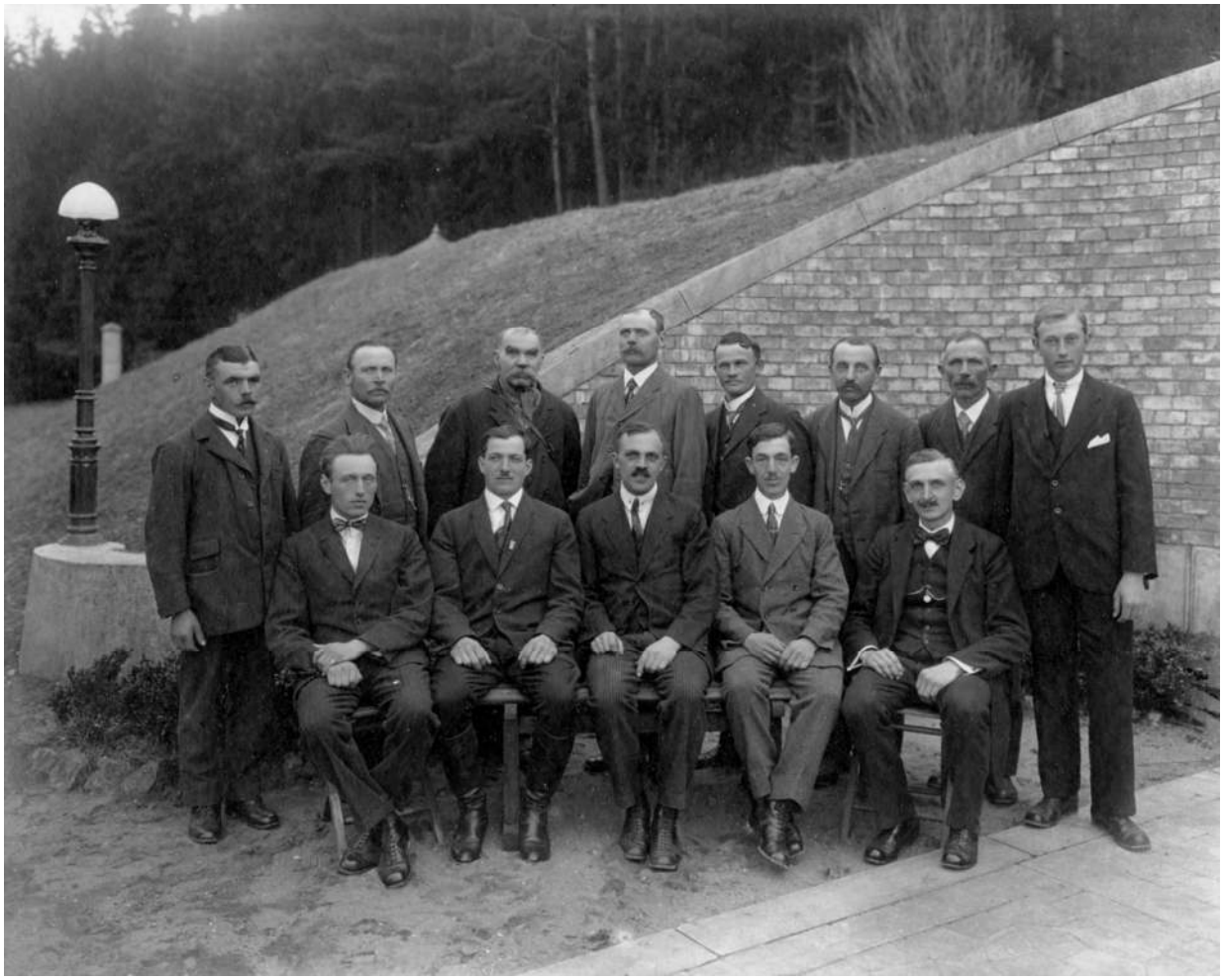

Obr. č. 20/ Zaměstsnanci městských vodáren v Brně v roce 1924
(Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou).

Odborné studie navíc prokazovaly, že studny v Baníně (s jedinou výjimkou, a tou byla studna ve státním dvoře) využívají horní vodní horizonty, které *„jsou nedokonale vyvinuty, jsou menšího rozsahu, často se vykliňují a odvodňují buď prameny ve stráni, anebo sítí neutěsněných rozsedlin“*. Výsledkem těchto šetření byl výnos vodoprávního úřadu (Zemský úřad v Praze), že *„úbytek vody ve studních banínských není v příčinné souvislosti s jímáním vody brněnským vodovodem, prováděným ve Vodárce (Quellhütten) v Baníně, v důsledku čehož odpadá nutnost vhodného opatření k ochraně zájmů obce Banína* ***nákladem obce Brna“***[68].

Obec se však odmítla podřídit a proti tomuto výměru podala odvolání k ministerstvu zemědělství. Zároveň vystupňovala své požadavky vůči městu Brnu. Představitelé obce vznesli žádost, aby na náklad města Brna byl zřízen na návrší nad obcí Banínem gravitační rezervoár, zásobovaný vodou z oblasti pramenů brněnského vodovodu. Brno mělo postavit i přívodní potrubí, končící v obci Baníně. Rozvod po obci by již zabezpečoval obecní úřad. To znamená, že Banín požadoval po Brnu vybudování kompletního vodovodu, ovšem bez rozváděcího potrubí v obci a bez jednotlivých přípojek. Podle nejnižších odhadů by Brno muselo zaplatit za takovéto zařízení minimálně 350 000 Kč, některé odhady se pohybovaly až na úrovni 600 000 Kč. Tento požadavek

vystupňoval vášně na straně Brna. Rada města, která se situací zabývala, doporučila městským vodárnám, aby *„se s obcí Banínem nejednalo vůbec a zvláště ne na základě vyjadřujících přání obce Banína o zřízení vodovodu“*. Spor byl i medializován, v lednovém vydání Moravského slova z roku 1936 vyšel článek s nadpisem ***„Brno prý připravilo obec na hranicích o vodu. Spor o zásobování obce vodou na účet Brna“***[69]. Ministerstvo zemědělství, pravděpodobně i vzhledem k vývoji politické situace, tlačilo obě strany ke kompromisnímu řešení. Zřejmě se obávalo nacionalizace konfliktu, protože v Baníně se začaly objevovat názory, že jde o nepřiměřený a nacionálně laděný útok českých úřadů vůči zájmům obce s převahou německy mluvících obyvatel. Bylo proto zavedeno pravidelné měsíční sledování všech studní v obci (starosta Ludwig Felkl však trvale odmítal komisaře pustit na svůj pozemek), ministerstvo dále nařídilo doplňovací jednání přímo v oblasti prameniště brněnského vodovodu. Uspokojivé řešení se však nepodařilo najít. Ještě roku 1940 proběhlo zprostředkované jednání mezi zástupci obce Banína, města Brna a vodoprávního úřadu, do sporu vstoupil i úřad říšského místodržitele v župě Sudety[70]. Válečné události však postupně zatlačily letitý spor do pozadí.

Na závěr je třeba konstatovat, že téměř všem představitelům Banína v průběhu čtyř desetiletí, kdy probíhalo vyjednávání o vodovodu, bylo jasné, že zájmům Brna bude muset obec ustoupit. Střízlivě chápali, že potřebnost vodovodu a ochranného pásma kolem něj je pro město Brno naprosto prioritní. Obec však nechtěla akceptovat pouze jednostranné ústupky Banína. Zastupitelé chápali, že v tomto případě se hraje o osud celé obce a jejích obyvatel. Město Brno zahnalo svým agresivním, v některých případech i nečestným jednáním představitele Banína do trvalé opozice, která měla za následek, že ve druhé polovině 30. let již programově odmítali jakékoliv navrhované řešení. Závěrečná slova starosty Ludwiga Felkla dokládají hluboký pesimismus a nevíru v možnost dosažení alespoň částečného elementárního práva pro malou obec ve sporu s velkým městem. *„Město Brno jednalo až doteď ve všech případech vůči naší obci bezohledně…, bylo nám z jejich strany řečeno, že když nám chybí voda, máme si ji obstarat sami…, svým odebíráním vody městská obec Brno těžce poškodila obec Banín, a to ohledně zásobení vodou, svým dalším vyvlastněním pozemků za účelem rozšíření ochranného pásma zhoršuje životní podmínky obyvatel, uzavřením silnice mezi Banínem a Muzlovem zhoršuje jejich vzájemné spojení bez toho, aniž by nabídla nějakou přijatelnou náhradní variantu. Nabízená výkupní cena je mnohem nižší, než bylo dohodnuto a cena vypočítaná zmocněncem za výkup pozemků nepřipadá pro obec Banín vůbec v úvahu. Ztráta obecních pozemků by v Baníně způsobila veliké sociální těžkosti, a to tím spíše, že se jedná o ztrátu pro větší počet rodin, které by tak byly dotčeny v samotné svojí existenci. Starosta obce je rovněž dotčen tím, že již dříve Brno odsouhlasilo zaplatit dvojnásobek té ceny, která je Banínu nabízena teď. Důvod k vyvlastění nastal jedině proto, že obecní rada byla nucena již dříve v této* ***věci vydat příslušné nařízení a zaujmout v něm bezpodmínečné stanovisko“***[71].

Poznámky

1) Dne 6. července 1850 byl vydán Prozatímní řád pro královské hlavní město Brno. Součástí původního města se tak stalo celkem 27 předměstí. Od roku 1850 až do konce Rakouska-Uherska se již hranice města neměnily. K tomu nejnověji viz F. VRÁNA – K. SCHELLE, *Vznik Velkého Brna*, Ostrava 2011, s. 21.
2) K tomu např. C. BIBERLE, *Über die Einlösung des Brünner Wasserwerkes*, Brno 1893.
3) Viz M. FEITH, *Die Neu Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn, Gedenkblatt über Auftrag des Stadtrates des Landeshauptstadt Brünn*, Brno 1913, s. 6.
4) Dr. Gustav Winterholler (14. dubna 1833 v Brně – 1894 v Brně) – původním povoláním úředník, starosta Brna v letech 1880–1894, poslanec moravského zemského sněmu, poslanec dolní komory říšské rady.
5) Moritz Kellner von Brünnheim (24. února 1824 v Brně – 18. září 1909 v Brně) – stavitel, předseda Spolku stavitelů na Moravě a ve Slezsku, dlouholetý člen brněnského městského zastupitelstva a městské rady.
6) Ing. Ottokar Franz Heinrich Karl Burghart (10. března 1843 v Brně – 18. ledna 1908 v Brně) – prezident inženýrské komory; propagátor výstavby laciného bydlení, stavební rada zemského hlavního města Brna, průkopník zabezpečení města Brna pitnou podzemní vodou.
7) Prof. dr. Alexander Dagobert Makowsky (17. října 1833 ve Svitavách – 30. listopadu 1908 v Brně) – profesor geologie, paleontologie, antropologie, rektor brněnské německé univerzity; výrazně se angažoval v diskuzi o zásobování města moderním vodovodem.
8) Viz k tomu Abendblatt Tagesbote aus Mähren und Schlesien, 52, 20. září 1902, s. 3. Vrtáním zde byla zjištěna voda ve dvou horizontech; první se nacházel v hloubce 6–10 m pod povrchem, druhý v hloubce 50–70 m, vydatnost tohoto zdroje však byla stanovena pouze na 40–50 l/s. Po bakteriologické stránce byla voda naprosto bezvadná, vykazovala ovšem velmi vysoký stupeň tvrdosti (což vyvolalo řadu protestů ze strany brněnských průmyslníků). Trvalé čerpání této vody by navíc ohrozilo vodní režim obce Komín. Žabovřeské pokusy přišly brněnskou obecní pokladnu na 200 000 K. K tomu též J. J. JAHN, *Poznámky professora dra. Jaroslava J. Jahna k návrhu, aby se město Brno a okolní obce zaopatřovaly pitnou vodou z okrsku březovského*, in: Zpráva zemského výboru o stavu zaopatření města Brna pitnou vodou, příloha B k čís. 975 z. h. r. 1907/08 (dále jen *Poznámky*), s. 72–73.
9) J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 52.
10) *„Pozoruhodná ... pestrost v geologické stavbě okolí brněnského jest právě příčinou, že opatření dostatečného množství bezvadné pitné vody pro hlavní město markrabství moravského jest spojeno s velikými obtížemi. Neníť v bližším okolí brněnském rozsáhlejšího, geologicky jednotného zásobovacího (infiltračního) obvodu, jenž by byl s to poskytnouti požadované množství dobré vody pitné“*. Viz J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 50.
11) Geologickými průzkumy této oblasti se již dříve zabývali někteří členové vědeckého týmu brněnské německé techniky. Například prof. Alexander Makowsky tady prováděl geologicko-kartografické výzkumy již od roku 1882. V roce 1885 zde začal provádět ing. Adolf Friedrich hydrologická šetření. Od tohoto roku byla v nepravidelných intervalech sledována vydatnost pramenů a měřena i jejich teplota. K tomu viz A. MAKOWSKY, *Denkschrift zur endgiltigen Lösung der Trinkwasserfrage von Brünn*, Brünn 1890, s. 9; nověji např. H. KŘÍŽ, *Výsledky dlouhodobého pozorování pramenů v Březové nad Svitavou*, in: Vodohospodářský časopis 20, 1972, č. 4, s. 396.
12) Prof. Eduard Suess (1831 v Londýně – 1914 ve Vídni) – rakouský geolog, profesor geologie na Univerzitě ve Vídni, prezident Vídeňské vědecké akademie.
13) Dr. Emil Tietze (1845 ve Vratislavi – 4. března 1931 ve Vídni) – významný rakouský

geolog, několik desetiletí zaměstnanec Říšského geologického ústavu ve Vídni a od roku 1902 jeho ředitel; geologické mapování prováděl např. v Haliči a karpatské oblasti, v rakouském Slezsku a severní Moravě; prováděl průzkumy v Persii a v Malé Asii; v roce 1903 předsedal Mezinárodnímu geologickému kongresu ve Vídni; člen a 7 let předseda Vídeňské geografické společnosti, člen Geologické společnosti.

14) Prof. Anton Rzehak (25. května 1855 v Novém Dvoře u Židlochovic – 31. března 1923 v Brně) – geolog a archeolog, působil na německé Vysoké škole technické v Brně, nejdříve jako asistent prof. Alexandra Makowskyho, později profesor mineralogie a geologie, správce prehistorického oddělení Moravského zemského muzea po Mořici Trappovi.
15) Viz *Die Kaiser Franz Joseph-Trinkwasserleitung der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1913, s. 23.
16) Prameny u osady Quellhütten byly v osmdesátých letech 19. století několikrát podrobeny jednorázovému měření, např. roku 1885 zde vydatnost a teplotu pramenů měřil zemský inženýr prof. A. Friedrich.
17) Viz A. MAKOWSKY, *Denkschrift zur endgiltigen Lösung der Trinkwasserfrage von Brünn*, Brünn 1890, s. 16–18.
18) Popis a charakteristika některých dalších menších pramenů březovské oblasti viz Fr. ZVEJŠKA, *K otázce vodonosných horizontů brněnského (březovského) vodovodu*, in: Časopis Moravského muzea v Brně 34, 1949, č. 1, s. 9–16.
19) Prof. Dr. Max Hönig (27. června 1852 v Podolí u Litovle – ?) rektor německé techniky, autor vědeckých spisů z oblasti chemie.
20) Prof. Dr. Johann Hammer (1893–1906) – významný bakteriolog a hygienik; stál v čele prosektury brněnské Nemocnice u sv. Anny.
21) Dr. Carl von Sternberg (1872 ve Vídni – 1935) – patolog, působil v Rudolfově nemocnici ve Vídni, od roku 1906 v brněnské Nemocnici u sv. Anny.
22) Stavební podnik Karla svobodného pána von Schwarze byl pověřen v březnu roku 1896 vypracováním studie o technických, právních a finančních podmínkách zabezpečení dodávek pitné vody z pramenné oblasti u Březové.
23) Kromě vlastní měřicí stanice ve Vodárce (Quellhütten) bylo v širším okolí vybudováno dalších 46 měřicích stanic. Jejich úkolem bylo sledovat vliv čerpání spodní vody na stav povrchových pramenů a na stav vody ve Svitavě. Na povrchových tocích bylo zřízeno 16 těchto stanic, 10 vrtů sloužilo k pozorování stavu spodních vod a 10 stanic bylo zřízeno k pozorování soukromých studní. Viz J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 52.
24) Nicméně ještě v roce 1901 navrhl geometr Franz Lang projekt dodávky pitné vody do Brna z relativně blízké oblasti Drahanské vrchoviny. K posouzení tohoto alternativního projektu bylo rovněž vypracováno několik studií. V únoru roku 1902 byl rozhodnutím obecního výboru tento projekt zastaven a dále se mělo pokračovat pouze ve výstavbě jímacího zařízení v Quellhütten.
25) Podle J. J. Jahna *„... vypočítali znalci obce brněnské, že množství 250 l/s dostačí i roku 1960 pro 510 000 obyvatelů ...“*. Viz J. J. JAHN, *O příštím brněnském vodovodu* (dále jen *O příštím brněnském vodovodu*), Brno 1910, s. 9.
26) L. FASORA, *Spojenými silami? (Veřejně prospěšné projekty jako faktor integrace města Brna a nejbližších předměstí v letech 1897–1918)*, in: Brno v minulosti a dnes, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, sv. 16, Brno 2002, s. 410.
27) Ve skutečnosti došlo minimálně jednou, spíše však ve více případech, k překročení čerpacího limitu, a to téměř až na jeho trojnásobek. Viz dále.
28) Prof. dr. Jaroslav Jiljí Jahn (21. května 1865 v Pardubicích – 21. října 1934 v Praze) – profesor geologie a mineralogie na Českém vysokém učení technickém v Brně, zabýval se i paleontologií, znalec zemského výboru markrabství moravského. Viz J. J. JAHN, *Poznámky*; spis vyšel zároveň i v německé jazykové mutaci, viz J. J. JAHN, *Bemerkungen*

des Professors Dr. Jaroslav J. Jahn zum Antrage über die Trinkwasserversorgung der Stadt Brünn und der benachbarten Gemeiden aus dem Gebiete von Brüsau, in: Separatabdruck der Beilage B zum Berichte des Landesausschusses über den Stand der Versorgung der Stadt Brünn mit Trinkwasser Nr. 975 L. H. ai 1907/08, Druck-Nr. 402. V roce 1908 Jaroslav J. Jahn reagoval svým příspěvkem na připomínky městského stavebního ředitele dr. H Kellnera, viz J. J. JAHN, *O brněnské vodní otázce*, Brno 1908. Své názory na řadu aspektů brněnského vodovodu potom výrazně modifikoval v roce 1910 ve zvláštním vydání Lidových novin, viz J. J. JAHN, *O příštím brněnském vodovodu*.

29) *„Jsem z přesvědčení stoupencem učení v geologii, jež dává zásadně přednost bezvadné vodě spodní před filtrovanou vodou z povrchových nádrží a toků vodních ... připojuji se k úsudku jmenovaných geologů* [viz výše] *a prohlašuji se jako geolog rovněž pro vodu březovskou ... jen s výhradou, že provedeny budou ... dodatečné zkoušky a pozorování, jež jsem si dovolil ... navrhnouti."*. Viz J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 75. V následujících měsících však svůj názor postupně změnil a v listopadu 1909 již napsal: *„Opakuji znovu s důrazem, že bylo voleno pro vodojem quellhüttenský nevhodné místo ... vodojem vystavěn byl na úpatí stráně, na níž jsou hnojená pole a přes níž zrovna nad ústím jímací štoly vede silně frekventovaná silnice; na dně údolí, pár metrů od vodojemu rozprostírají se rozsáhlé, praobyčejné bažiny ... a několik kroků dále teče hanebně znečištěná Svitava, zvaná znalci „zamořená hnojůvka" a obsahující přes 3,5 milionu zárodků v 1 cm^3..."*. Viz J. J. JAHN, *O příštím brněnském vodovodu*, s. 35.

30) J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 53.

31) K porušení ochranného příkrovu hlíny nad hladinou spodní vody došlo v oblasti Quellhütten již o řadu let dříve, a sice při stavbě železniční tratě, kdy zde byl získáván potřebný materiál na těleso náspu.

32) J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 62; ve svém příspěvku z roku 1910 cituje J. J. Jahn zprávu zdravotního referenta moravského místodržitelství, kde se mimo jiné říká: *„Do horního toku řeky Svitavy, kde tato ještě málo vody vede, svádějí se odpadové vody z mnohých, někdy i velikých továren, nalézajících se v městě Svitavě. Také splašky z domů a hnojůvka vypouštějí se do řeky v takovém množství a v tak špatném jakosti, že voda v řece ... ihned se rozkládá, modročerveně se barví a pronikavý zápach vydává ..."* dále konstatuje, že *„ .... řeka Svitava počíná vlastně teprve u Quellhüttenu, výše je to obyčejná stoka"*. Viz J. J. JAHN, *O příštím brněnském vodovodu*, s. 19 a 22.

33) Již v roce 1902 prováděl prof. Max Hönig chemické zkoušky, které měly prokázat, že oblast prameniště v Quelhütten nemůže být negativně ovlivněna radiměřským Mlýnským potokem. Prof. Hönig konstatoval: *„S naprostou jistotou mohu potvrdit, že ... ovlivňování řečené pramenné oblasti ... vůbec nenastává"*.

34) Problematice zásobování okolních příměstských obcí pitnou vodou se nejnověji věnoval L. FASORA, *Spojenými silami? (Veřejně prospěšné projekty jako faktor integrace města Brna a nejbližších předměstí v letech 1897–1918)*, in: Brno v minulosti a dnes, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, sv. 16, Brno 2002, s. 391–431; k tomu rovněž Státní oblastní archiv Zámrsk – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOkA Svitavy), fond ONV Svitavy I, karton č. 275. Město Královo Pole vyjádřilo při komisionálním jednání dne 29. listopadu 1909, které se týkalo povolení zřízení gravitačního vodovodu z Quellhütten, poměrně radikální požadavek vůči městu Brnu, když vyjádřilo podmínku, *„aby z projektovaného vodovodu za stejných podmínek jako obyvatelstvu města Brna dodávána byla voda obyvatelstvu města Královo Pole, přičemž podotýkáme, že ochotni jsme přiměřeným obnosem na výlohy zřízení vodovodu toho přispěti"*. Viz SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 280.

35) J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 57. Na kritické poznámky prof. J. J. Jahna reagovala jak odborná, tak laická veřejnost. Velmi aktivní v této oblasti byla především Jednota

českých voličů v Brně. Ta např. 26. listopadu 1909 zveřejnila prostřednictvím svého právního zástupce JUDr. Ladislava Pluhaře memorandum, ve kterém odmítla stavbu březovského vodovodu: *„máme-li při nákladu 30 000 000 K k takovým koncům dospěti, pak jest zajisté lépe nechati projektu Quellhüttenského, jehož voda ostatně ani co do chuti vyhovovati nebude, jevivši při zemské komisi, jak všemi přítomnými a mezi nimi i zástupce města Brna konstatováno bylo, příchuť, a ztrácejíc velice rychle svůj obsah na kyselině uhličité, domáhati se, aby nákladem státním a zemským přehrada u Kyniček zřízena byla, zlepšiti dosavadní způsob filtrování, a kdyby ještě nějaké pochybnosti byly vrátiti se ku projektu Žabovřeskému, odkud malým nákladem dostatek pitné vody ... rozváděn býti může"* Viz SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 274.

36) *Ročenka městských vodáren v Brně 1913–1938*, Brno 1938, s. 52.
37) Dr. August Wieser šlechtic von Mährenheim (17. května 1847 v Brně – 27. března 1916 v Brně) – původní profesí advokát, starosta Brna v letech 1894–1916, poslanec moravského zemského sněmu, člen vedení několika spolků a společenstev. Problematika zásobování města pitnou vodou hrála v jeho politice prioritní roli, stavbu březovského vodovodu považoval za klíčovou stavbu mezi různými modernizačními projekty města Brna.
38) Vzhledem ke stavu rozvodné sítě v samotném městě Brně bylo nakonec konstatováno, že *„jest lhostejno, jak teplá se voda dostane do města"*.
39) *130 let, Historie a současnost vodáren a kanalizací v Brně*, Brno 2002, s. 32; podobně i S. BRODESSER, *Staletími podél řeky Svitavy*, Brno 2005, s. 18.
40) SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy, karton č. 280, nález místodržitelství v Praze ze dne 20. května 1913, čj. 7-146/25 L 140.284.
41) Obecní rada v Brně se dne 2. listopadu 1912 usnesla, že celé zařízení má být nazváno Vodovod císaře Františka Josefa I., následně se obrátila prostřednictvím Moravského místodržitelství na císaře Františka Josefa I. a požádala ho o schválení výnosu.
42) Zemským zákonem ze dne 18. října 1912 č. 82 z. z. byla stanovena povinnost majitelů domů zřídit z tohoto vodovodu vodovodní přípojky do nitra vlastního majetku.
43) *Ročenka městských vodáren v Brně 1913–1938*, Brno 1938, s. 22.
44) Město Brno zpočátku vykoupilo pozemky v celém okolí prameniště o celkové výměře 200 000 m^2. Tento prostor byl vyhlášen jako I. ochranné pásmo, které mělo být postupně celé oploceno. V následujících desetiletích docházelo k postupnému rozšiřování výměry I. ochranného pásma, a to především na úkor pozemků spadajících do katastru obce Banín. Do budoucna se počítalo s kompletním zalesněním tohoto prostoru. Rozsah II. ochranného pásma byl předmětem celé řady jednání v dalších letech.
45) Silnice měla původně v úseku od rozcestí Banín–Grándorf–Muzlov kopírovat železniční trať. Tím by ovšem rovněž procházela ochranným pásmem. Nakonec byla zvolena varianta, kdy silnice procházela po okraji ochranného pásma, již na moravských pozemcích (na výstavbě se podílel i politický okres Moravská Třebová). Zprovozněna byla v roce 1931. Trasa z Banína do Muzlova a následně do České Dlouhé tím však byla několikanásobně prodloužena.
46) SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 280, výnos zemského úřadu v Praze ze dne 2. června 1929.
47) J. ČURDA, *Hydrogeologie okresu Svitavy*, in: Pomezí Čech a Moravy, Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, sv. 5, Litomyšl 2002, s. 133–239.
48) *„Obravše sobě procházku na čtvrt hodiny za Banín, vystoupíme ze stinného lesa na velikou louku, přes kterou se nyní železná dráha ze Svítav do Březové táhne. Na kraji lesa prýští se dužný pramen, od německého lidu zdejšího Brunnfluss nazvaný, jehožto voda zelenožlutě zbarvená takovou vlastnost má, že kdo ruku do ní ponoří, v krátce žíravou vyraženinu na ní dostane, která ale brzo zas mizí. Osoby, které z toho pramenu pijí, dostávají prý těžkosti. Lučebné vyšetřování této vody se ještě nestalo. Okolo ní*

roste hojnost vonných bylin, jako konvalinka obecná (convallaria majalis), sněhovka lepá (galanthus nivalis), některé druhy vstavače (orchis) a sasanky (anemone)". Viz M. TRAPP, *Hrad Svojanov a jeho okolí*, in: Památky archaeologické a místopisné, díl I., Praha 1855, s. 275.

49) K tomu viz více *Bohnauer Heimat und Familienchronik von Josef Doleschal*. Kopie kroniky v držení autorů.
50) Starosta obce a obecní radní jednali v Brněnci s oběma podnikateli o možnosti, že jejich právní zástupce by hájil v případném sporu s Brnem i zájmy Banína.
51) SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 1, zápis ze schůze obecního výboru ze dne 22. ledna 1899.
52) Jitřenka 29, č. 14, 15. července 1910, s. 228.
53) SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 1, zápis ze zasedání obecního výboru ze dne 3. května 1908.
54) Tamtéž, zápis ze zasedání obecního výboru z 3. dubna 1899.
55) Většina těchto stížností a protestů je uložena ve fondu ONV Svitavy I. Viz SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 280.
56) SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 1, zápis ze zasedání obecního výboru ze dne 15. září 1901.
57) *„Přítomný tehdy zástupce podnikatelství bar. Schwarzova, p. vrchní inženýr Vill. Karg, na dotaz můj ještě sdělil, že nyní čerpají střídavě 7 sudými a 7 lichými studněmi ze řečených 12 čerpacích studní ve štole a 2 studní mimo štolu požadované množství 250 l/s; když však veškerých 14 studní čerpá vodu najednou, dosáhne prý se až 700 l/s. Avšak, jak později uvedu, jest i toto množství jen částí odtoku tamější zásobárny vody spodní"*. Viz J. J. JAHN, *Poznámky*, s. 55, dále i s. 56.
58) J. J. JAHN, *O příštím brněnském vodovodu*, s. 5.
59) Od roku 1980 se v příznivém hydrogeologickém období odebírá až 350 l/s. In: *Voda a Brno, Vydáno při příležitosti 125. výročí vzniku vodárenské společnosti v Brně*, Brno 1997, s. 12.
60) SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 280, rozhodnutí Zemského úřadu v Praze ze dne 16. května 1929; zmíněná povinnost zřídit novou trasu pro pěší však nebyla městem Brnem akceptována; jeho zástupci nakonec dosáhli úplného zrušení této povinnosti výnosem zemského úřadu v Praze z dubna 1935.
61) Tamtéž, výměr Zemského úřadu v Praze ze dne 23. dubna 1934; k další změně ochranného pásma došlo výměrem téhož úřadu z 13. června 1935 a následně výměrem z 23. dubna 1936. Vždy se jednalo o pozemky z katastrálního území Banína.
62) *„... silnice nemá žádný větší význam pro zemědělství ani provoz. Ukazuje se ale zřetelně, že městská obec Brno prosazuje tuto silnici pouze z bezohledné touhy ušetřit náklady, které se zavázala uvolnit na stavbu náhradní silnice, ačkoliv tato je ještě nebezpečnější a nepraktičtější než stará cesta. V navyklé taktice neberou na naši obec v tomto jednání ohled. Ve vyvlastňovacím řízení nebylo myšleno na ochranu vyvlastňovaných, pouze na to, aby vyvlastňovatel dosáhl svého záměru levněji"*. Viz SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 2, dopis ministerstvu zemědělství (agenda vodovodu), nedatováno.
63) SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 280, výměr Zemského úřadu v Praze ze dne 18. ledna 1935.
64) Tamtéž, výměr Zemského úřadu v Praze ze dne 24. prosince 1937.
65) Zastupitelé Banína vsadili při jednání s představiteli Brna vše na jednu kartu. Snažili se dokázat, že úbytek vody jednoznačně souvisí s množstvím pokusných vrtů, které byly v minulých letech kolem obce provedeny. Podle jejich názoru došlo k narušení izolačních vrstev mezi jednotlivými vodními horizonty. Tím mohla voda v důsledku deprese proudit z nejvyššího horizontu (odkud pocházela voda v banínských studních) do horizontů spodnějších. Zcela mimo svou pozornost však nechali prohlášení jednoho

z významných českých geologů prof. MUDr. Alfréda Slavíka (1847–1907; profesor geologie a mineralogie na Císařské a královské české vysoké škole technické v Praze, dvakrát byl zvolen rektorem ČVUT, podílel se na geologických průzkumech pro stavby městských vodovodů), které citoval prof. J. J. Jahn: *„Již kolega Slavík pravil ve svém dobrozdání, že může část vody také ve studnách banínských (a tedy i z hnojůvek a záchodů tamějších) prosáknouti spodinu a klesnouti k hladině spodní vody – jak známo, leží Banín nejblíže čerpací stanici a jen asi o 50 m výše než hladina spodní vody v Quellhütten"*. (Viz J. J. JAHN, *O příštím brněnském vodovodu*, s. 27.) V zápisech obecního zastupitelstva existuje poznámka, že v roce 1923 zaslal obci Banínu vrchní inženýr Willibald Karg, stavitel březovského vodovodu, své prohlášení, ve kterém údajně dokládá, že dřívější usnesení o tom, že Banín netrpí nedostatkem vody, jsou zcela nesprávná, a vše dokládá řadou argumentů. Pojednání bylo, dle zápisu, uloženo do obecní agendy týkající se vodovodu, v současnosti se ho však nepodařilo dohledat. Viz SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 2, zápis ze zasedání obecního zastupitelstva ze dne 16. června 1923.

66) Archiv Brněnských vodovodů a kanalizací, a. s., pracoviště Březová nad Svitavou (dále jen Archiv BVK), protokol ze dne 14. září 1934.

67) Tamtéž; obec Banín se v tomto směru nemohla opřít o žádný odborný posudek, jediným argumentem bylo *„svědectví nejstarších pamětníků, že obec mívala vždy dostatek vody i v dobách suchých. Žádná ze studní v obci se nalézajících nevyschla. Od doby zřízení Brněnského vodovodu, zejména pak v posledním desetiletí, lze pozorovati neustálý úbytek vody ve studních ..."*. SOkA Svitavy, fond ONV Svitavy I, karton č. 280. Starosta obce byl nucen konstatovat, že *„malá obec Banín není ve finanční situaci, která by jí dovolovala zaplatit si odborný posudek, z těchto důvodů se pouze ohrazuje a vznáší prostřednictvím starosty proti geologickému posudku připomínky"*. Viz SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 2, dopis Zemskému úřadu v Brně z 15. března 1935. Naproti tomu město Brno disponovalo řadou odborných posudků od renomovaných odborníků (např. ing. dr. Otakar GARTNER, *Technicko-geologický a petrografický posudek prameniště brněnského vodovodu a Březové*, Brno 1934; Dr. Vojtěch SMETANA, *Předběžná zpráva o geologickém výzkumu širší oblasti Muzlova u Březové, odkudž je vedena pitná voda pro město Brno a geologické posouzení vrteb provedených městskými vodárnami v Brně v okolí Muzlova a Smržova*, Brno 1929; Dr. Vojtěch SMETANA, *O geologických poměrech širšího okolí sběrné oblasti vodovodu, jímž je zásobováno město Brno pitnou vodou*, Brno 1933 apod.).

68) Archiv BVK, Výnos Zemského úřadu v Praze ze dne 9. května 1935.

69) Moravské slovo, 30. ledna 1936, s. 2.

70) Archiv BVK, Dopis vodoprávního úřadu ze 4. ledna 1940.

71) SOkA Svitavy, fond Archiv obce Banín, kniha č. 2.

The Brno Water Mains and the Fight for Water between Brno and Banín

VLADIMÍR VELEŠÍK – VLADIMÍR VELEŠÍK, Jr. – MARIAN VELEŠÍK

/ RÉSUMÉ

The Brno urban agglomeration underwent rapid development in the second half of the 19th century when a whole range of suburban municipalities and settlements became a part of Brno. One of the many problems of the growing city was its drinking water supply. The lack of potable and non-potable water led to several projects intended to eliminate this problem. In 1869, construction started on the Pisárky Water Mains, supplying the city with filtered water from the Svratka River. However, despite all efforts, the river water could not be cleaned enough to meet the criteria for drinking water. Therefore, the attention of the professional public turned to possible sources of underground spring water outside of Brno. Many possible locations were considered, including the Josefské Valley near Adamov, the Punkva River Valley near Blansko, the areas under Útěšov and Soběšice, the Ponávka River Valley in Řečkovice and Královo Pole, the surroundings of Vlkov, and the meadows near Žabovřesky. In 1886, Ottokar Burghart designed the first project for supplying the city of Brno with drinking water from the area around Březová (what is now Březová nad Svitavou). At first, it seemed impossible, but a number of geological and hydrological experts (including Alexander Makowsky, Eduard Suess, and Anton Rzehak) later supported it. Finally, springs near the settlement of Quellhütten (a part of the municipality of Banín) were selected. After an extensive series of geological, hydrological, bacteriological, and chemical tests, construction of a pilot receiving facility started. It included a 300 meter water tunnel, from which twelve individual wells were drilled; two additional wells were independent. The anticipated pumping capacity of the facility was 250 l/s. In 1913, the feed pipeline was completed and put into operation. The water mains system was named after Franz Joseph I, Emperor of Austria. It was renamed the Březovský Water Mains after 1918 (and later the First Březovský Water Mains).

The spring for the Březovský Water Mains was located in the cadastral district of the Banín municipality. After construction of the pilot receiving facility started, representatives of the municipality expressed considerable concern about the future development of the municipality. Brno, in the course of creating a buffer zone, had started to seize one shared land after another. Even the district road from Banín to Česká Dlouhá, which had absolutely essential economic importance not only for Banín but also for its surrounding municipalities (Lavičné, Bělá

nad Svitavou, Rohozná), was appropriated. In the years after the water mains were put into to operation, the groundwater level in the municipality dropped significantly. Representatives of the Banín municipality asked the City of Brno in all these areas to find some compromise solution. Despite many negotiations on various levels, the municipality of Banín was finally forced to bow to the City of Brno. From the 1930s, when the conflict became even more tense, disputed issues between the parties were often solved by the Ministry of Agriculture. Brno was acting from a position of strength, insisting on unilateral concessions of Banín. The municipality, on the other hand, filed a number of appeals and protests to try to at least mitigate the effects of the harsh water management measures on the whole cadastre. Despite this, no solutions representing even a compromise were found in many areas until the beginning of World War II.

Brünner Wasserleitung und Kampf um das Wasser zwischen Brünn und Banín

VLADIMÍR VELEŠÍK – VLADIMÍR VELEŠÍK d. J. – MARIAN VELEŠÍK

/ RESÜMEE

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entwickelte sich rasch die Brünner Stadtagglomeration, eingemeindet nach Brünn wurden mehrere Vorstadtgemeinden und Ortschaften. Eines von vielen Problemen der wachsenden Stadt war auch die Trinkwasserversorgung. Gerade der Mangel an Trink-, aber auch Nutzwasser führte zu einigen Projekten, die dieses Problem endgültig beseitigen sollten. Im Jahre 1869 begann der Bau der Schreibwalder Wasserleitung, die in die Stadt gefiltertes Wasser aus dem Fluss Svratka (Schwarza, Schwarzach, Schwarzawa) lieferte. Trotz aller Mühe gelang es nicht das Flusswasser insoweit zu reinigen, dass es den Trinkwasserkriterien entsprach. Deshalb wurde die Aufmerksamkeit der Fachöffentlichkeit auf das Auffinden von möglichem unterirdischem Quellwasser in der Umgebung von Brünn orientiert. Von vielen in Frage kommenden Standorten kam z. B. das Josefské údolí (Josefsthal) bei Adamov (Adamstal), das Tal des Flusses Punkva bei Blansko, das Gebiet unterhalb von Útěchov (Autěchau) und Soběšice (Soběschitz), das Tal des Flusses Ponávka (Ponawka, Panawka) in Řečkovice (Retschkowitz) und Královo Pole (Königsfeld), die Umgebung von Vlkov, die Wiese bei Žabovřesky (Sebrowitz) u. Ä. in Betracht. Im Jahre 1886 konzipierte Ing. Ottokar Burghart zum ersten Mal die Stadtversorgung von Brünn mit Trinkwasser aus dem Gebiet von Březová (Brüsau), heute Březová nad Svitavou. Zuerst erschien diese Konzeption zwar als unrealisierbar, aber in den nächsten Jahren wendete sich ihr eine Reihe von geologischen und hydrologischen Fachleuten (Prof. Alexander Makowsky, Prof. Eduard Sueze, Prof. Anton Rzehak und weitere) zu. Aus dem ganzen Brüsauer Gebiet wurden letztendlich die Quellen unweit der Ortschaft Quellhütten (sie war ein Bestandteil der Gemeinde Banín – Bohnau) gewählt. Nach mehreren geologischen, hydrologischen, bakteriologischen und chemischen Analysen begann der Bau der Quellenfassungseinrichtung. Ihr Bestandteil war ein 300 m langer Stollen, hier wurden 12 einzelne Brunnen angebohren, zwei Brunnen waren selbständig. Die vorausgesehene Pumpkapazität der Einrichtung war 250 l/s. Im Jahre 1913 wurde sie fertig gestellt und mit der gesamten Wasserzuleitung in Betrieb genommen. Die ganze Wasserleitung trug den Namen von Kaiser Franz Josef I., nach 1918 wurde sie auf Březovský vodovod (Brüsauer Wasserleitung) und später auf I. březovský vodovod (I. Brüsauer Wasserleitung) umbenannt.

Die Quellenfassung der Brüsauer Wasserleitung befand sich am Kataster der Gemeinde Banín. Die Gemeinderepräsentanten äußerten seit Baubeginn der Versuchsquellenfassung wesentliche Befürchtungen über ihr zukünftiges Schicksal. Brünn begann nämlich im Rahmen der Schaffung von einer sog. Schutzzone ein Gemeindegrundstück nach dem anderen zu beschlagnahmen. Es kam ferner zur Beschlagnahmung der Bezirksstraße von Banín nach Česká Dlouhá (Böhmisch Wiesen), welche die grundsätzliche wirtschaftliche Bedeutung nicht nur für Banín, sondern auch für die Gemeinden in der Umgebung – Lavičná, Bělá nad Svitavou, Rohozná (Neubiela, auch Neubielau genannt, Deutsch Bielau, Rohozna) – hatte. In den darauf folgenden Jahren nach der Inbetriebsetzung der Wasserleitung zeigte sich in Banín auch ein bedeutender Grundwasserrückgang. Die Repräsentanten der Gemeinde Banín forderten die Stadt Brünn auf, auf all diesen Gebieten eine Kompromisslösung zu finden. Trotz vielen Verhandlungen auf verschiedenen Ebenen war letztendlich die Gemeinde Banín gezwungen der Stadt Brünn in allen Fragen zu weichen. Seit den Dreißigerjahren des 20. Jahrhunderts, als sich der Streit zuspitzte, musste zwischen beiden Parteien oft die strittigen Momente das Landwirtschaftsministerium schlichten. Brünn handelte aus der Position der Stärke, es verharrte auf einseitigen Zurückziehern von Banín. Die Gemeinde versuchte mit einer Reihe von Berufungen und Protesten wenigstens die Auswirkung der harten Wasserregelungsmaßnahmen auf den ganzen Kataster zu lindern. Trotzdem gelang es bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkrieges auf vielen Gebieten nicht mal wenigstens Kompromisslösungen zu finden.

Růžový palouček

Pojednání o proměnách historického vědomí

MILAN SKŘIVÁNEK

(Obsah: 1 Cíl práce a prameny, s. 48; 2 Počátek literárního zájmu, s. 50; 3 Svědectví pramenů, s. 53; 4 Růžový palouček v krásné literatuře, s. 54; 5 Veřejná shromáždění na Růžovém paloučku do roku 1921, s. 58; 6 Spolek Růžového paloučku a odhalení Památníku, s. 60; 7 Růžový palouček po odhalení Památníku, s. 66; 8 Úpravy Růžového paloučku, s. 69; 9 Propagace, agitace, rétorika, s. 75; 10 Historiografie o Růžovém paloučku, s. 81 (o RP jako vzorové polní míře s. 84–87, 89); 11 Historické jádro pověstí a botanická charakteristika růží, s. 92; 12 Závěrečná úvaha, s. 95; Příloha: Přehled slavností na Růžovém paloučku, s. 99; Poznámky, s. 113.)

1 Cíl práce a prameny

Ke studiu dějin Růžového paloučku (dále jen RP) jsem se dostal zcela náhodně, a to tak, že mě před léty požádali, abych na toto téma promluvil v Újezdci, v jehož blízkosti palouček leží. Neodmítl jsem, ale pro svoje vystoupení jsem si musel teprve prostudovat základní literaturu; o rozbor pramenů jsem se tehdy ještě neopíral. Při přednášce, která se konala v Čermákově hostinci, jsem podal kritický přehled základních názorů na problematiku paloučku. K jisté míře kritičnosti mě snad již tehdy opravňovala skutečnost, že jsem poměrně dobře znal archivní materiál k dějinám Litomyšle a jejího okolí. Překvapovalo mě, jaká krátká spojení, rozpory či dokonce nesmysly se vyskytovaly v textech renomovaných, zejména regionálních historiků. Do tématu jsem byl stále více zatahován, neboť mi bylo služebně přikázáno, abych napsal recenzi připravované brožurky o RP (více viz v kap. 10).

Tyto náhodné okolnosti, a jak jsem do věci hlouběji pronikal, mě přivedly na myšlenku napsat o RP kritickou studii, v níž bych se vypořádal nejen s vlastní historií místa a pověstmi, které se na něj vážou, nýbrž abych také ukázal jeho funkci jako historického symbolu a v neposlední řadě i to, jak se „dělal“ určitý druh historiografie. Tato druhá stránka věci, kterou je možné velmi dobře sledovat od 30. let 19. století prakticky do naší současnosti, názorně ukazuje, jak jsou tatáž historická fakta, nebo z jiného hlediska absence těchto fakt, vykládány pro ideové, či přesněji ideologické potřeby dne. Kladu si tedy otázku, jakou funkci RP, který se určitou interpretací stal symbolem, plní v jistém okruhu společnosti.

Je to sice jen kus regionální historie, nicméně historie, která zejména díky dílu Aloise Jiráska pronikla do opravdu širokého povědomí a neomezuje se na hranice našeho státu. Není např. bez zajímavosti, že se o RP zcela vážně píše v anglicky tištěné knize prof. Zdeňka Kopala, litomyšlského rodáka a astronoma světového jména, tedy v díle, které čte vědecký svět skutečně hodný tohoto označení[1].

Systematicky jsem materiál k dějinám RP začal sbírat v roce 1987, ale již napřesrok jsem musel práci pro jiné úkoly přerušit a k tématu jsem se vrátil až v roce 1991. Výsledkem byla rukopisná studie, která se stala základem tohoto pojednání[2].

RP patří k tématům, jejichž některé aspekty je možné studovat jen tak, že badatel zná velké množství pramenů, či jinak řečeno, studuje pramen k jiným okruhům, ovšem takovým, že v nich není vyloučen výskyt zpráv o původním předmětu zájmu, v daném případě o RP. Zaměřit se pouze na některé zvláštní stránky dějin RP, např. na pobyt ruských vojsk, na jeho funkci vzorové polní míry či na loučení českých bratří, by vedlo k odborné sebevraždě, prostě proto, že po přečtení hromady písemností by historik mohl konstatovat, že k tématu nic nenašel. A tak přes všechnu svědomitost a znalost mnoha pramenů stále zůstává možnost, že jednoho dne se náhodou objeví něco, co historii tohoto místa alespoň z některých stránek objasní. Jinak je tomu ovšem s moderní historií RP; zde nám mnoho napoví písemnosti *Spolku pro získání „Růžového paloučku" u Oujezdce veřejnosti*, stejně tak jako akta Okresního úřadu v Litomyšli a samozřejmě množství novinových článků spolu s regionální historiografií. Nepodařilo se mi však v některých případech určit křestní jména, titul a funkci osob, které se v dění kolem RP uplatňovaly. Mám dokonce podezření, že ani v pramenech nejsou tyto údaje vždy správné. Pro přehled slavností na RP po roce 1989 se jen od některých řečníků dochovala písemná podoba jejich projevu.

Co se týče literatury, která v daném případě vystupuje v jistém smyslu též jako pramen, vyšel jsem z bibliografie, kterou sestavil František Páta[3]. Přes veškeré úsilí se mi několik málo titulů, které uvádí, nepodařilo získat, naproti tomu jsem však četl některé další práce. Soudím ale, že je téměř vyloučené poznat všechny novinové články a zmínky, které se o RP objevily. Nicméně myslím, že soubor pramenů, zejména literární povahy, který znám, je dostatečně reprezentativní, abych mohl přikročit k určitým závěrům.

Vděčím p. Karlu Veselíkovi, blahé paměti, za zapůjčení některé literatury a pohlednic. Děkuji i již zvěčnělému morašickému faráři P. Josefu Malému za řadu upozornění a podnětů. Materiály k činnosti spolku po roce 1990 mi laskavě poskytli ing. Jan Dostál, ředitelka Městské knihovny v Litomyšli Mgr. Jana Kroulíková a bývalá starostka Újezdce pí Hana Dostálová. Také jim patří můj dík, stejně jako dr. Martinu Boštíkovi a Stanislavu Vosykovi; rovněž tak děkuji manželům Ivetě a Miroslavu Vachovým za pohlednice z jejich sbírky.

Ačkoliv jsem v této studii napsal nejedno kritické slovo ke způsobům, jakým se RP propagoval a jak se k tématu stavěla dosavadní historiografie, považuji za svou povinnost jasně říci, že si vážím úsilí, které vyvinuli prostí, nicméně obdivuhodně důstojní lidé zejména z vesnic v okolí RP, aby toto místo pietně upravili a učinili ho jedním ze symbolů české historie.

2 Počátek literárního zájmu

Do literárního a tím i širšího povědomí uvedl RP zřejmě Václav Jaromír **Picek**, úředník a spisovatel, v letech 1850–1852 redaktor Pražských novin. Roku 1834 vyšel v České včele jeho článek *Červený palouček*, v němž upozornil na místo s bohatým porostem růží. Zároveň je spojil s pověstí, že při tažení ruských vojsk cara Alexandra proti Napoleonovi – to by znamenalo nejspíše rok 1814 nebo 1815 – se u tohoto místa utábořily ruské oddíly a sloužily zde bohoslužby. Zároveň se tu již vynořuje pověst, že pokus zorat toto místo byl provázen všelijakým neštěstím. Z Pickova článku však vyplývá, že za své zvláštní postavení vděčí RP ruské bohoslužbě. O českých bratřích zde nepadlo ani slovo[4].

Další literární zmínka o RP pochází z roku 1836; je obsažena v dopise Josefa **Kačera** Janu Ev. Purkyněmu, na nějž upozornil Josef Volf již v roce 1908 a později z něho příslušné místo ocitoval František Michálek Bartoš. Kačer se narodil roku 1802 v Černilově na Královéhradecku; po studiích na gymnáziu v Hradci Králové, kde ho učil češtinu Václav Kliment Klicpera, se stal evangelickým duchovním a od roku 1830 působil ve Velkém či Bedřichově Táboře pod Sycovem v pruském Slezsku (Polnisch-Wartenberg)[5].

Palouček, na nějž ho prý zavedl jeho přítel v roce 1828, byl údajně asi 20 kroků dlouhý a široký, porostlý růžemi, které kvetly ještě na podzim. Starci z blízké vesnice mu vyprávěli, že se zde Češi za Ferdinanda *„II. čili III."* sešli, aby tu naposledy konali bohoslužby. Za poslední války s Francií se ruští vojáci, kteří přišli do Litomyšle, vyptávali na Černého orla, jak se prý jmenuje jeden statek v Morašicích, i na palouček, kde se pak zbožně pomodlili. Také se dozvěděl, že neštěstí stíhalo toho, kdo chtěl palouček zorat; má se nechat v pokoji kvést uprostřed velkého pole[6].

V Kačerově dopise jsou tedy zachyceny všechny tři okruhy pověstí o RP. Seznámili ho s nimi starci z blízké vesnice, ve znělce to jsou Morašice. Je možné položit otázku, co ho vedlo k návštěvě RP. František Páta naznačil, že to mohla být informace od českých emigrantů žijících v Prusku, které Kačer důvěrně znal[7]. Skutečnost však mohla být střízlivější – poněvadž šlo o návštěvu některého evangelického duchovního, nejspíše v blízké Bučině apod., který s Kačerem podnikl procházku na zajímavé místo[8].

Zmíněný Kačerův dopis Purkyněmu končí čtyřmi znělkami s motivem RP. V roce 1861 otiskl časopis Čech *Dvě sonety evangelíka*, jejichž autorem byl právě Josef Kačer. V poznámce je vysvětlivka, že u *„Murašic"* je růžový palouček *„proslulý v historii českých bratří. Rozprášené osady našich vyhnanců, zvláště pak ony ve Volharsku a na pobřežích řeky Tereku podnes o posvátném tom místě divy vypravují. Kozáci v čase francouzské války, táhnoucí Litomyšlí, pilně se na tu zahrádku doptávali, o které si Murašičtí jen podtají vypravují"*[9]. Kačerovy znělky s tematikou RP byly otištěny také ve sborníku Památka roku slavnostního 1863[10]. S Kačerovým jménem je tedy spojena i podrobná zpráva, že RP je dobře znám v Rusku, konkrétně mezi kozáky[11].

V roce 1847 vyšla v České včele literárně upravená vzpomínka na tažení Rusů roku 1813 pod názvem *Červený palouček*, jejímž autorem byl Hermenegild **Jireček**. V poznámce pod čarou se říká, že ještě před šesti lety bylo možné vidět u Újezdce místo porostlé červenými růžičkami, kterému se říkalo *Červený* či *Růžový palouček*, o němž se prý hodně vypravuje. Místo se má za posvátné a nemá

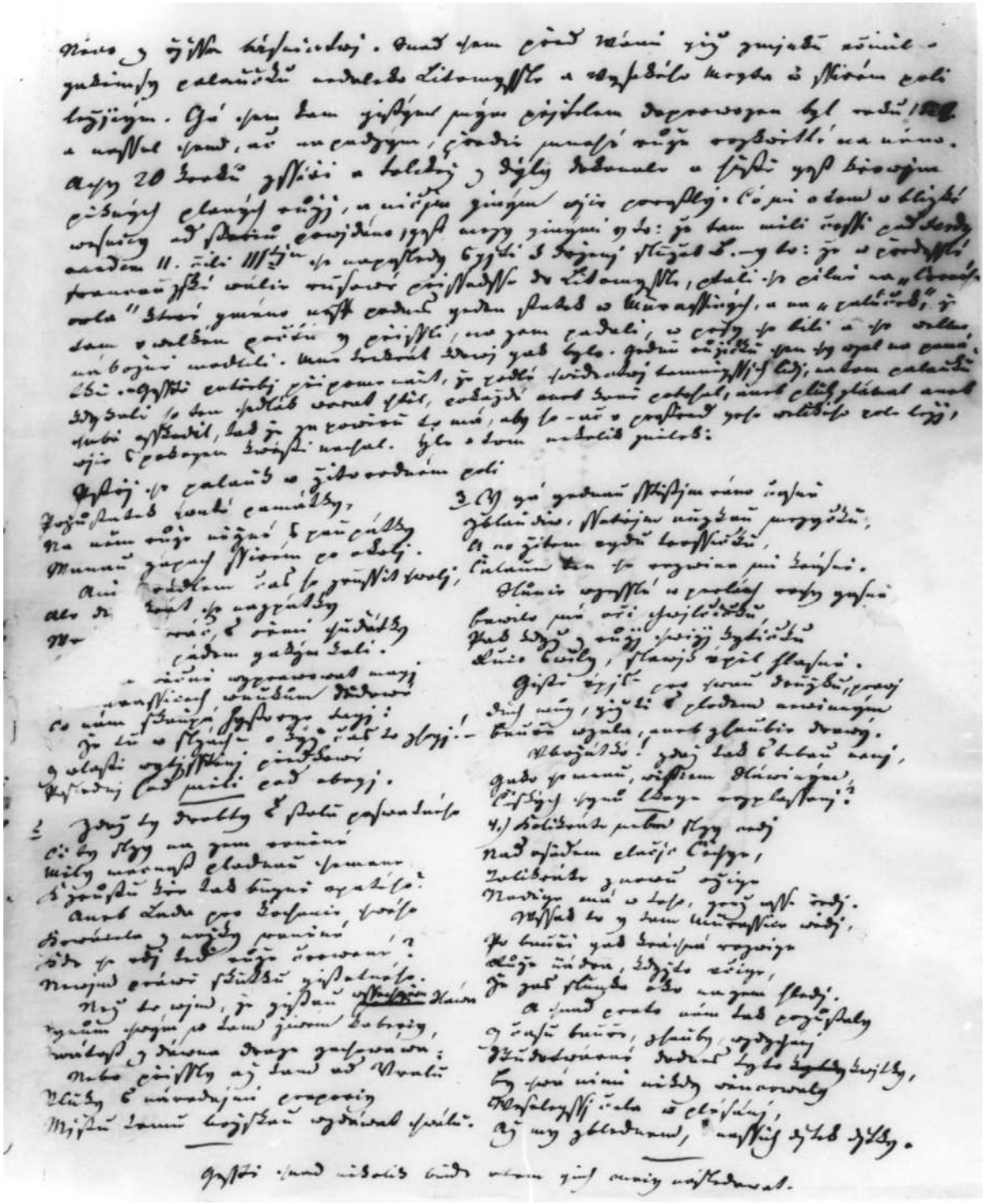

Obr. č. 1/ Závěr dopisu Josefa Kačera Janu Ev. Purkyněmu z 15. února 1836 se zmínkou o loučení českých bratří na Růžovém paloučku a s textem sonetů o paloučku (originál archiválie je uložen v Památníku národního písemnictví – literární archiv, a to ve fondu Jan Evangelista Purkyně; foto: cit. Památník).

se orat, jinak následuje neštěstí. Za příklad se uvádí smrt dcery majitele statku, který palouček před šesti roky zoral. Navzdory častému orání prý růžičky stále znovu vyrůstaly. Podobných míst a pověstí je v Čechách údajně více.

V povídce se ruský kapitán, který v Cerekvici nad Loučnou zajišťoval ubytování pro pochodující pluk, vyptával rakouského komisaře na místo zvané *Černý orel*, u něhož leží nezoraná plocha porostlá růžemi. Chtěl se tam pomodlit, neboť *„náš otec Kotljarevský vypravoval nám často o tomto paloučku"*. V dalším líčení ruský husar Gavrilo přinese růžičky z paloučku děvčeti z Újezdce, které se obává Božího trestu. Gavrilo ji utěšuje a říká, že si na paloučku naryje prsť, která ho v případě zranění zachrání. Nešťastnou náhodou se Gavrilo v noci na paloučku, kde si dal schůzku s děvčetem z Újezdce, postřelil. Zraněný byl odnesen do vesnice, zřejmě Újezdce, kde ho krátce před smrtí ještě zastihl jeho vlastní otec kapitán Kotljarevský. Ten také nařídil, aby syn byl pohřben poblíž paloučku. V povídce se mj. říká: *„dávná kletba na paloučku lpící dočkala se nové oběti"*.

Na závěr vypráví stařec – zřejmě z Újezdce – pověst, že se u vesnice sejde sedm králů, kteří zde svedou tak hroznou bitvu, až *kolébkami* – což je pomístní název pro vodoteč, na niž se v poznámce pod čarou upozorňuje – poteče krev. Dále říká, že při prvním průtahu vojsk, který se podle něho udál v roce 1799, zde ruská vojska konala bohoslužby[12]. Pobyt ruských vojsk na Litomyšlsku v té době dokládá např. dobová kronika Kroulíků z Morašic, o níž více níže (viz kap. 3)[13].

Jirečkova povídka v podstatě završuje soubor pověstí, případně zpráv vztahujících se k RP. Další produkce již bude toto jádro jen měnit a rozvíjet[14].

Hermenegild Jireček se později k námětu vrátil. Roku 1876 vyšla v jeho sebraných spisech povídka *Rusové v Čechách, Příhody z roku 1815*, která sloučila dvě povídky, jež vyšly v České včele roku 1847, a sice nám již známý *Červený palouček* a dále povídku *Osudná noc*[15]. Jireček v přepracované verzi užil přímo některých formulací z povídky *Červený palouček*, avšak již je jasně patrné, že literární zájem převažuje nad přístupem ke svědectví starých lidí, které snad mohlo být podnětem ke zpracování původní povídky. Pro faktografii, která nás zajímá, nemá povídka *Rusové v Čechách* již praktický význam.

Na Jirečkův článek v České včele naráží Josef Václav Justin **Michl**, známý spíše pod jménem **Drašar**, postava stejnojmenného románu Terézy Novákové. Michl ve svých dějinách Poličky, vydaných roku 1848, poněkud zmateně píše, že RP je *„památka to rolí kněžské fary poličské víry staroslovanské…"*[16].

Doplňme ještě, že epizodu s Kotljarevským připomenul V. A. **Francev** v rusky psané práci o Rusech v Čechách z roku 1913. Zmiňuje však jen Jirečkův článek, nejde tedy o zprávu z jiných zdrojů.

Pověst, že RP, *„malé okrouhlé místo"*, se nemá zorat, *„dokud na něm nepoobědvají čtyři králové země a nepodají si ruce"*, což se *„má stát za velké války, kdy se krev smísí v řečištích ve stejném poměru s vodou"*, zaznamenal Josef Virgil **Grohmann** ve svých *Sagen aus Böhmen* z roku 1863. Uvedl rovněž zkazku, že neštěstí stíhalo hospodáře, který RP zoral. Pšenice, která na paloučku vyrostla, se po svezení do stodoly vzňala a zapálila dvůr. O českých bratřích zde nepadlo ani slovo. Grohmannovým informátorem byl Josef Tomann z Vysokého Mýta[17].

3 Svědectví pramenů

Za nejstarší doklad výskytu názvu *Růžový palouček* můžeme patrně považovat listinu litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka z roku 1378, kterou zakládá kartuziánský klášter v nedalekém Tržku, jemuž dává jméno *Rubus beatae Mariae*[18]. Literatura někdy tento název vykládá jako *Keř Panny Marie*[19] nebo *Hájek sv. P. Marie*[20]. V. O. Hlošina však vyslovil názor, že *rubus* znamená nejen keř, nýbrž i pozemek porostlý růžovými keři, a tudíž že je nutné interpretovat název kláštera jako *Růžový palouček Panny Marie*[21]. Hlošinovy argumenty se v tomto případě zdají správné; navíc okolí Tržku mělo pozemky s křovinatým porostem majícím růžové květy, jak o tom svědčí listina vydaná již roku 1347[22].

Hlošina se dále domníval, že RP, který je předmětem našeho studia, náležel mezi pozemky kláštera v Tržku, čemuž, jak soudí, nasvědčuje i pomístní název ***kostelíště***, který se pro toto místo paralelně užíval. To však již je konstrukce, která nemá přímou oporu v pramenech. Rovněž tak považoval za pravděpodobné, že když roku 1421 prchali kartuziáni před husitskými vojsky, ukryli cenné předměty, mezi nimi i bohoslužebné kalichy. A není prý vyloučeno, že se to mohlo stát na RP, s nímž se pojí pověst, že je zde zakopán bohoslužebný kalich – ten je ale nejčastěji spojován s liturgií českých bratří[23].

Hlošinovy argumenty vyhlížejí poměrně pravděpodobně. Silně by je pochopitelně podpořil nález kalicha pocházejícího nejpozději z počátku 15. století. Již několikrát, pokud vím, se různí proutkaři pokoušeli určit místo, kde je kalich snad zakopán. Koncem roku 1989 římskokatolický farář v Morašicích Josef Malý na základě vymezení proutkařů kopal poblíž pomníku na RP – výsledek byl negativní; zjištěny však byly kusy horniny, která sem byla nejspíše importována[24].

Domněnka, že RP měl možná na mysli hejtman litomyšlského panství Světelský, když prý roku 1691 psal poličské městské radě ohledně územní příslušnosti blíže neurčeného ***„palouku“*** ležícího poblíž Makova, nejspíš neobstojí. V onom listu píše, že poddaní v Morašicích by chtěli převzít ***„palouk“***, který dosud využívá hospodář v Makově, jehož usedlost, jak plyne z jiných souvislostí, byla součástí poličského městského panství, a že za něj nabídli vyšší plat. Sotva se tedy mohlo jednat o neobhospodařovaný úhor. Navíc výraz ***„palouk“*** je užit i v jiném Světelského listu, v němž sotva může být pochybnost, že se jedná o louku poblíž lubenského lesa. Výslovnou zmínku o RP či Červeném paloučku nacházíme až v Josefském katastru z 80. let 18. století. V popisu obce Újezdce se říká: ***„Palouček jeho v téroli červený nazvaný, docela neužitečný“*** – výměra udána není, topografické číslo v některých elaborátech rovněž ne; pozemek ležel v tzv. ***„třetím položení“***[25]. RP údajně vždy náležel ke statku čp. 30 v Újezdci, který po roce 1797 drželi Drábkové, od roku 1844 Koníčkové. Zápisy v pozemkových knihách učiněné při převodu statku nepřinášejí nic, co by osvětlilo funkci paloučku, dokonce se o něm ani nezmiňují[26].

Josefské vojenské mapování lokalitu nezakresluje. Stejně tak nejsou označeny ani *Černý orel*, ani *Tři kocouři*. Poblíž RP však byla křižovatka cest. Zalesnění krajiny je velmi blízké dnešnímu stavu, ostatně zřejmě už v 16. století byly v blízkém okolí Litomyšle pouze menší háje, převážně listnaté[27]. Podle Hermenegilda Jirečka je RP na mapě generálního štábu uveden jako *růžová*

polánka, sousední toponyma jsou prý *skalnaté pole* (směrem na Morašice), *poustky* (směrem k Makovu), *v mokrým*, *zadní obora*[28].

Kronika rodiny Kroulíkovy z Morašic, psaná zřejmě již od konce 18. století, zaznamenává tažení ruských vojsk proti Francii k 29. červnu 1799 a jejich návrat v březnu 1800 (viz kap. 2). Kronikář však netvrdí, že vojska prošla Morašicemi nebo v jejich bezprostředním okolí[29].

Hermenegild Jireček píše, že ruská vojska, jak se již zmínka stala (viz kap. 2), zavítala na RP poprvé v roce 1799[30] a znovu při tažení proti Napoleonovi. Jirečkovi vyprávěl jeho dědeček Tůma, že při průchodu v roce 1813 a 1815 se Rusové vyptávali na RP a věděli, že poblíže je dům *U černého orla*[31]. Ze zájmu Rusů o RP není zapotřebí vyvozovat dalekosáhlé závěry. Pochodové trasy vojsk byly tehdy naplánovány a mohlo se jednat o místo určené k oddychu nebo o trasu pochodu ve směru Litomyšl – Chrudim apod.

Matriky zemřelých ve farnosti Morašice a Cerekvice nad Loučnou, které tedy pokrývají naše zájmové území, nepřinášejí pro léta 1799–1818 nic, co by třeba jen naznačovalo úmrtí ruského vojáka či jinou podezřelou smrt[32].

4 Růžový palouček v krásné literatuře

Základní zlom v dějinách RP a literárním i jiném zájmu o něj představuje článek Aloise **Jiráska** *Růžový palouček*, zveřejněný 23. července 1876 v Pokroku. Týden předtím, 16. července, podnikl Jirásek se svými kolegy výlet z Litomyšle na Košumberk a cestou se zastavili na RP, který tehdy, jak vzpomíná, viděl poprvé: *„Za svěžího, letního rána bylo tu krásně; keře nízkých růží pokrajem palouku, živá to připomínka na české bratry, kteří, dle starých zkazek, poslední noc před svým odchodem do exilia tajně se tu sešli, poslední pobožnost svou konali a slzavě s domovem se loučili. A z těch slzí vyrostly rudé růže. Až se do pokrajů rozrostou, až všechen palouček se zardí jejich květy, nastane věčný mír. Ale dřív budou kruté vojny, krve bude vylito, až kolébkami poteče“.* Poznamenejme jen, že Jirásek považoval za vhodné připomenout, že tehdy ještě neznal pomístní název *kolébky*, o němž se teprve později dozvěděl z fejetonu svého žáka Františka Ventury[33]. Jiráskův *Růžový palouček* uveřejněný v Pokroku je psán velmi emotivně, zkratkovitě, o to však působivěji; jsou v něm zachyceny základní okruhy pověstí vztahujících se k paloučku, včetně zmínky o návštěvě Rusů roku 1813 a schůzce panovníků[34]. Není divu, že pověst o RP nastoupila vítěznou cestu – která však i tak trvala řadu let[35] – , neboť v Jiráskově podání byla vybavena vším potřebným; měla uměleckou formu, snadno se pamatovala a působila na city.

Fejeton v Pokroku se stal základem kapitoly *Růžový palouček* zařazené do Jiráskových *Starých pověstí českých*. Bratrské loučení na paloučku se zde již jednoznačně klade do období po Bílé hoře, základní nové přístupy zde nenalézáme[36]. ***Staré pověsti české*** se hojně četly a kapitola *Růžový palouček* byla navíc často přetiskována v různých čítankách. O působivosti této pověsti platí v zásadě to, co bylo řečeno o fejetonu v Pokroku. Celé generace si ze školních lavic odnášely z četby *Starých pověstí českých* mytizovaný obraz české minulosti. Staré pověsti se v kapitolách věnovaných starším dějinám opřely v nejednom případě o Hájkovu *Kroniku*. Soudím, že tato Jiráskova knížka spolu s některými dalšími historickými pracemi plnila v nové době do značné míry tutéž funkci jako Hájkova *Kronika* v minulosti[37]. Původně chtěli oba autoři napsat literární

dílo, které by zaujalo a pobavilo čtenáře. Shodou okolností se však tato literární díla začala chápat jako svým způsobem práce historické, chtějící podat popis minulosti nebo alespoň její výklad. Hlavní problém však nastal, když se Jiráskovo dílo, zejména ta jeho část, která se zabývala husitstvím, barokem nebo národním obrozením, začalo do jisté míry považovat za vědecký obraz příslušné doby tak, že bylo dokonce uváděno mezi odbornou literaturou[38]; ta z něho převzala termín pro období baroka – temno.

Jirásek nebyl jediným autorem, jehož článek na téma RP byl zařazován do čítanek. Již roku 1877 – tedy rok po fejetonu v Pokroku – se objevil článek *Růžový palouček* (*Der Rosenanger*) v německé čítance pro střední školy od Eduarda **Pospíchala**, který pocházel z Litomyšle, zabýval se botanikou a nějakou dobu působil i na litomyšlském gymnáziu. V tomto případě však zcela chybí zmínka o loučení českých bratří a pozornost se soustřeďuje na nešťastné události, které postihovaly narušitele paloučku, a dále na vzájemný spor dvou bratří, ruských vojáků[39]. Po devíti letech byla v čítance kapitola *Růžový palouček*, kterou jako objektivní zprávu o pověstech napsal Josef **Kořenský**[40]. **Jirásek** znovu na RP upozornil ve svém článku *O českých pověstech historických*, otištěném v Čítance pro české školy měšťanské[41].

Do okruhu čítankové četby patří i článeček *O Růžovém paloučku*, jenž vyšel ve stejnojmenném obrázkovém sborníku pro českobratrské děti. Psán je velmi tendenčně, dokonce je patrná snaha vštípit dětem konfesionální nevraživost vůči katolické církvi, ovlivňované jezuity. Pověsti o RP v podstatě vyjadřují víru Jana Amose Komenského, *„že tak jako ty šípkové růžičky nikdo nevyplení z půdy Růžového paloučku, tak ani nikdo nevezme českému lidu tu jeho zemi, jeho jazyk a ten jeho duchovní odkaz českobratrský a husitský. A chtěli to učinit císaři a králové, vojáci i římští kněží, jezovité a byrokrati – ale vše marno, šípky českého jazyka a ducha znovu a znovu vyrážely, rostly a množily se, až porobený český národ ožil, zmohutněl a Bůh navrátil mu vládu jeho věcí do rukou jeho“*[42]. To již, jak zřejmo, náleželo k prvorepublikové produkci.

Objevovaly se různé časopisecké články, např. **Zebišův**, který položil důraz na hrůzostrašné, trestající příhody, takže vytvořil něco na způsob dobového hororu. **Tykačův** *Červený palouček*, zařazený do sbírky České povídky, literárně naivním a neumělým způsobem vypráví jednotlivé verze pověstí a zkazek o RP, přičemž zdůrazňuje ruský motiv. Čeští bratří se zde loučili dvakrát, jednou v roce 1548 a pak po Bílé hoře[43]. V líčení pověstí z pera Karla **Hovorky** zaujme hlavně důraz na ruskou tradici RP, neboť Rusové, kteří se tam kdysi modlili, prý říkali, *„že lidé zdejší ani nevědí, jaké místo to mají“*[44]. St. **Řehák-Kamenický** pak báje o RP zasadil do širšího výkladu symboliky růží[45]. Také Eduard G. **Valečka** se inspiroval poslední bratrskou bohoslužbou konanou na tomto místě a tažením Rusů v roce 1799, přičemž se prý Suvorov nechal z Cerekvice zavést na RP, kde pak *„vykonali Rusové své obřady svaté s nelíčenou pobožností a pokorou i počínali si, jakoby ve své rodné vlasti byli“*[46].

RP se stal též tématem veršů. Některé jsou psány pro dětského čtenáře, u něhož zřejmě mají probudit vlastenecké cítění – např. Vilma **Sokolová**[47] – , někdy jsou i trochu konfesionálně podbarvené, např. u F. **Kučery**[48].

Vysloveně konfesionální je veršování Antonína **Kosiny** *Růžový palouček* z roku 1884[49].

„Na paloučku v stínu lesa
stanul zástup mužů, žen;
oči žen, hle v slzách tonou
a zrak mužů zasmušen.
(…)
Jak by srdce lkát nemělo
v smutnou tuto hodinu,
kdy jak psancům jim se bráti
v dálnou, chladnou cizinu.
(…)
Buďte sbohem, svatá místa,
sbohem, sbohem na vždy vám!
srdce z dálky toužit bude
k těmto drahým končinám.
(…)
Hořké slzy k zemi kanou
vlaží drahou českou zem –
sbohem již se v dálku berte,
Bůh sám buď vám průvodcem!

A hle, onen palouk brzy
rudé růže pokryly,
a ty hořké, bolné slzy
v jejich květ se vtělily.

V dálce ve hrob cizí klesli
českých bratří vnukové,
však až dosud nevymřely
slzy – květy růžové“.

Kosinovi ještě musíme přiznat určitou střídmost, snad i básnickou strunu. Pravá tragédie, a to i ve verších, se však odbývá v **Janatově** *Růžovém paloučku* z roku 1886[50].

„Z české krásné Palestiny
pryč se brali do ciziny,
časně z rána na úsvitě
stařec, žena, muž i dítě.
(…)
Z Bučiny a z Cerekvice,
z Bohňovic a ze Sloupnice,
z Morašic a Litomyšle
mnohé zříš tu houfy vyšlé.

K těm se Mýtští připojili,
z Horek také pospíšili,

s Hrušovou a Javorníky
rozmnožívše Páně šiky.

Od Oujezdce ku Makovu,
tam se sešli ‚na Drábkovu‘,
v tichém místě, mezi lesy,
ještě slavit Páně plesy“.

Kněz pak ke shromáždění říká:

„„Že vám otců víra dražší
nežli půda vlasti naší,
a že rádi hotovi jste
jíti vstříc i smrti jisté‘.

‚Hotovi jsme!‘. Tisíc hlasů
ozvalo se toho času,
a zas to šlo v plném sboru:
‚Hotovi jsme!‘, po táboru.

Na to stařec: ‚Ajta bratří,
Pán Bůh s nebe na vás patří;
slyšel, vepsal vaše slova
do zápisu Ježíšova‘.
(…)
‚Tebe ctíti zakázali! –
Naše statky zdrancovali! –
Do žaláře, na popravu
lid Tvůj ženou v plném davu‘.

‚Všude křik a bědování,
plno nářku bez ustání;
vlci padše v místo svaté
rozsápali ovce jaté‘“.

Jsou to nabubřelé, teatrální verše, které připomínají zrcadlový obraz líčení hrůz a muk, jimž byli v úpadkové literatuře vystavováni katoličtí světci. Jde o exemplární případ evangelické propagační hagiografie. Zřejmě dosahuje téhož, co se podařilo hagiografii katolické – čtenář je otráven, ten méně soudný přitom zapomene, že opravdoví hrdinové, které takováto literatura zkarikovala, skutečně prožívali těžké a tragické chvíle.

Růžovým paloučkem se inspiroval i Adolf **Heyduk**, jehož verše zmiňující pověst o bitvě a uzavřeném míru mají vyšší literární hodnotu nežli jiná veršování na téma paloučku[51]. Ve sbírce básní *České melodie* zařadil Karel **Babánek** tuctovou báseň *Růžový palouček* do sousedství veršů o 6. červenci, Lipanech, Blaníku, Bílé hoře a Řípu[52].

U příležitosti odhalení památníku na RP v roce 1921 se recitovala báseň Antonína **Klášterského** *Růže emigrantů*, která bývala zařazována na program i při dalších slavnostech[53]. Námět loučení českých bratří je podán decentně a s literárním citem.

Po roce 1945 psal o RP též Jaroslav **Seifert**, a to ve sbírce *Přilba hlíny*. Tradiční téma sice opustil, ale emigranti a vězňové z doby 2. světové války mají mnoho společného se svými předchůdci. Už několik prvních řádek prozradí skutečného básníka, který se nenechá strhnout lacinou propagandou[54].

„Všichni, všichni od nás vytržení,
zamyšlení prudce do jizev,
s ranami, jež pálí v živé dřeni,
šlapali tou cestou vlastní krev,
– zatím, co se vzdechy mění v hněv,
který není nikdy k utišení.

Všichni, všichni od nás odcházeli,
rozpakující se nad slovy,
okny, dveřmi, nebo svými těly,
které zanechali v mřížoví".
(…)

RP se objevuje i v drobných vzpomínkách – naposledy jsou např. zařazeny ve sborníčku, o němž se bude psát níže (viz kap. 10).

5 Veřejná shromáždění na Růžovém paloučku do roku 1921

Zájem, který o RP probudila literatura, se projevoval i v pořádání společných výletů a veřejných shromáždění. Podám zde jejich přehled, pokud se mi je podařilo zjistit.

Patrně jednou z prvních společenských akcí na RP byl výlet litomyšlského pěveckého spolku Vlastimil v roce 1865, na jehož upomínku byl na RP zasazen pamětní kámen s lyrou[55]. Desátého května 1881 snad byly na oslavu sňatku korunního prince Rudolfa s belgickou princeznou zasazeny u kaple v Újezdci 3 lipky a pak se průvod vydal na RP. Po dvou letech (1883) se údajně konal druhý výlet k RP a v roce 1884 třetí výlet; adjunkt vysokomýtského cukrovaru [Alois] Slonek na RP přednášel o českých bratřích. Toto shromáždění prý rozehnali četníci (viz Příloha, 1934). Sedmnáctého července 1892 se v Újezdci konal hromadný výlet, kterého se prý zúčastnilo asi 8000 osob. Hrála sokolská hudba z Chocně, přijely vozy ověnčené prapory a s děvčaty v národních krojích; odpoledne se šlo přes RP do sousedního lesíka, kde bylo občerstvení[56].

Zřejmě nejvýznamnější shromáždění na RP se před vznikem Československa odbývalo v roce 1902. U příležitosti 31. výročí vydání reskriptu z 12. září 1871, kterým panovník přislíbil, že se nechá korunovat na českého krále, a naznačil možnost nového státoprávního postavení Království českého – přičemž zůstalo v podstatě jen při slibech – , zorganizovali zemský poslanec František Dostál (Morašice), tajemník okresního výboru Jan Novák a další osobnosti,

např. František Rovenský (Kamenné Sedliště), Václav Sedláček (Morašice), Jan Fikejz (Morašice), Josef Andrle (Újezdec), Jan Koníček (Újezdec), Jan Dostál (Újezdec), Josef Čermák, Maxmilián Novotný, učitel v Cerekvici nad Loučnou, tábor lidu na RP, a to na neděli 21. září 1902 odpoledne. S nejedním z těchto jmen se později setkáme mezi funkcionáři a zakládajícími členy spolku pro získání RP. Okresní hejtman v Litomyšli se koncem srpna dozvěděl, že v hostinci V. Čermáka v Újezdci se bude 31. srpna konat důvěrná porada organizátorů; další důvěrné schůzky se pak měly uskutečnit v Lněničkově hostinci U tří kocourů a v Bartošově hospodě. Hejtman vydal pokyn četnickým stanicím okresu, aby průběžně hlásily průběh příprav tábora a snažily se diskrétně vyzvědět další podrobnosti. Ze zpráv vyplynulo, že obyvatelstvo českých obcí, zejména těch, z nichž nebylo k paloučku příliš daleko, se hodlá v hojném počtu tábora zúčastnit. K návštěvě se ale chystali i obyvatelé míst dosti vzdálených, např. ze Sloupnice a Trstěnice. Obyvatelstvo v německých obcích z pochopitelných důvodů nemínilo na shromáždění přijít. Pořadatelé hodlali pozvat za řečníky představitele agrární strany, strany svobodomyslné a radikálně pokrokové. *„Účelem tábora“* bylo podle nich *„zesílení vědomí státoprávního v lidu našem, čehož je nyní svrchovaně třeba před nastávajícím vyrovnání s Uhry a před chystaným vyrovnáním s Němci“*. Výtěžek ze shromáždění byl zamýšlen jako příspěvek na postavení památníku na RP.

Tábor se v neděli 21. září uskutečnil, navštívilo ho asi 2500 lidí. Z pozvaných řečníků se však nedostavil dr. Eduard Grégr, říšský a zemský poslanec, dále pak Kubr, zemský poslanec, a Karel Prášek, také zemský poslanec. Přijel jen dr. Jan Kříž ze strany radikálně pokrokové.

Manifestaci zahájil František Dostál, který mluvil asi čtvrt hodiny, po něm účastníky pozdravil starosta Újezdce Jan Dostál a konečně se slova ujal dr. Kříž, který asi jednu hodinu radikalizoval posluchače. Vzpomněl hesel francouzské revoluce, centralismus a byrokracii, která utlačuje bezprávný národ ve střední Evropě, nezapomněl na Bílou horu a vyslovil se pro všeobecné a přímé volební právo. Předsedajícím – zřejmě Františkem Dostálem – byl dvakrát napomenut. Mimo program chtěl promluvit Kovařovic, redaktor socialistických novin Lidové proudy, které vycházely ve Vysokém Mýtě, považovaný za jakéhosi Klofáčova zástupce, který se na tábor také chystal. O slovo se ucházel zřejmě též zemský poslanec Chaloupka (?), ale předsedající nechtěl připustit změnu programu. Tábor lidu, jak se tehdy podobným manifestacím říkalo, skončil v poněkud vzrušené atmosféře[57].

V roce 1904, 12. června uspořádala *Hasičsko-tělocvičná jednota „Sokol“ v Morašicích* výlet na RP, na kterém se podílelo 11 sokolských spolků a 4 hasičské sbory. Alois Slonek z Vysokého Mýta hovořil asi čtvrt hodiny o RP, následně sokolové předvedli 2 cvičení. Celkem tam bylo asi 5000 osob[58].

Po dvou letech, tj. 19. srpna 1906, se na RP vypravili národní socialisté z Vysokého Mýta a Litomyšle. Při organizaci se angažoval *Národně socialistický spolek Barák*. Z Litomyšle vyšel průvod od hotelu Hvězda. O významu RP promluvil prof. Fr. Zdráhal, o politické situaci poslanec Václav Jaroslav Klofáč. Na shromáždění, kam se dostavilo asi 3000 lidí, „nenápadně“ dohlíželi četníci[59].

V roce 1908 uspořádala organizace národně sociální mládeže v Litomyšli 8. listopadu, tedy v den výročí bitvy na Bílé hoře, výlet na RP, kde o současných klerikálních snahách a o bitvě na Bílé hoře zamýšleli promluvit Fr. Rad. Hertík a V. M. Vojtěch[60].

Agrární organizace v Újezdci chtěla 3. července 1910 podniknout výlet na RP, při němž by o *„časových poměrech“* promluvil delegát výkonného výboru České strany agrární a o *„významu sdružování venkovského dorostu“* zástupce Zemského sdružení dorostu českého venkova. Předpokládalo se, že bude hrát Štarmanova kapela z Tržku a že výtěžek se věnuje ve prospěch RP. Okresní úřad však pro formální závady akci nepovolil – uskutečnila se jen zábava[61].

Všechna tato shromáždění, která jsou zde zmíněna, jsou ideovým předznamenáním manifestací a slavností, které se na RP odbývaly za 1. republiky (viz Příloha).

6 Spolek Růžového paloučku a odhalení Památníku

Již v 80. letech 19. století se prý ustavil *Výbor pro postavení pomníku na Růžovém paloučku*, jehož předsedou se stal Jan Koníček (Újezdec čp. 30) a jehož členy byli převážně rolníci z okolních obcí. Po stránce právní však zřejmě nebyla existence tohoto výboru zajištěna. Na počátku 20. století se zrodila či obnovila myšlenka získat *„památní a daleko po širé vlasti i mimo hranice zemské proslulý Růžový paloučekˮ* pro veřejnost, aby tak byl jednak zajištěn přístup na něj, jednak aby se zabránilo jeho necitlivým úpravám. Majitelé se zdráhali pozemek prodat. František Dostál z Morašic, poslanec zemského sněmu, o záležitosti v roce 1902 jednal s organizátory tzv. *„tábora reskriptovéhoˮ* (viz kap. 5) a dalšími intervencemi se podařilo získat souhlas manželů Jana a Anny Koníčkových z Újezdce, že prodají palouček a přilehlé pole za 8000 korun. O záležitosti byl v březnu 1903 informován orgán okresní samosprávy, okresní výbor, který na 5. dubna 1903 svolal schůzi zástupců všech českých obcí litomyšlského okresu. Na ní bylo usneseno zakoupit palouček a pro ten účel byl utvořen spolek pod názvem *Spolek pro získání „Růžového paloučku“ u Oujezdce veřejnosti se sídlem v Litomyšli*. Ve svých stanovách se řídil podle vzoru *Spolku pro postavení Husova pomníku v Praze* a podle *Ústředního výboru Národní jednoty severočeské v Praze*. České místodržitelství v Praze schválilo stanovy dne 27. června 1903[62].

Osmého listopadu 1903 – ve výroční den bělohorské bitvy – se v zasedací síni Okresního zastupitelstva v Litomyšli konala ustavující schůze spolku, jehož předsedou byl zvolen František Dostál, ve výboru byli okresní starosta Jan Černý (Voděrady), starosta v Makově Václav Bureš, Jan Horák (Horky), sloupenský starosta Jan Maloch, okresní tajemník Jan Novák, jenž se stal jednatelem spolku, Josef Krutina (Osík), starosta v Morašicích Václav Sedláček a konečně Al. Slezák (Litomyšl). Členy spolku se stala řada známých osob, kolektivně přistoupily i některé spolky v Morašicích[63]. Za člena se rovněž přihlásila *Národně-sociální vzdělávací a podpůrná jednota Havlíček pro Litomyšl a okolí*, která se sesterskou organizací ve Vysokém Mýtě plánovala na 12. srpna 1906 tábor lidu na RP[64]. Je to zřejmě onen tábor, který – jak již víme – se uskutečnil o týden později, tj. 19. srpna 1906 (viz kap. 5). V polovině roku 1907 měl spolek asi 345 členů, mezi nimiž byl i Alois Jirásek[65].

Hlavním úkolem spolku bylo získat finanční prostředky – poznamenejme, že ty pocházely většinou z příspěvků jednotlivců. Rostl počet členů, přikročilo se i k propagaci. Jan Veselský, stavitel v Poličce, nabídl, že u paloučku postaví restauraci s *„útulnou“*. *Hasičsko-tělocvičná jednota „Sokol“ v Morašicích* navrhla vysokomýtské sokolské župě, aby se uspořádal výlet na RP, přičemž zisk by šel ve prospěch spolku. To se také stalo (viz kap. 5). Podle návrhu předsedy se měly po vesnicích pořádat přednášky o významu RP, ale *„poněvadž dosud málo jest známo dat o tomto předmětě, jest třeba nejprve vyhledávati materiál; skutečně také vyhledány byly již některé prameny poučení, takže zbývá toliko prameny tyto opatřiti, což vzal na se jednatel“* – tedy Jan Novák[66].

Soudný čtenář se asi zarazí, neboť by nejspíš předpokládal opačný postup – totiž nejprve kritické zhodnocení pověstí vážících se k paloučku, tedy jakýsi historický průzkum, a pak teprve agitaci a další kroky k památkové ochraně místa. Výsledkem zmíněné historické heuristiky byla brožura *Růžový palouček a jeho význam*, která vyšla roku 1904 nákladem *Hasičsko-tělocvičné jednoty „Sokol“ v Morašicích* u V. Augusty v Litomyšli. Autor je podepsán šifrou T. a téměř určitě jde o Antonína Tomíčka[67]. Její rozbor podáme níže (viz kap. 10), dodejme jen, že zřejmě nešla dobře na odbyt; měla se asi prodávat hlavně na plánovaném výletě na palouček[68].

Počátkem roku 1905 rezignoval [František] Dostál na funkci předsedy spolku a na jeho místo byl zvolen Václav Sedláček (Morašice). Následujícího roku se jednatelem stal Bedřich Dudycha, učitel, jenž náležel k nejaktivnějším funkcionářům, kteří kdy měli co dělat s RP[69].

Začátkem roku 1905 pozbyla platnosti nabídka Koníčkova, že palouček prodá – nicméně se s ním zřejmě dále jednalo a padl i návrh na výstavbu silnice k paloučku[70]. Konečně 7. dubna [1905] představitelé spolku koupili pro spolek od manželů Jana a Anny Koníčkových RP spolu s 10 mírami (tj. cca 1,9 ha) okolního pole, a to za 8000 korun, které se měly prodávajícím vyplatit do konce roku 1906[71]. Vyměření RP a zakoupeného pole provedl geometr Hampejs z Litomyšle[72]. V červnu 1906 se již stavěla silnice k RP. Současně se uvažovalo, že novým vlastníkem by se mohl stát samosprávný okres Litomyšl, byla však obava, že by německé obce požadovaly finanční náhradu[73]. Okresní zastupitelstvo bylo ochotno převzít vlastnictví RP. Zásady jeho užívání, které vypracoval F. Dostál (Morašice), J. Dostál (Újezdec), V. Sedláček (Morašice) a F. Fikejz (Morašice), mj. stanovily, že palouček bude *„navždy věnován veřejnosti“* a bude ho *„používáno jen ve směru národně pokrokovém a svobodomyslném, jak historická minulost tohoto památného místa žádá…“*. Také se spolek zavázal, že RP bude sloužit jen k pokrokovým účelům. Zároveň bylo vymíněno, že německá část okresu si nebude dělat na jmění spojené s RP nároky. Současně zřejmě bylo pronajato pole přiléhající k paloučku a asi i vypracován návrh řádu RP[74]. Palouček tedy vlastnilo okresní zastupitelstvo, dispoziční právo měl spolek. Peníze na získání pozemku zapůjčila Okresní hospodářská záložna a Záložní a spořitelní spolek v Morašicích. Dluh se údajně splácel 7 let členskými příspěvky, dary, výnosy ze slavnostních shromáždění apod.[75]. Od roku 1910 aktivita spolku výrazně ochabla, jak o tom svědčí desetiletá mezera v zápisech o jeho schůzích. Byl

zde sice záměr odhalit v roce 1915 na RP pomník mistru Janu Husovi, ale ten překazila 1. světová válka (viz. kap. 8).

Činnost spolku se obnovila po vzniku ČSR. V prosinci 1920 již bylo v plném proudu jednání o postavení Památníku na RP. Ředitelství řemeslnické školy v Litomyšli se uvolilo, že pomník podle návrhu arch. Aloise Meteláka, jenž učil na škole, vyhotoví. Zemský správní výbor uvolnil pro tyto účely 12 000 Kč, 2000 Kč přispělo město Litomyšl, ministerstvo národní obrany poskytlo měď ze zásob, které přivezly ruské legie. Současně s Památníkem na RP se plánovalo postavení pomníku Jana Amose Komenského v Litomyšli. Náklady na obě díla se odhadovaly na 45 000–50 000 Kč, a to bez výdajů na práci, kterou slíbila řemeslnická škola. Celková úprava RP přišla asi na 70 000 Kč, přičemž ročně bylo zapotřebí asi 3000–4000 Kč na údržbu. Zájem na úspěšné realizaci projevil prý i T. G. Masaryk[76]. Na schůzi 16. ledna 1921, na níž byl přítomen Alois Metelák, bylo definitivně rozhodnuto svěřit realizaci jeho návrhu – předložil 3 varianty, vítěznou schválil Josip Plečnik – Zemské odborné škole v Litomyšli, nástupkyni řemeslnické školy. Dílo mělo *„býti důstojným památníkem naší minulosti, zejména veliké minulosti bratrské, našeho utrpení, ale i osvobození. Komenský – Masaryk, toť jeho idea“*[77].

Ke spolupráci byl získán Alois Jirásek, který na Památník navrhoval texty[78]. Také senátor dr. Jan Herben slíbil zaslat hesla, resp. nápisy. Na seznamu vynikajících osob z jednoty bratrské a z jejích emigrantů pracoval dr. František Páta i František Malinský, který si však uvědomoval, že celá pověst o loučení na RP není doložena, a proto Památník chápal jako symbol českobratrského Litomyšlska[79]. Návrh nápisu zřejmě podala i *Jednota kostnická – ústředí československých evangelíků*[80].

Na 22. května 1921 byla určena slavnost položení základního kamene. Do základů byla uložena měděná schránka, která obsahovala historii Morašic, Újezdce, Makova, Bučiny, dějiny spolku, fotografii. Autorem historického přehledu byl jednatel spolku, tedy Bedřich Dudycha. Slavnostním řečníkem byl bývalý pobočník Milana Rastislava Štefánika, tehdejší ředitel učitelského ústavu v městě Modra na Slovensku V. (?) Písecký. Řídící učitel z Cerekvice nad Loučnou Fiala hovořil o dějinách RP. Slavnost prý navštívilo asi 2000 lidí[81].

Na přípravách slavnosti odhalení Památníku – datum bylo stanoveno tak, aby připomínalo třísté výročí staroměstské popravy – se podílel i Zemský správní výbor, konkrétně jeho tajemník J. Krejčí. *„Slavnost bude míti ráz všenárodní, ba světový. Je zajištěna účast prezidenta republiky, zástupců diplomatických sborů, zástupců z ciziny, zejména Holandska …“*[82]. Byla připravena zvláštní autobusová doprava z Cerekvice nad Loučnou a z Litomyšle, ministerstvo železnic přislíbilo vypravení mimořádného vlaku. Jednatel spolku Bedřich Dudycha napsal provolání *O postavení památníku na Růžovém paloučku*, které bylo poskytnuto mnohým novinám a počítalo se s jeho zasláním i do časopisů zahraničních, např. amerických. Šířilo se i jako zvláštní tisk. Rovněž tak litomyšlské knihkupectví a nakladatelství J. R. Veselík připravilo k vydání publikaci Františka Páty *O Růžovém paloučku*, zástupce zemského výboru dr. Krejčí hovořil o tom, že Zemský správní výbor vydá pro cizince pojednání o RP[83]. Provolání o RP bylo do zahraničí, dokonce až do Ameriky, skutečně zasláno, zpracovávaly se podklady pro pozvání potomků těch, kteří pro svou víru kdysi emigrovali[84].

V neděli 19. června 1921 se na RP konala slavnost odhalení Památníku českým bratřím. V předvečer se ve Smetanově domě v Litomyšli dávalo drama Viktora Dyka *Posel*. Vlastní slavnosti, kterou předcházela protestantská bohoslužba, při níž promluvili českobratrský farář Radechovský z Prahy a farář Medek z Bučiny, se zúčastnil zástupce prezidenta republiky, vlády, Zemského správního výboru českého i moravského, zástupci poslaneckých klubů, Národní rady české, města Prahy, přijeli i návštěvníci z Ameriky. Dostavilo se též 126 potomků náboženských exulantů z pruského Slezska, Polska a Ukrajiny. Počítalo se, že na slavnosti bylo asi 70 000 lidí, střízlivější odhad hovoří o 30 000–60 000. Také YMCA oznámila svou účast. Po státní hymně, kterou zazpíval litomyšlský Vlastimil, uvítal předseda spolku Sedláček hosty, ministr zdravotnictví dr. Ladislav Procházka přečetl telegram prezidenta republiky a promluvil za vládu, Zemský správní výbor zastupoval K. S. Sokol. Následoval slavnostní, velmi emotivní projev Aloise Jiráska, kterému se budeme věnovat na jiném místě (viz kap. 9). Pak M. Trhalová přednesla báseň Antonína Klášterského *Růže exulantů*, po níž hovořil Bedřich Dudycha. Slavnost zakončil sbor *J. A. Komenský* od litomyšlského profesora Břetislava Šťastného. Odpoledne se v okolí RP konala lidová slavnost, v Litomyšli se odhaloval pomník J. A. Komenského a večer se znovu hrál Dykův *Posel*[85].

Obr. č. 2/ Alois Jirásek při projevu na slavnosti odhalení Památníku 19. června 1921 (Regionální muzeum v Litomyšli).

Obr. č. 3/ Na slavnost odhalení Památníku dorazili rovněž „husité“
(foto: Ateliér Krátký, Vysoké Mýto; sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

Obr. č. 4/ Účastníci slavnosti odhalení Památníku
(foto: Ateliér Krátký, Vysoké Mýto; sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

Obr. č. 5/ Pohled na řečnickou tribunu při slavnosti odhalení Památníku
(foto: Ateliér Krátký, Vysoké Mýto; sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

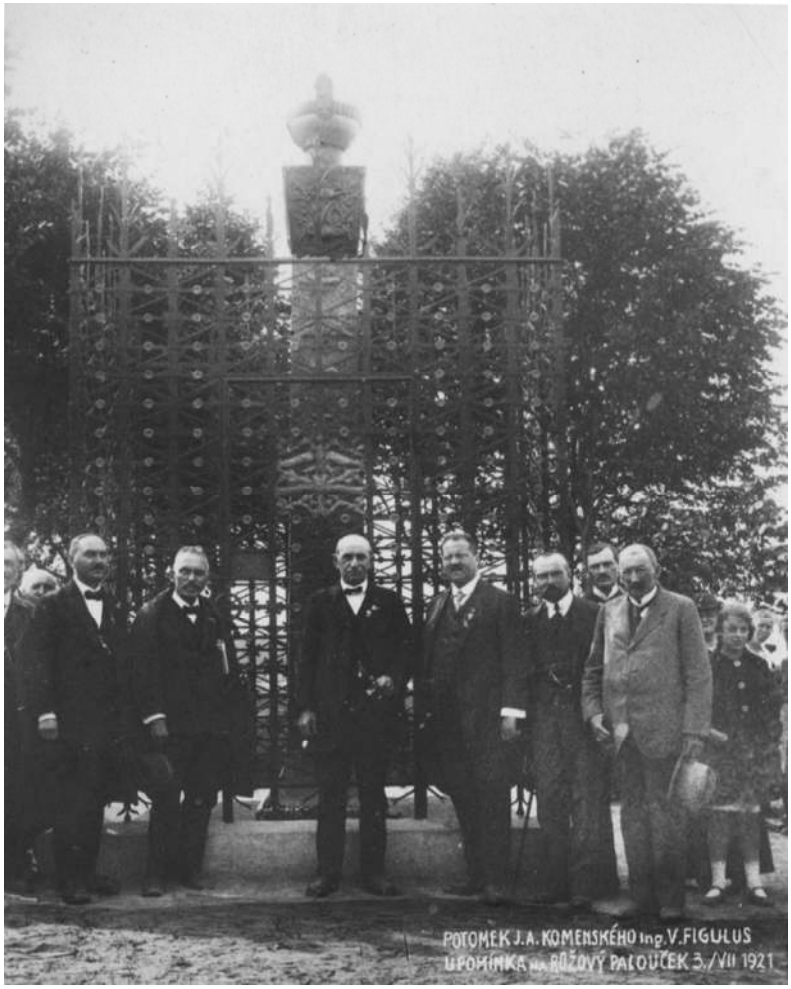

Obr. č. 6/ Potomek Jana Amose Komenského George Viktor Figulus při návštěvě Růžového paloučku 3. července 1921 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

7 Růžový palouček po odhalení Památníku

Odhalení Památníku českým bratřím je mezníkem v dějinách spolku a RP. Přirozeně se naskytla myšlenka konat každý rok na RP buď 21. června vzpomínku na staroměstskou popravu českých pánů, nebo kolem 6. července slavnost mistra Jana Husa. Akce, které by se na paloučku pořádaly, měl schvalovat výbor spolku[86]. Konávaly se pak Husovy slavnosti, pro něž se organizátoři snažili získat přední osobnosti politického života, např. T. G. Masaryka, dr. Milana Hodžu, Františka Udržala aj. Zpravidla však byla reprezentace oproti představám funkcionářů spolku daleko skromnější (viz Přílohu). Některé podniky však byly přece jen trochu výjimečné. Např. 13. června 1926 uspořádalo *Volné sdružení pracovníků duševní vědy* z okresu Vysoké Mýto zájezd na RP. Organizaci měli na starosti Josef Cejp, rolník z Tisové, a Josef Marhold, účetní z Vysokého Mýta. Dostavilo se asi 160 cizích osob, některé např. z Hradce Králové, České Skalice, Chocně, Pardubic, Prahy a České Třebové. Z Újezdce, Makova a Bučiny přišlo na 50 lidí. Po prohlídce RP se účastníci odebrali do lesíka, kde nakladatel B. Kočí z Prahy něco přes půl hodiny hovořil o náboženství a duševním životě. Po jeho proslovu *„byla provedena veřejná seance, při níž mluvily střídavě 3 neznámé ženy jako media, vesměs o životě duchovním a záhrobním, vzájemné lásce a lásce ke Kristu. Mimo těchto 3 žen přednášeli o náboženských otázkách ještě 2 neznámí muži“*[87]. Krátce nato, 27. června 1926, uspořádal spolek *Snaha* veřejné shromáždění příslušníků českobratrské církve. Sekretář N. Novák z Kroměříže přednášel o RP a *„líčil utrpení českého národa a vyznavačů čistého evangelia v dřívějších dobách…“* a českobratrský farář Medek z Bučiny se zmínil o pověstech týkajících se RP[88].

Od roku 1921 se činnost spolku zaměřovala na přípravy slavností a na estetické úpravy místa, neboť zde byla snaha vedle pomníku měděného *„zříditi pomník živý, rostoucí velkým svým otcům, chceme z Růžového paloučku, místa nad jiné památného, zbudovati shromaždiště českému lidu…“* (viz kap. 8, Příloha). Nepolevovalo se v systematické propagaci, měl být zpracován výklad symbolů na památníku, dbalo se na to, aby se názvu RP neužívalo v nedůstojných souvislostech – např. hostinský u nedalekých Tří kocourů byl požádán, aby z vývěsního štítu odstranil slova *„hospoda“ u Růžového paloučku*[89]. Vedení spolku se dozvědělo, že růži z RP botanicky popsal evangelický farář ve Sloupnici a uznávaný botanik Bohumil Fleischer[90]; člen výboru spolku Antonín Tomíček byl požádán, aby promluvil na valné hromadě, a jeho přednáška počátkem roku 1928 *„působila na přítomné tak mocným a hlubokým dojmem, že oči tak mnohých byly zaroseny slzami“*[91]. Bedřich Dudycha, jednatel spolku, se v té době také setkal v Litomyšli s profesorem kalifornské univerzity Livingstonem Porterem, s nímž navštívil RP, *„který na něho učinil velmi hluboký dojem“*, takže slíbil, *„po návratu do vlasti že se ve svých přednáškách po Americe o Růžovém paloučku zmíní, a bude-li mu možno, že by pro Růžový palouček rád něco učinil“*[92].

Aby se uskutečnily plány, o nichž se již zmínka stala, bylo zapotřebí získat finanční prostředky. Jistý základ zde byl; koncem roku 1923 měl spolek asi 35 320 Kč[93]. Byla snaha získat úvěr asi 20 000 Kč, který nakonec poskytla záložna v Bučině[94], dokonce o 4000 vyšší[95]. S pracovníky Státního úřadu památkové péče Lubošem Jeřábkem a dr. Zdeňkem Wirthem a s tajemníkem Štechem z ministerstva školství a národní osvěty se jednalo o subvenci. Zainteresováno bylo rovněž ministerstvo veřejných prací, v jehož kompetenci

byla *„ochrana domoviny“*, kde se záležitost projednávala s ministerským radou Wolfem, ing. Jar. Čechem a dokonce i s ministrem Antonínem Srbou. Spolku doporučili, aby se obrátil na ministerstvo obchodu, průmyslu a živností, do jehož kompetence patřila turistika. Kovář s Dvořákem z tohoto ministerstva však zase zástupce spolku odkázali na ministerstvo školství. Výsledek byl, že spolek do roku 1926 žádnou státní subvenci nedostal[96]. Roční náklady na údržbu paloučku představovaly asi 4000 Kč[97]. V roce 1929 byl Jubilejní fond Republiky československé požádán o výpomoc na odstranění škod, které na RP způsobily velké mrazy[98]. Se souhlasem protektora fondu, tj. T. G. Masaryka, bylo spolku z něho darováno 10 000 Kč, Zemský úřad v Praze přispěl 2000 Kč. Zároveň byla prezidentovi republiky podána žádost o příspěvek z fondu, který mu byl věnován u příležitosti jeho 80. narozenin[99].

V roce 1926 se změnilo vedení spolku; Václav Sedláček (Morašice), který byl v jeho čele od roku 1905, rezignoval. Stal se čestným předsedou, řádným byl zvolen Rudolf Koníček (Újezdec), který již dříve palouček *„spravoval“*. Jednatelem zůstal Bedřich Dudycha[100]. Ve spolkových volbách roku 1928 setrvali Koníček a Dudycha ve svých funkcích, do výboru byli zvoleni Antonín Tomíček, A. Ventura, majitel cihelny v Cerekvici nad Loučnou, Josef Karel, správce školy ve Vlčkově, Anna Chlebounová (Džbánov), poslankyně Národního shromáždění, a jiní[101]. Koníček jako předseda, Dudycha jako jednatel, členem výboru Tomíček – takové byly výsledky i některých dalších voleb. Tomíček později, zřejmě ze zdravotních důvodů, odstoupil[102].

V roce 1931 se poněkud změnily stanovy spolku, jehož název nyní zněl *Spolek Růžového paloučku u Újezdce na Litomyšlsku* a jeho cílem bylo *„spravovati, udržovati a chrániti pozemek zvaný ‚Růžový palouček‘ u Újezdce v okrese litomyšlském ve smyslu dějinné a národní tradice a péče o nezměněné zachování jeho významu“*[103].

Stálé finanční starosti s údržbou RP vedly k tomu, že byl podán návrh, aby se s předsednictvem ministerské rady a ministrem zemědělství, dále školství a národní osvěty začalo jednat o tom, že by RP byl prohlášen za státní majetek, nebo že by byl zajištěn pravidelný roční příspěvek na údržbu, nebo že by byla vytvořena dotace[104]. Kromě ministerského předsedy Františka Udržala byly žádosti o příspěvky podány ministerstvu obchodu, zemědělství, Zemskému úřadu a Živnostenské bance v Praze[105]. Udržal si v létě 1931 pozval do Prahy jednatele spolku a v rozhovoru s ním se pochvalně zmínil o činnosti spolku i o RP, který před měsícem navštívil. RP *„na něj učinil hluboký dojem, takže si tam zaslzel“*. Předal pak jednateli jako soukromá osoba obálku s 20 000 Kč a vymínil si, že se o daru nebude psát v novinách, *„poněvadž jsou také krupobití a povodně, ale on že si myslí, že na kulturní památky musí také býti pamatováno“*. Z peněz byl zřízen fond Františka Udržala na RP[106].

Správní okres litomyšlský měl ročně na údržbu RP poskytovat 1000 Kč, avšak v době hospodářské krize to nebylo možné. Proto okresní hejtman přislíbil, že budou placeny mzdy spojené s údržbou tohoto místa[107]. V souvislosti s většími oslavami v roce 1934 byli o příspěvky požádáni prezident republiky – poskytl 1000 Kč – , ministerstvo školství a kultury věnovalo 1000 Kč, ministerstvo zemědělství v pokladně nalezlo jen 40 Kč a firma Baťa věnovala o 10 Kč více[108].

Zvláštním druhem propagace bylo poskytování růžiček nebo prsti z RP na jiná památná místa při různých příležitostech. Roku 1928 např. požádal konzulát ve Lvově o sazenice z RP pro mohylu u Zborova. Byly sice pochybnosti, zda se růžičky ujmou, ale spolek souhlasil[109]. Při Jiráskově pohřbu v Hronově v roce 1930 nesl Bedřich Dudycha hned za urnou s Jiráskovým popelem kovové pozlacené srdce s prstí z RP a tato „relikvie" byla uložena společně s urnou[110]. V roce 1936 bylo k památníku na Bíle hoře posláno 10 sazenic růžiček, rok předtím do Naardenu k pomníku J. A. Komenského putovala jiná zásilka. V roce 1936 se však spolek usnesl, že další sazenice se již zasílat nebudou[111].

Za okupace byla činnost spolku přerušena. Otazník se vznášel i nad existencí Památníku. Zástupci německých úřadů, dokonce sám pardubický oberlandrát, navštívili i Památník, a deska se slovy *„vláda věcí Tvých se k Tobě navrátí"* musela být odstraněna. Bedřich Dudycha *„oslovil německé návštěvníky, vysvětlil význam paloučku, docílil úspěchu obsahem i řečnickým výrazem své řeči. Pomník zůstal…"*[112]. Jaké to byly argumenty, uvidíme níže (viz kap. 9). Znovu byl Památník ohrožen v roce 1943. Předseda spolku Koníček a Slupecký (Makov) intervenovali u protektorátního ministra Adolfa Hrubého. Výsledkem přímluvy bylo, že Památník byl jmenován na jednom z prvních míst v seznamu pomníků, které mohou být zachovány[113].

Spolek obnovil svou činnost po 2. světové válce. Zemřel však již jeho spiritus agens Bedřich Dudycha. Hned 6. července 1945 se na RP konala hojně navštívená *„národní pouť"*, na níž mj. promluvil dr. Prokop Drtina, blízký spolupracovník dr. Edvarda Beneše, jenž podal určitý přehled o činnosti československé vlády v Londýně a o odboji (viz kap. 9 a Příloha). V roce 1946 se předsedou spolku a správcem paloučku stal Rudolf Koníček, jednatelem František Štěrba (Litomyšl). V témže roce v archivu uložené zápisy ze schůzí končí, třebaže ještě v roce 1947 se na RP konala další *„národní pouť"*[114]. Poměry po roce 1948 byly naprosto nepříznivé pro spolkový život; v roce 1951 byl spolek zařazen do Osvětové besedy v Újezdci, čímž prakticky zanikl[115]. Nicméně ještě téhož roku se jako součást Jiráskových oslav opět měla uskutečnit *„národní pouť"*, do jejíhož programu k velké nespokojenosti příslušníků reformovaných církví zasáhla komunistická exekutiva (viz Příloha).

O palouček se střídavou intenzitou nadále formálně pečoval Místní národní výbor v Újezdci, skutečnou práci však vykonávali nadšení dobrovolníci, např. Václav Dvořák (Cerekvice nad Loučnou), Václav Matějka (Morašice), Josef Hladík, manželé Anna a Bohuslav Sopouškovi (Újezdec) aj. Palouček se tak např. v roce 1981 umístil na 1. a v roce 1982 na 2. místě v krajské soutěži objektů památkové péče. Sedmého dubna 1989 byl RP zapsán do Ústředního seznamu kulturních památek České socialistické republiky. Růžový palouček se od roku 1960 stal součástí názvu Jednotného zemědělského družstva v Morašicích. V roce 1970 a 1985 opět byla snaha uspořádat na RP slavnost, v posledně zmíněném roce již dokonce byly vylepeny plakáty, ale Okresní národní výbor ve Svitavách, jenž na údržbu RP poskytoval menší finanční částku, akci zakázal[116].

Po změně politických poměrů dal neúnavný příznivec RP Václav Matějka podnět k obnovení činnosti spolku a následnému konání slavností. Třináctého července 1990 byl na Rychtě v Morašicích založen *Spolek přátel Růžového paloučku se sídlem v Újezdci*, který dosud úspěšně pracuje a jehož předsedou se stal ing. Jan

Dostál (Morašice). Václav Matějka, vzácný příklad charakterního a kulturního člověka žijícího na českém venkově, se již slavností nedočkal. 20. března 1992 v čele spolku stanuli Jan Dostál (Morašice) jako předseda, Jaroslav Kroulík (Hrušová) byl zvolen místopředsedou, František Krejčí (Morašice) jednatelem a Hana Dostálová (Újezdec) dostala do péče pokladnu. Hlavní starostí zůstává údržba paloučku, jehož vlastníkem je Obec Újezdec – jisté potíže např. působí choroba lip, nezanedbává se ani propagace. Nezištnou snahu členů spolku občas naruší vandalství, např. když byla ukradena měděná deska připomínající jednu etapu celosvětového štafetového běhu míru Sri Chinmoye, který zde 21. června 1995 mj. pozdravilo 7 starostů okolních měst[117]. Nezbývá nežli popřát členům spolku mnoho sil a nadšení do další záslužné práce.

8 Úpravy Růžového paloučku

Od počátku existence spolku bylo součástí jeho snah provést vhodné úpravy RP. Důvodem byla mj. okolnost, že neupravený palouček byl stále méně přitažlivý pro veřejnost. Poslanec František Dostál podal návrh, aby rada města Prahy vyslala odborníka, či aby o pomoc byl požádán Svaz českých spolků okrašlovacích[118]. Nevím, jak tato jednání dopadla; v listopadu 1907 bylo rozhodnuto požádat o vypracování návrhů na úpravu RP nadlesního v Budislavi J. Cacha, prof. Č. Teyšla, F. Freydla (Vysoké Mýto – jindy psán Freidl) a V. Limberského st. (Újezdec)[119]. V březnu 1908 byl z předložených návrhů od vysokomýtského zahradníka Freydla, litomyšlského Jakubíčka a Limberského z Újezdce přijat projekt Freydlův. Prozatím se měl upravit jen RP a o spolupráci mělo být požádáno ředitelství sochařské školy v Hořicích, neboť se zamýšlelo postavit na RP, pokud možno v jeho pozadí, pomník[120].

Návrh úprav paloučku ležícího dosud pouze s několika stromy ve volné krajině, který vzešel z okruhu vedení hlavního města Prahy, doporučoval vybudovat kamenné řečniště[121]. Podobně vyzníval i návrh Odborné školy sochařské a kamenické v Hořicích, odkud je doložena spolupráce sochaře Quido Kociana[122]. Plán na úpravu RP vypracoval též B. Lipavský z Vysokého Mýta[123]. Proti záměru upravovat RP a jeho okolí tak, aby se staly přitažlivými pro turisty nebo aby se hodily pro *„vlastenecké poutě“*, se vyslovil V. Tille. Zmínil Lipavského představu, která byla prezentována na pardubické zahradnické výstavě, a vyslovil se pro zachování původní svěžesti místa, které by nemělo být obětováno turistickým a jiným zájmům[124].

K bezprostřední ochraně RP a jeho okolí se na jaře 1908 doporučovalo ohradit plotem vlastní RP, vyplet jej, pohnojit kompostem, odstranit topolový podrost a nálet plevelného křoví. Freydlův návrh byl doplněn v tom směru, že na ochranu křovin a stromů by bylo vhodné celý předpokládaný park (sad) ohradit živým plotem (hloh), do jeho vzrůstu však drátěným plotem, okraje lipami, přičemž pomník by se nacházel na východním okraji, poblíž místa, kde pod lipami bylo plánováno tábořiště. Měl se navázat styk se sochařem a architektem [Václavem] Machem z Prahy[125]. RP byl potom sice oplocen, ale vlastní úprava odložena[126]. Kříž, který od roku 1870 stál na RP jako upomínka na požár v roce 1844, při němž v pazderně, kde se údajně třel len vzrostlý na paloučku, uhořely hospodářova manželka Kateřina Dostálová a 3 služky,

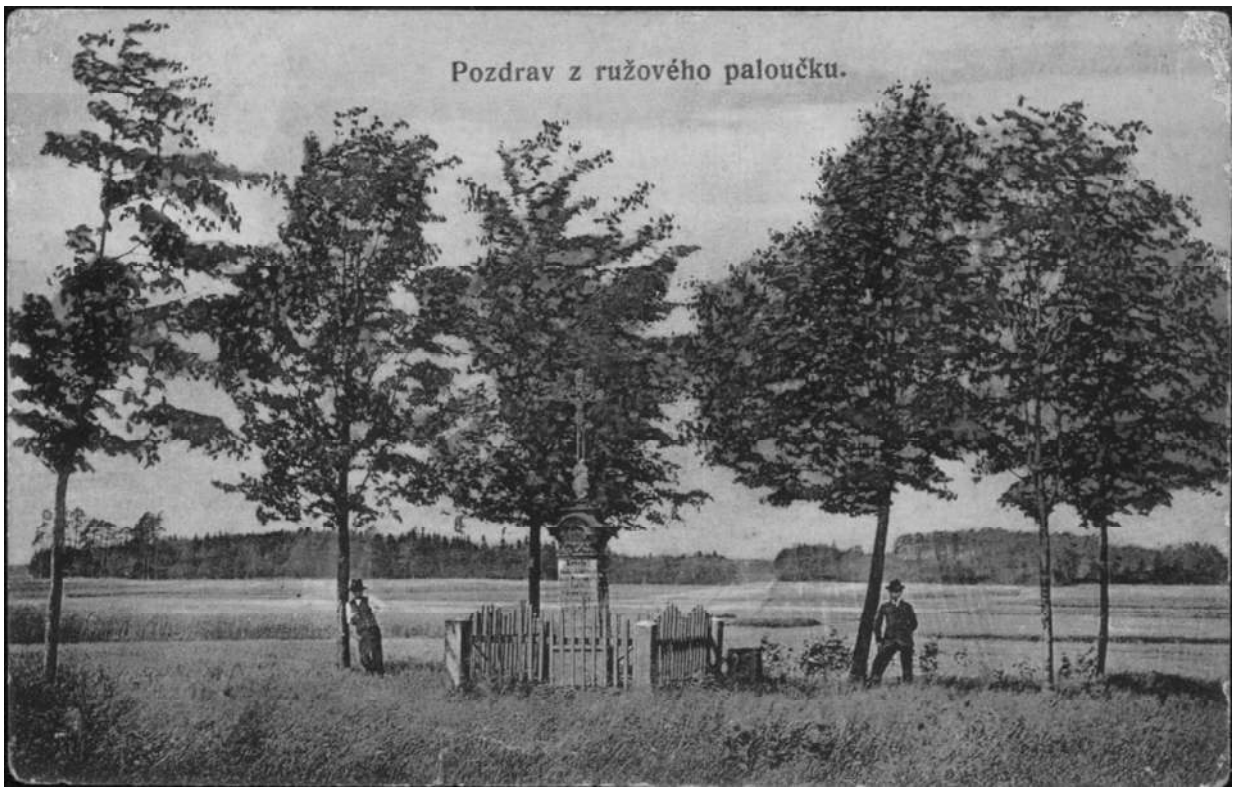

Obr. č. 7/ Růžový palouček před rokem 1909
(sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

a který nyní byl majetkem Koníčkovým, byl s jeho a spolkovým souhlasem přemístěn v roce 1909 ke kapličce v Újezdci[127].

Hlavním cílem dalších úprav bylo postavení pomníku, pro nějž bylo zapotřebí získat finance[128]. Záměr byl odhalit v roce 1915 u příležitosti 500. výročí upálení mistra Jana Husa pomník tomuto muži, *„který přinesl lidstvu svobodu a sám byl spoután, který přišel církev očistit a jejími zástupci byl pokálen a upálen, který Čechy tak vysoko vyzdvihl a sám v cizině zhynul jako psanec…“*, pravilo se v nedatovaném letáku vydaném asi roku 1912 nebo 1913 výborem spolku[129].

Na pomník mistra Jana Husa bylo podáno několik návrhů, avšak realizaci myšlenky překazila 1. světová válka[130].

K zásadním úpravám paloučku došlo po vzniku Československa, a to v souvislosti s budováním Památníku českým bratřím. O jeho umístění byly určité spory. Alois Metelák navrhoval postavit jej doprostřed RP, Antonín Tomíček tomu odporoval a nabídl se, že tvůrci pomníku poskytne historické podklady. Nakonec se rozhodlo, že Památník bude postaven před místo, na němž rostou růžičky, a vlastní palouček, který se čas od času prokypřoval, že bude oplocen; zároveň se dbalo na to, aby nebyl zastíněn[131]. Tomíček rovněž tak ovlivnil okolnost, že pro realizaci byl *„z důvodů historických i uměleckých“* přijat třetí Metelákův návrh, a to na památník z mědi[132]. Doporučil i podstatné zvýšení památníku nad ochrannou mříž a Metelák jeho návrh přijal[133]. Zhotovení betonového základu bylo svěřeno firmě Vlach a Trešl[134].

Obr. č. 8/ Růžový palouček mezi lety 1909–1920
(sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

Obr. č. 9/ Růžový palouček krátce po odhalení Památníku v roce 1921
(v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

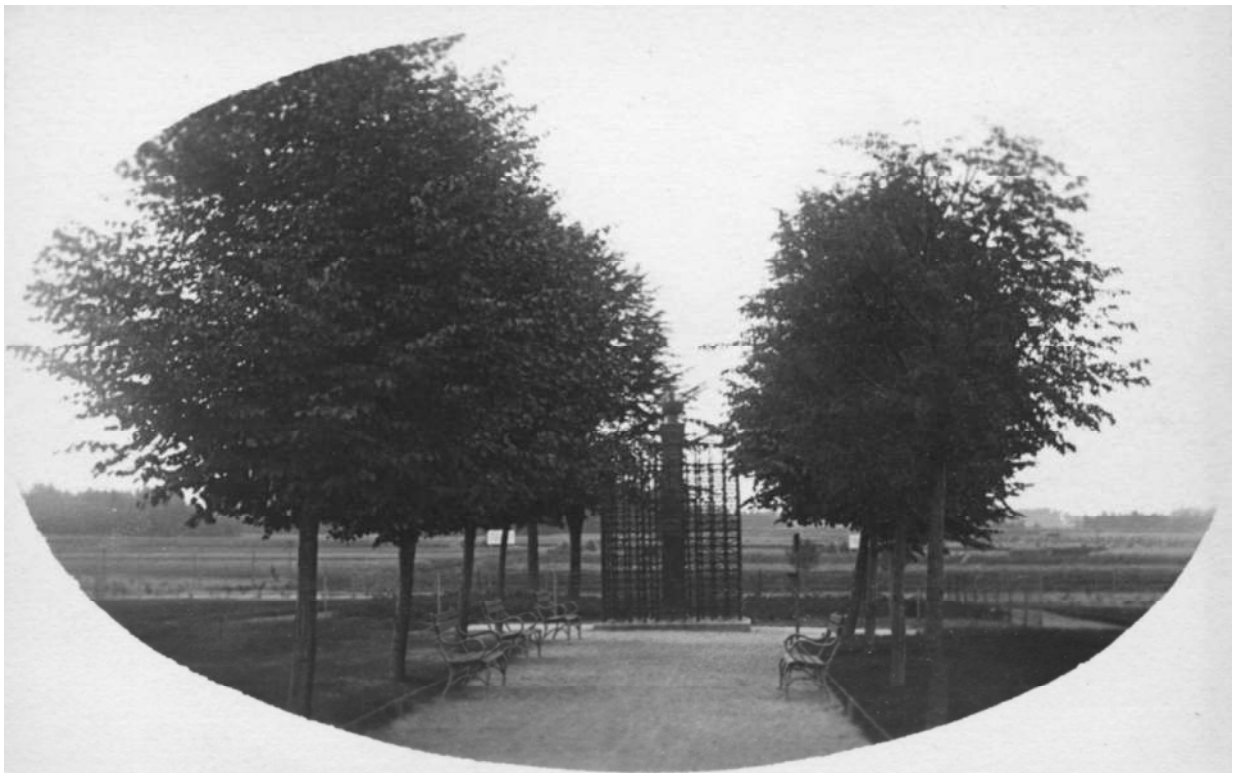

Obr. č. 10/ Růžový palouček nedlouho po odhalení Památníku v roce 1921
(v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

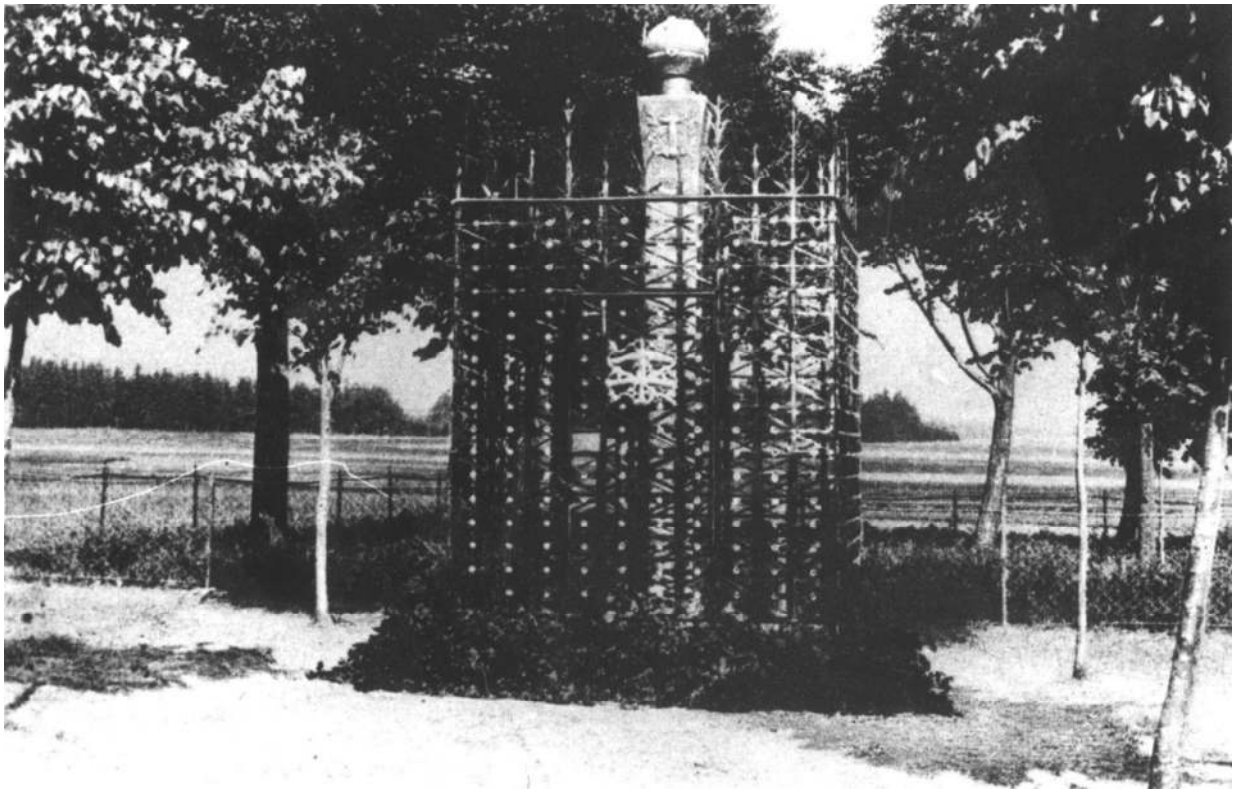

Obr. č. 11/ Růžový palouček krátce po roce 1921
(ze sbírky Karla Veselíka).

Obr. č. 12/ Úprava bezprostředního okolí Růžového paloučku v souvislosti se zřízením Památníku v roce 1921 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

Obr. č. 13/ Úpravy okolí Růžového paloučku krátce po odhalení Památníku v roce 1921 (sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

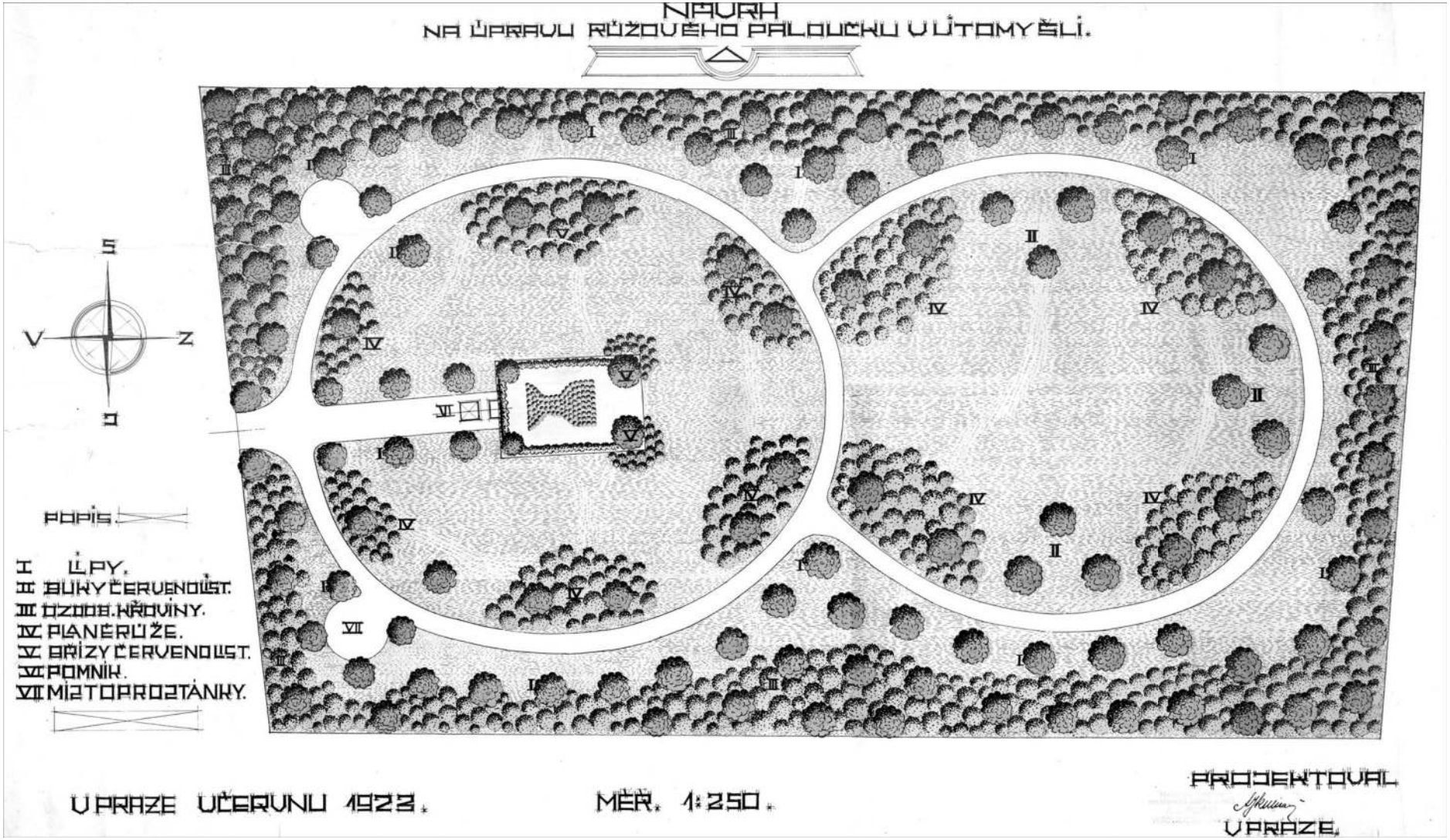

Obr. č. 14/ Kulišanův plán parkové úpravy Růžového paloučku (spisovna Obecního úřadu Újezdec).

Po odhalení Památníku bylo zapotřebí vhodně upravit celý okolní prostor. Na návrhy byla vypsána soutěž (1. cena 2000 Kč, 2. cena 1500 Kč a 3. cena 1000 Kč)[135]. Byl zainteresován Svaz okrašlovacích spolků v Praze, který o záležitosti vyrozuměl i Spolek absolventů vyšších zahradnických škol v Praze. Jeho předseda, zahradní architekt J. Kumpán, nabídl spolupráci[136]. V květnu 1923 bylo usneseno vypsat užší soutěž a k účasti přímo vyzvat J. Kumpána, J. A. Kulišana – oba z Prahy – a Josefa Vaňka. Za vypracování projektu byla slíbena odměna 1000 Kč, za vítězný návrh 1500 Kč[137]. V srpnu 1923 již byly návrhy hotovy a v listopadu téhož roku byl přijat návrh Kulišanův oproti Vaňkovu. Zajímavý je ideový výklad, který ke svému projektu připojil Josef Vaněk, jenž chtěl respektovat historické skutečnosti. Říká se v něm mj: *„čeští bratří scházeli se v hlubokých lesích, na skrytých místech, aby chráněni od pronásledovatelů a odříznutí od celého světa konali své pobožnosti. Místo toto jest národu posvátné, sídlí tam duch našich předků; jest to tudíž přírodní chrám. Příchod řešen proto jako vchod do baziliky. Stříhané lípy tvoří zde architekturu portálu…“*. O předpokládaných úpravách musel být ještě vyrozuměn Státní památkový úřad v Praze[138], který rovněž doporučil návrh Kulišanův[139]. Poznamenejme ještě, že v roce 1926 přišlo Družstvo urnového háje v Litomyšli na nápad zřídit poblíž paloučku urnový háj[140].

Poměrně hodně úsilí si vyžádala realizace Kulišanova doporučení, aby se zřídila vstupní brána na palouček, kterou měla vyhotovit Zemská odborná škola pro zpracování dřeva a kovů v Litomyšli[141]. Návrh v zásadě vypracoval František Oktavec, profesor této školy, a podle něho měly být na bráně umístěny kalichy[142]. Brána byla dokončena teprve v roce 1929, a to v dílnách Zemské odborné školy. Počítalo se s jejím vystavením na Krajinské výstavě východních Čech v Litomyšli a do konce června 1930 ji měl na paloučku postavit V. Šilhavý. Stalo se tak asi v té době[143].

Na úpravy a údržbu paloučku Kulišan poměrně pravidelně dohlížel. Určité škody zde způsobily mrazy v roce 1929[144]. V roce 1933 byla znovu pozlacena koule na Památníku a na podzim toho roku se, asi z prostředků samosprávného okresu, doplňovala výsadba bříz podél silnice na palouček[145]. Za okupace, jak se již zmínka stala, byla sňata deska s nápisem *„vláda věcí Tvých se k Tobě navrátí“*, po válce byla však znovu osazena[146].

9 Propagace, agitace, rétorika

Zvláštní druh propagace představují turističtí průvodci, resp. kapitoly či zmínky v literatuře určené turistům. Převážně se jedná o objektivní popis polohy místa a referuje se o pověstech, které se k němu vztahují[147]. K celkem střízlivému tónu ryze turistické literatury mají v tomto směru blízko i odstavce z pera Terézy Novákové[148]. Tito turističtí průvodci nepřinášejí nějaký původní pohled na problematiku ani neobsahují výrazně ideologicky orientované texty, a proto je připomínám spíše jen pro úplnost.

K výrazným agitačním projevům náleží brožura *Růžový palouček*, kterou v roce 1892 vydal litomyšlský knihkupec Emil Faltys. Pokud vím, zahajuje toto dílko řadu výrazně agitačních tisků, jež v mnohém navazují na krásnou literaturu, která, jak již víme (viz kap. 2 a 4), stála u počátků zájmů o RP.

Jestliže krásná literatura více či méně zdařile zakrývala ideologické tendence, pak si tyto agitační rétorické projevy zpravidla nečiní žádné zábrany. Zmíněný *Růžový palouček* z roku 1892 je v tomto směru příznačný. Jednak přetiskuje verše Kačerovy, Kosinovy a Janatovy, čímž navazuje na předcházející krásnou literaturu, jednak má úvod věnovaný „historii". Čtenáři se dozvěděli, že jsou potomci pořádných pašáků, neboť *„čím my Čechové můžeme se honositi, jest, že veškerého pokroku našeho, veškeré práce pro dobro člověčenstva účastnil se veškeren náš lid, že jsme národem demokratickým. Lid náš ve století XV. ukazoval celé Evropě cestu ku svobodě, v století XVII. jsme klesli vlivem protilidovým a ve věku XVIII. povznesli jsme se na rovný stupeň s jinými národy jedině mocí svého lidu"*. Při pohledu na památky minulosti připomínající např. narození významných osob ***„srdce se nám zachví"*** a podobně je tomu v případě RP. Pak se stručně rekapitulují jednotlivé pověsti vážící se k tomuto místu; zaujme však, že je už známo, že roku 1799 navštívil palouček Suvorov, který prý byl tehdy ubytován v Cerekvici nad Loučnou, a dlouho se zde modlil. Ostatně v cizině se o paloučku ví více než u nás a je tam také ve velké vážnosti. Dozvídáme se rovněž, že na paloučku sloužil první mši sv. Metoděj při své misii do Čech[149].

Tak zde opět máme líbivé teze, ničím nepodložené, a čtenáři dej si buď práci s jejich vyvracením, což není bez rizika, nebo prostě věř. Tu víru budou vyžadovat i další literární projevy všeho druhu[150].

V roce 1908 otiskla Osvěta lidu ***„fejeton"*** nazvaný *„Růžový palouček" u Litomyšle* – ve skutečnosti projev přednesený neuvedeným řečníkem *„před lety o jednom výletu sokolské župy východočeské k ‚Růžovému paloučku'"*. Zdá se, že to bylo v roce 1904 (viz kap. 5). Článek či proslov je zajímavý zejména způsobem agitace. V úvodu se zmíní, že RP je posvátné místo, *„o kterém ústní podání, opředené tkanivem pověstí, vypráví, že bratři čeští z vlasti vypovědění loučili se zde s krajem rodným – s drahou vlastí"*. Pak následuje poměrně obsáhlý nástin dějin jednoty bratrské, jenž se ale neuvaroval některých nepřesností. Do souboru historických faktů, o nichž v zásadě nelze pochybovat, je však na stejnou rovinu postaveno tvrzení, že bratří se před odchodem z vlasti smluvili, *„že všichni ještě jednou se sejdou, společnou pobožnost vykonají, neboť veřejně a volně ji konati již nesměli, a že vespolek s rodnou se rozloučí krajinou. A pro schůzi tu vyhlédli lesní mýtinu uprostřed hlubokých lesů, kam nepronikalo oko slídiče, mýtinu, kde nyní památná zahrádka – palouček růžový – leží"*. Dokonce i tvrzení, že ze slz vyrostly růžičky, se jeví jako nesporné[151]. Patrně psychologicky zajímavý případ, kdy pravdivost podložených výroků „přechází" na výroky zcela nepodložené.

Leták *Postavení památníku na „Růžovém paloučku" na Litomyšlsku* jednak oznamoval úmysl vybudovat Památník, jednak datum jeho odhalení a současně vyzýval veřejnost k finančnímu příspěvku. Podle všeho jej zformuloval Bedřich Dudycha[152]. V úvodu je v hutných tezích shrnuta „historie" paloučku a odráží se zde i jakási oficiální verze filozofie českých dějin, jak se předkládala veřejnosti. *„Jako jest pravda, že dějiny jsou učitelkou národův, tak jako jsou jí i dějinné památky. – Kulturní vyspělost a národní uvědomění lze poznati dle toho, jak váží si ten který národ těchto památek. – Krásná až bolestně dojemná historická památka zachovala se na Litomyšlsku – ‚Růžový palouček'; toť ono místo pluhem nedotknuté, na němž každoročně zkvétá množství krvavě červených růžiček, jakých jinde nenalezneme.*

Obr. č. 15/ Představa o loučení českých bratří na Růžovém paloučku uprostřed hlubokých lesů. Nejpozději od 16. století, ale téměř určitě již o několik století dříve, ležel Růžový palouček v zemědělsky obdělávané krajině, přičemž vzdálenost vzdušnou čarou od paloučku byla k nejbližším vesnicím tato: k Újezdci 1,5 km, k Morašicím 2 km, k Makovu 1,5 km, k Suché Lhotě 2 km (sbírka manželů Ivety a Miroslava Vachových).

Obr. č. 16 a 17 v obrazové příloze za s. 64.

Na místě tom uprostřed zádumčivých černých hvozdů shromažďoval se tajně v noci lid bratrský, aby jist jsa před slídivými zraky zrádců, vzýval tu Boha svým způsobem ‚v duchu a v pravdě'. Tu shromáždili se bratří z Litomyšlska a z širého okolí, aby se naposled na rodné půdě společně pomodlili.

Po pobožnosti loučili se s drahým domovem, matku zemi líbali a slzami kropili. Hrstku půdy do ranečku vzali jako památku na drahou vlast.

Mezi nimi, praví se, že byl i J. A. Komenský, který prý sem přišel z blízkého Brandýsa nad Orlicí…".

Závěr, aby nebylo pochyb, se přihlašuje k zásadám Masarykova výkladu smyslu českých dějin: *„Památník ten se samotným ‚Růžovým paloučkem' bude nejen pomníkem utrpení a povahy našich předků, bude však i hlasem svědomí osvobozenému českému národu, aby kulturně, nábožensky i sociálně navazoval na zásady Husovy, Chelčického, Táboritů a Komenského, jejichž ducha tlumočníkem jest v přítomné době náš osvoboditel T. G. Masaryk".*

Na jedné straně je asi ironií dějin, že Masaryk, nebojácný bořitel historických legend či mýtů v podobě *Rukopisů*, se zde uvádí do souvislosti s dalším mýtem, který se od *Rukopisů* liší jen způsobem a formou dochování. Na druhé straně to však nemusí být tak paradoxní, neboť Masarykova *Česká otázka*, jakkoli byla podnětná, se neubránila tomu, aby neformulovala zase jiný druh mýtu...

V dochované rétorice a agitaci je zvláště významný projev, který v den odhalení památníku, tj. 19. června 1921, pronesl Alois **Jirásek**[153]. Mluvil velmi emotivně a vemlouval se v city posluchačů: *„… tři sta let ležel tu po všem jako po všech našich vlastech těžký, dusný stín smutku, starosti i strachu z kruté, habsburské vlády chystající našemu národu ránu smrtelnou“*. A slavný spisovatel se za ta léta, co prvně psal o RP, přesvědčil, že tomu skutečně bylo tak, jak kdysi vyprávěl. *„Čeští bratři na Litomyšlsku musili tak jako všude jinde pro víru opustit svůj rodný milovaný kraj, a tu, v těchto místech se s ním rozloučili, tu vykonávali svou poslední pobožnost“*.

I dnešní čtenář se neubrání určitému smutku, když čte Jiráskova slova o přípravě popravy 27 českých pánů, o prostých emigrantech i o Komenském. *„A Řím pomáhal a vyhlazoval vše, co jen připomínalo husitství, vyhlazoval i paměť na jednotu, na vyznavače bratrské lásky a nejušlechtilejší snášenlivosti náboženské. – A dařilo se mu. – Jen tady ve východních Čechách a v sousedním Hradecku nevyhladili památky na jednotu, ani její víry. – Tady zůstalo ‚ukryté semeno‘, tajní bratři, kteří při zavřených dveřích a okenicích konali své pobožnosti, kteří v skrýších nebo v staré duté lípě jako ten stařec ve vsi Telecím u Poličky zpívali z bratrského kancionálu“*.

Pak se obrátil k potomkům emigrantů: *„Stanuli jste, milí krajané, na osvobozené půdě mateřské země, ze které vaši předkové jako ze země egyptské, jak říkali, z jejího otroctví musili odejít věrni svému přesvědčení. – Řekněte doma, jak jsme vás rádi uvítali, že jsme na vás nikdy nezapomněli a nezapomeneme a věříme, že i vy drahé dědictví po předcích, mateřský svůj jazyk zachováte…“*. A byl někdo, koho by nedojaly následující Jiráskovy věty? *„Růžový paloučku, květový pomníku, dnes u tebe postaven pomník kovový. Ty svými květy připomínáš křivdy minulosti, kovová deska tohoto hlásá lepší budoucnost. A již se splnila slova velikého syna našeho národa. Jsi osvobozen, lide český, od cizí vlády, máš samostatnost. Miluj ji, zachovej ji budoucím, pamatuj na těžkou minulost, věř v lepší budoucnost a pracuji pro ni. Buď zdravý a silný, ó lide český“*.

Dalším řečníkem byl Bedřich **Dudycha**. Nepřekvapí, že jeho projev neměl tu emocionální sílu jako Jiráskův, nicméně v něm nechyběly útoky na Habsburky a Řím, který *„musí býti souzen a odsouzen“*. V závěru si vypůjčil Tomíčkovu myšlenku o původní funkci paloučku (viz kap. 10), kterou doplnil mravním naučením: *„A jako kdysi byl Růžový palouček přírodním chrámem našich bratrských otců, kde vzývali Boha v ‚duchu a v pravdě‘, tak scházejme se na něm i my, když nám bude rozhodovati v důležitých otázkách národních, kulturních, náboženských a sociálních. ‚Růžový palouček‘ budiž veřejným shromaždištěm českému lidu!“*[154].Tedy zcela nezakrytě – RP se měl stát jakýmsi kultovním místem oficiálního vyznání víry v ideu státu československého.

Tuto víru měl symbolicky vyjadřovat Památník. Výklad jeho symboliky opět podal Bedřich Dudycha v brožurce *Památník českým bratřím na Růžovém paloučku u Újezdce na Litomyšlsku*[155]. Jedná se v podstatě o sloup, zhotovený z mědi přivezené legiemi ze Sibiře, jenž měl představovat *„dějinný mezník“*, kterým byl 28. říjen 1918 – před tím temná minulost, za ním příslib lepších časů. Za budoucí vývoj vlasti je každý zodpovědný a potřebuje posilu, kterou, *„bohužel, nenajdeme v době přítomné, v době prosycené hmotařstvím, zájmy třídními a stranickými“*, a proto je třeba hledat ji v minulosti, kde se jako vzor nabízí jednota bratrská[156]. Dudycha pak upřesnil význam jednotlivých symbolů a alegorií vyskytujících se na památníku a za to si zaslouží naši vděčnost.

Můžeme-li této symbolice přiznat jistou opodstatněnost, pak historické výklady o RP silně kulhají. RP byl prý přírodním chrámem pro ten lid, *„který svojí povahou a životem jest nám opravdu nedostižným vzorem… O paloučku v krajinách vzdálenějších více se ví, nežli u nás; tak v Německu, na Rusi i v Americe Růžový palouček dobře jest znám. Již roku 1799 Rusové při tažení na Paříž ho navštívili…"*[157]. Dudycha se neptá, odkud krajané vědí o RP, a jejich znalosti v tomto směru asi pokládá za důkaz pravdivosti tradice o RP; ostatně obdobný „důkaz" nalezneme i v letáku *Postavení památníku na „Růžovém paloučku" na Litomyšlsku*[158].

K rétorice můžeme zařadit i – pokud vím nevydanou – přednášku českobratrského evangelického faráře Rudolfa **Medka**. Pronesl ji pod názvem *Růžový palouček a naše pohnutá doba* na schůzi spolku v červenci 1938[159]. Snad šlo o náhradu každoroční slavnosti, která se tenkrát nekonala. Medek předvedl ideologickou rétoriku evangelického zabarvení. V osudech RP *„spatřujeme odraz velkých dob a otřesných událostí, jež určovaly naši národní a duchovní existenci. V postavení Růžového paloučku se odráží doba ponížení, probuzení, doba samostatnosti i doba naše. Za doby ponížení po Bílé hoře a po válce třicetileté žil český lid ve svých vesnicích, chalupách a statcích jen tělem. Duší se uchyloval k místům osamoceným, nepřístupným, pustým, kde mohl vyžalovati svůj bol, ale také se potěšovati, že pravda a spravedlnost nemůže zahynouti…"*.

Kolem odlehlých míst se vytvářely pověsti. Medek vypočítává řadu lokalit zvláště ve východních Čechách, které mají něco společného s bratrskou tradicí, a hovoří o místopise. RP *„byl protestem proti stavu věcí, jaký zaváděli zde protireformace a Habsburkové, Řím a Vídeň. Protest jevící se slzami a očima do červena uplakanýma"*. Českobratrství, které je světové, se opíralo o pomoc v cizině. *„Když není uznáno doma, má přátele jinde. Myšlenka na cizinu ochranou a přátelskou žije v české duši stále a nemůže vymizeti"*. Zájem o RP ožil za napoleonských válek – místa si začala všímat literatura. A Rudolf Medek končí svůj výklad slovy: *„Růžový palouček hlásá vítězství ducha nad hmotou i za okolností nejtěžších. Hlásal, že vláda věcí našich k nám se navrátí. A nyní učí dále: Živ buď, národe posvěcený, v Bohu, v duchu, lásce, pravdě, víře! Muži tvoji ať jsou bez počtu! Růžový palouček je svědek proti historickému materialismu, jenž tvrdí, že všechno lidské jednání jest určováno hospodářskými poměry. Učení to přichází znovu v podobě hesla o zákonu půdy, totiž v tom, že zákon půdy se často přehání. I nad zákonem půdy je zákon Boží, všelidský, obecně platný. Nad láskou k vlasti je láska k pravdě. Láska k pravdě jest podkladem lásky k vlasti, tak jako světovost a spojení s přátelskou cizinou jest podkladem pravého vlastenectví a nacionalismu. Tyto ideje jsou nezdolné, musejí však míti věrné a odhodlané nositele a zastánce. To vše slyšíme z Růžového paloučku v pohnutých dnech a měsících roku 1938"*.

Hodina zkoušky, v níž se měla projevit proklamovaná láska k pravdě, přišla brzy. Nacisti se během ideologické čistky, kterou prováděli, začali zajímat i o Památník na RP (viz kap. 7); 10. července 1941 – tedy nedlouho po svátku mučedníka pravdy mistra Jana Husa – přijel do Litomyšle oberlandrát z Pardubic, který se vydal i na RP. *„… Dudycha dal prý ‚dojemné vysvětlení' – Čeští bratři se rozešli s církví a tak i se státem a obrátili se do Kladska a do Německa, kde byli pohostinně přijati – že je to opět jedno pojítko, které nás musí vázat hlubokou vděčností k Říši…"*[160] **?!**

Sokol a člen národní demokracie Bedřich Dudycha jistě nebyl kolaborant. Chtěl zachránit Památník, jemuž věnoval tolik úsilí, a možná, že mu onen nešťastný dovětek, smíme-li věřit znění kronikářova záznamu, prostě „uletěl". Nicméně rozpaky po tom všem, co o RP a Památníku řekl a napsal, zůstávají.

Byla to těžká doba, a nechci Dudychu ostouzet. Uvádím tuto skutečnost jenom proto, abych ukázal, jak je možné stejná fakta zcela protikladně interpretovat. Dudychovi, který za okupace zemřel, vyslovili v červnu 1945 členové spolku uznání za záchranu Památníku[161].

Po 2. světové válce chtěli funkcionáři spolku navázat na tradici předválečných slavností. První akce byla plánována na 6. července 1945 a účast na ní přislíbil i dr. Prokop Drtina. Propagační letáček *Růžový palouček 1945*[162] přinášel článek *In memoriam* podepsaný šifrou J. M. – snad Josef Miřejovský –, který byl věnován památce nacisty popraveného dr. Františka Páty a dále obsahoval připomínku Bedřicha Dudychy. V souvislosti s tématem RP zaujme, že mezi jeho návštěvníky se znovu objevuje Suvorov. Vlastním RP se zabývá článek V. Svobody, v němž jako bychom se vrátili do dob první republiky: *„Proradní Habsburkové klamali naše předky, zneužívajíce jejich slovanské poctivosti. Spolupracovníci Habsburků zrazovali lid, jenž sice nesmírně trpěl, ale nebyl zlomen…“*. RP, ležící od 12. století v zemědělsky vzdělávané krajině, byl podle autora *„po věky obklopen hlubokými hvozdy a znám jen věrným synům a dcerám našeho lidu“* – myšlenka, i když sporná, že to byla veřejná polní míra (viz kap. 10), se zde zřejmě nehodila do konceptu. Ale RP není jen historie, nýbrž *„vyzývá k plánovitým a zodpovědným rozhodnutím i činům… Po staletém boji jsme byli osvobozeni. Samostatný stát si však uhájíme, zůstaneme-li věrni slavným idejím české reformace, českých bratří, našich exulantů i národních buditelů, vychovatelů a vůdců. Mysleme na Lipany, kde byla poražena demokracie nesvorného národa. Na Bílé hoře bojovali žoldnéři české šlechty, jež porobila národ a pozbyla všeho!…“*.

Na slavnosti 6. července 1945, kterou zmíněný letáček oznamoval, promluvil dr. Prokop **Drtina**, blízký spolupracovník dr. Edvarda Beneše[163]. Drtina, který po letech ve svých pamětech přiznal, že se v době mnichovské krize stylizoval do role hrdinů Jiráskových románů[164], na RP tvrdil, že emigranti v Anglii *„měli nejednu příležitost a nejeden důvod vracet se pro posilu, příklad i poučení k těm exulantům, kteří opouštějíce před třemi sty lety svoji vlast před protireformačním násilím, stanuli na místech, na nichž my dnes stojíme, aby se s rodnou půdou dojemně rozloučili“*.

Jinak hovořil dosti frázovitě, zejména o Benešově diplomacii za války. A opět ironie v dějinách RP – jestliže před čtyřmi lety toto místo symbolizovalo jedno pojítko, *„které nás musí vázat hlubokou vděčností k Říši“*, pak nyní mohli návštěvníci slyšet, že vítězství dosažené ve válce *„nás zavazuje k tomu, abychom uplatnili a uskutečnili maximalistické požadavky národní včetně s požadavkem vyčistění našich zemí od všech nepřátel naší samostatnosti, tj. především od Němců a Maďarů…“*.

Také Bohuslav **Pernica** se v příštím roce pokusil spojit RP s odsunem Němců. *„To, co se u Lipan započalo, na Bílé hoře dokonalo. Proto všichni ti, kteří od dob cyrilometodějských inklinovali k slovanství a náboženství v jistém smyslu národnímu, museli ze země. Růžový palouček u Litomyšle, tento tragicky krásný památník odchodu českých náboženských vlastenců ze země, je druhým mezníkem této cesty. Před pětadvaceti lety, 19. května 1921* (sic!)*, byl zde odhalen pomník českým exulantům, k němuž jsme za časů rakouských i za německé okupace přicházeli truchlit nad nejsmutnější kapitolou dějin svého národa, neboť na tomto místě se shromažďovali podle lidové tradice největší synové národa před svým odchodem z vlasti…“*; a pokračoval: *„dnes odcházejí z těchto zemí ti, kteří od nepaměti svými pletichami a touhou po moci a vládě způsobovali naše utrpení. Nechybělo mnoho, a mohli jsme se stát všichni vyhnanci a emigranty…“*[165].

Další rétoriku, která zde do roku 1951 odezněla, se mi vypátrat nepodařilo. Co však říkal Zdeněk Nejedlý, si živě představíme, známe-li jeho spisy z těch let (viz Příloha).

10 Historiografie o Růžovém paloučku

Z historiků se zřejmě jako první RP zabýval Hermenegild **Jireček**, a to v článku *O některých starožitnostech v Chrudimsku* z roku 1859, jehož závěrečný odstavec podává topografický nebo spíše pozitivistický popis údajů vztahujících se k RP[166]. Jireček zmiňuje články v České včele z roku 1834 a 1847 (viz kap. 2), dále pověst o bitvě králů a dvojí návštěvě Rusů, místo zvané *kostelisko či Černý orel*, tresty, které stíhaly toho, kdo palouček zoral, např. požár sušírny lnu po rozorání paloučku v roce 1842. Dále je zde několik řádků o půdě paloučku, možných hrobech a zvláštním plochém kamenu spojeném s pověstí, že až bude vykopán, dojde ke změně v životě národa. Nalezli jej asi v roce 1847 a lid prý to spojoval s událostmi roku 1848. Zajímavé je, že o pověsti o českých bratřích Jireček nepíše.

Stručné historické zhodnocení pověstí o RP podal Zdeněk **Nejedlý** v heslu *Litomyšl* v XVI. svazku Ottova slovníku naučného v roce 1900. Jak říká, *„pověst o ruské bohoslužbě z počátku XIX. stol. přenáší se mylně na české bratry“*. V XXVI. svazku téhož slovníku z roku 1907 u hesla *Újezdec*, jehož autorství možná rovněž patří Nejedlému[167], se bez komentáře hovoří o pověsti, že na RP dojde k setkání 7 králů, a dále se konstatuje: *„R. 1799 slavili Rusové na paloučku služby Boží“*. Místo, které mohlo být ve slovníkovém heslu vyhrazeno paloučku, pochopitelně neumožňovalo hlubší rozbor.

Dříve nežli se budeme věnovat pracem Antonína Tomíčka, na něž organicky navazují další studie, povšimneme si článků a brožur z pera jiných autorů.

V roce 1908 vyšla v Litomyšli brožurka Františka **Páty** *Růžový palouček u Litomyšle*. O RP se v ní mnoho nedočteme, Páta spíše v tezích píše o dějinách českých bratří a jejich vztahu k východním Čechám, zvláště k Litomyšli. Zaujme však, že loučení českých bratří na RP po Bílé hoře, které je obsahem tradice, Páta předkládá v jedné rovině s ostatními, víceméně prokázanými historickými fakty, tedy jako skutečnost[168]. Dnešnímu čtenáři tyto řádky připomenou spíše úryvky z čítanky nežli z historické práce, případně z literatury faktu. Závěr tvoří výčet pověstí o RP, zejména těch, které hovořily o trestech za narušení paloučku, a o pobytu Rusů. Páta v částech, které mají bezprostřední návaznost na RP, nevychází z pramenů, opomíjí dokonce i mnohé literární zprávy, které vyšly tiskem. Je patrná závislost na Tomíčkově dílku z roku 1904, o němž níže.

K tématu se František Páta znovu vrátil v roce 1921 v brožuře *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku*, kterou krátce po odhalení Památníku vydalo Veselíkovo knihkupectví. Je v ní cenná bibliografie prací o RP. Nejeden obrat, který zde Páta užil, však připomene jeho práci z roku 1908. Také v ní, po úvodu obsahujícím několik užitečných informací o pomístních názvech, nacházíme přehled historie českých bratří na Litomyšlsku, a opět je loučení na paloučku předkládáno jako prokázaný historický fakt[169]. Stejně tak překvapí, že bez jediného důkazu se v ní tvrdí, že evangelický pastor Kačer navštívil palouček na základě informací, které získal od svých farníků ve Slezsku[170]. V Kačerově dopise adresovaném

Purkyněmu nenacházím nic, co by takové tvrzení umožňovalo (viz kap. 2). Páta se snaží rozmnožit důkazy pro pravost tradice o RP i poukazem na skutečnost, že Václav Klejch, který roku 1705 emigroval z blízkých Lažan do Žitavy, kde začal vydávat českou literaturu, měl ve svém znaku nad otevřenou knihou srdce probodnuté mečem, označené křížem, z něhož vyrůstají tři růže. *„I kdyby nebylo jiných důkazů“*, říká ***„již to by stačilo, že počátkem 17. století*** (sic!) *tu byla tradice o Růžovém paloučku jako místě pro české bratry památném“*[171].

Není obtížné zpochybnit tento „důkaz“ pouhou otázkou – což když jsou to tři růžičky symbolizující křesťanské ctnosti, totiž víru, naději a lásku?[172].

Pak se již nedozvídáme nic zvláště zajímavého – Páta reprodukuje některé pověsti a zprávy o neštěstích, o nichž jsme již mnohokráte slyšeli.

Páta ve své brožuře celkem bez komentáře zmínil i názory V. O. **Hlošiny**, který se pokusil spojit tradici RP s dějinami kartuziánského kláštera v Tržku, tedy proti bratrské postavit tradici katolickou. Hlošina se, pokud vím, tematikou RP zabýval dvakrát. Poprvé to bylo krátce před 1. světovou válkou, kdy v časopise Vlast vyšel jeho článek *O „kartouzi“ tržecké a „růžovém paloučku“ u Morašic na Litomyšlsku*[173]. Hlošina, jak jsem již naznačil (viz kap. 3), zřejmě správně interpretoval latinský název kartuziánského kláštera v Tržku jako *Růžový palouček P. Marie*. Poukazuje pak na to, že toponymum *růžový palouček* je doloženo v těsné souvislosti s toponymem ***kostelíště***. Pověst o zakopaném kalichu pak, jak se již zmínka stala (viz kap. 3), spojil s možností, že prchající kartuziáni ukryli před husity bohoslužebné nádoby na RP. A tak se Hlošinovi, jemuž nemůžeme upřít bystré postřehy, RP stal *„pomníkem tržeckého kartuziánského kláštera, pomníkem české katolické minulosti, pomníkem úcty Rodičky Boží v Čechách a výkřičníkem hrůzy a zděšení před husitskými vojsky, jež pláčem, krví, mrtvolami a bezpočetnými ssutinami naplnila českou vlast, vykřičníkem hrůzy a zděšení před husitskými vojsky, jež bez milosrdenství vraždila své české spolubratry, prolévala českou krev, hubila českou zemi a ničila české umění, a vykřičníkem* ***husitského bezpráví a násilí!“***[174].

Po slavnosti odhalení Památníku na RP se Hlošina k tematice RP vrátil, a to dílkem *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku ve světle dějin*. Obsah charakterizuje podtitulek *Příspěvek k poznání náboženských tužeb protestantských ve východních Čechách*. Šlo o práci vysloveně polemickou. Dozvídáme se znovu stručný přehled církevních dějin na Litomyšlsku – Hlošina se neuvaroval převzetí listinného falza hlásícího se k roku 1098 o založení litomyšlského kláštera[175] – , opakuje a místy doplňuje své vývody o etymologii názvu RP.

Další část pak věnuje pronásledování katolíků za husitství, při němž se podle něj angažovali i Kostkové z Postupic, držitelé litomyšlského panství. A tak se jako v zrcadlovém odrazu můžeme dočíst, že *„zajisté v této době, tj. za Kostků to bylo, kdy upřímní katolíci z Morašic, Makova, Újezdce, Cerekvice atd., či z celého okolí v nocích scházívali se na kostelisku, jež jim nahražovalo klášter ‚Růžového paloučku P. Marie‘, a tu v modlitbách úpěnlivě volali k Bohu, ba že nemohše jako dobří katolíci s vděčností nikdy zapomenouti svého* ***kláštera v Tržku, kde tolik milostí Božích obdrželi, zvali prostě místo svých shromáždění*** *‚Růžovým paloučkem‘, tím více, když i pole na místě tomto, ježto patřívala klášteru ‚Růžového paloučku* ***P. Marie‘****, jednoduše ‚Na Růžovém paloučku‘ se jmenovalo“*[176]. Pomineme nepřesné líčení postupu protireformace za Vratislava z Pernštejna, ostatně všude se jeví snaha zmírnit nebo ospravedlnit důsledky rekatolizace.

Jistě už nepřekvapí tvrzení popírající bratrské schůzky na RP, neboť v pramenech podle Hlošiny doloženy nejsou a nedají se tam *„umístiti bez ublížení pravdě a bez tužeb a veřejné snahy, aby dějiny české a zvláště náboženské dějiny Litomyšlska zkresleny byly v duchu protestantském, českobratrském a husitském!“*[177].

Přes bystré postřehy o etymologii názvu trpí Hlošinovy práce stejnou nekritičností a tendenčností jako díla z okruhu liberálního či protestantského – jenom směrová znaménka jsou opačná.

První rozsáhlejší historická studie o RP pochází z pera Antonína **Tomíčka**, který byl po dlouhou řadu let úředníkem na litomyšlské poště a hluboce zasáhl do historiografie Litomyšlska a Humpolecka, odkud pocházel. Velmi úzce spolupracoval s Josefem Kalouskem, kterého upozornil na řadu pramenů k dějinám venkovského lidu a zemědělství, a se Zdeňkem Nejedlým, jemuž pomáhal při vzniku jeho cenné knihy o dějinách Litomyšle, která měla být 1. svazkem rozsáhlého díla věnovaného Litomyšlsku[178]. Udržoval styky i s dalšími historiky, např. Josefem V. Šimákem, Josefem Pekařem aj. Tomíčkovo dílo je velmi rozsáhlé; poukázal na řadu problémů, nebo je dokonce průkopnicky osvětlil, např. průběh selského povstání na Litomyšlsku v roce 1680, způsob života chalupníků a nižších vrstev venkovského obyvatelstva aj. Nicméně jeho práce trpí kvapem, s jakým byly psány, a jistou nekritičností[179]. Tyto nedostatky se výrazně projevují i v Tomíčkových studiích o RP.

Řadu pojednání na toto téma zahájila brožura *Růžový palouček a jeho význam*, která, jak již víme, nákladem Hasičsko-tělocvičné jednoty „Sokol“ v Morašicích vyšla v roce 1904 v litomyšlské tiskárně V. Augusty. Podnět k sepsání práce vzešel ze Spolku pro získání Růžového paloučku (viz kap. 6). Tomíček začíná opravdu z gruntu, všímá si vlastností starých Čechů, kteří *„jako pohané v měkkém šeru posvátných hájů, za zpěvu ptactva a vůně květů splývali s tušeným božstvím, omývajíce hříchy své svatou vodou živých studánek“*. Když pak v době českobratrské muselo prý přes 200 rodin odejít po roce 1547 z Litomyšlska do emigrace, *„hleděli se zbylí opět potěšit tam, kde to dávní předkové činívali, venku v přírodě, v hájích, kde zdálo se jim, že strom i květina sdílí jejich bol a má pro ně porozumění, kterého neměli lidé, kteří je vyhnali z chrámů. Takovým místem přírodního chrámu býval od 16. století ‚Růžový palouček‘“*.

Obdobně barvité je líčení poměrů po bitvě u Lipan, kde rána *„vedena byla rukou bratrskou a trefila přímo srdce národa“*, a pozadu nezůstává ani pobělohorské období. *„Posvátné místo ‚Růžového paloučku‘ nebylo od potomků, i když jiné byli víry a jiného přesvědčení, nijak znesvěceno a zůstalo v památce a úctě zachováno. Řada pověstí koluje o něm, kryjících v různých slupkách zdravé jadérko pravdy, že na ‚Růžovém paloučku‘ shromažďoval se hmotně i duševně tištěný lid k posile duchovní, že na něm se scházeli a těšili, že na něm rozhodovali se raději opouštěti drahý domov, než nabyté své přesvědčení…“*. Podle Tomíčka byl místem schůzek nekatolíků i v letech 1715–1742. Důvody, proč se v době sepsání brožury utužuje úcta k paloučku, jsou podle Tomíčka mravní, a po určité úvaze *„nad skvostným příkladem mocné vůle a slavným vítězstvím ducha v obdivu skloniti musíme hlavu před stíny předků s povzdechem, že dnes bychom se za přesvědčení své snad tak sebe obětovat již ani nedovedli!“*.

Datum vzniku pověsti se prý přesně určit nedá, nejspíše se tak stalo koncem 18. století, jak ukazuje zmínka v pověsti o králích, z nichž jeden byl marokánský. Tomíček nevylučuje, že Rusové, kteří roku 1799 navštívili palouček, mohli být

potomky českých emigrantů do té části Polska, která od konce 18. století byla součástí ruského imperia[180].

Kromě zmínky o marokánském králi a jejího uvedení do souvislosti s marockým poselstvem dlícím koncem 18. století ve Vídni, informace o prodeji markovské zahrady v Litomyšli, na níž se také údajně scházeli nekatolíci, zmínky o hromadném odchodu českých bratří po roce 1547 a konečně zprávy o pobytu Rusů, což jsou skutečnosti, které s paloučkem většinou souvisejí jen zcela volně a nanejvýše mohou posloužit k úvaze o jakési analogii, Tomíček žádné historické důkazy nepřinesl a zejména nedokázal, že RP byl shromaždištěm nekatolíků. Navíc necituje prameny ani těch zpráv, které by se mohly stát záchytnými body pro řešení problematiky. Toto dílko je v nejlepším případě dobově podmíněnou historizující úvahou, která má blíže k uměleckému eseji nežli ke kritickému rozboru. Na závěr brožury je připojena botanická informace o růžích na RP.

Nepochybně daleko zajímavější je Tomíčkova práce *Dva příspěvky ku genealogii našich pověstí místních*, která vyšla roku 1917[181]. Dělí se na dvě části. První je věnována *Červenému paloučku u Litomyšle*, druhá *Přemyslovu poli a políčku u Stadic*. Tomíček se zde pokusil zdůvodnit originální myšlenku, že RP je vzorovou polní mírou. Argumentuje asi takto: V letech 1870–1873 byl *„neužitečný“* pozemek, jehož výměru proto Josefský katastr neudával, vyměřen na 70 vídeňských sáhů^2. Tuto výměru považuje za zcela bezpečně původní – připomeňme, že i Hermenegild Jireček k roku 1859 udává výměru paloučku asi na 70 sáhů^2 [182], neboť pověsti spojené s tímto místem mluvily o trestu, který stihne toho, kdo naruší jeho velikost. Zároveň cituje z josefské fase, kde se pod nom. top. 138 říká toto: *„též v tý roli palouček čtverhranný, nazvaný Červený palouček, docela neužitečný“*. A zde vidí Tomíček podobu s Přemyslovým políčkem, které podle Kosmovy kroniky také leželo uprostřed pole.

Celá Tomíčkova klíčová argumentace zní takto: *„Poněvadž jsou tu pověsti o trestu Božím, který stihne neúprosně každého rušitele jeho velikosti, o čemž brožurky více vypravují, lze za to míti docela bezpečně, že výměra 70□ sáhů je původní. Tu jest druhá nápadná okolnost, že totiž Červený palouček, které jméno mu ponechávámе z fase josefinské, neleží u cesty, ani u meze, nýbrž zrovna jako Přemyslovo políčko, o kterém píše Kosmas, uprostřed role. Není to nijaký geometrický střed, nýbrž to uprostřed značí u Červeného paloučku, že jest v poli, a sice v horní jeho půlce, od cesty asi 48 kroků a od meze asi 140 kroků vzdálený. Strana jeho musí býti 8 1/3 vídeňského sáhu dlouhá. Dnes palouček čtverec není, nýbrž obdélník, jehož strany mají se skoro k sobě jako 2:3. Také slovo ‚čtverhranný‘ ve fasi nenutí k tomu, že by palouček musil býti čtverec, nýbrž mohl býti také obdélník o stranách 7 x 10 víd. sáhů=70□. Hledě k neporušitelnosti hranic, můžeme míti za jisté, že Červený palouček již původně ležel v oraném poli, měl podobu obdélníku, jehož strany mají délku 7 a 10 vídeňských sáhů. Zřízen byl již v době, kdy celé jeho okolí bylo ještě stepí. Půda jeho a okolní jest označena jako dobrá půda žitná a ovesná. Vznikl tedy za rané kolonizace, a sice buď* ***v jedenáctém, nebo 12. století, nejlépe v druhé půlce třináctého“***[183].

Z blíže neurčených důvodů – plánek Tomíček nepřikládá a délky vztahující se k lokalizaci a tvaru paloučku udává v krocích! – vyvozuje, že strana paloučku měla délku 8 1/3 vídeňského sáhu; pokud by k tomuto závěru došel výpočtem z plochy pozemku ve tvaru čtverce, tedy strana a = √70 = 8,3666, je to závěr v daném případě poněkud zaokrouhlený. O pár slov dále ale tvrdí,

že palouček dnes čtverec není – a asi býti nemusel –, nýbrž že to je obdélník o poměru stran 2:3, což při udaných rozměrech 7 x 10 víd. sáhů je opět dosti zaokrouhlováno.

Vidíme, že již zde jsou jisté nesrovnalosti a nepřesnosti. Bez jakéhokoliv zdůvodnění pak téměř apodikticky určuje dobu vzniku paloučku jako *„veřejné základní polní míry“*. Ovšem původní význam pozemku se v paměti neudržel, *„od 15. století nebylo již potřeby chrániti skutečnou míru polní, ale zato udržely se druhorodé pověsti o takovém místě, které původně jak náboženství, tak veřejná moc chránily vším možným od porušení“*[184].

Již tyto partie postačují, abychom celou Tomíčkovu argumentaci zpochybnili, a to z několika důvodů

- Autor nezná přesnou výměru paloučku a ani jeho podobu; místo bylo v 1. polovině 19. století rozoráno a je poměrně pravděpodobné, že při pozdější obnově, pokud k nějakému vyměřování došlo, se navázalo na tehdy platné dolnorakouské míry[185].
- Tomíček při propočtu vychází jen z přibližných, naprosto nepřesných rozměrů a z hlediska metrologického se dopouští velkorysého zaokrouhlování. Pro ilustraci: vídeňský sáh má délku 189,65 cm, zvětšíme-li rozměr jedné strany obdélníku, např. té kratší o 0,1 vídeňského sáhu, tj. o 18,965 cm, tedy o necelých 19 resp. 20 cm, což je v terénních poměrech, které Tomíček probírá, míra skutečně zanedbatelná, dostaneme plošnou výměru paloučku 7,1 x 10 = 71 vídeňských sáhů^2, při zvětšení o cca 40 cm dostáváme 7,2 x 10 = 72 sáhů^2. Z toho plyne, že poměrně nepatrné změny v základních rozměrech dosti podstatně ovlivňují výsledek.

Své tvrzení, že RP je vzorovou polní mírou, by z hlediska historického prokázal, kdyby pro to našel přímé pramenné svědectví. Myšlenku by učinil pravděpodobnou, kdyby ji podpořil doloženými analogiemi z jiných míst. První neudělal, analogii spatřuje – přeskočíme-li do druhé části jeho práce – v Přemyslově políčku u Stadic. Popis tohoto políčka, jak jej podal Kosmas ve své kronice, je však natolik stručný, že sotva je možné vidět v tomto kousku půdy zrovna vzorovou polní míru, a údaj Kosmův, že jde o čtverec, jehož strana měří 12 – podle jiných opisů prý 22 – kroků, sotva můžeme považovat za dostatečný pro výpočet výměry pozemku[186]. Kosmas sám vyslovil podiv nad tím, že políčko je nezorané. Vtírá se otázka, zda by se tak vzdělaný člověk nedozvěděl, že jde o vzorovou polní míru, kdyby políčko touto měrou skutečně bylo – vždyť právě podle Tomíčka takové vzorové míry fungovaly právě v době Kosmově.

Kriticky se k celé záležitosti postavil již August Sedláček, třebaže ještě nevylučoval, že Přemyslovo políčko i RP by snad mohly být vzorové plošné míry[187]; o tom ale podrobněji níže.

Tomíček však pokračuje dále a přes značnou spletitost a nezáživnost se pokusím naznačit hlavní teze jeho argumentace. Z fase josefského katastru, která se dochovala v materiálech spolku, přejímá údaj, že Dědourkův statek, k němuž palouček patřil, měl celkem 42 jiter 128 vídeňských sáhů polí, což přepočteno na vídeňské sáhy (1 jitro = 1600 sáhů) činí 67 200 (správně má být 67 328) sáhů[188]. Dále říká, že výměra paloučku 70 sáhů vídeňských = 80 sáhů českých.

V následujícím přepočítává výměru polí Drábkova statku na 76 800 sáhů českých. Odhlédněme od všeho zaokrouhlování, k němuž zde dochází, a předpokládejme, že výměra je skutečně oněch 76 800 sáhů českých, jak udává Tomíček. Ten pak dále obě hodnoty výměry polí, tedy ve vídeňské a české míře, rozkládá na součiny činitelů, jejichž hodnota se nějakým způsobem objevuje mezi historickým plošnými jednotkami nebo mezi koeficienty jejich převodu. Tak v případě výměry pole ve vídeňské míře uvádí např. rozklady 42 x 1600 = 67 200, nebo 60 x 1124 = 67 200 (v tomto posledním případě má však početní chybu, neboť výsledek součinu je 67 440, nikoli 67 200). U výměry udané v českých mírách jsou např. následující součiny 48 x 1600 = 76 800, nebo 60 x 1280, nebo 80 x 960 = 76 800. Poněvadž palouček má údajně výměru 80 českých sáhů^2, znamenalo by to, že celková výměra polí statku představuje 960 paloučků.

Tomíček pak cituje zápis z formulářové sbírky Tobiáše z Bechyně, podle níž má lán údajně 60 jiter strychových, neboli 42 jiter[189], a uzavírá, že *„zmíněné zde jitro je naše vídeňské jitro… a lán Formuláře jest lán újezdecký, v kterém jest palouček červený – normální míra“*.

Jakkoli nemůžeme této argumentaci upřít vtipnost, přece jen namítáme, že je zde příliš velká pravděpodobnost, že shoda příslušných čísel je zcela náhodná – hodnoty měr z příslušné doby a daného regionu jsou prostě spojeny s hodnotami měr platných v odlišných dobách a na jiném místě.

Dále si Tomíček všímá měr zavedených Přemyslem Otakarem II., přičemž se opírá o zprávu Hájkovy *Kroniky*, což samo o sobě již vzbuzuje pochybnosti, a opakuje závěr, že *„Červený palouček jest normální míra, míra kolonizační, míra trojpolního hospodářství, když se počalo v Čechách zaváděti. Pochází nejpozději z půlky třináctého století“*[190].

Úvahy o zavedení trojpolního hospodářství a odrazu této skutečnosti v metrologii, resp. o vlivu techniky orby na poměr zorané a nezorané půdy pozemku, nemají pro nás již v této souvislosti význam. Upozorním jen, že plochu paloučku považoval za vzor pro oraný záhon (tj. dobová míra), ale hůře se již přijímá jeho tvrzení, že *„v praxi měl Červený palouček jinou podobu. Rovnal se úzkému pruhu dlouhému 70 víd. sáhům, čili 210 dlouhým loktům českým, širokému 1 víd. sáh, čili 3 dlouhé lokte“*[191]. K čemu pak tedy byla dobrá vzorová míra podoby téměř čtverce, když praxe byla zcela jiná? Tomíček sám, jak patrno, řadu klíčových výroků a tvrzení pouze postuluje, aniž by je dokazoval.

Tomíčkovy názory vzbudily pozornost historiků. V roce 1918 o nich přinesl zprávu Agrární archiv, údajně z pera Lacinova. Závěr se přimlouvá za *„opatrný postup“*, neboť se jedná o nesmírně složité otázky[192]. V dalším ročníku tohoto periodika se ozval na slovo vzatý odborník August **Sedláček** článkem *O míře Červeného paloučku a Přemyslova políčka*. Ten suše konstatoval: *„Tomíčkův článek jest sepsán se vší pilností, ale postaven jest na mylné základy“*. A nyní následovala řada oprav a připomínek týkajících se jak interpretace listiny z formuláře Tobiáše z Bechyně, tak hodnot a poměrů měr, s nimiž Tomíček počítal; vytýká mu přílišnou důvěru v údaje kronikáře Hájka, stejně tak jako chyby ve výpočtech. Sedláček však základní myšlenku Tomíčkova příspěvku, že se u RP mohlo jednat o vzorovou polní míru, nezamítl. *„Tedy za malý záhon, a to takový, který býval ještě před lánovou soustavou, lze palouček dobře pokládati a za to míti, že záhon přizpůsobením*

lánové soustavě byl o něco zvětšen. Kromě toho by se mohl pokládati za čtvrt plošného provazce. Provazec jednou natažený měří 30,7528m, sám sebou násobený 945,7347qm a čtvrtina tohoto q provazce drží 236,4339qm, což se dobře srovnává s hořejším číslem. (230,20)", tj. s výměrou skutečně orané plochy představované paloučkem[193]. Sedláček tedy přiřkl Tomíčkovi zásluhu, *„že upozornil na palouček a políčko* (roz. Přemyslovo)*, že jsou snad mírné plochy a délky…"*[194], ale jinak jeho argumentaci, co se propočtů týče, silně zpochybnil. V podstatě stejné závěry opakoval i ve své rozsáhlé práci *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*[195].

Ke kritickým výhradám adresovaným **Tomíčkovi** v případě diskuse, zda RP je či není vzorovou polní mírou, připojuji ještě tyto námitky:

- Tomíček, jak již naznačeno, celkem velkoryse stanovuje nebo zaokrouhluje výměru RP, resp. lánů, v nichž palouček leží. Pak ovšem není žádným překvapením, když se v rozkladech této výměry na součin činitelů – a možností takového rozkladu je celá řada – objeví hodnota, která se blíží k některé celkem opět svévolně zvolené historické plošné míře nebo koeficientu jejího převodu. Uvažme přitom, že historické délkové míry, a tudíž i z nich odvozené míry plošné, vycházely z rozměrů lidského těla. Není pak divu, že jsou v určitých momentech obdobné.
- Tomíček požaduje pro období, kdy byl dostatek půdy, přesnou vzorovou polní míru – předpokládá tedy přesnost, která nebyla oné době vlastní.
- Tomíček nevysvětlil, jak měla být vzorová polní míra aplikována v praxi, kdy šlo o větší celky, jejichž výměra několikanásobně přesahovala výměru RP. Jakým způsobem se provádělo porovnání se vzorovou polní mírou, jak se měla vzorová polní míra prakticky přenášet?
- Tomíčkův názor, že RP je vzorovou polní mírou, se dostává do strukturálního rozporu s dobovou praxí. Výměra pozemku se dlouho do novověku odvozovala od velikosti výsevku měřeného na duté míry – odtud také jazyková podobnost obou druhů měr. Dále je známo, že se ve starých dobách při měření pozemků vycházelo z mylného předpokladu, že ty plochy, které mají stejný obvod, mají také stejnou výměru[196].
- Ze skutečnosti, že výměra určitého pozemku se rovná jisté měrné jednotce nebo jejímu násobku, ještě neplyne, že pozemek slouží jako vzorová měrná jednotka.

Myšlenka o RP jako vzorové polní míře patří k výrokům, které nejsou dokázány a navíc se těžko vyvracejí. Ani zde se takové tvrzení úplně vyvrátit nepodařilo, i když je mnoho důvodů být k pravdivosti Tomíčkova tvrzení velmi skeptický.

RP se Tomíček znovu věnoval v roce 1921. Jednak to byl článek ve Venkovu, kde stanovil trojí základní význam paloučku, totiž přírodovědný, jako vzorové polní míry a jako památky na emigranty[197] – tyto myšlenky jsou rozvedeny ve speciálnějších Tomíčkových studiích, o nichž je zde řeč – , jednak to byla brožura *Růžový čili Červený palouček u Litomyšle a české dějiny*[198].

Tomíček velmi rád řešil dějinné záhady, k nimž prakticky neexistovaly prameny nebo na něž nebyly schopny dát odpověď. Příkladem takového postupu je zmíněná brožura. Velmi ho zajímají otázky existence slovanské liturgie na počátku českých dějin, osudy bogomilů.

V této souvislosti překvapí, když píše, že se roku 1098 zakládá v Litomyšli klášter se slovanskou bohoslužbou, ačkoli z Nejedlého *Dějin města Litomyšle* z roku 1903, na jejichž vydání pilně spolupracoval, musel vědět, že písemné svědectví, o které se údaj o založení kláštera opírá, náleží mezi Bočkova falza, v němž se navíc o slovanské liturgii nic neříká[199]. Ve 13. století se podle Tomíčka vynořuje společný nepřítel obyvatelstva v Čechách a na Moravě – totiž Němec. *„Teprve ve 13. století a ne dříve politický národ český stává se úplně národem skutečným, uvědomělým“.*

V dalším se dozvíme něco o kolonizaci na Litomyšlsku, které *„bylo stráží země jako Chodsko“.* Staří i noví obyvatelé vesnic *„byli vyznání bogomilského“*, a proto zde bylo zapotřebí založit klášter slovanského obřadu[200].

Z průběhu kolonizace, o níž zná neuvěřitelné podrobnosti, přechází přímo k RP. *„Podle našich pověstí místních o Růžovém paloučku soudím, že Růžový palouček byl již za dob pohanských místem, kam utíkali se vždy všichni utlačovaní, ať utlačovaní nábožensky, sociálně nebo národně, ať utlačovaní dvojím či dokonce trojím z toho dohromady, pro posilu duše, pro útěchu, k nabytí skleslých sil, pro nové naděje, pro vlastní, duševní, věčný mír, o kterém se* ***podle pověsti radí těch sedm králů každého časného rána, ještě za rosy…“***[201]. Pověst o bitvě, která je bitvou muže proti muži, klade do 13. století, neboť to prý odpovídá tehdejšímu způsobu boje[202]. Pak se již dozvídáme, že k loučení českých bratří zde došlo v červnu 1548 a potom v květnu 1742, neboť to bylo vhodné místo pro shromáždění, o nichž neměli nepovolaní vědět[203].

Kromě toho je palouček, podobně jako Přemyslovo políčko u Stadic, vzorovou polní mírou, v daném případě měří 70,4 vídeňských sáhů[2]. Na tomto políčku se – opět zná Tomíček neuvěřitelnou podrobnost – konalo *„každoroční přidělování půdy jednotlivým rodinám a jich hospodářům. Na paloučku snad umlouván byl mír pro ten rok mezi polními hospodáři a okolním pastevním obyvatelstvem… Provádění tohoto míru, dohled na jeho zachování, poplatek za něj, dozor nad mírovými pozemky a vzornou míru samu měl svěřenou sudar, pán míru. U nás zeman, který měl na Újezdci dvůr, který roku 1167 daroval* ***klášteru…“***[204]. Zde poznamenejme jen, že listina vypočítávající majetek kláštera, hlásící se k roku 1167 – je však dobovým falzem nejspíše z konce 12. století s několika drobnostmi z počátku 13. století – , pouze říká: *„Janek rytíř dal svůj* ***statek (dvůr) řečený Na újezdci a zem, kterou koupil od Pravoty…“***[205].

Po několika řádcích věnovaných hlavně venkovským slavnostem se dozvíme, že RP *„jest tedy také tak zvaná ‚vráž‘, místem, kde konána dávná bohoslužba,* ***nejen oběti a modlitby, nýbrž také kouzla a věštby…“***[206]. Po tom, co jsme již přečetli, nás nepřekvapí závěry: Palouček je obětištěm dávných pohanů. *„Nejmenší odchylka v obřadu, nejmenší odchylka ve výměře obětiště vyvolávala nejvyšší trest boží. Proto výměra* ***obětiště byla věcí hlavní“*** – dodejme, že zejména proto, aby se nám zachovala vzorová polní míra, ale Tomíček by s tím asi souhlasil. *„Z obětiště přirozeně zůstala polní míra, míra osevního záhona, záhona bez rozhoru…“.* Těsně před závěrem pak stojí: *„A sem, na Růžový palouček, se utíkali pronásledovaní pohané, po pohanech bogomilci, po nich stoupenci sv. Metoděje, pak utrakvisté, čeští bratří, luteráni – všichni jinověrci, když víra jejich stala se menšinou. Pronásledovaná víra všem byla útěchou v protivenství. A snad lze i připustiti, že před valící se bouří husitskou utekli se sem, silou tradice puzeni jsouce, i mniši kláštera kartouzského* ***v Tržku roku 1421…“***[207].

Nemá smysl vyvracet tyto Tomíčkovy vývody – spíše nežli výsledek rozumové, prameny podložené analýzy to jsou volné nápady a obrazy, které

přináší nespoutaná fantazie. Zajímavější je spíše otázka, proč tato brožurka, která se na Litomyšlsku dodnes hojně čte, tak hluboce působila. Snad to může být skutečnost, že dobový politicky užitečný mýtus se zde zdůvodňuje zdánlivě vědeckými, historickými argumenty, které jsou navíc provázeny citově zabarvenými hodnotícími soudy. Okolnost, že toto dílko tolik zapůsobilo, nemusí sama o sobě překvapovat. Co však udiví, je soud, který o Tomíčkovi zejména v souvislosti s jeho pracemi o RP vyslovil Zdeněk Nejedlý, v první půlce svého života nesporně kritický historik, který nezapřel školení v Gollově semináři. Z Tomíčkova díla jsou podle Nejedlého *„na prvním místě jeho práce o Růžovém paloučku. Co lidí se obíralo tímto místem! Co k starým bájím se navymýšlelo nových! Až přišel Tomíček a poprvé se podíval na věc kriticky, vědecky. A dospěl k výsledku zcela jinému. Je to míra. Tak jako tehdy všude byly míry veřejně přístupné, aby mohl podle nich každý měřit, tak i zde je to míra pro výměru polí. Odtud nedotknutelnost tohoto pole i všechny ty báje, co stihne toho, kdo by kus uoral atd. Řešení prosté, ale přesvědčující…“*[208]. Toto hodnocení je těžko pochopitelné, a to i v případě, že Nejedlý chtěl ocenit práci a pomoc člověka, který s ním spolupracoval v dobách, kdy začínal svou vědeckou dráhu.

Tomíčkovu myšlenku, že RP je vzorovou polní mírou, kterou ochraňoval zeman v Újezdci, bez důkladnější kritiky přejal profesor litomyšlského gymnázia Vojtěch **Novotný** ve svém spisku z roku 1936 *Růžový paloučekuLitomyšle, jak se jeví ve světle dějin*. Vychází v zásadě z rozměrů pozemku tak, jak je přijal Tomíček, a i další metoda propočtu je obdobná Tomíčkově. Ve svých vývodech se však Novotný zaměřil na poměr plochy paloučku ke čtverečnímu korci a čtverečnímu provazci. Zjišťuje, že 4 RP = 1 provazec = 1/3 korce; 12 RP = 3 provazce = 1 korec[209].

Je zbytečné zkoumat, zda převody jednotlivých měr na metrickou soustavu jsou korektní – někde tomu tak zřejmě není. Novotný v podstatě jen v některých aspektech doplňuje Tomíčkovu a snad i Sedláčkovu myšlenku. Námitky, které jsem vznesl proti Tomíčkově argumentaci, tedy v plné míře platí i pro vývody Novotného. V druhé části své práce se Novotný věnoval náboženskému významu paloučku. Naznačil, že Tomíčkovy názory o funkci RP jako pohanského obětiště a útočiště v dobách cyrilometodějských jsou pouhé dohady, stejně jako myšlenka Hlošinova, že sem utíkali kartuziáni z Tržku v roce 1421. Pochyboval i o tom, že palouček byl místem loučení českých bratří, neboť to není prameny doloženo a směr cesty, kterou se emigranti ubírali, byl jiný. A jak dále konstatuje, pochybná je i myšlenka, že na RP pobýval Jan Amos Komenský; v historických pramenech, které se týkají nekatolíků, se o RP nic nevyskytuje[210]. Zajímavá je Novotného myšlenka, že pověst o bitvě a míru, který zde panovníci uzavřou, je ozvěnou vídeňského kongresu. V bitvě u Lipska v říjnu 1813 skutečně tekla krev proudem[211]. Pochybovačně se vyjádřil i o tzv. důkazech pro pravdivost legend týkajících se paloučku, jestliže byly potvrzovány okolností, že prý je palouček znám i v cizině. Správně poznamenal, že bychom museli nalézt důkazy o tom, že cizinci, resp. emigranti o RP věděli již před rokem 1800. To bylo napsáno v souvislosti s výrokem: *„Po světové válce vlivem náboženské i politické agitace a táborů lidu stal se náš Růžový palouček jakousi legendární raritou středoevropskou. Před sto lety byla toho polovina…“*[212].

Novotného práce vyvolala nevoli v řadách aktivních příznivců RP. Jednatel spolku Bedřich Dudycha na dubnové schůzi 1937 hovořil o tom, *„jak nepřátelský*

tisk využívá stranicky brožury ‚O Růžovém paloučku'…, ta nevěcně a diletantsky staví se proti ***všeobecně známé, rozšířené historii a tradici o Růžovém paloučku"***[213].

Není divu, že pohoršilo několik Novotného výroků, které aniž jmenovaly, přímo mířily na Dudychovy články a letáčky. Divné však je, že vadil i názor, že by mohlo jít o vzorovou polní míru. Tomíčkovi tato myšlenka prošla beztrestně; když ji Novotný zopakoval, tak českobratrský evangelický farář z čistě teologických důvodů rozhořčeně ***„podobné dohady"*** odmítl[214].

Vojtěch Novotný byl velmi svérázný profesor, jeho písemné projevy se vyznačují častými vytečkovanými pomlkami, shluky vykřičníků, které mají čtenáře přimět k hlubšímu zamyšlení. Jedna z jeho gymnaziálních žaček vzpomínala, že při hodinách dějepisu končíval výklad podaný v duchu oficiální prvorepublikánské ideologie dodatkem: ***„vždyť to stejně není pravda"*** a pak vyložil, co si o problematice myslí Josef Pekař[215]. Tento pekařovský směr byl ovšem v příkrém rozporu s laciným vlastenčením, fangličkařením a znásilňováním historie.

Funkcionáři spolku se rozhodli, že požádají Františka Michálka Bartoše, aby ***„odborně a vědecky odpověděl na brožuru prof. Novotného"***[216].

František Michálek **Bartoš** žádosti spolku vyhověl a napsal článek *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku*[217]. Byl však příliš seriózní historik, než aby se nechal zneužít k propagandistickým cílům, i když se evangelickou tradici RP snažil podpořit, což se mu zčásti i podařilo.

Bartoš upozornil na význam Jiráskova díla při formování legendy, na Kačerovy znělky a pod čarou svého příspěvku citoval z dopisu tohoto pastora, jehož adresátem byl Jan Evangelista Purkyně (viz kap. 2). Upozornil také, že zprávy o existenci českých osad na Tersku v Kavkazsku, odkud snad mohli pocházet vojáci, kteří se ptali na palouček, se zakládají na omylu. Narážel tím i na svou práci z roku 1923 *Kolem Růžového paloučku*, v níž podrobil tvrdé kritice spis V. O. Hlošiny. Tehdy však soudil, že v polovině 18. století asi následovala řada tajných nekatolíků Šlerku, který se z Poličky nakonec uchýlil do Ruska[218].

Bartošovou velkou zásluhou je, že rozborem pramenů zveřejněných Václavem Schulzem[219] upozornil na okolnost, že majitelé statku čp. 30 v Újezdci, k němuž palouček náležel, totiž Nováček a Drábek, byli nekatolíky, jeden možná i deista. Bartoš nikoli bez užitku věnuje poměrně velkou pozornost i odporu nekatolíků na Litomyšlsku v 18. století. Za vhodnou dobu pro vznik evangelické tradice vážící se na RP považuje období vyhlášení tolerančního patentu[220].

Významné je i upozornění, že roku 1742 po ústupu pruského vojska, s nímž se vrátili do Čech, prchalo 19 evangelických emigrantů. Hledali útočiště v Chrudimi a jejich cesta tedy nejspíše vedla přes Morašice, možná že tedy kolem RP[221].

František Michálek Bartoš také přijímá Tomíčkovu myšlenku, že RP je vzorovou polní mírou, ale to *„nikterak ještě nevylučuje možnost, že evangelické podání o paloučku má historické jádro, nýbrž jen přispívá k pochopení toho, jak vznikla evangelická* ***tradice"***[222]. Ta *„dochází tím většího opodstatnění, čím hlouběji pronikáme v náboženskou* ***historii kraje Růžového paloučku …"***[223]. Podotýká dále, že zmínku o RP v souvislosti s evangelickou tradicí můžeme očekávat především v pramenech evangelické provenience, což považuje za odpověď na Novotného zjištění, že dobové

prameny o paloučku mlčí[224]. Pravda je asi taková, že v pramenech úřední provenience, a s těmi především pracujeme, jsou pověsti zaznamenány jen zcela výjimečně, a účastníci nelegálních schůzek by samozřejmě měli zájem na tom, aby se o nich nepsalo.

Skutečností však zůstává, že ani Františku Michálkovi Bartošovi se nepodařilo podat přímý pozitivní důkaz o pravdivosti tradice vážící se na RP. Jak vyplývá ze závěrečného odstavce, byl si toho vědom. *„Pomník, postavený 1921 na paloučku nešťastným dětem jednoty a obětím náboženského pronásledování na Litomyšlsku vůbec, měl by ovšem existenční oprávnění, i kdyby se byla tradice o jeho souvislosti s jednotou vyvinula opravdu až z pověstí o bohoslužbách, které tam vykonala ruská vojska za francouzských válek, a kdyby tedy nebylo místu možno přiznati jiný význam nežli symbolický: význam jakéhosi kenotafu nesčíslných mučedníků jednoty bratrské a evangelia vůbec, kteří vzešli z širého kraje litomyšlského. Na Růžovém paloučku stojíme zajisté uprostřed kraje vpravdě posvátného, klasického kraje staletého náboženského úsilí i tragického zápasu české reformace. Kéž by se jen všichni tito bojovníci a mučedníci, kteří dávají Růžovému paloučku posvátnost a posvěcení, dočkali ještě pomníku trvalejšího nad kov, vypsání tragických svých osudů v souborné náboženské historii litomyšlského kraje!“*[225].

Po 2. světové válce shrnul starší poznatky o dějinách jednoty s důrazem na RP Rudolf **Medek-Bučinský** v článku *Záhady Růžového paloučku*[226].

Před rokem 1989 se RP šířeji zabývala Jiřina **Jandová**, a to v dosud nepublikované diplomní práci *Růžový palouček, K odrazu problematiky v historickém povědomí*, obhájené na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Autorka podala vyčerpávající přehled dosavadních prací o RP, reprodukovala názory jednotlivých autorů a připojila jejich medailónky. Za to si zaslouží pochvalu. Na druhé straně se však programově vyhnula konfrontaci mezi prameny doložitelnou historií paloučku a zpracováním této historie v jednotlivých statích. Rovněž tak si nepovšimla některých zajímavých momentů v politické a společenské funkci paloučku. Je to škoda, možná však byl tento přístup dán skutečností, že svou práci psala ještě v době, kdy nebylo radno se o některých věcech zmiňovat, zvláště když se jednalo o zdárné dokončení studia[227].

V roce 1991 vyšla v Újezdci brožurka *Růžový palouček*, kterou sestavil Václav **Matějka**, dlouholetý předseda Místního národního výboru v Suché Lhotě. Její první verze spadají až do druhé poloviny 70. let. Bylo mi tehdy jako pracovníku okresního archivu uloženo, abych napsal posudek; psal jsem ho dokonce třikrát. Ideologický tajemník Okresního výboru KSČ ve Svitavách, který si recenzi objednal, zřejmě doufal, že se najdou věcné omyly a on tak bude mít příležitost kulantním způsobem publikaci zamítnout. Byl jsem v těžké situaci. Posudek jsem z profesionálních důvodů odmítnout nechtěl, věcných i formálních námitek jsem měl skutečně mnoho, přitom jsem však věděl, jak mohou být zneužity. Volil jsem tedy takový postup, že jsem na formální i věcné nedostatky poukázal, zároveň jsem však navrhl způsob, jak by poměrně snadno mohly být odstraněny, aby publikace mohla být vydána. Neskrýval jsem se s názorem, že by bylo zapotřebí vydat dobrou a kritickou práci o RP. Sborníček pak řadu let odpočíval v některém ze šuplíků. Teprve po pádu režimu opírajícího se o neposkvrněnou ideologii marxismu-leninismu se mohl ocitnout v tiskárně. Je však přece jen poněkud odlišný od rukopisných verzí, které jsem poznal.

Dílko, jež kolísá na rozhraní mezi propagační, uměleckou a historickou literaturou, přetiskuje po úvodním slově Václava Matějky některé starší literární práce věnované paloučku, objevují se však i nové. Slabinou brožurky ale zůstávají především historické partie. V kapitole *Růžový palouček kdysi a dnes* se B. B. Bašus snaží podat přehled nejdůležitějších dat o RP. Nevyšel z původního studia, nepokouší se o kritické zhodnocení a jak sám přiznává, opřel se především o diplomní práci Jiřiny Jandové, jež se rovněž autorsky na spisku podílela, a to nástinem obsahu pověstí vztahujících se k RP. Zaznamenala i jednu pověst, která, pokud vím, se jinde nevyskytuje, totiž zkazku o souvislosti mezi morem, mlhami a záhadným povozníkem s kyticí růžiček z RP za kloboukem. Ani oddíl *Českobratrská tradice* z pera Jana Vencovského se nevymaňuje z běžného evangelického pojímání problematiky. A tak jsou na sborníčku nejcennější zejména vzpomínky na různá těžká údobí českých dějin 20. století, jak je zaznamenali František Kožík, Leontina Mašínová, Jan Kopecký nebo Miloš Krejčí.

Kritická slova nechtějí zakrýt můj obdiv nad tím, jak Václav Matějka a ostatní příznivci RP tvrdošíjně naléhali na okresní potentáty, aby povolili vydání této publikace. Ta, podle mého soudu, v závěrečné stati Miloše Krejčího vystihla dnešní funkci RP, který se nejspíše stává symbolem úcty k emigrantům svědomí.

V roce 2003 vydal spolek brožuru *Růžový palouček, almanach u příležitosti 100. výročí spolku*, kterou sestavil František **Krejčí**. Text, jenž obsahuje nejdůležitější fakta o RP a dějinách spolku, je střízlivě napsán a doprovází ho řada zajímavých fotografií. Zájemce zde rovněž nalezne program slavností, které se na paloučku uskutečnily. Spolek také vydal nedatovanou skládačku *Národní kulturní památka Růžový palouček*, jež kromě základních dat odkazuje na bibliografii Františka Páty a zmíněnou práci Jiřiny Jandové.

Krátký článek pod názvem *Růžový palouček* napsal rovněž Jan P. Kučera. Hlavně si všímá širších souvislostí spojených s náboženskou emigrací. Vlastní data, která o paloučku uvádí, v podstatě korespondují s tím, co jsem na toto téma napsal v časopise Dějiny a současnost. V místním tisku se však objevil i příspěvek, který jen dále rozmnožuje fámy o paloučku[228].

11 Historické jádro pověstí a botanická charakteristika růží

Historická literatura nepodala a v pramenech se mi nepodařilo nalézt pozitivní důkaz pro pravdivost pověstí o loučení českých bratří na RP v roce 1548 nebo po roce 1620. Tradice o jejich tajném loučení po bitvě na Bílé hoře se jeví v konfrontaci s historickými fakty jako nesmyslná nebo rozporná, neboť čeští bratří a jiní nekatolíci šlechtického a měšťanského stavu mohli po zásahu saského kurfiřta odejít ze země veřejně, dokonce směli prodat svůj majetek. Nebylo tedy zapotřebí nějaké utajované schůzky, odchod nekatolíků byl veřejnou politickou záležitostí. Na rekatolizaci venkovských poddaných zatím nebylo dosti sil. I sám Komenský, který se ukrýval v nedalekém Brandýse nad Orlicí, si nechal v době své ilegality – konkrétně v září 1624, kdy již plně probíhaly akce proti nekatolickým duchovním – pořídit zápis své svatební smlouvy do tamní

městské knihy[229]. Podle dosti rozšířené tradice se loučil s vlastí na našem RP, ovšem další Růžový palouček s památníkem se nachází asi 5,5 km od Žacléře přímo na hranicích s Polskem, kde se tento biskup jednoty údajně také loučil se svou otčinou, a to v roce 1628 při cestě do Lešna. To by ovšem bylo místo daleko pravděpodobnější[230].

Mlčí-li prameny o RP, pak nicméně vypovídají o událostech, které se – pozmění-li se některé detaily – mohly stát základem, z něhož vyrůstala emigrantská verze pověstí o RP. Studium náboženských dějin Litomyšlska nabízí tyto skutečnosti, z nichž některé již literatura znala.

a) Po porážce stavovského povstání v roce 1547 hromadně opustilo Litomyšl v roce 1548 kolem 150 českých bratří, kteří se na asi 70 povozech vydali přes Rychnov nad Kněžnou do Polska, hlavně do Poznaně[231].
b) Koncem 70. let 16. století začal tehdejší držitel litomyšlského panství, Vratislav z Pernštejna, nejvyšší kancléř Království českého, prosazovat tvrdé sankce proti českým bratřím, jimž hrozil i vypovězením z panství. Vratislavův postup vzbudil nelibost mezi leckdy dosti vlivnou nekatolickou šlechtou a způsobil mu i finanční potíže, neboť kancléř byl zadlužen mj. i u českých bratří – zejména na Moravě – nebo u jejich příznivců. Ti odmítali Pernštejnovi poskytnout úvěr a požadovali zpět své peníze. Na to reagoval Vratislav oportunistickým pokynem, že se čeští bratří nemusejí vystěhovávat, ale ať svoje schůzky odbývají v nedalekém Člupku, jenž ovšem tehdy byl součástí panství Brandýs nad Orlicí, které drželi Žerotínové, známí příznivci jednoty bratrské[232]. Ovšem stejně tak byla součástí brandýského panství část Újezdce[233]. Není tedy vyloučeno, že bratrské schůzky se mohly odbývat zde i na žerotínské části Morašic.
c) Když roku 1612 prosadila Polyxena z Lobkovic po svém vítězství ve střetu s litomyšlskými nekatolíky přísná protireformační opatření, odešel zdejší nekatolický duchovní Jiří Sequenides z Chotěboře z města do Morašic, odkud vykonával duchovní správu pro litomyšlské nekatolíky[234]. Je tudíž pravděpodobné, že nekatolíci z Litomyšle chodili možná houfně do Morašic nebo jejich okolí na bohoslužby.
d) Rekatolizace bezprostředně po Bílé hoře narážela v Litomyšli a jejím okolí na poměrně houževnatý odpor. Roku 1627 si litomyšlský děkan Daniel Hájek stěžoval, že nekatolíci hromadně přijímali na panství Karla ze Žerotína[235]. Přicházejí tedy opět v úvahu shora uvedená místa (viz sub b, c).
e) Za pruských válek ve 40. letech 18. století se vrátila s pruským vojskem a pak znovu odešla část nekatolických emigrantů. Vzpomínka na tento hromadný odchod mohla být v živé paměti ještě na počátku 19. století[236].
f) Již v 16. století kromě utrakvistů a českých bratří byla na Litomyšlsku ještě jiná náboženská společenství. Byly to konfesionálně ne zcela vyhraněné skupiny, např. bratří sedlčanských, habrovanských, a dále přívrženci *„cvingliánského“* učení, *„frankfurtští kněží“*, novokřtěnci aj. Mandáty vydávané proti českým bratřím svou formulací tyto nekatolíky příliš účinně nepostihovaly, a proto perzekuce namířená proti českým bratřím tato menší společenství v podstatě míjela, a jak se zdá, tito nekatolíci přežívali i v pobělohorském období. Okolnost, že po vydání tolerančního patentu se

v roce 1781 v českých vesnicích v okolí Českých Heřmanic, Bučiny, Horek, Sloupnice vyskytl značný počet osob, které sice odmítaly katolicismus, ale nebyly s to formulovat svoji konfesi nebo podat vyznání víry, myšlence o přežívání nonkonformních náboženských skupin neodporuje. V každém případě je však zřejmé, že kolem roku 1781 měli lidé hlásící se k některému z povolených reformovaných vyznání jen velmi mlhavé představy o bratrském vyznání víry. Tajní nekatolíci se poměrně hojně vyskytovali i v Morašicích, Újezdci a v okolí těchto vesnic[237]. Nemůžeme vyloučit, že se tyto formálně blíže nevyhraněné skupiny scházely na odlehlých místech. Samotný RP zrovna nejpříhodnější nebyl, spíše by se mohlo uvažovat o lesíku v jeho sousedství.

Ve své zanícené přednášce, zamýšlené hlavně jako obrana RP proti nactiutrhačům, zmínil Rudolf Medek v roce 1938 (viz kap. 9) další místa spojená s bratrskou tradicí, a to Perničky křižánecké a čtyřpaličaté nad údolím Svratky, Kublavu u Krouny, Ostaš za Hronovem – tedy u Police nad Metují – , Mužský u Mnichova Hradiště, Modlivý důl u Potštejna, Palouček v Doubravě u Meziříčí pod Opočnem, připomenul bratrskou lípu v Telecím u Poličky, bratrskou borovici na místě vesnice Lhotky u Rychnova nad Kněžnou. Správně postřehl, že do této řady náleží i RP[238]. Jde tedy o jakýsi bratrský církevní místopis.

Nevím, zda existují prameny, které by pro uvedená místa dokládaly oprávněnost jejich spojení s bratrskou tradicí. Vím však, že v tzv. sluji českých bratří na Ostaši, kde se podle pověsti čeští bratří tajně scházeli, se na počátku 20. a 30. let 20. století konaly spiritistické seance – to mi vyprávěly moje matka a tety, které některé účastníky těchto seancí osobně dobře znaly. Ostatně spiritisté se na RP také sešli (viz kap. 7). Netvrdím, že se na RP a jiných místech konaly jen spiritistické seance, považuji však za možné, že se v těch místech nebo v jejich blízkosti, tedy konkrétně u RP, mohly v minulosti konat schůzky různých nonkonformních náboženských nebo mysticky laděných společenství.

g) Za poměrně pravděpodobné považuji, že se ve válce s revoluční Francií nebo za napoleonských válek mohlo poblíž RP utábořit ruské vojsko. Tato skutečnost je snad trochu doložena literárním svědectvím (viz kap. 2, 3).

h) Pověst o sedmi králích, kteří se na RP sejdou po hrozné bitvě, při níž poteče krev vodotečí zvanou *kolébky*, aby zde uzavřeli věčný mír, je zřejmě, jak to postřehl Vojtěch Novotný, ovlivněna zprávami o napoleonských válkách a možná o bitvě národů u Lipska, ve které ve dnech 14.–19. října 1813 činily ztráty na obou stranách asi 127 000 mužů. Není vyloučeno, že zde též byli někteří muži z litomyšlského panství. Mohla tak být pozměněna případně starší pověst o marokánském králi. Ale to jsou jen spekulace. Pověst znovu ožila při setkání sedmi středoevropských prezidentů v Litomyšli v dubnu 1994, kdy se dokonce vyskytla myšlenka zavést tyto prezidenty na RP[239].

i) Botanicky jsou růže na RP klasifikovány jako *Rosa gallica L.* (viz obr. č. 16 a 17 v obrazové příloze za s. 64). Je to prutnatý keřík, který často vytváří souvislé porosty, jak je tomu i na RP. Jeho vonné, tmavě růžově zbarvené květy jsou největší ze všech druhů evropských růží. Poměrně rozsáhlá oblast

přirozeného výskytu zahrnuje jižní a střední Evropu, Malou Asii a Kavkaz. Na území České republiky se jako původní vyskytuje především v níže položených teplejších oblastech, např. i v okolí Prahy. Vyhledává suchá výslunná místa, hlavně lesní okraje, meze, suché stráně a pastviny. Je to jedna z nejdéle pěstovaných růží v evropských zahradách a ještě před nástupem velkokvětých růží z Asie byla dokonce nejčastěji pěstovanou zahradní růží. Patří mezi druhy, které v souvislosti se změnami využívání krajiny v posledních desetiletích výrazně ustoupily, a je řazena mezi ohrožené druhy naší květeny. Koncem 70. let 20. století se tato růže vyskytovala ještě při silnici od Morašic k Lažanům. Tehdy mě také někteří místní lidé informovali, že několik takových růžiček roste mj. i poblíž Tržku. Růže na RP pocházely tehdy již z litomyšlských „školek“[240].

Nic více o záhadě RP nevím. Jak jsem již uvedl, prameny, které znám, o věci mlčí, ostatně případní účastníci „nelegálních“ schůzek měli zájem, aby se o nich nevědělo.

12 Závěrečná úvaha

RP je symbol, který byl do značné míry vytvořen uměle a záměrně. Existují symboly, které se jimi staly přirozeným vývojem, symbolizují např. českou státnost, v jejich prostorách se skutečně a doložitelně odehrávaly dějinné události, které významným způsobem utvářely český stát. Do této kategorie symbolů RP nepatří, alespoň nikdo z propagátorů RP, jak již naznačeno, nepřinesl pozitivní nebo alespoň trochu důvěryhodný důkaz, že k loučení českých bratří na tomto místě skutečně došlo, a nejstarší zmínky o RP o této události nic neříkají.

Od prvních okamžiků, kdy se RP spojuje s českobratrskou tradicí, je zřejmé výrazně protikatolické zaměření nově utvářeného symbolu. Pastor Kačer, jenž zaznamenal a do literárního světa uvedl bratrskou tradici o RP, šel ve svém antikatolicismu tak daleko, že dokonce negoval i symbol kříže[241]. Nebyl v tom mezi evangelíky osamocen, ale z hlediska křesťanství je tento postoj přinejmenším podivný, neboť přes všechny rozdíly mezi křesťanskými vyznáními zůstává jedním z dogmatických principů křesťanství Vykupitelova smrt na kříži; uctívat kalich a negovat kříž a naopak je nelogické[242]. Výmluvný je v tomto směru i plakát navržený a vytištěný Josefem Dmychem v Litomyšli oznamující odhalení památníku na RP; Jan Amos Komenský na něm na pozadí siluety Litomyšle, v níž dominuje piaristický kostel, který v době Komenského samozřejmě nestál, v hrůze pozdvihuje svou tvář (viz obr. č. 18). Bál se tak emigrace, nebo katolických piaristů, kteří na svých školách učili podle jeho učebnice?

V historii RP sehrál prvořadou úlohu Alois Jirásek svým fejetonem v Pokroku a kapitolou ve *Starých pověstech českých*. Tato dílka, v nichž se bratrská tradice o RP vhodně doplňovala s tradicí o pobytu ruských vojsk, uvedla RP do povědomí širokých vrstev. Umělecká forma souzněla s nezanedbatelným protikatolickým smýšlením a rusofilstvím české společnosti ve 3. čtvrtině 19. a na počátku 20. století.

Symbol, který se zde utvářel a který je do značné míry oprávněnou připomínkou pronásledování jinověrců transponovaného přímo do roviny

SLAVNOST ODHALENÍ PAMÁTNÍKU ČESKÝM BRATŘÍM „NA RŮŽOVÉM PALOUČKU" A POMNÍKU J. A. KOMENSKÉHO V LITOMYŠLI,

ZHOTOVENÝCH ZEMSKOU OBRANNOU ŠKOLOU V LITOMYŠLI DLE NÁVRHŮ PROF. ARCHIT. AL. METELÁKA, KONSTRUKT. NÁVRHŮ ŘED. INŽ. PREISE A ZA VEDENÍ ODBOR. UČITELE K. SCHNEIDRA

V NEDĚLI 19. ČERVNA 1921.

POŘAD:

V PŘEDVEČER 18. ČERVNA V 8 HOD. VE SMETANOVĚ DOMĚ
SLAVNOSTNÍ PŘEDSTAVENÍ JEDNOTY DIVADELNÍCH OCHOT. V LITOMYŠLI
POSEL. DRAMA O 3 JEDNÁNÍCH OD VIKTORA DYKA.
PŘED PŘEDSTAVENÍM: RECITACE BÁSNĚ „RŮŽE EXULANTŮ" OD A. KLÁŠTERSKÉHO
PŘEDNESE SL. M. TRHALOVÁ, ABSOLVENTKA DRAMATICKÝCH ŠKOL V PRAZE.

V NEDĚLI 19. ČERVNA:

NA „RŮŽOVÉM PALOUČKU":

V 11 HOD. DOPOLEDNE: ×
1. PĚVECKÝ SPOLEK „VLASTIMIL" Z LITOMYŠLE: STÁTNÍ HYMNY. (SMÍŠENÝ SBOR). ×
2. VÁCLAV SEDLÁČEK, ROLNÍK Z MORAŠIC A PŘEDSEDA SPOLKU „RŮŽOVÉHO PALOUČKU" UVÍTÁNÍ HOSTÍ. ×
3. MISTR ALOIS JIRÁSEK: SLAVNOSTNÍ ŘEČ.
4. M. TRHALOVÁ: RECITACE BÁSNĚ „RŮŽE EXULANTŮ" OD ANT. KLÁŠTERSKÉHO. ×
5. PROF. B. VL. DUDYCHA, JEDNATEL SPOL. „RŮŽOVÉHO PALOUČKU": ODEVZDÁNÍ PAMÁTNÍKU VEŘEJNOSTI.
6. PĚVECKÝ SPOL. „VLASTIMIL": „J. AMOS KOMENSKÝ" SMÍŠENÝ SBOR OD BŘETISLAVA ŠŤASTNÉHO.
ODPOLEDNE V HÁJI U „RŮŽOVÉHO PALOUČKU"
× LIDOVÁ SLAVNOST. ×
V ÚTERÝ 21. ČERVNA DĚTSKÝ DEN.

V LITOMYŠLI:

VE 3 HOD. ODPOLEDNE: ×
1. HUDBA ČSL. 30. PLUKU Z VYSOKÉHO MÝTA: STÁTNÍ HYMNY. ×
2. DR. FR. LAŠEK, STAROSTA MĚSTA: UVÍTACÍ PROSLOV A ODHALENÍ POMNÍKU. ×
3. PROF. J. V. KLÍMA Z PRAHY: SLAVNOSTNÍ ŘEČ.
4. PĚVECKÝ SPOLEK „VLASTIMIL": KANTÁTA NA OSLAVU J. A. KOMENSKÉHO OD K. KHITTLA, SMÍŠENÝ SBOR. ×
PROHLÍDKA MĚSTA. ×
OD 4½ HOD. PROMENÁDNÍ KONCERT: ×
NA HORNÍM NÁM.: HUDBY ČSL. 30. PL. Z V. MÝTA.
NA DOLNÍM NÁM.: MĚST. HUDBY LITOMYŠLSKÉ.
V 8 HOD. VEČER VE SMETANOVĚ DOMĚ
DRUHÉ PŘEDSTAVENÍ DYKOVA „POSLA."

SPOLEK PRO ZÍSKÁNÍ RŮŽOVÉHO PALOUČKU" II OBJEZDCE SE SÍDLEM V LITOMYŠLI.

ZEMSKÝ SPRÁVNÍ VÝBOR V PRAZE. OKRESNÍ SPRÁVNÍ KOMISE. MĚSTSKÁ RADA V LITOMYŠLI.

VÝBOR PRO POSTAVENÍ POMNÍKU J. A. KOMENSKÉHO V LITOMYŠLI.

Obr. č. 18/ Plakát oznamující slavnost odhalení Památníku českým bratřím (SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 24/29; foto: Pavel Vopálka).

mučednictví, narážel na bolavá místa v historii katolické církve v českých zemích, úzce spojené s vládnoucí habsburskou dynastií – a tím i kompromitované –, a posloužil zejména duchovenstvu reformovaných církví a těm politickým proudům české společnosti, které se postupem doby vyvinuly především ve stranu agrární, národně socialistickou a v národní demokracii.

Bylo přirozené, že po vzniku Československé republiky, jejíž oficiální ideologie se opírala a Masarykovu myšlenku o potřebě navázat v novém státě na tradice české reformace, zejména na jednotu bratrskou a Komenského, se RP či Památník na něm stal přímým výrazem ideje státu československého, hlavně v interpretaci protestantského duchovenstva, agrárníků, národních demokratů a národních socialistů. Mladý stát, jak poznamenal František Xaver Šalda ve svém nekrologu za Aloise Jiráska, ke svému vybudování velmi potřeboval legendy a mýty, vyžadoval *„do svých základů řady takových mytických figur, jako veliké monumentální stavby potřebovaly donedávna řady průčelných soch, které byly vším jiným než věrnou podobou určitých konkrétních osob; nuže tato mystika spotřeby státní diktuje své požadavky a skutečnost jest přebásňována a dobásňována do předepsaných rozměrů a profilů…“*[243]. RP, jehož prsť byla uložena společně s Jiráskovým popelem, zapadá do takové řady – je zhmotnělou součástí Jiráskova díla.

Ti, kteří budovali Památník jako symbol určitých stránek české historie, a byli to povětšině úctyhodní lidé, se v podstatě pramálo starali o to, *„jak to vlastně bylo“*. Důkazy pravdivosti bratrské tradice o RP se pohybovaly v kruhu; palouček byl v zahraničí propagován a v zájmu cizince o něj se spatřoval důkaz pro pravdivost emigrantské tradice.

Historiografie zabývající se RP pracovala téměř úplně na objednávku a pokud nešlo o vysloveně historicko-topografický popis v duchu pozitivismu (např. u Hermenegilda Jirečka), pak až na určité stránky v díle Vojtěcha Novotného a Františka Michálka Bartoše rezignovala na své kritické poslání. Spisky Františka Páty, Antonína Tomíčka – vyjma jeho metrologické úvahy – , V. O. Hlošiny jsou spíše nežli kritické rozpravy produkty politicko-konfesionální apologetiky. A už vůbec nic jiného, kromě turistické literatury, není většina propagačních tisků, o rétorických projevech nemluvě. Ty ostatně dosvědčují, že mnohému z nás se za pravdu snadno umírá na řečnické tribuně, přijde-li však chvíle zkoušky, pak se z nejednoho obránce pravdy stane Švejk.

Z agitace, která byla kolem RP pronesena a která alespoň zčásti rezonuje s dobovými zápisy kronik, hlavně školních, a s různými projevy zejména literatury a výtvarného umění, plyne, že český národ je lidem vyvoleným, určeným ku příkladu a poučení mnohým, avšak v této božské misi mu brání v odlišných dobách různí vnitřní i vnější nepřátelé, pod nimiž úpí. Svobodu si nevybojovává, nýbrž je osvobozován. Nepřátelům se příliš neodporuje, jsou-li u moci, nezřídka se jim podlézá; ztratí-li však tuto moc, stanou se předmětem nejhlubšího opovržení.

RP výstižně ilustruje myšlenku např. Jerzyho Topolskeho, že různé vztahy mezi týmiž historickými fakty vytvářejí zcela odlišnou strukturu či obraz minulosti[244]. Ostatně to v našich poměrech dávno před tímto polským historikem umělecky vyjádřil Karel Čapek v povídce *Povětroň*.

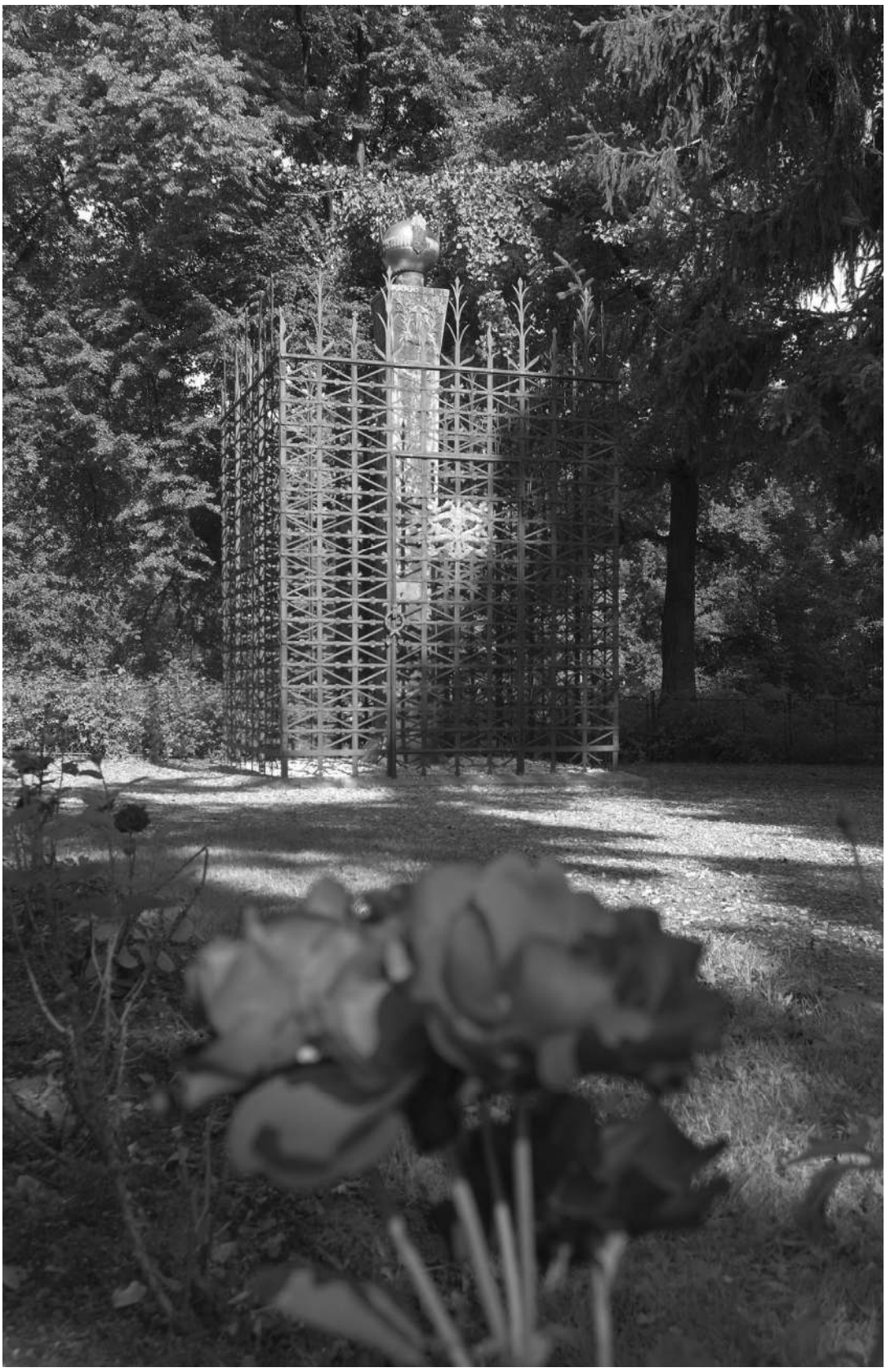

Obr. č. 19/ Současný stav Památníku českým bratřím na Růžovém paloučku. Památník připomíná svou formou symboliku svobodných zednářů (foto: Pavel Vopálka).

Pomineme-li násilný Hlošinův pokus udělat z RP památku na pronásledované katolíky, pak tatáž „historická fakta“ o RP posloužila antiklerikálům a liberálnímu hnutí před vznikem Československa; za první republiky – zde ovšem byla určitá kontinuita s předcházejícím obdobím – podpírala ideu státu československého; za okupace „fakta“ dokazovala letitou spolupráci s Říší a byla výrazem *„hluboké vděčnosti“* k ní; po roce 1945 měla pomoci morálně ospravedlnit odsun Němců; po únoru 1948 podpořit tzv. mírové hnutí, zneužívané k prosazení sovětské hegemonie. Nicméně skutečnost, že tradice RP byla úzce vázána na náboženské emigranty, resp. na emigranty svědomí, byla důvodem, že komunističtí mocipáni se raději snažili o paloučku nemluvit a spíše jej uvést v zapomnění. Ideologický tajemník Okresního výboru KSČ ve Svitavách se jednou přede mnou prořekl, že má z RP strach…

Další poslání RP jako symbolu – a člověk se bez symbolů neobejde – je podle mého soudu možné takto: považovat RP za památník emigrantů svědomí (to ostatně už jiní řekli přede mnou), avšak distancovat se – pokud historiografie neprokáže opak – od pověstí a legend, které zatím považujeme za nepodložené. Jde o tak hezké místo a pravda je tak krásná, že není zapotřebí něco si nalhávat. Památník emigrantů svědomí by měl být i památníkem pravdy, nebo přesněji úsilí o její nalezení.

PŘÍLOHA

Přehled slavností na Růžovém paloučku

1922, 27. srpna se na RP konal blíže neurčený sjezd. Byla postavena dokonce dvě řečniště, jedno pro biskupa nové církve, Církve československé, Karla Farského a faráře Křenka, druhé pak pro prof. Moravce a podplukovníka Rudolfa Medka za Volnou myšlenku a Čs. obec legionářskou. Místo Medka však přijel Vojta Beneš, bratr dr. Edvarda Beneše. Opět se mnoho mluvilo o náboženství, pokroku, lásce, pravdě, srovnávalo se Staroměstské náměstí a RP – tam podle Křenka národ vykrvácel z hlavy, zde ze srdce. Na druhém řečništi prof. Moravec vykládal o českých bratřích, varoval před vnějšími nepřáteli, jezovitstvím a rakušáctvím. Vojta Beneš hovořil o legiích a úkolech současnosti. Komentář ve Východočeském republikánu zněl: *„vykonal tedy Růžový palouček pomocí tohoto táboru zase jednou svoje burcovací poslání…Též pro umožnění návratu potomkům českých exulantů z dob pobělohorských hrůz se sešel obnos slušný…“*[245].

1923, 6. července se odbývala slavnost mistra Jana Husa. Vlastimil, pěvecký spolek z Litomyšle, zpíval *Ktož jsú Boží bojovníci*, V. (?) Písecký, ředitel učitelského ústavu v městě Modra na Slovensku, hovořil na stejný námět. Vysokomýtský profesor A. Kolář promluvil na téma *O významu Husově pro českou minulost i přítomnost*[246].

1925 se chystala slavnost *„odevzdání Růžového paloučku veřejnosti“*, což, jak upozornil předseda spolku Sedláček, bylo dosti ošemetné; palouček prý musí zůstat ve správě spolku, *„poněvadž by jinak bylo nebezpečí, že by vzmáhající se reakce mohla ohroziti i posvátné toto místo“*[247]. Akce se měla uskutečnit 12. července; byla snaha získat za řečníka přísedícího zemského správního soudu Kazimoura, případně českobratrského konseniora [Kamila] Nagyho z Vanovic[248]. Nakonec však zřejmě nic nebylo, aby se neohrožovala mladá výsadba[249].

1926 byla na červen plánována slavnost mistra Jana Husa spojená se vzpomínkou na staroměstskou popravu. Pořadatelé se snažili, aby přijel i T. G. Masaryk. Promluvit měl nám již známý Kamil Nagy; současně se chystala brožura s výkladem symboliky na památníku, jejímž sepsáním byl pověřen Bedřich Dudycha, ale není jasné, zda to stihl. Připravovalo se i nové vydání brožury českobratrského seniora v Bučině J. Janaty[250]. Datum slavnosti se pak posunulo na 10. července; kromě Nagyho, který by promluvil o Husovi, byl jako řečník ohlášen Jan Herben, jenž by hovořil o Františku Palackém[251]. V programu slavnosti, která začínala ve 13.30 zmíněného dne průvodem s doprovodem litomyšlské kapely, jež koncertovala i na závěr, došlo k určité změně, a to té, že o Palackém vykládal dr. Jar. Nýdr, tajemník ministerstva školství a národní osvěty[252]. O červnovém shromáždění spiritistů se již zmínka stala (viz kap. 7).

1927 se jednak konala 6. července slavnost bratrské jednoty, jednak bylo rozhodnuto uskutečnit slavnost 24. července u příležitosti 10. výročí bitvy u Zborova. Spolupořadatelem velké zborovské slavnosti byla Okresní jednota Československé obce legionářské v Litomyšli. Jednatel spolku Bedřich Dudycha se znovu snažil zajistit účast T. G. Masaryka. Spolek vyslal deputaci do kanceláře prezidenta republiky ve snaze získat hlavu státu pro návštěvu paloučku. Deputaci vedla poslankyně Anna Chlebounová a její členové jednali se sekčním šéfem dr. [Josefem] Schieszlem. Hovořili rovněž s Františkem Udržalem a poslankyně Chlebounová s dr. Alicí Masarykovou, *„která slíbila, že ‚tatínkovi' účast na Růžovém paloučku velmi doporučí"*. Přimluvit se měl i senátor Stržil. Masaryk však plánoval léčení v Karlových Varech. Na téma *Jak dovršíme naše národní a státní osvobození* měl promluvit biskup dr. Samuel Zoch z Modry na Slovensku, poslanec Národního shromáždění. Ten se pak omluvil – jednalo se však s ním i nadále –, jako další řečník připadl v úvahu Melichar s proslovem *O významu bitvy zborovské*. Byla rovněž snaha získat ministra dr. Milana Hodžu[253]. Na slavnosti 24. července, kterou pokazil déšť, pak přece jen vystoupil dr. Samuel Zoch s ohlášeným tématem, a stejně tak i dr. J. Melichar. Vlastimil přednesl Bendlův *Chorál Čechů*, vystoupila rovněž kapela z Tržku[254].

1928, slavnost toho roku se původně plánovala na 24. června a při její přípravě se jako o řečnících znovu uvažovalo o biskupovi dr. [Samuelovi] Zochovi, ministru Milanu Hodžovi, dále o dr. [Josefu] Kazimourovi nebo poslanci Zemanovi, faráři v Trenčíně. Nakonec byla posunuta na 6. července a jako řečníci pozváni František Udržal, ministr národní obrany, Adolf Prokůpek, prezident Národní rady čs., Jan Chýna, okresní školní inspektor v Kamenici nad Lipou, Jan Zeman, poslanec z Trenčína, a Ed. (?) Tvrdý, univerzitní profesor v Brně. Připravovalo se vypravení zvláštního vlaku a zajištění automobilové dopravy z Cerekvice nad Loučnou[255]. T. G. Masaryk opět nepřijel[256]. Podrobnosti o slavnosti se mi dohledat nepodařilo.

1929, pro slavnost stanovenou na 23. června se pořadatelé snažili získat J. Zemana a plukovníka Rudolfa Medka. Jednatel ji měl propagovat v rozhlase, bližší zprávy však opět neznám[257].

1930 byli na Husovu slavnost 6. července navrženi J. Zeman z Trenčína a dr. František Žilka, profesor Husovy bohoslovecké fakulty v Praze. Pak se situace poněkud změnila a místo Žilky byl požádán prof. Hromádka, rovněž z Prahy. Akademická YMCA v době plánované slavnosti měla pořádat konferenci v Litomyšli, a tak byla požádána o spoluúčast[258]. Nakonec byla oslava skrovnější, účastnilo se jí asi 400 osob. Zahájil ji Bedřich Dudycha a o Husově významu pro minulost i přítomnost hovořil A. Novotný, sekretář nedělních škol v Hradci Králové, a dále A. Šilha, profesor z Příbrami. Spoluúčinkoval pěvecký sbor z Bučiny[259].

V témže roce přišla Selská jízda s myšlenkou, že z RP uspořádá štafetovou jízdu do Dolní Rovně, kde ministerskému předsedovi Františku Udržalovi doručí čerstvě utržené růžičky z paloučku – v tom případě asi nebylo nebezpečí, že by přinesly neštěstí. Jízda se skutečně 22. června uskutečnila, Udržal přijal v cíli Antonína Venturu a předsedu spolku Rudolfa Koníčka[260].

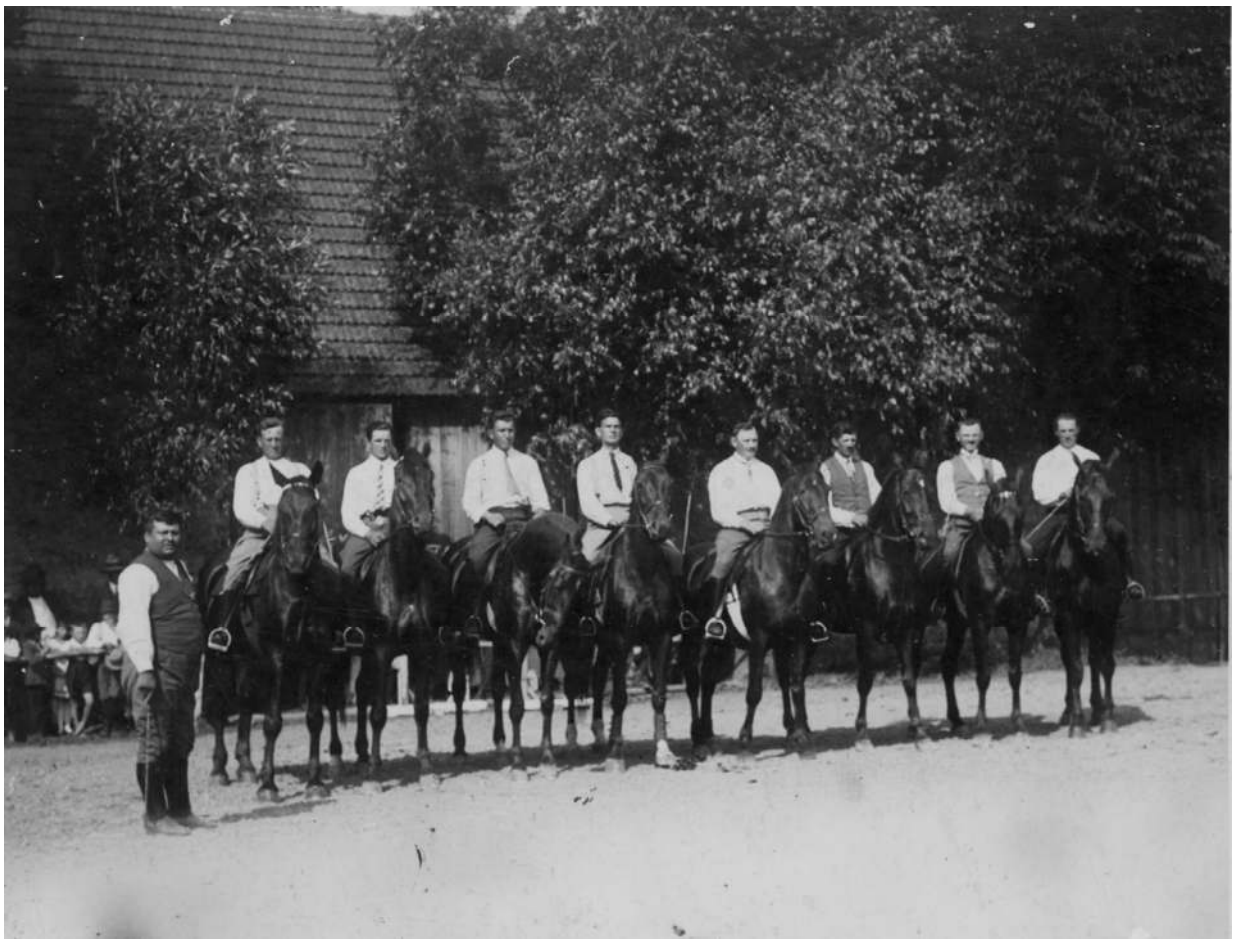

Obr. č. 20/ Selská jízda z Újezdce (v majetku ing. J. Anderleho).

1931 se na 5. července plánovaly rozsáhlejší oslavy, neboť připadalo desáté výročí odhalení Památníku na RP. Zahájit se mělo chorálem *Ktož jsú Boží bojovníci*, Jiráskovu řeč při odhalení Památníku – její vydání se připravovalo – zamýšlel přednést Bedřich Dudycha. Pak by následovala báseň Antonína Klášterského *Růže exulantů* v podání Fr. Šantrůčka z Nových Hradů. Organizátoři chtěli, aby o významu mistra Jana Husa promluvil J. Zeman z Trenčína, uvažovalo se také o R. Vonkovi, tajemníku min. zahraničí. Připravoval se koncert vojenské kapely 30. pěšího pluku Aloise Jiráska z Vysokého Mýta. Jednatel – tedy Bedřich Dudycha – se chystal vystoupit v rozhlase a pohovořit o významu RP[261]. Ve skutečnosti jednatel přečetl Jiráskovu řeč, Šantrůček recitoval Klášterského a profesor Vysoké školy technické poslanec Jan Záhorský hovořil o významu mistra Jana Husa pro přítomnou dobu[262].

1932 byla slavnost konaná 6. července méně navštívena, snad i proto, že současně byl sokolský slet. O mistru Janu Husovi hovořil profesor J. Fink z Vysokého Mýta, Františka Žilku se opět nepodařilo získat[263].

1933 byla slavnost 6. července označena jako *Národní pouť na Růžový palouček*. Pořadatelé se snažili za řečníky získat senátora Em. Hrubého, dr. Františka Žilku nebo dr. Bukovského či Prokůpka. Pozván byl též František Udržal, jehož mj. požádali, aby za řečníka získal vyslance dr. Štefana Osuského. Zvaní řečníci se z různých důvodů nemohli dostavit. Promluvil tedy místopředseda Národní jednoty severočeské, přísedící zemského výboru dr. Jaroslav Kubista na téma *Dnešní postavení lužických Srbů, našich menšin a o snahách revizionistických*. Otázkami národními a státními se zabývala též senátorka Anna Chlebounová, o Husovi

a době přítomné pohovořil litomyšlský farář Církve československé Jaromír Metyš. Organizátoři slavnosti chtěli pozvat rovněž Východočeskou župu pěveckou nebo Pěvecký sbor východočeského učitelstva. Fibichova pěvecká župa pak na RP vyslala pěvecké sbory Vlastimil z Litomyšle, Otakar z Vysokého Mýta, Zvukobor z Chocně a Bendl z České Třebové, které kromě obligátního *Ktož jsú Boží bojovníci* měly přednést *Vavřín* od Václava Komárka. Po slavnosti bylo na programu vystoupení hudby z Litomyšle, jež kromě některých skladeb Smetanových, Dvořákových a Nedbalových připravila *„válečnou zvukomalbu Zborov"* od J. Malého[264].

15. října toho roku ještě vyjela od RP Selská jízda, aby ve Vysokém Mýtě položila věnec na hrob kapitána Poplera[265].

1934 se slavit začalo již na jaře. Na 15. dubna krajský sekretariát republikánské, tedy agrární strany připravoval zasazení *Švehlovy lípy* na RP, které měla uskutečnit Selská jízda, přičemž by pohovořil poslanec ing. Jindřich Žilka[266].

Na ten rok připadalo 50. výročí první velké slavnosti na RP – někde se mluví o prvním výletu –, která snad byla rozehnána četníky (viz kap. 5)[267]. Zároveň se objevila snaha soustředit slavnosti mistra Jana Husa konané v okolí na RP. Spolek chtěl pro slavnost 6. července získat za řečníky čs. velvyslance v Paříži dr. Štefana Osuského nebo Františka Udržala. Zároveň mělo být připomenuto 500. výročí bitvy u Lipan, *„kde byla poražena česká demokracie"*. Pro vystoupení byl připraven skutečně reprezentativní soubor řečníků – bývalý ministerský předseda Udržal, dr. Milan Hodža, senátorka Anna Chlebounová; ta však na plakátu uvedena není. Udržal se zamýšlel nad tím, *Čemu nás učí války husitské a bitva u Lipan*, ministr Hodža zvolil téma *Hus a československá národní myšlenka*. O podobném námětu, *O Husovi a naší době*, hovořil profesor Husovy bohoslovecké fakulty v Praze dr. František Žilka. Po slavnosti vyhrávala za řízení Bedřicha Vondry litomyšlská kapela[268].

1935 byla slavnost opět určena na 6. července. Funkcionáři spolku se snažili zajistit dr. Štefana Osuského, dále faráře Řepu z Velimi na Kolínsku. V případě, že by Osuský nemohl, měl Bedřich Dudycha řečnit na téma *Proč vzpomínáme také Jana Žižky z Trocnova*. Oslavu, na níž promluvili Dudycha a Řepa, ukončila divadelní hra K. Baláka *Cestou k svobodě*, kterou provedla Tělocvičná jednota Sokol v Makově a Spolek divadelních ochotníků v Újezdci. Byl požádán i rozhlas, aby předem odvysílal Dudychovu přednášku o RP[269].

1936 se před Husovou slavností měla na paloučku uskutečnit exkurze statkářů. Na vlastní slavnost chtěli pořadatelé pozvat místopředsedu senátu Národního shromáždění Václava Klofáče a dále československého faráře v Chrudimi J. Lohnického[270]. Klofáč skutečně hovořil o tom, *K čemu nás zavazuje Růžový palouček*, Lohnický si vybral variace na *Hus – včera i dnes vždy tentýž*[271]. Možná, že součástí slavnosti byla i Balákova hra *Cestou k svobodě* v podání ochotníků z Makova[272]. Závěrem vyhrávala Štarmanova kapela z Tržku[273].

1937 přípravu slavnosti poněkud ovlivnila nepříznivá reakce na brožurku, kterou o RP vydal Vojtěch Novotný (viz kap. 10). Proto se během shromáždění mělo hovořit o historii místa a jako řečník byl mj. navržen historik [František Michálek] Bartoš. Kdyby ten nemohl, chtěli funkcionáři pozvat dr. [Ferdinanda] Hrejsu, dr. Křenka a Františka Udržala[274]. Skutečnost však byla střízlivější. R. J. Vonka, vrchní odb. rada ministerstva zahraničí, kázal na téma *Hus, letos také Jan Roháč z Dubé a také Růžový palouček*. Dále mluvil ing. Josef Miřejovský, profesor Masarykovy zemské průmyslové školy v Litomyšli, na námět *Hus dnes i věčně*. Hrála Štarmanova kapela z Tržku, ale slavnost asi nebyla úspěšná – vykázala totiž ztrátu 238 Kč[275].

1938 – na tento rok slavnost plánována nebyla, neboť panovala dobytčí nákaza[276].

1945, 6. července byla na RP veliká slavnost. Na programu byl husitský chorál v podání dechovky za řízení Rudolfa Čermáka, hosty přivítal předseda Okresního národního výboru v Litomyšli dr. Josef Šperl, Jaroslav Seifert měl osobně přednést svoji báseň k 6. červenci, Smetanovo *Věno* zpívaly spojené sbory Vlastimil, Otakar z Vysokého Mýta a Zvukobor z Chocně za řízení Ladislava Kasala. Komenského *Kšaft umírající matky jednoty bratrské* četla Jarmila Dudychová, následoval projev dr. Prokopa Drtiny (viz kap. 9). Po něm zazněl sbor Josefa Bohuslava Foerstera *Velké, šíré rodné lány* za řízení Jaromíra Metyše, potom kazatel V. Svoboda přečetl manifest a slavnost, z níž byly odeslány pozdravy prezidentu dr. Edvardu Benešovi a Zdeňku Nejedlému, ukončila hymna. Na závěr národní pouti, jak se říkalo, které se prý zúčastnilo asi 20 000 lidí, se konal koncert sdružených kapel[277].

1946, pro červencovou slavnost byla snaha získat jako řečníka předsedu Národního shromáždění [Josefa] Davida a ministra zahraničí Jana Masaryka; když se to zřejmě nepodařilo, měli promluvit rektor brněnské univerzity Neumann, dále dr. Dobiáš a Pellar. Program byl koncipován tradičně – průvod krojovaných skupin z Újezdce, *Ktož jsú Boží bojovníci* v přednesu Vlastimilu a recitace v podání Šantrůčka, proslovy, sbor *Kto za pravdu horí* v interpretaci Vlastimilu a hymna. Do výroby byly dány odznaky s růžičkou a datem, bylo zajištěno pohoštění[278]. Za řečníky se toho roku nakonec podařilo získat prof. dr. F. M. Dobiáše z Husovy bohoslovecké fakulty Univerzity Karlovy a děkana filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci prof. dr. Jindřicha Šebánka[279].

1947 se národní pouť pro nepříznivé počasí konala v hostinci v Újezdci, hovořil na ní F. M. Dobiáš. Přišli i účastníci celostátního kurzu angličtiny, kteří tehdy byli v Litomyšli[280].

1948 na slavnosti konané 6. července promluvili Zdeněk Nejedlý, ing. Josef Miřejovský z Litomyšle a farář z Krouny Andrle.

1949 se slavnost uskutečnila 4. července, nepodařilo se mi zjistit, kdo byl řečníkem.

1950 byla slavnost opět 4. července a promluvil na ní Pellgr z Hradce Králové[281].

1951 se 6. července měla opět konat *„národní pouť"*, kterou církevní tajemník Okresního národního výboru v Litomyšli koncipoval jako shromáždění nekatolických církví či jako oslavu mistra Jana Husa v rámci Jiráskových oslav, které v tom roce probíhaly na širokém základě a v Litomyšli se uskutečňovaly ve dnech 5.–8. července. Řečnit měl univ. profesor Jan Blahoslav Čapek, krátce před slavností však přijel do Litomyšle tajemník min. školství Václav Pekárek, který s poukazem na to, že Jiráskovy oslavy jsou politické, a nikoli církevní, trval na tom, že příprava shromáždění nekatolických církví na RP má být zastavena. Následující den došel na Okresní výbor KSČ v Litomyšli přípis, že slavnost na RP se konat bude, avšak formou mírové slavnosti. Tu pak zahájil Vlastimil sborem *Ó svolání konstantské*, úvodní slovo měl předseda Okresního národního výboru Jaroslav Lochman a hlavní projev Zdeněk Nejedlý, který hledal Husův aktuální odkaz a upozorňoval na útlak věřícího lidu vysokou církevní hierarchií té doby. Po jeho projevu zpívali pionýři z Morašic a Vlastimil budovatelské písně[282].

Jak napsal církevní tajemník, shromáždění *„s uspokojením a pozorně"* vyslechlo projev Zdeňka Nejedlého, *„ale nespokojenost a přímo pobouření mezi přítomnými, kteří byli převážně věřící nekatolických církví, způsobila skutečnost, že se nemohou konat pobožnosti na tak nábožensky památném místě..."*. Pisatel požadoval u církevního oddělení Krajského národního výboru v Pardubicích, aby se projednaly okolnosti tohoto rozhodnutí, neboť *„tímto zásahem jest nám opět značně ztížena naše další práce mezi nekatolickými církvemi, a to hlavně u pokrokové československé církve, což se asi projeví v širším měřítku, neboť věřící zde byli dosti z daleka, např. ze Žamberka asi 100 účastníků, dále z Pardubic atd."*[283].

Obr. č. 21/ Zdeněk Nejedlý na slavnosti 6. července 1951
(v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

1970 se mihla v okresních novinách zprávička, že se na RP připravuje mírová slavnost. Zřejmě se ale jednalo jen o úmysl, který nebyl posvěcen správnými místy. RP však byl tehdy alespoň trochu upraven[284].

1985 se znovu připravovala slavnost, ale opět nebyla povolena (viz kap. 7).

1991, 6. července se konala první slavnost po obnovení činnosti spolku. Prvním řečníkem byl PhDr. Josef Hromádka, bývalý místopředseda federální vlády, farář Českobratrské církve evangelické z Ostravy, s dalším projevem vystoupila Božena Metyšová, farářka Církve československé husitské. Kulturní program zajistil Mužský pěvecký sbor z Litomyšle za řízení Otakara Karlíka, Divadelní soubor ZD Příluka provedl lidovou hru se zpěvy *O Libuši a dívčí vojně v Čechách* a vystoupila Dechová hudba Závodního klubu Karosa z Vysokého Mýta s kapelníkem Bertheldym[285].

1992, 4. července na slavnosti vystoupil náměstek ministra kultury dr. Jiří Hejlek a profesor evangelické bohoslovecké fakulty Univerzity Karlovy ThDr. Petr Pokorný, který hovořil o Komenském. V kulturní části programu recitoval Radovan Lukavský Horovu báseň *Píseň rodné zemi* a četl z Komenského *Kšaftu*. Litomyšlský symfonický orchestr za řízení dr. Dany Ludvíčkové mj. zahrál Haydnovu symfonii, vystoupil Mužský pěvecký sbor z Litomyšle, Eduard Haken za klavírního doprovodu Rudolfa Zemana zpíval oblíbené kusy svého repertoáru. Představil se též Dramatický kroužek Střední pedagogické školy v Litomyšli a dechová hudba z Čisté řízená kapelníkem Minářem[286].

1993, 3. července. Organizátoři slavnosti se snažili získat za řečníka Václav Havla a Milana Uhdeho, který však na jejich žádost neodpověděl. Promluvil poslanec a předseda Fondu národního majetku ing. Tomáš Ježek, CSc., a úvahu duchovně laděnou měl Pavel Smetana, synodní senior Českobratrské církve evangelické. Alfréd Strejček recitoval Kainarovu báseň *Růžovému paloučku*, hudební část programu vyplnil pěvecký sbor Žerotín z Brandýsa nad Orlicí a violoncellista Miroslav Petráš. V zábavné části hrála dechová hudba z Litomyšle za řízení Vratislava Blažka[287].

1994, 10. července promluvil na slavnosti Milan Uhde, jenž uvažoval např. o vnitřním boji, který prožíval myslivec Machovec z Jiráskova *Temna*. Mj. řekl: *„Odmítám dělit lidi na mravně rigorózní, kteří nesnesou teror a opouštějí nesvobodný domov, a na konformisty, kteří zůstávají. Stejně však odmítám opačné měřítko, které nám ve škole i jinde vnucovali strohým a účelovým výkladem básně Viktora Dyka Hovoří matka: ‚Opustíš-li mě, nezahynu, opustíš-li mě, zahyneš'. Ale Dyk to tak stroze nemyslel. Růžový palouček je místem, kde se loučili ti, kdo si byli vědomi hodnot, s nimiž se duchovní člověk rozloučit nemá a nemůže".*

Prof. Petr Pokorný přemýšlel o Husově výroku *„abyste pravdy každému přáli"* a mínil, že současnost není úplně špatná; mj. řekl: *„dnes jsme všichni katolíci... Problém dnešního světa je v tom, že mravní, slušní lidé nemají nejhlubší poslední jistotu o smyslu své slušnosti a mravnosti, že někdy jakoby jednají s představou, že ještě než svět zajde, měli by si slušní lidé pomáhat. A tohle nepřímo otevírá cestu zlým silám. Tedy ne přímé zlo, ale nejistota slušných lidí je největším problémem současné společnosti".*

V kulturní části opět zpíval Mužský pěvecký sbor z Litomyšle se sbormistrem Otakarem Karlíkem a Eduard Haken za klavírního doprovodu Rudolfa Zemana nechal mj. zaznít Dvořákovým *Biblickým písním*. Dr. Markéta Skrčená recitovala *Exodus*, Helena Chalupová-Farnerová z Divadla bratří Mrštíků v Brně přednesla báseň *Prorok*. Lidovou zábavu obstarala dechová hudba z Vysokého Mýta za řízení Josefa Pávka[288].

1995, 9. července se jako řečník představil dr. Jaromír Neumann, poradce Karla Ledvinky, místopředsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Zabýval se hlavně potížemi se začleněním moderních exulantů do současné české společnosti a zmínil zásluhy Přemysla Pittera. Náboženská problematika byla námětem promluvy ThMgr. Josefa Špaka, patriarchy Církve československé husitské. Hovořil o Komenském a kritizoval svatořečení Jana Sarkandra; exil byl způsoben nedostatkem úcty k pravdě, *„do vyhnanství byla poslána pravda"*. Jeho údajně konfrontační projev prý nelibě nesla katolická část návštěvníků slavnosti. Evangelický farář Vladimír Kučera z Krouny přednesl Husův dopis z Kostnice a Horovu *Píseň rodné zemi*, opět zpíval Eduard Haken, jehož tentokrát doprovázel Jiří Pašek. V druhé části slavnosti vystoupili sourozenci Ulrychovi se skupinou Javory[289].

1996, 7. července byl řečníkem Karel Ledvinka, místopředseda Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, který se zaměřil na následky způsobené komunistickým režimem a požádal o podporu reformních snah. Jan Čapek, náměstek synodního seniora Českobratrské církve evangelické z Liberce, pohovořil na téma *Úcta k pravdě a tolerance mezi lidmi*. Zpívaly

Mužský pěvecký sbor a Sbor paní a dívek, oba z Litomyšle, za řízení Otakara Karlíka a klavírního doprovodu Jiřího Paška. Vladimír Ráž přednesl báseň *Já se tam vrátím* a některé z Masarykových myšlenek. Lidovou zábavu zajistil Jožka Černý se svými přáteli[290].

1997, 6. července se slavnost pro nepříznivé počasí odbývala Na rychtě v Morašicích. Promluvil prof. dr. Jan Milič Lochman na téma *Tradice a odkaz Růžového paloučku*, který *„stojí zástupně pro nesporné historické dění"*. Pak zmínil odmítání Tolerančního patentu některými jednotlivci a řekl, že *„ani ekonomie a politika se bez zásadní duchovní a mravní orientace natrvalo neobejdou"*. Dr. Zdeněk Mahler v promluvě nazvané *Domov a svět* obhajoval tradici loučení českých bratří na RP. Vladimír Ráž, člen činohry Národního divadla v Praze, přednesl některé myšlenky Komenského, zpívali Pavel Kamas, člen Národního divadla v Brně, a Elena Gazdíková z Moravského divadla v Olomouci, které doprovázel František Preisler ml.[291].

1998, 5. července byl politickým řečníkem Petr Pithart, tehdy předseda Senátu Parlamentu ČR. Mluvil na téma *Odchody a návraty, domov a svět*. RP je podle Pitharta symbolickým prostorem; jako emigranta zmínil rovněž sv. Vojtěcha, hlavně však hovořil o emigrantech nedávných dějin a o potížích s jejich začleněním do české společnosti. Prof. Jakub S. Trojan z Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy uvažoval o Husově a Komenského myšlenkovém odkazu. Vladimír Ráž recitoval Horovu *Píseň rodné zemi* a přednesl některé pasáže z Komenského díla. Zpíval seniorátní sbor Českobratrské církve evangelické, druhá, lidová část náležela souboru Hradišťan[292]. Pro špatné počasí byla slavnost Na rychtě v Morašicích.

1999, 4. července měl politický projev senátor Jiří Brýdl ze Svitav, jenž zdůraznil nutnost uchovávat odkaz předků. V materiálech spolku se dochoval projev nazvaný *Odkaz největšího z exulantů, J. A. Komenský: Haggaeus redivivus*, jehož autorem je snad Erazim Kohák. S omluvou za případné nesprávné určení autorství zde podávám jeho nejdůležitější myšlenky. *„Z hlediska přísné vědecké historie patří lidové vzpomínky na posvátná místa v zemi velmi často pouze do oblasti bájí a pověstí. Většinou však lidová vzpomínka uchovává důležité vnitřní obsahy..."*. Věnoval se emigraci minulé a otázce, jak současná společnost přijme emigranty z doby nedávné. Upozornil na Komenského kritické myšlení, které neváhalo pranýřovat zlořády, jimž propadla česká evangelická šlechta, a jeho představu, že česká šlechta, tedy lidé, *„kteří nesou odpovědnost za věci veřejné a za správu království, mají být především pěstouny církve, a nikoliv její vysavači, ... mají být milovníci rozumnosti, ... mají hledat Boží zákon dnem i nocí, místo aby vyhledávali korbele a karty, vymáhali důchody a trávili navíc čas daremným žvaněním a zahálkami"* atd. Komenský radil: *„... hleďte nad poddanými panovat v soudu a spravedlnosti. Jednejte s lidmi poddanými ne jako s hovady, nýbrž jako se svými bližními. Nebuďte přísní. Tento způsob proměňte v milostivější. Ulehčete břemena chudým poddaným svým..."*. Svůj proslov ukončil slovy, že ti, kteří převzali odpovědnost za řízení státu, krajů měst a obcí, by si z Komenského měli mj. vzít poučení, *„že lidská společnost stojí pod vyššími řády, které nemá ve svých rukou"*. Hudební část slavnosti patřila Pavlu Kamasovi za klavírního doprovodu Jiřího Doležala a lidovou zábavu zajistili sourozenci Ulrychovi se skupinou Javory[293].

2000, 2. července opět měl projev senátor Jiří Brýdl, který hovořil v ekumenickém duchu a ocitoval slova Otokara Březiny: *„světlo umírá jenom příchodem ještě většího, ještě většího světla, ještě většího světla"*. Po něm se ujal slova populární prof. Tomáš Halík, jenž jako velké emigranty z řad českého národa zmínil sv. Vojtěcha, Jana Amose Komenského a arcibiskupa Josefa Berana. Od katolického kněze bylo sympatické prohlášení, že si váží odkazu české reformace; současně však vyzval evangelíky, aby se zřekli předsudků a zvážili, že také katolická církev přispěla něčím dobrým českému národu. Zpíval Pavel Kamas, jehož opět doprovázel

Jiří Doležal, Alfréd Strejček recitoval Kainarovu báseň a Komenského myšlenky, v závěrečné části hrála kapela Moravěnka. Původně se organizátoři snažili za řečníka získat buď Václava Klause, tehdy předsedu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, nebo ministra kultury Pavla Dostála[294].

2001, 1. července. Slavnosti předcházel první hudební večer, který se uskutečnil 15. června a na němž vystoupilo žesťové kvinteto z Litomyšle pod vedením Jana Pohorského. Vlastní slavnost se pro špatné počasí konala Na rychtě v Morašicích, kde měl projev ministr kultury Pavel Dostál. Řekl, že *„Růžový palouček je symbolem hrdým a hořkým zároveň. Hrdým, protože navazuje na skvělou etapu v našich dějinách. Etapu poklidného soužití mezi katolíky a evangelíky... Je zároveň symbolem hořkým, protože je legendou spjat s koncem této etapy. Je znamením... církve vítězící a vyhánějící nejlepší syny a dcery z jejich domoviny jen proto, že byli jen jiného způsobu víry; ... je zároveň symbolem vzácné lidské věrnosti sobě samému, je symbolem lásky ke svobodě ducha a svědomí..."*, a to je velice aktuální. Duchovně laděnou řeč pronesl prof. Josef Smolík z evangelické teologické fakulty Karlovy univerzity. Podle něho není podstatné, která historická událost dala vzniknout legendě o RP, neboť ten je symbolem. Důvodem exilu je zápas o pojetí pravdy. *„Pro Husa bylo toto pojetí pravdy a síla k jejímu uskutečňování v životě vtěleno v Kristu..."*. Naproti tomu vystupuje *„pojetí pravdy jako vlastnictví, pravdy založené na moci a majetku. Určitá skupina lidí si osobuje právo pravdu vlastnit, rozhodovat o ní, vnucovat ji mocí a násilím druhým často s náboženským fanatismem a fundamentalistickým extrémismem"*. RP promlouvá jako *„výzva k bezbranné pravdě... a k toleranci..."* a je též *„svědectví o věrnosti těch, kteří odešli do exilu..., svědectvím o abrahamovské odvaze víry opustit všecko a jít do ciziny..."*. Konečně je potvrzením hesla *„pravda vítězí"*. Opět zazpíval Pavel Kamas za doprovodu Jiřího Doležala, jako recitátor se uplatnil Alfréd Strejček. Hostem byl ing. Tomáš Ježek. Lidovou zábavu zajistil orchestr Jiřího Sládka[295].

2002, 7. července. Před slavností byl 30. května uspořádán další hudební večer, v němž shora zmíněné žesťové kvinteto předneslo skladby barokních mistrů. Na slavnosti měl projev prof. Josef Jařab, který hovořil na téma *Proč lidé čtou a proč by měli číst*. Zdůraznil potřebnost literatury, *„o níž se dá říci, že má ambice zmírnit či zmírňovat lidské utrpení"*, literatury *„posilující představivost a kreativitu, ... rozšiřující a prohlubující lidskou zkušenost za hranice možného v reálném životě jednoho člověka, ... kultivující naši schopnost vnímání dobra a krásy"*. Jeho silně filozoficky a literárně-kriticky laděný výklad prý mnoho přítomných nezaujal. Patriarcha Církve československé husitské Jan Schwarz se zabýval myšlenkami sv. Pavla, zazpívaly Mužský pěvecký sbor a Sbor paní a dívek z Litomyšle za řízení Otakara Karlíka, recitoval Alfréd Strejček. Po přestávce hrál orchestr televize Puls z Hradce Králové[296].

2003, 6. července. Vlastní slavnosti předcházel 30. května hudební večírek, na němž hrálo trio lesních rohů La Chasse z Hradce Králové s uměleckým vedoucím Šustrem. Řečníkem byl Vladimír Špidla, předseda vlády České republiky, který si za téma vybral emigraci. Synodní senior Českobratrské církve evangelické Pavel Smetana uvažoval o duchovních pohnutkách emigrantů a o morálním postoji současníků. Štěpán Klásek, biskup Církve československé husitské z Hradce Králové, připomněl Husův odkaz. Litomyšlský vikář František Beneš přečetl pozdravný list arcibiskupa Karla Otčenáška, který byl velmi obecně koncipován a bohužel neobsahoval ani slovo lítosti nad postojem tehdejších představitelů katolické církve vůči jinověrcům. K vystoupení v druhé části programu se podařilo získat oblíbený Spirituál kvintet[297].

2004, 4. července. V tomto roce se opět konal hudební večer, na němž 28. května vystoupili žáci Základní umělecké školy ve Vysokém Mýtě. Organizátoři se pro hlavní slavnost marně snažili získat prezidenta republiky Václava Klause. První projev na ní přednesl Libor Ambrozek, ministr životního prostředí, jenž hovořil o morálním stavu společnosti a chybějící

úctě k životnímu prostředí. Prof. Pavel Filipi z pražské evangelické fakulty hodnotil obecné politické a společenské poměry z pohledu křesťana. Tradičně vystoupil Pavel Kamas se svým doprovázečem Jiřím Doležalem a stejně tak i Alfréd Strejček, jenž četl z Komenského *Labyrintu*. Závěrem hrála dechovka Ladislava Kubeše[298].

2005, 3. července. Slavnosti předcházel již pátý hudební večer, na němž 27. května zahrálo litomyšlské žesťové kvinteto. Pořadatelé hlavní slavnosti chtěli získat za řečníky arcibiskupa Karla Otčenáška a známého duchovního a písničkáře Svatopluka Karáska, který byl tehdy poslancem a předsedou Výboru pro lidská práva. Karel Otčenášek však pro nemoc přijet nemohl, a tak s projevem vystoupili Svatopluk Karásek a prof. Tomáš Halík. Karásek se dotkl určité duchovní otupělosti současné české společnosti a z odkazu jednoty bratrské zdůraznil nezbytnost řádu a kázně, které se mají uplatňovat zvláště v rodině, dále nutnost *„mít otevřenou duši"* a potřebnost výchovy a vzdělání. Tomáš Halík hovořil o nezbytnosti tolerance a vzdělání a připomněl slova papeže Jana Pavla II., že *„víra bez myšlení a myšlení bez víry mohou být nebezpečné"*. Radovan Lukavský četl pasáže z Komenského, recitoval Horovy verše a nevynechal ani šprýmovné básničky. Tehdy se představil rovněž Milan Friedl, který také nechal zaznít Komenského myšlenky. Zpíval litomyšlský sbor Vlastimil, na závěr zahrála Šohajka z Bojanovic[299].

2006, 2. července; plánovaný hudební večer se 26. května pro špatné počasí neuskutečnil. Na vlastní slavnosti promluvil tehdejší ministr pro místní rozvoj Radko Martínek, jenž zdůraznil potřebu tolerance. Českobratrský farář Bohumil Baštecký ve vtipně laděném projevu poukázal na nutnost zachovávat tradice. Zpíval Pavel Kamas, recitovali Alfréd Strejček a Jitka Molavcová, v lidové části programu vyhrával orchestr Josefa Vejvody[300].

Obr. č. 22/ Jitka Molavcová a Alfréd Strejček při svém vystoupení na slavnosti v roce 2006 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

Obr. č. 23/ Předseda Spolku přátel Růžového paloučku ing. Jan Dostál při zahajovacím projevu na slavnosti v roce 2007 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

2007, 1. července. Pořadatelé se pro tuto slavnost, které 25. května předcházel hudební večírek, na němž Helena a Jiří Vedralovi z Vysokého Mýta zpívali valašské lidové písně, marně snažili za řečníky získat buď Václava Havla, nebo Ivana Medka. Nakonec projev pronesl ing. Petr Šilar, radní Pardubického kraje, jenž se věnoval duchovnímu odkazu RP a jednoty bratrské, která v tomto roce slavila 550 let od svého vzniku. Hovořil o vzpomínkové oslavě v Kunvaldu a zdůraznil, jak o tom psal Komenský, *„zbožnost a mravnost!, vzdělanost!, pracovitost!, toleranci!"*. Patriarcha Církve československé husitské ThDr. Tomáš Butta uvažoval o myšlenkách Petra Chelčického a zásadách, jimiž se spravovala jednota bratrská. Hudební část programu zajistil Mužský pěvecký sbor z Litomyšle řízený Otakarem Karlíkem, v druhé části slavnosti vystoupili Petr a Hana Ulrychovi se skupinou Javory[301].

2008, 6. července. Pro tuto slavnost chtěli pořadatelé za řečníky pozvat známého vědce prof. Václava Pačesa, předsedu Senátu Parlamentu České republiky MUDr. Přemysla Sobotku a pěvkyni Evu Urbanovou. Na slavnosti však vystoupili ing. Roman Línek, 1. náměstek hejtmana Pardubického kraje, a Mgr. Joel Ruml, synodní senior Českobratrské církve evangelické. Recitoval Alfréd Strejček a zpíval Pavel Kamas, stálí hosté slavností. V závěru hráli Bojané z Dolních Bojanovic. Vlastní slavnosti ještě předcházel hudební večírek, na kterém 30. května hráli žáci Základní umělecké školy v Litomyšli za řízení J. Pohorského, v jejichž vystoupení nechyběla slavná polka *Škoda lásky*[302].

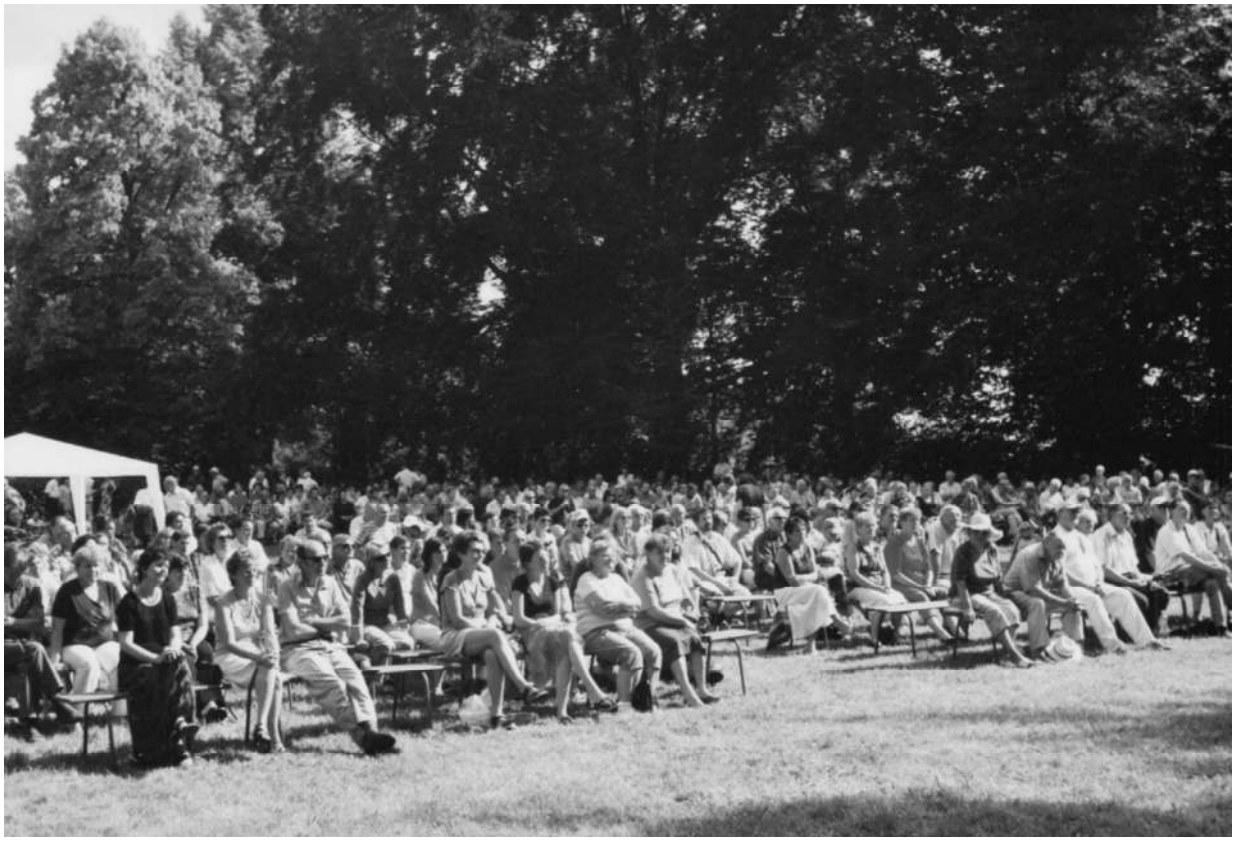

Obr. č. 24 a 25/ Účastníci slavnosti na Růžovém paloučku
v roce 2007 a 2008 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

Obr. č. 26/ Synodní senior Českobratrské církve evangelické Joel Ruml při svém projevu na slavnosti v roce 2008 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

2009, 5. července. Hudební večírek plánovaný na 22. května pro špatné počasí odpadl. Na slavnosti podal nový předseda spolku Milan Fikejz přehled vykonané práce, promluvili MUDr. Přemysl Sobotka, předseda Senátu Parlamentu České republiky, a Aleš Jaluška, farář Církve československé husitské z Lomnice nad Popelkou, jenž se zabýval morálním stavem soudobé společnosti. Recitoval Alfréd Strejček, po něm s improvizovaným projevem vystoupil prof. Tomáš Halík. V první části zpíval pěvecký sbor Vlastimil z Litomyšle, v druhé části slavnosti hrál Bigband Aldis z Hradce Králové[303].

2010, 4. července. Před slavností na 28. května plánovaný hudební večírek, na němž měl hrát soubor žesťů a fléten litomyšlské Základní umělecké školy pod vedením manželů Kratochvílových, pro špatné počasí odpadl. Na vlastní slavnosti zpíval Pavel Kamas, některé myšlenky z díla Jana Amose Komenského přednesl Alfréd Strejček. Promluvil hejtman Pardubického kraje Radko Martínek, jenž se zamyslel nad potřebou poznat kořeny své existence; v podobném duchu hovořil i evangelický farář dr. Doležal. Z tradičního rámce slavností se vymykalo vystoupení sochaře Olbrama Zoubka, který pohnutým hlasem vyprávěl o posledních hodinách života Jana Palacha, jemuž sejmul posmrtnou masku. V druhé části slavnosti se představila Ševcovská muzika ze Skutče[304].

Obr. č. 27/ Prof. Tomáš Halík s učinkujícími z pěveckého sboru Vlastimil z Litomyšle v roce 2009 (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

2011, 3. července se slavnost pro špatné počasí konala Na rychtě v Morašicích. Možná však, že struktuře programu jeho přenesení pod střechu jen prospělo. Hluboce působící hudebně-recitační složka první části byla dílem Alfréda Strejčka a kytaristy Štěpána Raka, kteří přednesli kompozici nazvanou *Vivat Comenius*; některé árie z českých oper zazpívali Leoš Krejčí a Václava Krejčí-Housková za doprovodu Petra Jiříčka. Jako první řečník vystoupil prof. Jan Sokol, jenž se zabýval srovnáním postav Jana Husa a Jana Amose Komenského, kteří oba vycházeli z pevné křesťanské víry, jež neměla nic společného s fanatismem. V průběhu doby jim však byly přisuzovány různé názory, které zrcadlily tužby určitých společenských skupin. Hus i Komenský si uvědomovali svoji odpovědnost vůči bližním, které křesťan v souladu s Ježíšovým požadavkem nemůže ponechat svému osudu. Oba za nejvyšší dobro považovali spásu duše. Náprava věcí veřejných je možná především vzděláváním a výchovou. Komenského filozofie a pedagogika je dodnes inspirativní. Svou úlohu zde sehrála i jeho emigrace a tento muž je příkladem, co lze vytěžit z nepříznivého osudu. Na to bychom měli pamatovat i v současné době, kdy k nám přicházejí lidé z méně rozvinutých zemí, kteří v naší republice hledají útočiště.

Prof. Petr Pokorný upozornil, že v tradici RP se objevují otázky související s existencí českého národa. Dnes již nemohou evangelíci řešit otázky křesťanství bez katolíků. Příkladem vzájemné plodné spolupráce je ekumenický překlad bible, na němž se mj. podílel Jan Sokol, přítel Petra Pokorného. Sblížení křesťanů různé konfese je snad nevratné. V současnosti nás ohrožují různé hrozné věci, např. terorismus, korupce, drogy, krize rodiny, které řečník přirovnal k vlnám, jež za bouře ohrožovaly loď s Ježíšovými učedníky, zatímco jejich mistr spal. Člověk se může angažovat jen tehdy, zná-li smysl svého počínání, věří-li, že dobré věci nebudou ztraceny a že dobro nakonec zvítězí. Lidé, kteří si myslí, že poslední slovo mají gauneři, jsou nebezpečnější nežli oni. Není možné se upínat jen na spotřebu a je třeba si vážit skutečnosti, že jsme součástí Evropské unie. Křesťanská naděje platí pro všechny.

Mimo program vystoupil se svou zdravicí i prof. Tomáš Halík, který dopoledne sloužil mši v kapitulním kostele v Litomyšli. Poukázal na úlohu také nedávných emigrantů, kteří v exilu pracovali pro dobro své vlasti. Je třeba pečovat o kapacitu mladých mozků a upozornil na rozdíl mezi chytrostí, která je vlastností, a moudrostí, již je nutno považovat za ctnost. Na závěr se zmínil o přípravách oslav Husova jubilea v roce 2015.

Po přestávce v tradičně zábavné části patřilo pódium cimbálové muzice Jožky Severina vedené F. Macinkou s primášem Janem Blažkem a zpěváky Jožkou Severinem mladším a Jaroslavem Tučkem.

Poznámky

1) Z. KOPAL, *Of Stars and Men, Reminiscences of an Astronomer*, Bristol and Boston, Adam Hilger, 1986 (dále jen *Of Stars and Men*), s. 44; TÝŽ, *O hvězdách a lidech, Vzpomínky astronomovy*, Praha 1991 (dále jen *O hvězdách a lidech*), s. 47n.
2) M. SKŘIVÁNEK, *Růžový palouček, Studie k projevům historického vědomí*, 1991, Státní oblastní archiv Zámrsk – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOkA Svitavy), Sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R–442.
3) F. PÁTA, *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku*, Litomyšl 1921 (dále jen *O Růžovém paloučku*), s. 24–30.
4) V. J. PICEK, *Červený palouček*, in: Česká včela, 1834, č. 2, s. 22; *Ottův slovník naučný*, sv. XIX, heslo *Picek Václav Jaromír*. Josef Malý upozornil, že v Pickově článku je chybný údaj o poddanské příslušnosti Újezdce, poblíž něhož palouček leží. Picek napsal, že Újezdec patří k panství města Poličky, zatímco pravdou bylo, že k Poličce náležely pouze 3 usedlosti. Malý z toho usuzuje, že informace, tak jak byla zveřejněna, nemohla pocházet od obyvatel Újezdce, a domnívá se, že informátorem mohl být Josef Václav Justin Michl-Drašar, který se s Pickem znal z redakce. Malý dokonce naznačuje, že Michl mohl být autorem článku, neboť v něm nachází stylistické obraty vlastní Michlovi-Drašarovi. (Srov. J. MALÝ, *Jak vznikla pověst o loučení českých bratří na Růžovém paloučku*, SOkA Svitavy, Sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R–304 (dále jen *Jak vznikla pověst o loučení českých bratří na Růžovém paloučku*), s. 1n.) Malého názor je zajímavý, nicméně vzbuzuje mj. pochybnost, proč Michl v odstavci věnovaném Újezdci ve své knize o dějinách Poličky celou záležitost o RP formuluje tak, že zmínka o RP se v literatuře objevuje poprvé v České včele z roku 1847. Proč by v případě, že by Pickovi poskytl informace nebo byl dokonce autorem článku označeného Pickovým jménem, zamlčoval tuto literární zmínku o 13 let starší? Srov. J. V. MICHAL POLIČSKÝ, *Polička, královské věnné město v Čechách, svazek I*, Praha 1848 (dále jen *Polička I*), s. 26. O poddanské příslušnosti Újezdce viz J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*, sv. V, Chrudimer Kreis, Praha 1837, s. 228. R. Medek-Bučinský naznačuje, že Picek upravil předlohu Josefa Kačera, viz R. MEDEK-BUČINSKÝ, *Záhady Růžového paloučku*, in: Od Trstenické stezky 24, 1948–49 (dále jen *Záhady Růžového paloučku*), s. 135.
5) J. VOLF, *Z osudů českého emigranta*, in: Osvěta 38, díl 1, 1908 (dále jen *Z osudů českého emigranta*), s. 104n; F. M. BARTOŠ, *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku*, in: Kalich 16, 1937, č. 3 (dále jen *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku*), s. 77, pozn. 8.
6) Příslušné místo v dopise Josefa Kačera Janu Ev. Purkyněmu z 15. února 1836 zní: *„Něco z říše básnictví. Snad sem před Vámi již zmínku učinil o jakémsi paloučku nedaleko Litomyšle a Vysokého Mejta v širém poli ležícím. Já sem tam jistým mým přítelem doprovozen byl roku 1828 a našel sem, ač na podzim, předně mnohé růže rozkvetlé na něm. Asi 20 kroků zšíři a tolékéž zdýli dokonale a hustě jest křovím pěkných planých růží a ničím jiným více porostlý. Co mi o tom v blízké vesnici od starců povídáno, jest*

mezi jiným i to: že tam měli Češi pod Ferdinandem II. čili III[tím] *se naposled sjíti k držení služeb B*[*ožích*]*, i to, že v předešlé francouzské válce Rusové přišedše do Litomyšle, ptali se pilně na ‚Černého orla', které jméno nese podnes jeden statek v Murašicích* (sic!)*, a na ‚palouček', že tam u velkém počtu i přišli, na zem padali, v prsy se bili a se velmi nábožně modlili. Mně tenkrát kdoví jak bylo. Jednu růžičku sem si vzal na památku. Ještě potřebí připomenout, že podle svědectví tamějších lidí na tom paloučku kdykoli ho ten sedlák vorat chtěl, pokaždé aneb koně potrhal, aneb pluh zlámal, aneb sobě uškodil, takže za pověru to má, aby ho, ač vprostřed pole ležící, více s pokojem kvésti nechal. Bylo o tom několik znělek…"* (Památník národního písemnictví – literární archiv, fond Jan Evangelista Purkyně, korespondence s Josefem Kačerem – pracovníkům archivu vděčím za laskavé pořízení mikrofilmu dopisu). Tento nepochybně zajímavý list v Jedličkově edici Purkyněho korespondence otištěn není – viz *Jana Ev. Purkyně Korespondence II*, vyd. J. JEDLIČKA, Praha 1925, příloha k Časopisu lékařů českých. K interpretaci dopisu srov. J. VOLF, *Z osudů českého emigranta* (viz pozn. 5), s. 111n. F. M. BARTOŠ (*Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku* (viz pozn. 5), s. 77) citát nevhodně roztrhl.

7) F. PÁTA, *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 8n. Je zajímavé, že se Páta domníval, že Kačera o RP informovali z místních lidí starci z Újezdce, ačkoliv z Kačerových znělek vyplývá, že to byli starší lidé z Morašic. Josef Malý naznačil, že Kačerovým informátorem v Morašicích byl nejspíše bývalý tamní rychtář svobodník Václav Kroulík, který po vydání tolerančního patentu přestoupil na helvetské vyznání a prováděl čilou protikatolickou propagandu (J. MALÝ, *Jak vznikla pověst o loučení českých bratří na Růžovém paloučku* (viz pozn. 4), s. 3n). Domnívám se, že je velmi pravděpodobné, že pastor Kačer se svým průvodcem navštívil v Morašicích bývalého rychtáře, tím spíše, když to byl nekatolík.
8) Možnost, že návštěva RP se uskutečnila u příležitosti krátkodobého pobytu u evangelického faráře Jana Janaty v Bučině, naznačuje F. M. BARTOŠ, *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku* (viz pozn. 5), s. 77; podobně též J. MALÝ, *Jak vznikla pověst o loučení českých bratří na Růžovém paloučku* (viz pozn. 4), s. 2.
9) Čech, La voix libre de Bohême, List volný, otevřený všem tužbám i steskům našim, Ženeva švýcarská, 1861, č. 12, s. 99.
10) J. KAČER, *Toužení po vlasti*, in: Památka roku slavnostního 1863[,] tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství, vydali J. Janata, V. Šubert, Heřm. z Tardy, Praha 1864, s. 270–273.
11) O tom, že cizí národy, zejména Rusové, mají o RP zmínky ve svých pověstech a chovají toto místo v úctě, píše též J. J. PÍCHA, *Růžový palouček a jeho okolí*, in: Časopis turistů 15, 1903 (dále jen *Růžový palouček a jeho okolí*), s. 236.
12) H. JIREČEK, *Červený palouček, Zpomínka* (sic!) *na tažení Rusů skrz Čechy r. 1813*, in: Česká včela, 1847, s. 37–39, zejména pak s. 145, 149n, 153n.
13) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, sign. KR–354, fol. 37a.
14) Pozdější verze o úmrtí ruského vojáka tvrdí, že šlo o spor dvou bratrů vojáků, z nichž jeden druhého při pronásledování na paloučku zastřelil; viz *Der Rosenanger (Eine böhmische Sage)*, in: Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache von Eduard POSPÍCHAL, Erster Band, Zweite Abteilung, 3. vyd. Praha 1885, nakl. Carl Bellmann, s. 12.
15) Srov. F. PÁTA, *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 25n. František Páta povídku nově vydal v Litomyšli roku 1921 pod titulem *Rusové v Čechách (Růžový palouček), Příhody z roku 1815, Napsal Hermenegild Jireček, Nově vydal, úvodem a poznámkami opatřil dr. František Páta*. Opírám se zde o toto vydání.
16) J. V. MICHAL POLIČSKÝ, *Polička I* (viz pozn. 4), s. 26.
17) V. A. FRANCEV, *Russkie v Čechii 1813–1823*, *Praga češskaja*, E. P. Gejstlich 1913, s. 28; J. V. GROHMANN, *Pověsti z Čech*, Praha 2009, s. 223, 243.

18) CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS MORAVIAE (dále jen CDM) XI, s. 122, č. 133.
19) Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí, Díl I., Dějiny kláštera a biskupství litomyšlského (do r. 1421)*, Litomyšl 1903 (dále jen *Dějiny města Litomyšle a okolí*), s. 162.
20) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I*, Praha 1882, s. 28.
21) V. O. HLOŠINA, *O „kartouzi" tržecké a „růžovém paloučku" u Morašic na Litomyšlsku (otisk z Vlasti, roč. XXIX)* (dále jen *O „kartouzi" tržecké*), s. 5n. V další své práci, *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku ve světle dějin, Příspěvek k poznání náboženských tužeb protestantských ve východních Čechách*, Praha s. d. (dále jen *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku*), Hlošina ztotožňuje hraniční veřejnou cestu, o které se neurčitě píše v zakládací listině tržeckého kláštera (*„utputa in spacio, quod a septis in orto ferarum ex transverso positis usque retro ad stratam publicam, et a strata usque ripam fluvii a molendino decurrentis protenditur, monasterio et domui predictis pro terminis aree deputato..."*, CDM XI, s. 122, č. 133), s cestou z Nových Hradů na Morašice (*cit. dílo*, s. 17). Avšak činí tak, zřejmě neprávem, ve snaze prokázat, že RP náležel mezi pozemky kláštera. Vymezení hranic se nejspíše týká nejbližšího okolí dnešního Nedošínského háje a východní části Tržku. K další probírané problematice viz v této Hlošinově práci zejména s. 6–13.
22) *„Item curiam seu allodium in Terzk cum rubetis et ortis"*, CDM VII, s. 539, č. 735.
23) V. O. HLOŠINA, *O „kartouzi" tržecké* (viz pozn. 21), s. 5–8, viz též pozn. 20 tamtéž.
24) Regionální muzeum v Litomyšli (dále jen RM Litomyšl), fond Josef Malý, zpráva z 25. listopadu 1989, karton č. 2 zatímního uložení; ústní sdělení.
25) F. KREJČÍ, *Růžový palouček, almanach u příležitosti 100. výročí spolku*, s. d. et s. l. [Újezdec 2003] (dále jen *Růžový palouček*), nestr. SOkA Svitavy, fond Archiv města Polička, odd. II, kniha č. 234b, s. 507, 510. Národní archiv Praha, fond Josefský katastr, katastr obce Újezdec, inv. č. 1508. Novotný tvrdí, že nom. top. paloučku podle opisu elaborátu josefského katastru, který byl v archivu města Litomyšle, bylo 138, o něco níže však říká, že palouček ležel v poli označeném jako nom. top. 137 – viz V. NOVOTNÝ, *Růžový palouček u Litomyšle, jak se jeví ve světle dějin*, Litomyšl 1936 (Dále jen *Růžový palouček*), s. 14. F. KREJČÍ (*cit. dílo*) zase tvrdí, že zmínka o Růžovém paloučku je u nom. top. 117 a 118.
26) Přehled držitelů statku čp. 30 v Újezdci podal V. NOVOTNÝ v cit. práci *Růžový palouček* (viz pozn. 25), s. 23. Posloupnost, jak jsem ověřil studiem příslušných pozemkových knih uložených ve Sbírce pozemkových knih ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, je správná. Podávám zde přehled této posloupnosti doplněný o potřebnou citaci.
1672 Jan Tomášek kupuje statek od svého otce Jiříka Tomše (poz. kniha Okresního soudu v Litomyšli, inv. č. 18 – dále jen inv. č. 18), nepaginováno.
1674 Václav Hruška kupuje statek po Janovi Tonáškovi (inv. č. 18, nepaginováno).
1704 nebo spíše 1710 Václav Hruška koupil a ujal statek po svém zesnulém otci Václavovi Hruškovi (inv. č. 18, fol. 414n).
1712 Martin Vítek po Václavovi Hruškovi (inv. č. 18, fol. 415).
1724 Lukáš Nováček kupuje živnost selskou od svého tchána Martina Víta; 36 strychů orných polí, 4 strychy oulohu, 5 strychů porostlin (inv. č. 18, fol. 416).
1756 Josef Nováček kupuje statek od své matky, vdovy po Lukáši Nováčkovi; 36 strychů orných polí, 4 strychy oulohu, 5 strychů porostlin (inv. č. 18, fol. za fol. 417). Obdobný zápis v další pozemkové knize, a sice pozemkové knize Okresního soudu v Litomyšli, inv. č. 71 (dále jen inv. č. 71), fol. 316.
1782 Josef Dědourek od Josefa Nováčka; 36 strychů polí, 4 strychy oulohu, 5 strychů porostlin (inv. č. 71, fol. 317n).
1797 Václav Drábek kupuje od Josefa Dědourka usedlost čp. 30; 120 4/16 měřic polí, zahradu 1 3/16 aj. (inv. č. 71, fol. 318n).

27) Národní archiv Praha, fotokopie Josefského vojenského mapování, sekce 167. Srov. též M. SKŘIVÁNEK, *Nedošínský háj u Litomyšle, Příspěvek k dějinám krajiny*, SOkA Svitavy, Sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R–239, § 4, s. 18n.
28) H. JIREČEK, *Rozpomínky z mládí*, in: Volné rozpravy č. 6, Vysoké Mýto 1909 (dále jen *Rozpomínky z mládí*), s. 24; TÝŽ, *Paměti města i kraje vysokomýtského*, arch 7, 1892, s. 54n.
29) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, sign. KR–354, fol. 37a; na tomto místě též poznámka Vojtěcha Novotného z roku 1945: *„Nic nenapsal vůbec o Růžovém paloučku a o Rusech na něm, co já hledám"*. Z širšího hlediska o pobytu ruských vojsk srov. M. ŠVÁBENSKÝ, *Ruská vojska na Moravě v r. 1798–1800*, in: Časopis Matice moravské 69, 1950, s. 222–242; V. A. FRANCEV, *Rusové v Čechách za válek napoleonských*, in: Časopis Muzea Království českého 72, 1898 s. 50n, 60, kde zmiňuje literaturu o RP, v níž se hovoří o pobytu Rusů.
30) H. JIREČEK, *O některých starožitnostech v Chrudimsku*, in: Památky archaeologické a místopisné 3, 1859 (dále jen *O některých starožitnostech v Chrudimsku*), s. 368.
31) H. JIREČEK, *Rozpomínky z mládí* (viz pozn. 28), s. 24.
32) Státní oblastní archiv Zámrsk, sbírka matrik, matrika zemřelých farnosti Morašice, inv. č. 1352, inv. č. 1353, matrika zemřelých farnosti Cerekvice, inv. č. 1207. P. Josef Malý se domníval, že v jihozápadním rohu RP mohou být základy kláštera, a navíc byl přesvědčen, že v severozápadním rohu je hrob 6–8 umučených řeholníků z kartuziánského kláštera v Tržku. Velmi se na mne zlobil, že jsem tuto skutečnost neuvedl ve své práci o RP (viz pozn. 2). Rovněž tak se pokoušel vyzvědět v „nadpřirozeném světě", jak to s RP bylo. V srpnu 1944 (jinde zřejmě uvádí, že to bylo 1943) se – pokud se dobře na jeho vyprávění pamatuji – vydal zčásti na kole, zčásti vlakem do Pastvin za stigmatizovanou, na lůžko upoutanou Annou Tomanovou, která *„na dotaz, čím je* [palouček] *památný, zvolala: ‚Matičko zlatá, to spáchal český národ!' Viděla vraždění a ničení"* (RM Litomyšl, fond Josef Malý, karton č. 2 prozatímního uložení; dopis J. Malého autorovi z 19. března 1991; mikrofilm Malého rukopisu o Anně Tomanové a RP v majetku autora). P. Josef Malý byl dobrotivý muž vzácně čistého charakteru a „kráčející encyklopedie" Litomyšlska. Pro komunistické mocipány představoval kněze, s nímž si nevěděli rady. Bohužel jeho dedukce obsahují mnohé nezdůvodněné kroky.
33) A. JIRÁSEK, *Z mých pamětí*, Praha 1980, s. 325n.
34) Jiráskův fejeton *Růžový palouček* je přetištěn in: J. JANÁČKOVÁ, *Alois Jirásek*, Praha 1987 (dále jen *Alois Jirásek*), s. 513–515.
35) Roku 1903 se o RP píše, že *„snad není v Čechách valně znám"*, J. J. PÍCHA, *Růžový palouček a jeho okolí* (viz pozn. 11), s. 236.
36) A. JIRÁSEK, *Staré pověsti české*, Praha 1961, s. 269–272.
37) To, že se Jirásek Hájkem inspiroval, je zřejmé každému, kdo si přečte Jiráskovy *Staré pověsti české* a Hájkovu *Kroniku*; jinak viz J. JANÁČKOVÁ, *Alois Jirásek* (viz pozn. 34), s. 237–243.
38) Např. *Přehled československých dějin I*, Praha 1958, s. 582.
39) Srov. bibliografický údaj v PÁTOVĚ práci *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 25. Podařilo se mi sehnat pouze vydání citované v pozn. 14 , článek *Der Rosenanger* je na s. 11n uvedeného vydání.
40) *Čítanka pro nižší třídy středních škol*, sestavil V. PETRŮ, Praha 1886, I. L. Kobr, s. 155n.
41) *Čítanka pro české školy měšťanské, díl III*, Praha a Vídeň s. d., s. 72–76, o RP je na s. 75n.
42) Jbš. STRÝČEK, *O Růžovém paloučku*, in: Růžový palouček 1, seš. 1, Praha 1921, s. 1–3, cit. místo na s. 2n.
43) F. M. ZEBIŠ, *Červený čili růžový palouček*, in: Jitřenka 2, 1883, s. 181–182; J. TYKAČ,

České povídky, Národní povídky a skutečné příběhy z Litomyšle, Ústí n. Orlicí, České Třebové a okolí, díl II., Praha 1882, s. 14–18.

44) K. HOVORKA, *Z pověstí a zkazek na Litomyšlsku*, in: Jitřenka 16, 1897, č. 10, s. 39–40; Hovorka o tématu pojednal i jinde, srov. K. H., *Z Litomyšlska, Z potulek po českém kraji*, in: Osvěta lidu, Pokrokové noviny pro český východ a severovýchod 12, č. 33, Pardubice 21. března 1907, s. 1.
45) S. ŘEHÁK-KAMENICKÝ, *Růže v bájích a pověstech*, in: Jitřenka 9, 1890, s. 27–33, zejména s. 33.
46) E. G. VALEČKA, *Obrazy z dějin ruských*, Praha 1903, s. 439; zmiňuje však i další návštěvu Rusů na RP, a to v roce 1813.
47) *„Nuž s Bohem buď, ty máti všech,' – se třesa bolně šepce ret –, pro víru opouští tě Čech, – dnes tebe líbá naposled"*, V. SOKOLOVÁ, *Růžový palouček*, in: Štěpnice, Časopis pro mládež československou, příloha časopisu Škola a život 26, 1880, č. 3, s. 33n.
48) F. K., *Paloučku růžový!*, in: Růžový palouček 1, seš. 1, Praha 1921, s. 3.
49) Cituji dle vydání v brožurce *Růžový palouček*, Litomyšl 1892 (dále jen *Růžový palouček – 1892*), s. 10–12.
50) Cituji dle vydání v brožurce *Růžový palouček – 1892* (viz pozn. 49), s. 12–19. Janata v závěru cituje píseň vyhnanců z kancionálu vydaného v Lipsku 1737; srov. R. MEDEK -BUČINSKÝ, *Záhady Růžového paloučku* (viz pozn. 4), s. 135.
51) Srov. vydání v PÁTOVĚ brožurce *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 22n.
52) K. BABÁNEK, *České melodie, sbírka básní*, Praha, nakl. Alois Hynek (1908–1909), báseň *Růžový palouček* je na s. 36.
53) Báseň otištěna v Národních listech 1921, viz i brožurku *Růžový palouček*, uspořádal V. MATĚJKA, Újezdec s. d. [1991], s. 12.
54) J. SEIFERT, *Přilba hlíny*, Práce 1945, s. 86–88.
55) Kámen je dodnes dobře patrný.
56) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika Újezdce, sign. KR–519, fol. 99–100a; o rozehnání shromáždění četnictvem hovořil Bedřich Dudycha v roce 1934, viz kronika města Litomyšle, sign. KR–23, s. 166; F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr. Důvěryhodný záznam o zákroku četnictva jsem však nenašel. SOkA Svitavy, fond Okresní úřad Litomyšl (dále jen OÚ Litomyšl), pres. 209/1892, karton č. 9/35. Zřejmě k táboru v roce 1892 se vztahuje zpráva *Růžový palouček* zveřejněná v Českém bratru, Orgánu svobodomyslných a neodvislých evangelíků českých 7, 1892, č. 8 z 1. srpna 1892, s. 130; počet účastníků je odhadován na 10 000.
57) OÚ Litomyšl, pres. 355/1902, karton č. 14/73; pres. 356/1902, karton č. 14/73; pres. 358/1902, karton č. 14/74; pres. 359/1902, karton č. 14/74; pres. 360/1902, karton č. 14/74; pres. 362/1902, karton č. 14/75; pres. 363/1902, karton č. 14/75; pres. 366/1902, karton č. 14/76; pres. 367/1902, karton č. 14/76; pres. 368/1902, karton č. 14/76; pres. 369/1902, karton č. 14/76; pres. 370/1902, karton č. 14/76; pres. 371/1902, karton č. 14/76; relace a další podstatný materiál je v pres. 374/1902, karton č. 14/78; viz i pres. 379/1902, karton č. 14/81. V neúředních odhadech se hovoří o tom, že se tábora v roce 1902 zúčastnilo asi 6000 lidí – srov. J. J. PÍCHA, *Růžový palouček a jeho okolí* (viz pozn. 11), s. 235.
58) OÚ Litomyšl, pres. 206/1904, karton č. 16/34.
59) OÚ Litomyšl karton č. 247/44, karton č. 243/57.
60) OÚ Litomyšl, karton č. 243/57.
61) OÚ Litomyšl, karton č. 243/61, organizátorem byl Václav Čermák.
62) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr. V katastru spolků vedeném u Okresního úřadu v Litomyšli jsem záznam o ustavení výboru nenalezl, srov. OÚ Litomyšl, kniha č. 10A. SOkA Svitavy, fond Spolek pro získání Růžového paloučku u Oujezdce veřejnosti (dále jen SZRP), zápisy ze schůzí (dále jen schůze s uvedením data), úvodní zápis.

63) SZRP, schůze 8. listopadu 1903; ze spolků v Morašicích se kolektivními členy staly Hospodářsko-čtenářská beseda v Morašicích a Hasičsko-tělocvičná jednota „Sokol" v Morašicích; viz též správní agendu SZRP, která je v zásadě ročníkově uspořádaná.
64) SZRP, korespondence 1906, 18. června.
65) SZRP, schůze 21. července 1907.
66) SZRP, schůze 24. dubna 1904; korespondence 1904, 8. dubna; 1903, 27. prosince.
67) M. SKŘIVÁNEK, *Antonín Tomíček – historik Litomyšlska a Humpolecka*, SOkA Svitavy, Sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R–353, s. 31; SZRP, schůze 10. března 1906.
68) SZRP, schůze 17. února 1905.
69) SZRP, schůze 17. února 1905; schůze 10. března 1906.
70) SZRP, schůze 17. února 1905.
71) SZRP, schůze 22. dubna 1906.
72) SZRP, schůze 14. října 1906.
73) SZRP, schůze 27. června 1906.
74) SZRP, schůze 5. srpna 1906; schůze 14. října 1906, kde citované místo. V roce 1921 žádali nájemci pole u RP za odstoupení od nájmu 10 měr 6300 Kč, schůze 22. dubna 1921; srov. nájemní smlouvu z 1. října 1907 v SZRP.
75) *Památník českým bratřím na Růžovém paloučku u Újezdce na Litomyšlsku*, Litomyšl s. d. (dále jen *Památník českým bratřím*), s. 7. Uložen je v SZRP.
76) SZRP, schůze 26. prosince 1920; *Památník českým bratřím* (viz pozn. 75), s. 7–9.
77) SZRP, schůze 16. ledna 1921; schůze 26. ledna 1921; schůze 15. června 1922.
78) SZRP, schůze 26. ledna 1921.
79) SZRP, korespondence 1921, F. Malinský (?) Dudychovi 16. dubna 1921; schůze 22. dubna 1921.
80) SZRP, korespondence 1921, 9. dubna.
81) SZRP, schůze 22. dubna 1921; schůze 15. června 1922. Původně byl zřejmě záměr, aby při kladení základního kamene promluvil František Udržal, srov. OÚ Litomyšl, pres. 375/1921, karton č. 29/92. Nejsem si jist, zda nemá být správně Ferdinand Písecký, viz *Ottův slovník naučný nové doby*, sv. IV/2, s. 1080.
82) SZRP, schůze 26. ledna 1921; *Památník českým bratřím* (viz pozn. 75), s. 7.
83) SZRP, schůze 11. března 1921, srov. korespondence 1921, 17. května.
84) SZRP, schůze 22. dubna 1921.
85) SZRP, schůze 15. června 1922; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–20, s. 106. O slavnosti byla též vyrozuměna kancelář prezidenta republiky, SZRP, korespondence 1921, 17. května a 17. června; viz též *Památník českým bratřím* (viz pozn. 75), s. 7n; srov. i leták s programem in SZRP *Pozvání k slavnosti odhalení památníku*. Četná obrazová dokumentace je v Českém světě 17, 1920–21, č. 45, zde počet návštěvníků emigrantů udán na 116.

    Připomeňme ještě, že ve svém hlášení o připravované slavnosti odhalení Památníku poznamenal okresní hejtman, že se na RP podle tradice loučil *„Komenský se svou družinou před odchodem z vlasti do vyhnanství"*, OÚ Litomyšl, pres. 375/1921, karton č. 29/92.

    Podrobnou zprávu o průběhu slavnosti viz in: Národní listy 61, č. 167, večerní vydání, Praha 20. června 1921, s. 1; počet návštěvníků odhadován na něco přes 30 000, pokračování v č. 168 z 21. června 1921, s. 2, kde též o odhalení Komenského pomníku v Litomyšli.

    Na slavnost odhalení Památníku, kterou zažil ještě jako malý chlapec, vzpomínal i slavný astronom Zdeněk Kopal, a to způsobem, který celkem nezpochybňuje fakt loučení českých bratří a nevylučuje účast Komenského, srov. Z. KOPAL, *Of Stars and Men* (viz pozn. 1), s. 44n; TÝŽ, *O hvězdách a lidech* (viz pozn. 1), s. 47n. Dopouští

se zde však drobné nepřesnosti, když tvrdí, že na slavnosti byl Komenského potomek George Viktor Figulus. Ten ovšem do Litomyšle a následně na RP zajel až 3. července 1921 (SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–20, s. 107). Sám jsem tento omyl převzal do své práce *Litomyšlské dny Zdeňka Kopala*, in: Litomyšl, Duchovní tvář českého města, Litomyšl 1994, s. 191. Zdeněk Kopal znovu na tuto slavnost vzpomínal krátce před svou smrtí v dopise adresovaném ing. Milanu Janeckému – dobře si pamatoval, že mu rodiče tehdy poprvé koupili kornoutek vanilkové zmrzliny (SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 187/17).

86) SZRP, schůze 15. června 1922.
87) OÚ Litomyšl, pres. 502/1926, karton č. 31/17.
88) OÚ Litomyšl, karton č. 549/18.
89) SZRP, schůze 1. listopadu 1923.
90) SZRP, schůze 20. října 1928.
91) SZRP, schůze 28. prosince 1928 (sic!); schůze 26. února 1928.
92) SZRP, schůze 28. prosince 1928 (sic!).
93) SZRP, schůze 1. listopadu 1923.
94) SZRP, schůze 29. března 1925; schůze 12. června 1925.
95) SZRP, schůze 25. dubna 1926.
96) SZRP, schůze 25. dubna 1926.
97) SZRP, schůze 25. dubna 1926.
98) SZRP, schůze 7. dubna 1929.
99) SZRP, schůze 29. března 1930.
100) SZRP, schůze 25. dubna 1926; schůze 30. ledna 1926.
101) SZRP, schůze 26. února 1928.
102) SZRP, schůze 17. května 1931; schůze 10. prosince 1933; viz i schůze 25. března 1934; schůze 29. června 1935; schůze 29. května 1937.
103) SZRP, schůze 17. května 1931.
104) SZRP, schůze 14. června 1930.
105) SZRP, schůze 11. dubna 1931.
106) SZRP, schůze 4. prosince 1931.
107) SZRP, schůze 10. prosince 1933.
108) SZRP, schůze 25. března 1934.
109) SZRP, schůze 13. května 1928; schůze 20. října 1928.
110) SZRP, schůze 29. března 1930.
111) SZRP, schůze 2. května 1936; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–23, s. 278; Litomyšl, Věstník Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze, Ročenka IV, 1936, č. 1, s. [4].
112) SZRP, schůze 29. června 1945. O cestě oberlandráta viz OÚ Litomyšl, pres. 298/1941, karton č. 51/47, kde však pouze časový rozvrh cesty a hlavní organizační záležitosti.
113) SZRP, schůze 29. června 1945. V OÚ Litomyšl jsem výnos nenalezl.
114) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–29, s. 235n.
115) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.
116) Viz Přílohu a F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SOkA Svitavy, inventář fondu JZD Růžový palouček Morašice.
117) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.
118) SZRP, schůze 21. července 1907.
119) SZRP, schůze 10. listopadu 1907.
120) SZRP, schůze 1. března 1908.
121) SZRP, korespondence 1907.
122) SZRP, korespondence 1908, zejména dopis z 11. ledna 1908.

123) SZRP, korespondence 1908.
124) T. [V. TILLE], *Indiánský vkus, I, Růžový palouček*, in: Styl 1, vyd. „Manes", Praha 1908, s. 147–149.
125) SZRP, schůze 26. dubna 1908, viz též protokol z 25. března 1908.
126) SZRP, schůze 27. června 1909.
127) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SZRP, schůze 21. listopadu 1909.
128) SZRP, schůze 18. prosince 1910.
129) SZRP, korespondence, podepsáni B. Vl. Dudycha, Josef Pantůček, Václav Sedláček. Srov. též *Pomník na Růžovém paloučku*, in: Osvěta lidu, pokrokové noviny pro český východ a severovýchod 18, č. 7, Pardubice 19. ledna 1913, s. 11.
130) SZRP, schůze 16. ledna 1921.
131) SZRP, schůze 26. prosince 1920.
132) SZRP, schůze 26. ledna 1921.
133) SZRP, schůze 11. března 1921.
134) SZRP, schůze 11. března 1921.
135) SZRP, schůze 15. června 1922.
136) SZRP, schůze 23. března 1923; *Památník českým bratřím* (viz pozn. 75), s. 8.
137) SZRP, schůze 8. května 1923 (zde u Vaňka zřejmě omylem křestní jméno Karel).
138) SZRP, schůze 19. srpna 1923; říjen 1923; schůze 1. listopadu 1923; korespondence 1923.
139) SZRP, schůze 2. února 1924.
140) SZRP, schůze 30. ledna 1926.
141) SZRP, schůze 30. ledna 1926.
142) SZRP, schůze 25. dubna 1926 (v zápise mylně J. Oktavec).
143) SZRP, schůze 26. února 1928; schůze 7. dubna 1929; schůze 29. března 1930; schůze 11. dubna 1931.
144) SZRP, schůze 13. května 1928; schůze 7. dubna 1929; schůze 29. března 1930; schůze 22. dubna 1933.
145) SZRP, schůze 22. dubna 1933; schůze 30. září 1933.
146) SZRP, schůze 29. června 1945.
147) J. J. PÍCHA, *Růžový palouček a jeho okolí* (viz pozn. 11), s. 235–238; TÝŽ, *Průvodce po Žďárských horách, část II*, Nové Město na Moravě 1907, nakl. F. Šašek, s. 45n; T. KOPECKÝ, *Průvodce po Litomyšli a okolí*, Litomyšl [1905], nákl. J. R. Veselíka, s. 62n; F. FIALA, *Průvodce Toulovcovými skalami a okolím, Novohradsko-Prosečsko*, Litomyšl 1910, nákl. Kroužku přátel Novohradsko-Prosečska, s. 78; J. KAFKA, *Železné a Žďárské hory, Východočeská nížina*, Praha 1908, Ed. Grégr a syn, s. 134, 140; J. RŮŽIČKA, *Litomyšl*, Praha 1978, Olympia, s. 72n, kam se však vloudila kriticky neprověřená věta o znalosti paloučku v emigrantských kruzích již počátkem 18. století. Článek B. V. DUDYCHY *Růžový palouček na Litomyšlsku* otištěný ve Výstavním zpravodaji Krajinské výstavy východních Čech v Litomyšli 1, 1929, č. 7, s. 67–69, byl také v zásadě určen turistům, je ale plný výmyslů. Mezi propagaci můžeme zařadit i obrázek Památníku s krátkým textem v knize Š. BARTOŠ – Z. LUKEŠ – P. PANOCH, *Kaleidoskop tvarů, Století moderní architektury v Pardubickém kraji*, Helios – Jiří Razskazov 2006, s. 65.
148) T. NOVÁKOVÁ, *V údolí Desinky*, in: Čechy, díl XIII, Východní Čechy, Praha 1905, s. 109n; TÁŽ, *Potulky po Čechách východních*, Praha s. d., s. 46. Partie o RP opírající se o práce A. Tomíčka též in: J. KAREL, *Kolébkou Loučné – Domovědný nástin okresu litomyšlského (s přilehlým okolím)*, Litomyšl 1929, s. 35–37.
149) *Růžový palouček – 1892* (viz pozn. 49), s. 3–8.
150) V. PETRÁŇ, *Slavná redakce!*, in: Evangelické hlasy, List pro duchovní a mravní obrození 5, č. 11–12, listopad–prosinec 1917, Vsetín na Moravě, s. 3.
151) *„Růžový palouček" u Litomyšle*, in: Osvěta lidu 13, č. 7, Pardubice 1908, s. 1–3.

152) F. PÁTA, *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 29; leták je v SZRP.
153) Cituji ze strojopisného průklepu Jiráskovy řeči uloženého v SZRP; Jiráskův projev je otištěn v Národních listech 61, č. 167, večerní vydání, Praha 20. června 1921, s. 1 – v nepodstatných věcech se od textu in SZRP odchyluje.
154) SZRP, korespondence 1921.
155) Přesnou citaci viz v pozn. 75.
156) *Památník českým bratřím* (viz pozn. 75), s. 3, 6.
157) *Památník českým bratřím* (viz pozn. 75), s. 4–6, cit. místo na s. 6.
158) In SZRP.
159) SZRP, schůze 10. července 1938, kde podrobný zápis obsahu přednášky.
160) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika ing. Jaroslava Beyra z Tržku, sign. KR–346, fol. 61b–62.
161) SZRP, schůze 29. června 1945; Dudychův medailonek je v kronice města Litomyšle, Mezifondový soubor kronik, sign. KR–22, s. 181, uložené v SOkA Svitavy.
162) Je v SZRP; tisk Josef Dostál, Litomyšl.
163) Drtinův projev vyšel tiskem pod názvem *Projev dr. Prokopa Drtiny na Růžovém paloučku u Litomyšle dne 6. července 1945*, tiskem Augusty v Litomyšli a nákladem ONV Litomyšl.
164) P. DRTINA, *Československo – můj osud, Kniha života českého demokrata 20. století I/1*, Praha 1991, s. 147n.
165) B. PERNICA, *Dvě historické vzpomínky*, in: Svobodné noviny 2, č. 122 z 26. května 1946, s. 5.
166) H. JIREČEK, *O některých starožitnostech v Chrudimsku* (viz pozn. 30), s. 366–369.
167) F. PÁTA, *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 27, autora neuvádí.
168) F. PÁTA, *Růžový palouček u Litomyšle, Historie a pověsti*, Litomyšl 1908, s. 14n.
169) F. PÁTA, *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 6, viz i s. 17n.
170) *Tamtéž*, s. 9.
171) *Tamtéž*, s. 9.
172) Hlošinův výklad symboliky, jemuž snad v tomto směru můžeme věřit, tvrdí, že srdce označuje lásku, kříž víru a meč naději, tyto ctnosti jsou také symbolizovány třemi růžemi; V. O. HLOŠINA, *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku* (viz pozn. 21), s. 40n. Podle D. Fontany růže symbolizuje P. Marii nebo krev prolitou Ježíšem na kříži. *„Tři růže jsou mocným zednářským symbolem, který znamená světlo, lásku a život“*, viz D. FONTANA, *Tajemný jazyk symbolů, Názorný klíč k symbolům a jejich významům*, Praha – Litomyšl 1994, s. 104.
173) Přesnou citaci viz v pozn. 21. V. O. Hlošinu považoval F. M. Bartoš za katolického historika V. Olivu; srov. F. M. BARTOŠ, *Kolem Růžového paloučku, I, Nová legenda*, in: Kostnické jiskry 5(8), č. 43, Praha 25. října 1925, s. 270. Václav Oliva (1870–1943) pocházel z chudé rodiny, upřímně přijal katolicismus a po dlouhé době se stal farářem v Radhošti, odkud byl za náboženských bouří ve 20. letech 20. století vyhozen. Tento skalní katolík a odpůrce „sektářů“ si nakonec zakázal církevní pohřeb. Viz M. MACHOVCOVÁ – M. MACHOVEC, *Utopie blouznivců a sektářů*, Praha 1960, s. 261, pozn. 50.
174) V. O. HLOŠINA, *O „kartouzi“ tržecké* (viz pozn. 21), s. 5–8, cit. místo s. 8.
175) V. O. HLOŠINA, *O Růžovém paloučku na Litomyšlsku* (viz pozn. 21), s. 4.
176) *Tamtéž*, s. 19n, viz i s. 24.
177) *Tamtéž*, s. 32.
178) Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí* (viz pozn. 19).
179) M. SKŘIVÁNEK, *Antonín Tomíček (1866–1935), Úvaha o regionálním dějepisectví*, in: Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1987–1988, s. 23–36; viz i mou práci cit. v pozn. 67. Tomíčkova pozůstalost uložená v SOkA Svitavy se po dokončení a publikování

uvedených studií dosti podstatně rozrostla, v zásadě však nebylo zapotřebí Tomíčkův obraz měnit.

180) A. TOMÍČEK, *Růžový palouček a jeho význam*, Litomyšl 1904, s. 1–6.

181) A. TOMÍČEK, *Dva příspěvky ku genealogii našich pověstí místních*, in: Osvěta 47, 1917, s. 675–683 (dále jen *Dva příspěvky*).

182) H. JIREČEK, *O některých starožitnostech v Chrudimsku* (viz pozn. 30), s. 369. Naproti tomu T. NOVÁKOVÁ, *V údolí Desinky* (viz pozn. 148), s. 109, udává výměru paloučku jen asi na 20 m^2.

183) A. TOMÍČEK, *Dva příspěvky* (viz pozn. 181), s. 676.

184) *Tamtéž*, s. 676.

185) Srov. i svědectví Václava Dostála, že RP byl neustále uoráván, otištěné u F. PÁTY, *O Růžovém paloučku* (viz pozn. 3), s. 13.

186) A. TOMÍČEK, *Dva příspěvky* (viz pozn. 181), s. 680n.

187) A. SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*, Rozpravy České akademie věd a umění, Praha 1923 (dále jen *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*), s. 20–23. O přemyslovském políčku srov. též V. DAVÍDEK, *Technik a staré míry délkové a plošné*, in: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 9, Praha 1964, s. 274, kde výměru paloučku přijímá ze Sedláčka a pokládá ji za římské čtvereční klima.

188) O něco později Tomíček tvrdil, že výměra lánu, resp. polí, v nichž palouček leží, je 256 provazců, tedy 67 584 vídeňských sáhů^2; viz A. TOMÍČEK, *Jak rozuměti starým měrám polním?*, in: Časopis pro dějiny venkova 8, 1921, s. 44.

189) I letmá kontrola ukazuje, že Tomíčkova citace je nepřesná a má ráz zkráceného výpisku s výraznými zkomoleninami textu, srov. A. TOMÍČEK, *Dva příspěvky* (viz pozn. 181), s. 677n; J. B. NOVÁK, *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)*, Praha 1903, s. 203, č. 264. Hlavní Tomíčkův vývod, že existovala *„iugera strychonum"* a že lán měl 42 jiter, však zřejmě zůstává zachován. Srov. dle Novákovy edice: *„De aliis vero triginta novem laneis, ex quibus duo lanei inter quadraginta duos subsides dividi debent per duo iugera pro quolibet ..."*. A. Sedláček upozornil, že text formuláře je porušen, a Tomíčkův závěr , *„že měl lán 42 jiter rovnajících se 60 jitrům strychovým čili osevním"*, označil za další zmatek, který se k věci přidružil; A. SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách* (viz pozn. 187), s. 163. Naproti tomu však v novější literatuře Hladík tvrdí, že v případě, kdy se jitro jako plošná míra shodovalo s jedním strychem násevku, pak se označení *„jitro strychův"* užívalo; viz Č. HLADÍK, *Metrologický přehled*, in: Archivní časopis 1953 (dále jen *Metrologický přehled*), s. 99 .

190) A. TOMÍČEK, *Dva příspěvky* (viz pozn. 181), s. 678n.

191) *Tamtéž*, s. 678n.

192) Agrární archiv, Časopis pro dějiny venkova 5, 1918, s. 198. Zprávu přičítá Lacinovi A. SEDLÁČEK, *O míře Červeného paloučku a Přemyslova políčka*, in: Agární archiv 6, 1919 (dále jen *O míře Červeného paloučku*), s. 28.

193) A. SEDLÁČEK, *O míře Červeného paloučku* (viz pozn. 192), s. 29.

194) *Tamtéž*, s. 30.

195) A. SEDLÁČEK, *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách* (viz pozn. 187), s. 20–23.

196) Č. HLADÍK, *Metrologický přehled* (viz pozn. 189), s. 96.

197) A. TOMÍČEK, *K Růžovému paloučku!*, in: Venkov (Praha) 16, Nedělní literární příloha k č. 89 ze 17. dubna 1921, s. 13.

198) A. TOMÍČEK, *Růžový čili Červený palouček u Litomyšle a české dějiny*, Litomyšl 1921 (dále jen *Růžový čili Červený palouček*).

199) A. TOMÍČEK, *Růžový čili Červený palouček* (viz pozn. 198), s. 6; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí* (viz pozn. 19), s. 19.

200) A. TOMÍČEK, *Růžový čili Červený palouček* (viz pozn. 198), s. 7n.

201) *Tamtéž*, s. 9.
202) *Tamtéž*, s. 10.
203) *Tamtéž*, s. 11.
204) *Tamtéž*, s. 11–13.
205) CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE I, ed. G. Friedrich, s. 411, č. 399, cit. místo zní: *„Ianek miles dedit predium suum, quod vocatur Naujezdci, et terram, quam emit a Prauota“*, s. 413.
206) A. TOMÍČEK, *Růžový čili Červený palouček* (viz pozn. 198), s 13.
207) *Tamtéž*, s 14n.
208) Z. NEJEDLÝ, *Litomyšl, Tisíc let života českého města 2*, Praha 1954, s. 177n. Kniha v 1. vydání vyšla již roku 1934.
209) V. NOVOTNÝ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), zejména s. 6, 10.
210) *Tamtéž*, s. 11–16.
211) *Tamtéž*, s. 16. Uvádí se, že v bitvě u Lipska činily ztráty Francouzů 73 000 padlých a raněných, vítězná koalice pohřešovala 54 000 mužů, viz např. P. ČORNEJ – P. BĚLINA, *Slavné bitvy naší historie*, Praha 1993, s. 177.
212) V. NOVOTNÝ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), s. 18n.
213) SZRP, schůze 17. dubna 1937; bohužel reakci tisku se mi zjistit nepodařilo.
214) SZRP, schůze 10. července 1938.
215) J. HRUBAN, *Profesor Vojtěch Novotný – archivář a historik*, SOkA Svitavy, Sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R–307, s. 7. Malý medailónek o Vojtěchu Novotném zveřejnil O. PAKOSTA, *Dvojí výročí středoškolského profesora, regionálního historika a archiváře Vojtěcha Novotného*, in: Lilie 21, č. 4 z 5. dubna 2011, s. 8.
216) SZRP, schůze 17. dubna 1937; schůze 25. května 1937.
217) F. M. BARTOŠ, *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku* (viz pozn. 5). Studie též vyšla bez poznámkového aparátu v Bartošově díle *Knihy a zápasy*, 1948. Zprávu o Bartošově článku podala pod názvem *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku* šifra E. Š. [Emanuel Škorpil] in: Stráž českého východu 5, č. 36 ze 4. září 1937, s. 1–2. Autor zmínil i starší názory na problematiku, ale nevyhnul se některým nepřesnostem.
218) F. M. BARTOŠ, *Kolem Růžového paloučku, I. Nová legenda, II. Bratři exulanti na Rusi*, in: Kostnické jiskry 5(8), č. 43, Praha 25. října 1923, s. 270–271, a č. 44, Praha 1. listopadu 1923, s. 275–276. V druhé části tohoto pojednání, které vyšlo s nebývalým počtem tiskových chyb, se píše o Šlerkovi a jeho druzích.
219) V. SCHULZ, *Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšlském v století XVIII.*, Praha 1915 (dále jen *Listář náboženského hnutí*).
220) F. M. BARTOŠ, *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku* (viz pozn. 5), s. 80.
221) *Tamtéž*, s. 81.
222) *Tamtéž*, s. 81.
223) *Tamtéž*, s. 83.
224) *Tamtéž*, s. 83, pozn. 27.
225) *Tamtéž*, s. 83.
226) Publikován v časopise Od Trstenické stezky 24, 1948–49, s. 130–143.
227) Diplomní práce byla zřejmě obhajována v první polovině roku 1989.
228) J. P. KUČERA, *Růžový palouček*, in: Reflex 6/03, s. 60–62; M. SKŘIVÁNEK, *Růžový palouček*, in: Dějiny a současnost 14, 1992, č. 6, s. 34–36; Z. MIKULECKÝ, *O Růžovém paloučku trochu jinak*, in: Lilie 3, č. 12 z 16. června 1993, s. 3, píše, že na RP stával klášter, který zcela zničili husité. Bibliografie nových, povětšině zcela drobných článků o RP je vedena v SOkA Svitavy.
229) Státní oblastní archiv Zámrsk – Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, fond Archiv města Brandýs nad Orlicí, kniha sign. D III/1, fol. 67; *Přehled československých dějin I*, Praha

1958, s. 415; *Přehled dějin Československa I/2*, Praha 1982, s. 191n; T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha 1882, s. CXXXn.

230) Za upozornění na tuto skutečnost vděčím členům Společnosti Aloise Jiráska. Viz internet http://www.ivo-turista.webzdarma.cz/ruzovy-paloucek/ P1620495.JPG.

231) J. BIDLO, *Jednota bratrská v prvním vyhnanství I*, Praha 1900, s. 12n, 28, 39, 66, 71; B. BENIŠ, *Památník Hospodářského společenstva pro soudní okres litomyšlský v Litomyšli 1648–1918, I*, Litomyšl 1922, s. 35–37; K. BOROVÝ, *Jednání a dopisy konzistoře katolické i utrakvistické, II. díl, Akta konzistoře katolické*, Praha 1869, s. 101, č. 646; F. HREJSA, *Sborové jednoty bratrské*, Praha 1935, s. 40; J. Th. MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder, III. Band*, Herrnhut 1931, s. 5, pozn. 11.

232) Někdejší Univerzitní knihovna Praha, rukopis sign. Rkp R VI E c 7, pag. 283–286, 307–313; J. Th. MÜLLER, *cit. dílo* (viz pozn. 231), s. 179; F. HREJSA, *Sborové jednoty bratrské, zvláštní otisk*, Praha 1939, s. 40.

233) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 1*, Praha 1882, s. 27; TÝŽ, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 2*, Praha 1883, s. 138.

234) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, farní kronika Horního Újezda, sign. KR–9, s. 47; Z. NEJEDLÝ, *Litomyšl, Tisíc let života českého města 1*, Praha 1954, s. 67; F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle 2*, Litomyšl 1845 (dále jen *Historie 2*), s. 148.

235) Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Žitenice, fond Rodinný archiv Lobkoviců roudnických, sign. L 3/10, fol. 212–213, 16. dubna 1627.

236) F. JELÍNEK, *Historie 2* (viz pozn. 234), s. 244n; F. M. BARTOŠ, *Tradice a legenda v dějinách Růžového paloučku* (viz pozn. 5), s. 81; A. TOMÍČEK, *K Růžovému paloučku!* (viz pozn. 197), s. 13n; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika Havla Liebleina, sign. KR–422, s. 647–653.

237) Srov. V. SCHULZ, *Listář náboženského hnutí* (viz pozn. 219), passim. Podrobněji jsem se problematikou zabýval ve své práci *K náboženským dějinám východočeského města v 15. až 18. století*, in: Česká města v 16.–18. století, Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991, s. 175–195.

238) SZRP, schůze 10. července 1938.

239) Viz pozn. 211; srov. např. V. ŠAUER, *Pravdivá slova dávného proroctví, Už před 300 lety prorok předpověděl, že se na Litomyšlsku sejde sedm panovníků*, in: Lilie 4, č. 6 z 16. března 1994, s. 1. Šauer se opíral o článek K. HOVORKY *Dva prameny*, in: Od Trstenické stezky 4, 1924–25, č. 3, s. 34n. V době schůzky sedmi středoevropských prezidentů mi telefonovalo několik zpravodajů, kteří se vyptávali na podrobnosti této pověsti.

240) Za pomoc při zpracování botanické charakteristiky vděčím Pavlu Novákovi, studentu botaniky na Ústavu botaniky a zoologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, a prom. biologovi Luboru Urbánkovi. Viz též internet http://botany.cz/cs/ruze-keltska-praha/; V. FALTYS, *Příspěvek ke květeně okolí Litomyšle*, in: Pomezí Čech a Moravy, sv. 2, 1998, s. 175–219, zde s. 178, 209.

241) J. VOLF, *Z osudů českého emigranta* (viz pozn. 5), s. 201.

242) Srov. např. *Uctívání křížů*, in: Kostnické jiskry 5, č. 21, Praha 24. května 1923, s. 133; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, školní kronika Pusté Kamenice, sign. KR–239, s. 128–138; R. MEDEK-BUČINSKÝ, *Záhady Růžového paloučku* (viz pozn. 4), s. 142.

243) F. X. ŠALDA, *Z období Zápisníku II*, Praha 1987, s. 197.

244) J. TOPOLSKI, *Metodologia historii*, Varšava 1973, s. 305n.

245) Východočeský republikán 4, č. 37 z 8. září 1922, s. 6n.

246) SZRP, korespondence 1923 – plakát; OÚ Litomyšl, karton č. 236/8; viz též pozn. 81.

247) SZRP, schůze 29. března 1925.

248) SZRP, schůze 12. června 1925.

249) SZRP, schůze 25. dubna 1926.
250) SZRP, schůze 30. ledna 1926, schůze 8. července 1926.
251) SZRP, schůze 25. dubna 1926.
252) SZRP, schůze 8. července 1926; dále SZRP, jednatelská zpráva za období 25. dubna 1926–31. prosince 1927; OÚ Litomyšl, karton č. 236/8.
253) SZRP, schůze 4. června 1927, schůze 30. června 1927, jednatelská zpráva za období 25. dubna 1926–31. prosince 1927.
254) SZRP, jednatelská zpráva cit. v pozn. 253.
255) SZRP, schůze 28. prosince 1928 (sic!), schůze 13. května 1928. Nejsem si jist, zda nemá být správně Josef Tvrdý.
256) SZRP, schůze 20. října 1928.
257) SZRP, schůze 7. dubna 1929, viz i schůze 20. října 1928.
258) SZRP, schůze 29. března 1930, schůze 14. června 1930
259) SZRP, schůze 11. dubna 1931; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–22, s. 175.
260) SZRP, schůze 14. června 1930, schůze 11. dubna 1931.
261) SZRP, schůze 11. dubna 1931, schůze 17. května 1931.
262) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–22, s. 216; OÚ Litomyšl, karton č. 241/28, kde uložen plakát.
263) SZRP, schůze 27. května 1932, schůze 22. dubna 1933; OÚ Litomyšl, karton č. 549/29, kde též plakát.
264) SZRP, schůze 22. dubna 1933, schůze 25. června 1933, schůze 30. září 1933; OÚ Litomyšl, karton č. 549/29, kde též plakát. SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–23, s. 99n.
265) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–23, s. 104.
266) OÚ Litomyšl, karton č. 242/63; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–23, s. 232, však zasazení lípy klade na 15. březen.
267) Na jiném místě se 50. výročí 1. výletu na RP klade do roku 1932, přednášel o tom Bernard Beniš, viz SZRP, schůze 17. května 1931.
268) SZRP, schůze 30. září 1933, schůze 10. prosince 1933, schůze 25. března 1934, schůze 20. června 1934; OÚ Litomyšl, karton č. 549/29, kde též plakát. SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–23, s. 165n.
269) SZRP, schůze 11. května 1935, schůze 29. června 1935; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika Litomyšle, sign. KR–23, s. 278.
270) SZRP, schůze 2. května 1936.
271) SZRP, schůze 29. května 1937.
272) SZRP, schůze 29. května 1937.
273) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–24, s. 11.
274) SZRP, schůze 17. dubna 1937.
275) SZRP, schůze 29. května 1937, schůze 26. června 1937, schůze 11. června 1938; SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–24, s. 262n.
276) SZRP, schůze 11. června 1938.
277) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–28, s. 306; E. ŠKORPIL, *Národní pouť na Růžovém paloučku*, in: Stráž českého východu 8, č. 11 z 11. července 1945, s. 1; dále viz letáček *Růžový palouček* in SZRP.
278) SZRP, schůze 2. června 1946, schůze 15. června 1946; Stráž českého východu 9, č. 20 ze 14. června 1946, s. 3.
279) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–29, s. 236. Oznámení viz in: Stráž českého východu 9, č. 23 ze 4. července 1946, s. 3.
280) SOkA Svitavy, kronika města Litomyšle, sign. KR–29, s. 277n; SOkA Svitavy, fond

Okresní národní výbor Litomyšl (dále jen ONV Litomyšl), karton č. 13/4, zpravodajské hlášení ze 14. července 1947.

281) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.

282) SOkA Svitavy, Mezifondový soubor kronik, kronika města Litomyšle, sign. KR–30, s. 62n; ONV Litomyšl, karton č. 239/2, zpráva církevního referátu z 9. července 1951.

283) ONV Litomyšl, karton č. 239/2, zpráva církevního referátu z 9. července 1951.

284) Nové Svitavsko 20, č. 19 z 15. května 1970, s. 3; č. 20 z 22. května 1970, s. 2.

285) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.

286) Písemnosti Spolku přátel Růžového paloučku (dále jen SPRP), které jsou dosud u funkcionářů spolku – za umožnění jejich studia děkuji především Mgr. Janě Kroulíkové –, jedná se o zápisy ze schůzí, které pravidelně obsahují zápis o průběhu slavnosti; schůze 19. června 1992 a zápis 4. července 1992.

287) SPRP, schůze 29. ledna 1993 a zápis 3. července 1993.

288) SPRP, zápis 10. července 1994; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4; F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.

289) SPRP, zápis 9. července 1995; F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

290) SPRP, zápis 7. července 1996; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4; F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.

291) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SPRP, zápis 6. července 1997; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4. Projev Zdeňka Mahlera se mi bohužel nepodařilo získat, důvěryhodná svědkyně mě informovala, že podrobil drtivé kritice můj článek o RP zveřejněný v Dějinách a současnosti (viz pozn. 228).

292) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SPRP, zápis 5. července 1998; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

293) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SPRP, zápis 4. července 1999; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

294) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SPRP, schůze 19. května 2000 a zápis 2. července 2000; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 131/18.

295) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SPRP, zápis 15. června 2001 a zápis 1. července 2001; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

296) F. KREJČÍ, *Růžový palouček* (viz pozn. 25), nestr.; SPRP, zápis 30. května 2002 a zápis 7. července 2002; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

297) SPRP, zápis 30. května 2003 a zápis 6. července 2003.

298) SPRP, schůze 14. listopadu 2003, zápis 28. května 2004 a zápis 4. července 2004; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

299) SPRP, schůze 11. března 2005, zápis 27. května 2005 a zápis 3. července 2005; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

300) SPRP, schůze 1. června 2006 a zápis 2. července 2006.

301) SPRP, schůze 29. března 2007 a zápis 1. července 2007; SOkA Svitavy, Sbírka dokumentace, Dok. karton č. 127/4.

302) SPRP, schůze 18. října 2007, zápis 30. května 2008 a zápis 6. července 2008.

303) SPRP, nedatovaný zápis a zápis 5. července 2009.

304) SPRP, zápis 28. května 2010 a zápis 4. července 2010.

The Růžový palouček Memorial Meadow

A Treatise on Transformations of Historical Consciousness

MILAN SKŘIVÁNEK / RÉSUMÉ

The writer Alois Jirásek brought Růžový palouček (Rose Meadow), a small site overgrown with wild roses (*Rosa gallica L.*), located eight kilometres west of Litomyšl, to the attention of the Czech public with his short article *Růžový palouček*, which was published in Pokrok magazine in 1876 and later became the basis for a story of the same name in his *Old Czech Legends*. The author relates the primary legends connected to the site, of which the most important describes Růžový palouček as the place where the Czech Brethren, members of a nonconformist religious community, bade farewell to their home country after the Battle of White Mountain, before they left for their enforced exile, and where red roses sprang up from their tears. Jirásek also mentioned other legends, i.e., that Russian army troops held their church services here in 1813 during their military expedition to battle with Napoleon, and another according to which anybody who violates the meadow will suffer a tragedy, and yet another that after a big battle seven kings will meet here to sheathe their swords and conclude eternal peace among themselves. After Jirásek's *Růžový palouček* was published, a great number of other contributions on the topic appeared and the meadow became a "cult site".

Historical sources basically say nothing about the meadow; the name itself perhaps appeared in an document by which Albrecht von Sternberg, the Bishop of Litomyšl, founded the Carthusian monastery named *Rubus Beatae Mariae*, which was located in the nearby municipality of Tržek. A provable reference to this small land was made as long ago as in the cadastre as established by Emperor Joseph II, dating back to the 1780s. However, the literary references to Růžový palouček emphasizing the stay of the Russian army and the tragedy that will befall those who will violate the meadow do not appear before 1830. Especially interesting among those references is a letter that the evangelical pastor Josef Kačer, who was active in the then Polnisch-Wartenberg, sent to the renowned scientist Jan Ev. Purkyně, mentioning the legend about the Czech Brethren bidding farewell in the meadow, as he heard it from old people in nearby Morašice.

From the second half of the 19th century, a number of gatherings were held in Růžový palouček by liberal organizations, of which probably the most important was a large mass meeting in 1902. In 1903, the *Society for Obtaining "Růžový palouček" Near Ujezdec for the General Public* was established and later managed

to purchase the land. They planned to build a monument dedicated to Master John Hus there, but this intention was frustrated by World War I. However, on June 19th, 1921, the Memorial to the Czech Brethren designed by Alois Metelák was unveiled in Růžový palouček. The memorial, made of copper brought to the country by Russian legions, was to symbolize a milestone in the history of the Czech state, i.e., the restoration of its independence. The unveiling of the memorial turned into a frequently visited *"national pilgrimage site"* where, among other speakers, the well-regarded Alois Jirásek gave a persuasive speech, stating that the events related to the meadow had really happened as he described them in his *Růžový palouček*. From 1921 until 1938, ceremonies were held in Růžový palouček on the day of Master John Hus every year, with prominent representatives of reformed churches and politicians giving speeches. During the German occupation, the existence of the memorial was endangered, but it managed to be preserved. In 1945, the ceremonies were renewed, but they were discontinued in 1951 because the memorial's symbolic meaning did not comply with the ideology of the *"people's democratic"* state. The Society ceased to exist, but was able to renew its activities after 1989, and since 1991 annual ceremonies have been held about July 6th in Růžový palouček, with leading politicians and church officials, especially from reformed churches, appearing in them. Speeches are typically given in the spirit of tolerance and ecumenism.

Towards the end of the 1920s, the meadow was adapted according to the design drawn up by the landscape architect Kulišan, and it has been well-maintained to this day thanks to the altruistic care of local enthusiasts.

The study pays attention to the manner of agitation and propaganda related to Růžový palouček, showing that basically the same "historical data" were interpreted in contradictory ways and adapted numerous times to suit the momentary needs of especially the liberal and anticlerical movement. The regional historiography, the analysis of which is given generous attention in the study, with rare exceptions resigned from its critical role and entered the services of propaganda. It is worth mentioning an attempt by a historian from Litomyšl, Antonín Tomíček, to consider Růžový palouček for a field measurement that could explain the legends about tragedies to befall violators of Růžový palouček. However, this interpretation contains a number of contradictions and unfounded speculations. The function of the meadow remains open, and the purpose seems rather unlikely. Otherwise, Tomíček's contributions to the history of Růžový palouček are full of ideas.

The paper sought proven historical data in the history of Litomyšl and its vicinity that could have formed the core of the legends related to Růžový palouček. Among the data, one fact particularly worthy of consideration is the mass departure of the Czech Brethren from this region after 1547, after the defeat of the Bohemian Estates Uprising. The legend of the seven monarchs who would conclude eternal peace here could perhaps be a reflection of the Congress of Vienna, an idea promoted by Vojtěch Novotný. It is interesting that the legend was revived during the meeting of seven Central European presidents in Litomyšl in 1994. The paper concludes that although historical data say basically nothing about Růžový palouček, over the course of time the place has become a justified symbol of emigrants of conscience, as was also mentioned by some older writings, e.g. by the historian František M. Bartoš.

Růžový palouček – Rosenanger

Besprechung über die Veränderungen des historischen Bewußtseins

MILAN SKŘIVÁNEK / RESÜMEE

Růžový palouček (Rosenanger), ein nicht allzu großer Ort 8 km westlich von Litomyšl (Leitomischl) entfernt, wo Wildrosen (*Rosa gallica L.*) wachsen, brachte in das Bewusstsein der breiten böhmischen Öffentlichkeit der führende Schriftsteller Alois Jirásek mit seinem Feuilleton *Růžový palouček*, das in der Zeitschrift Pokrok 1876 veröffentlicht und später zur Grundlage der gleichnamigen Abhandlung in seinen *Staré pověsti české* (*Böhmens alte Sagen*) wurde. Der Verfasser erzählt in diesem nicht umfangreichen literarischen Werk die wichtigsten Sagen, welche sich zu diesem Ort beziehen, wovon die wichtigste diejenige ist, wie sich auf dieser Stelle nach der Schlacht am Weißen Berge 1620 mit der Heimat die Böhmischen Brüder als Mitglieder der unkonformen Konfessionsgemeinschaft vor ihrem Weggang in die zwanghafte Emigration verabschiedeten und dass aus ihren Tränen die roten Rosen wuchsen. Jirásek erwähnte ferner weitere Sagen und zwar, dass hier 1813 russische Soldaten bei ihrem Zug in den Kampf mit dem Napoleon-Frankreich einen Gottesdienst hielten, und weiter, dass hier ein Unglück jeden trifft, der den Rosenanger schändet und dass nach einer großen Schlacht sich hier sieben Könige treffen, die untereinander den ewigen Frieden schließen. Nach der Veröffentlichung von Jirásek's *Růžový palouček* erschien eine Reihe von Beiträgen zu diesem Thema und der Anger wurde zu einer „Kultstätte".

Historische Quellen schweigen im Grunde genommen über diesen Anger, der Name selbst erscheint wohl in der Urkunde aus dem Jahre 1378, wo der Leitomischler Bischof Albert von Sternberg (manchmal Albrecht von Sternberg genannt) ein Karthäuserkloster mit dem Namen *Rubus beatae Mariae*, das in dem unweit gelegenen Tržek lag, gründete. Einen beweisbaren Beleg über dieses kleine Grundstück bringt erst der Josephinische Kataster aus den Achtzigerjahren des 18. Jahrhunderts. Literarische Erwähnungen über den Rosenanger, die jedoch den Aufenthalt von russischem Heer und Unglück bringen, welche den Störer des Angers verfolgen, erscheinen seit den Dreißigerjahren des 19. Jahrhunderts. Hier ist jedoch besonders interessant ein Brief, den 1836 der evangelische Pastor Josef Kačer, der in dem damaligen Polnisch-Wartenberg tätig war, dem führenden Wissenschaftler Jan Evangelista Purkyně schickte, wo er die Sage über den Abschied der Böhmischen Brüder erwähnt, welche er von alten Leuten in dem nahe gelegenen Morašice (Moraschitz) hörte.

Seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts fanden am Rosenanger mehrere Volksversammlungen statt, welche liberale Organisationen veranstalteten, wovon wohl die wichtigste die Volksversammlung im Jahre 1902 war. Im Jahre 1903 wurde der Verein *Spolek pro získání „Růžového paloučku" u Oujezdce veřejnosti* gegründet, dem es gelang das Grundstück abzukaufen. Er beabsichtigte darauf ein Denkmal an Magister Jan Hus zu errichten, aber dieses Vorhaben verhinderte der Erste Weltkrieg. Am 19. Juni 1921 wurde jedoch am Rosenanger das Denkmal *Památník českým bratřím* enthüllt, dessen Verfasser Alois Metelák ist. Das Denkmal wurde aus Kupfer angefertigt, das in die Republik russische Legionen brachten, und sollte einen Meilenstein in der Geschichte von Böhmen bilden, nämlich die Wiederherstellung der Selbständigkeit. Die Enthüllung des Denkmals wurde zu einer zahlreich besuchten *„nationalen Wallfahrt"*, wo unter anderen der damals sehr anerkannte Alois Jirásek eine Ansprache hielt, womit er sich selbst und seine Zuhörer überzeugte, dass es so war, wie er einst in seinem *Růžový palouček* schrieb. Nach diesem Datum wurden am Anger praktisch jedes Jahr bis zum Anfang der Okkupation Feierlichkeiten am Feiertag des Magisters Jan Hus veranstaltet, wobei führende Persönlichkeiten reformierter Konfessionen und des politischen Lebens eine Ansprache hielten. Während der deutschen Okkupation war die Existenz des Denkmals gefährdet, nichtsdestoweniger gelang es das Ehrenmal zu retten. Im Jahre 1945 wurden die Feierlichkeiten wieder ins Leben gerufen, jedoch nur bis 1951, denn das Denkmal entsprach mit seiner symbolischen Bedeutung nicht der Ideologie des *„volksdemokratischen"* Staates. Es ging auch der Verein ein, der seine Tätigkeit nach 1989 wieder aufnahm und seit 1991 finden am Růžový palouček alljährlich erneut um den 6. Juli herum Feiern statt, wo führende Politiker und Kirchenrepräsentanten, besonders von reformierten Glaubensgemeinden, eine Ansprache halten. Die Ansprachen werden im Grunde genommen im Geiste der Toleranz und Ökumenismus gehalten.

Am Ende der Zwanzigerjahre des 20. Jahrhunderts wurde der Anger nach dem Konzept des Gartenarchitekten J. A. Kulišan hergerichtet und dank uneigennütziger Sorgfalt von örtlichen Freiwilligen wird er bis heute gut gepflegt.

Die Studie befasst sich ferner mit der Form der Propagierung des Rosenangers, wobei sie zeigt, dass im Grunde genommen dieselben „historischen Tatsachen" nicht selten ganz widersprüchlich interpretiert und zu momentanen Bedürfnissen vor allem der liberalen und antiklerikalen Bewegung gebraucht wurden. Die regionale Historiographie, deren Analyse ziemlich viel Platz gewidmet wird, resignierte im Grunde genommen bis auf seltene Ausnahmen auf ihre kritische Rolle und begab sich in die Rolle der Propaganda. Erwähnenswert ist der Versuch des Leitomischler Historikers Antonín Tomíček den Rosenanger als musterhaftes Feldmaß zu betrachten, was die Sagen über Unglücke erklären würde, welche die Störer des Angers verfolgen. Diese Interpretierung von Tomíček enthält jedoch eine Reihe Widersprüche und unbelegter Mutmaßungen, sodass die Funktion des Rosenangers als musterhaftes Feldmaß offen bleibt, eher erscheint jedoch diese Berufung als unwahrscheinlich. Sonst sind jedoch Tomíček's Beiträge zu der Geschichte des Rosenangers voll von Fiktion.

Der Beitrag versucht in der Geschichte von Litomyšl und seiner Umgebung bewiesene historische Tatsachen zu finden, die den Kern der Sagen in Bezug Rosenanger bilden könnten. Davon steht zur Erwägung wohl vor allem die Tatsache, dass nach der Niederlage des Ständeaufstandes nach 1547 ein massenhafter Weggang von Böhmischen Brüdern aus dieser Gegend zu verzeichnen ist. Die Sage über die Zusammenkunft von Herrschern, die hier einen ewigen Frieden schließen, könnte wohl eine Widerspiegelung des Wiener Kongresses sein, was der Gedanke von Vojtěch Novotný ist. Interessant ist, dass die Sage während des Treffens von sieben mitteleuropäischen Präsidenten in Litomyšl im Jahre 1994 auflebte. Der Aufsatz kommt zur Schlussfolgerung, dass obwohl historische Daten praktisch nichts über den Rosenanger aussagen, wurde dieser Ort mit der Zeit ein berechtigtes Symbol der Gewissensemigranten, was übrigens bereits einige ältere Literatur erwähnte, z. B. aus der Feder von F. M. Bartoš.

Materiály

Jeho Milosti kameník

– anonymní okruh sochařských děl počátku 17. století[1]

VLADISLAVA ŘÍHOVÁ

Pokud bychom si představili informace z oblasti českých dějin umění jako náplň zásuvek badatelova psacího stolu, problematika moravského sochařství 17. století by zabírala pár řádků na pomuchlaném listu vzadu na dně nejspodnějšího šuplíku. V několika málo poznámkách bychom nepochybně našli jméno Augusta Prokopa, autora německy psaných dějin umění Moravy[2], Olgy Uhrové, která se při práci v regionálním muzeu věnovala průzkumu ivančického Pírkova domu[3], a Viktora Houdka[4] a Hany Myslivečkové[5] se studiemi o sepulkrálních památkách. Tyto tematicky úzce vymezené průzkumy se dají doplnit drobnými útržky informací o sochařích, kamenících či řezbářích a jejich zakázkách, které jsou roztroušeny ve svazcích moravské vlastivědy, nedokončeného soupisu uměleckých památek a ve starších pracích regionálních badatelů. Odborná obec teprve zhodnocuje dobový fenomén historizujících plastik, (často velmi těžkopádně) napodobujících pozdněgotická sochařská díla[6].

Problematice moravského sochařství v pohnuté době před třicetiletou válkou dosud nikdo nevěnoval ucelený pohled, což bylo pravděpodobně způsobeno absencí výtvarně nadstandardních výkonů. I přesto, nebo právě proto, se takto zaměřené výzkumné téma rozhodla podpořit Grantová agentura České republiky. Startovním polem průzkumu se stala disertační práce zaměřená na reliéfy užité k dekoraci pilířových arkád nádvoří zámku v Moravské Třebové[7]. Její zjištění byla prezentována ve dvou studiích. Celkové shrnutí představil příspěvek přednesený v rámci pracovního semináře *Moravskotřebovský zámek – renesance v evropském kontextu, Problematika nových objevů, rekonstrukce, prezentace*[8]. Seznámil odborné publikum se dvěma anonymními sochařskými osobnostmi, pracujícími na zakázce výzdoby moravskotřebovského manýristického předdvoří. Detailní informace o práci jednoho ze sochařů, označeného pracovně „Mistr věže", pak mohli slyšet účastníci konference *Sepulchralia et epigrafica* v roce 2009[9]. Studie, kterou čtenář právě drží v ruce, by měla být protiváhou posledně jmenovaného textu a měla by představit druhého z tvůrců – „Mistra arkád".

Většinu prací sledovaného sochaře bychom našli v jihomoravských lokalitách, vyvrcholení jeho tvorby však leží severněji – v galerii na arkádách zámku v Moravské Třebové. Začátky jeho umělecké kariéry jsou spojené s územím jižně a jihozápadně od Brna a představují je měšťanské a úřednické náhrobníky

v Židlochovicích a Rosicích a portály pro kupecké domy v Ivančicích. V roce 1608 sochař působil v Ivanovicích na Hané, kde ve spolupráci s dalšími kolegy tesal reliéfy pro arkády zámku rytíře Jana Bukůvky z Bukůvky. Soudobou objednávkou byla realizace drobného portálu na nádvoří zámku pánů z Náchoda v Horních Dunajovicích, která je zároveň první doloženou zakázkou pro nejvyšší šlechtické kruhy. Následoval specifický úkol při dekoraci kruchty novostavby luteránského kostela ve Vlasaticích pro Jeronýma Václava z Thurnu. Dvacetierbovní vývod reprezentoval zadavatele nejen znaky urozených příbuzných, ale také kvalitou zpracování. Thurnův jihomoravský soused Jan Diviš ze Žerotína zaměstnal sochaře výzdobou zámku v Náměšti nad Oslavou. Nesnadný úkol se týkal dekorování arkýře, který byl určen do nároží čtvrtého nadzemního podlaží budovy a musel být přizpůsoben pro pohled z velkého odstupu. Vrchol díla však mistra čekal až na nádvoří zámku v Moravské Třebové. Divišův bratranec Ladislav Velen ze Žerotína si sochaře pozval k výzdobě arkádových křídel manýristické rezidence. Zde byl zaměstnán už jako osvědčený mistr a pravděpodobně i „umělecký vedoucí“ větší dílny s několika pomocníky.

Jihomoravské začátky

Židlochovice – náhrobek Matyáše Matušky z Topolčan, kolem 1602

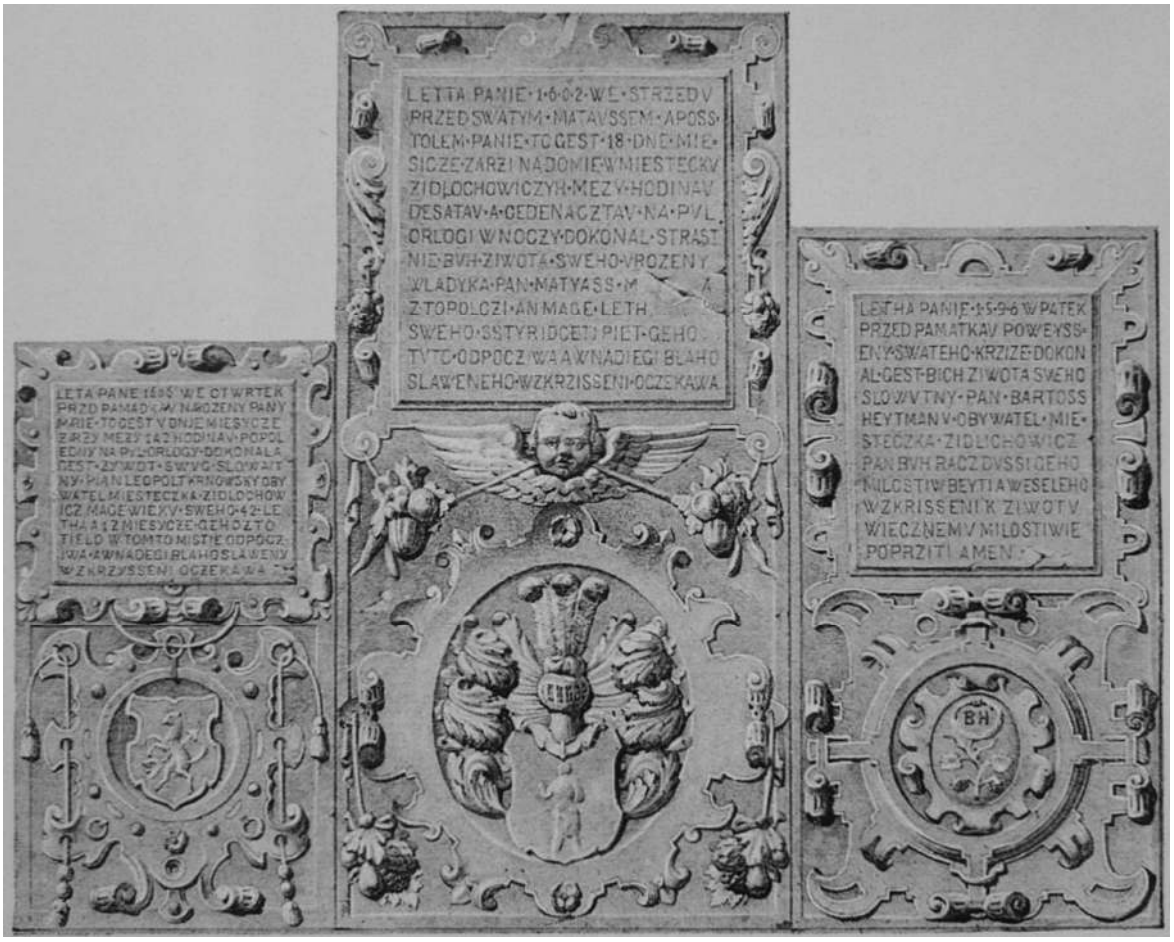

Obr. č. 1/ Židlochovice, náhrobek Matyáše Matušky z Topolčan (uprostřed), kolem 1602. Převzato z: A. FRANZ, *Kunstarchäologische Aufnahmen aus Mähren*, Brünn 1894.

Pískovcový náhrobek (viz obr. č. 1), v současnosti zasazený do niky ve zdi nového hřbitova, pochází ze zbořeného gotického farního kostela v Židlochovicích. Reliéf z jemnozrnného pískovce je poměrně poničený rozsáhlou korozí kamene, devastované jsou zvláště okraje náhrobníku. Rozsáhlé praskliny v horní polovině s nápisovou deskou ale odpovídají stavu, ve kterém byl kámen už na počátku 20. století[10]. Ani Augustin Kratochvíl kvůli nim nemohl přesně přečíst všechny detaily nápisu[11]: *„Ježto pomník v horní polovici byl rozražen na několik kusů a cementem i text poněkud znesnadněn (zvláště po slově MATYASS.MAT…), a poněvadž dle různých opisů na náhrobcích všudy se četlo MATVSSKA, doplňoval jsem porušený smysl též tímto slovem. Byv upozorněn ale, že dříve bylo úplně zřetelné slovo MATERNA (zlatinizované Matusska), což se potvrdilo vyškrábáním cementu, poopravil jsem nápis dle toho“.*

Náhrobek patřil židlochovickému úředníku Matyáši Matuškovi z Topolčan. Už při sestavování alba moravských renesančních památek zaujal bohatým kamenickým detailem[12]. Podle publikované kresby můžeme rekonstruovat, jak vypadal celkový rámec nepoškozeného textového zrcadla i tvar kartuše nesoucí erb zemřelého vladyky v podobě stojícího obrněného rytíře s mečem položeným na pravém rameni a s klenotem helmu opatřeným třemi péry.

Obdélná náhrobní deska byla původně ohraničena plochou lištou. V horní polovině vystupuje téměř čtvercové pole nesoucí tesaný nápis v subtilní kapitále[13], která je pro mistrovy náhrobníky typická. Textové zrcadlo je podloženo rollwerkovou kartuší s volutami v rozích. Zavíjený ornament na bocích nápisu přerušují voluty porostlé akantem, doplněné ovocnými závěsy na stužkách. Na spodní hraně kartuše je posazena andílčí hlavička s roztaženými křídly (viz obr. č. 2). Za krkem má provlečenou stuhu se dvěma většími

Obr. č. 2/ Židlochovice, náhrobek Matyáše Matušky z Topolčan, detail andílčí hlavičky (foto: autorka).

ovocnými festony. Spodní polovinu náhrobníku vyplňuje oválná rollwerková kartuš s erbem zemřelého. Erbovní štítek má charakteristický tvar, který mistr použil i v dalších zakázkách. Na horním okraji vybíhá do „uší“ a ve spodní třetině je odsazený. Ruce sledovaného sochaře jasně prozrazuje hlavně obličej andílka – trojúhelná kompozice účesu z vlnitých vlasů, malý nos a ústa nebo oči opatřené pod přimhouřenými víčky miskovitými prohlubněmi duhovek patří do zásobnice motivů, které mistr používal napříč celým svým dílem.

Rosice – náhrobek Jana mladšího Habartického, 1603

Obr. č. 3/ Rosice, náhrobek Jana mladšího Habartického, 1603.
Kresba J. M. Voláka z 80. let 18. století. Převzato z: MZA Brno, fond G 50, karton č. 3.

Jakousi převrácenou obdobu náhrobníku ze Židlochovic bychom dříve našli v kostele sv. Martina v Rosicích (viz obr. č. 3). Náhrobní kámen Jana mladšího Habartického byl kdysi umístěn ve zdi u oltáře sv. Kříže[14].

Údaje o zemřelém prezentoval nápis, který obíhal celé dílo dokola[15] a byl z vnitřní strany lemován pásem perlovce. Vlastní náhrobník tvořilo stojatě obdélné pole rozdělené na dvě poloviny – horní s heraldickým znamením (štít s kosým břevnem) a spodní s nápisovou deskou. Erb Habartických završený helmem s přikryvadly se dvěma křídly v klenotu byl umístěn do jemně vypracované kulaté rollwerkové kartuše. Její vrchol byl opatřen tesaným okem, ze kterého na obě strany vybíhaly stuhy s dekorativními závěsy. Centrálním motivem kompozic se skrumážemi zbraní se staly hrudní plát brnění, helm, vojenský buben a oválný štít. Každá kompozice byla podložena několika dalšími zbraněmi či jiným válečným vybavením (toulci, rukavicemi, trubkou, šavlí, šípy, zástavou nebo sekerkou).

V polovině výšky náhrobníku byla vkomponována andílčí hlavička s roztaženými křídly a pod ní bylo zasazeno textové pole na vystouplé čtvercové desce. Boční okraje desky byly zarámovány dvěma volutami porostlými akantem a spodní okraj zdobila malá andílčí hlavička.

Textové pole uvozoval menší polcený znak rodu z Prostiboř, doplněný latinským nápisem: *Non aliena putes homini quae obtingere possunt. Sors hodierna mihi, tunc erit illa tibi. Joachim a Prostiborž Joani fratri suo ab Habartitz uterino monumentum mæstus posuit* rozděleným do několika řádků a zakončeným datací *1603*. Na rozdíl od jiných náhrobních kamenů nebo epitafů, u kterých si vročením nemůžeme být jisti, protože známe jen datum úmrtí zemřelého, zde máme v posledním řádku datován i vznik „monumentu". Nechal jej ještě v roce úmrtí pořídit nevlastní bratr Jana mladšího Habartického Jáchym z Předboře, který se rozhodl na pomníku sám prezentovat svým znakem a latinskou sentencí.

Náhrobní kámen známe pouze z několika kreseb, které vytvořil v 80. letech 18. století rosický kooperátor Jan Michael Volák[16]. Celkový rozvrh kompozice tak sice dobře zapadá do sochařova díla, detaily ale na schematickém obrázku z rukou nadšeného amatéra nemůžeme posoudit. Přesto obraťme pozornost alespoň k nezvyklé „zbrojní" výzdobě náhrobku – její paralelu najdeme v dekoru portálu kupeckého domu v Ivančicích.

Ivančice – portál domu čp. 35, 1603

Dům čp. 35 na ivančickém náměstí přešel v roce 1600 z rukou kramáře Štěpána Filky do vlastnictví jeho kolegy Mikuláše (Nikoly) Kaligardiho. Nový majitel se o tři roky později rozhodl ozdobit vstup do domu asymetricky umístěným portálem (viz obr. č. 4). Tesanou dataci 1603 čteme v rollwerkové kartuši na klenáku spolu s plasticky vyvedenou merkou z písmen ISNK (viz obr. č. 5). Olga Uhrová značku rozděluje do dvou částí – iniciály NK připisuje majiteli domu a zkratku IS zhotoviteli portálu, kterým mohl být Ioannes Solus z kamenické huti v nedalekém novoveském lomu[17]. Uhrová tak vyvrátila starší názor Miroslavy Novákové-Skalické, která merku popsala jako kamenickou značku slezského kameníka Jiřího Springlguta, a ve výzdobě portálu viděla typické vlivy severské renesance[18].

Obr. č. 4/ Ivančice, portál domu čp. 35, 1603 (foto: autorka).

Obr. č. 5/ Ivančice, detail klenáku portálu domu čp. 35 s merkou, 1603 (foto: autorka).

Portál tvoří edikula s rozetami. Vchod do domu rámují z obou stran pilastry s korintskými hlavicemi, pokryté závěsy s hudebními nástroji a částmi zbroje. Nad římsou, profilovanou dvěma pásy perlovce, se uplatnil vlys s obdobnými vojenskými trofejemi, doplněný na okrajích lvími hlavami. Ve cviklech archivolty sochař použil okřídlené hlavy andělů s výraznými perutěmi a typickými účesy komponovanými ze zvlněných vlasů do tvaru trojúhelníku.

Jemnozrnný pískovec je virtuózně zpracován. Vyhlazené vystupující plochy kamenných reliéfů jsou na některých místech doplněny drobnými mělce tesanými grafickými rozvilinami, které se objevují ve sledovaném okruhu prací jako častý akcent hladkých ploch.

Ivančice – portál domu čp. 195

Majiteli jednoho z nejvýstavnějších domů na ivančickém náměstí byla patricijská rodina Froschauerů. Dům, v nejstarších pramenech nazývaný „panský, pod purkrechtem stojící“, vlastnil na začátku 17. století Martin Frušauer (Froschauer), který byl svého času i ivančickým purkmistrem[19]. Právě on ozdobil vstup do staršího mázhausu, datovaného na pilířku rokem 1583, novým portálem. Samotný portál není datovaný, takže je možné o době jeho vzniku polemizovat. V soupisu památek jej Bohumil Samek klade do stejné doby jako mázhaus[20], všichni předchozí autoři se ale přikláněli k názoru, že vznik portálu časově souvisí s prací na vstupu do domu čp. 35 a kladli jej na počátek 17. století. Olga Uhrová šla ještě dále a pokusila se o atribuci díla s tím, že *„zcela zapadá do okruhu prací novoveské huti“*[21].

Obr. č. 6/ Ivančice, detail lví hlavy na pilastru portálu domu čp. 195, kolem 1603 (foto: autorka).

Portál je po architektonické stránce obdobou předchozího. Archivoltu zdobí pletenec a na pilastrech, tentokrát s iónskými hlavicemi a vysokými postamenty, se uplatnily ovocné závěsy, které drží lví tlamy (obdobné se stejnou funkcí začínají závěsy zbroje portálu domu čp. 35, viz obr. č. 6). Cvikly opět vyplňují okřídlené hlavy andělů a nad římsou ve vlysu najdeme velmi ploché, spíše graficky naznačené než důsledně tesané vegetabilní rozviliny.

Realizace obou portálů mohou na první pohled vypadat mírně odlišně, rozdíly jsou však způsobeny hlavně užitým materiálem. Tvrdší a hůře opracovatelný kámen honosného vstupu Frušauerova domu sochař nemohl tesat do takových detailů, jaké realizoval v jemnozrnném pískovci u kamenické výzdoby předchozího portálu. Rozdíl můžeme sledovat například u vykreslení brku a praporu jednotlivých per okřídlených andílčích hlav. Na přizpůsobení se materiálu ukazuje i fakt, že mistr na portálu domu čp. 195 nepoužil jednu ze svých oblíbených fines – vymezení okraje předmětu po celé délce pravidelnou rytou čarou sledující hranu motivu, která se objevuje na helmách a nástrojích portálu domu čp. 35 nebo na žerotínském znaku v Moravské Třebové, a v tvrdém zrnitém materiálu by nešla rovnoměrně vytvořit. Reliéfy portálu Frušauerova domu jsou celkově poněkud vyšší než u okruhu sledovaných děl.

Brno – portál Nové radnice

Z mistrovy ruky známe ještě jeden nedatovaný portál (viz obr. č. 7). Původně zdobil vstup do budovy čp. 10 na dnešním náměstí Svobody. Tento dům byl ale na počátku 20. století demolován a v následujících letech zde vyrostla monumentální novostavba. V roce 1900 byl portál přenesen a osazen do průchodu mezi druhým a třetím nádvořím bývalého Zemského domu (Nové radnice)[22].

Obr. č. 7/ Brno, Nová radnice, portál mezi 2. a 3. nádvořím, 1. desetiletí 17. století (foto: autorka).

Obr. č. 8/ Brno, Nová radnice, detail portálu, 1. desetiletí 17. století (foto: autorka).

Polokruhovou archivoltu završuje překlad s vegetabilní rozvilinou, na který navazuje roztržený segmentový fronton. Zatím se nepodařilo prokázat, zda je současný stav památky původní. Přemístění by mohlo svědčit i o změnách v použitých prvcích. Přesto základní schéma zase zůstává velmi podobné ivančickým realizacím – pilastry po bocích jsou rozděleny na jednoduchou spodní část, sahající do výšky nasazení archivolty, zdobenou jen rytým zrcadlem, a složitější horní část po bocích záklenku se subtilnějšími pilastry s iónskými hlavicemi. Ve cviklech rámovaných listovcem jsou znovu použity okřídlené hlavy (viz obr. č. 8) a archivoltu tvoří lišty oddělené perlovcem s pásem vejcovce na okraji.

Rostlinná rozvilina se tentokrát uplatnila na překladu (komponovaná opět na střed) i na pilastrech, kde je její průběh přizpůsoben vertikálnímu umístění – vyrůstá z kalichovitého květu se třemi lístky. Reliéf je podstatně plošší než například na portále v Horních Dunajovicích, ale stále zůstává v celku i v detailech obdobný mistrově práci. Hlavy andělů se mírně odlišují od mistrova kánonu (jejich křídla se rozepínají do rohů cviklu, což v Ivančicích nevidíme), přesto však typika tváře a zpracování detailů očí, důlků na lících, nosu a malých úst, stejně jako vlasů, které schovávají uši, a vysokého čela poukazují zcela jasně ke stejnému tvůrci.

Rosice – náhrobek Doroty a Mariany Hřebíčkových, 1604

S dalším datovaným dílem se vracíme zpět do kostela sv. Martina v Rosicích. Na vnější stěně lodi je v gotickém portálku umístěn náhrobní kámen matky Doroty Hřebíčkové z Křižanova a její dcery Mariany (viz obr. č. 9). Náhrobek je zvláště v horní části poškozený, dříve byl osazen ve hřbitovní zdi blízko presbytáře[23].

Obr. č. 9/ Rosice, kostel sv. Martina, náhrobník Doroty a Mariany Hřebíčkových, 1604 (foto: autorka).

Po formální stránce je variací schématu využitého už dříve, s tou změnou, že zemřelá nebyla nobilitována. Místo erbovního náhrobního kamene, ve kterém se pojil text s heraldickým znamením zemřelého, použil mistr čtyřlist s motivem mementa mori.

Horní polovinu náhrobníku vyplňuje vystupující textové pole[24] podložené kartuší s uspořádáním dekoru odpovídajícím židlochovickému náhrobníku. Voluty na rozích doplnily akantové voluty na bocích, ze kterých jsou spuštěny ovocné festony. Ve středu spodní hrany kartuše je položena satyrská maska se špičatýma ušima a obličejem z listů. Spodní polovinu náhrobníku vyplnil kvadrilob s reliéfem ležícího andílka, opírajícího se o lebku a doprovázeného zvlněnou textovou páskou s nápisem *Hodie mihi, cras tibi*. Po stranách kvadrilobu jsou vytesány karyatidy, které mají spojená zdvižená křídla.

Horní Dunajovice – portál zámku, 1608

Nedaleko Ivančic bychom našli další mistrovu realizaci, portál zámku v Horních Dunajovicích (viz obr. č. 10). Nespornou výhodou průzkumu díla je opět uvedení datace, rok 1608 je vytesaný v reliéfu supraporty. Portál zakončuje schodiště umístěné na vnitřním nádvoří bývalé vodní tvrze, přestavěné v průběhu 16. století na zámek. Na počátku 17. století došlo patrně jen k menším úpravám objektu, za kterých vzniklo i nové schodiště a zdobený portál vstupu. Setkáváme se zde s tradičními prvky, které mistr používal při tvorbě portálových architektur – s pilastry po stranách vchodu, rovným překladem zdobeným

Obr. č. 10/ Horní Dunajovice, portál zámeckého nádvoří, 1608 (foto: autorka).

Obr. č. 11/ Horní Dunajovice, detail portálu, 1608 (foto: autorka).

rozvilinou a typickými lvími hlavami. Pravoúhlý vchod rámuje na vnitřním okraji vývalek zdobený listovcem, následují dvě lišty oddělené perlovcem a na vnějším okraji vejcovec. Pilastry jsou pouze kanelované s římsovými hlavicemi, doplněnými opět vejcovcem. Překlad s vegetabilním dekorem rámují hlavy lvů (viz obr. č. 11) a nad nimi je na výrazně profilované římse umístěn polokruhový nástavec, ohraničený vejcovcem a nesoucí v ploše alianční znak. Pokročilé stadium koroze kamene v horní části portálu, kde tesaná dekorace v celých vrstvách odpadává, dovoluje rozpoznat už jen zbytek těla lva z erbu manžela, majitele panství Hynka Březnického z Náchoda[25]. Oba znaky jsou umístěny ve shodných štítcích s rozšířenou spodní hranou a „ušima" na horním okraji. Štítky jsou podloženy draperií, v rozích tvarovanou do srdcovitých uzlů, členěnou systémem diagonálních záhybů. U lišty horního okraje je mezi klenoty znaků vytesaná datace 1608.

Hlavní pás dekorace je pojat ve vysokém reliéfu. Lví hlavy s vyceněnými zuby jsou obdobné ivančickým realizacím jako celek a shodují se i v nepatných detailech zpracování očí a čumáků s paralelními rýhami. Vegetabilní rozvilina vychází ze středové masky, která se opět vyznačuje typickými finesami sledovaného okruhu prací – nemůžeme nepoznat „satyrské" dlouhé a atypicky esovitě zkroucené uši, tradičně zpracované oči a za zmínku stojí zvláště výrazné „dolíčky" ve tvářích. Mezi mistrovy speciality patřilo umístění takových malých prohloubenin na antropomorfní masky v místech, kde anatomicky naprosto

ztrácely smysl. Většinou je tesal na vrchol lícní kosti nebo vtlačil do měkké tkáně lící.

Celý aparát vegetabilního dekoru, který mistr používal v rámci svého díla, ukazuje rozvilina zakomponovaná na překladu. Trojdílné „šťavnaté“ listy se doplňují s ovocnými plody otočenými k divákovi spodní stranou. Rozdělení větvoví vždy doprovází kalichovitý útvar členěný na tři části. Kompozici na okrajích zakončují květy v podobě kalichu vyrůstajícího z kulatého okvětí. Detailně propracovaný ornament v celé ploše motivů člení drobné polokruhové zářezy, které jsou řazeny po dvou za sebou.

Ivanovice na Hané – arkádové nádvoří zámku, 1608

Zámek v Ivanovicích na Hané má na třech stranách malého dvora arkády. Na bosované pilíře přízemí dosedají ve dvou patrech sloupové arkatury s balustrovým zábradlím. Pro sochařskou výzdobu zde tedy zůstává místo na dělících deskách zábradlí, soklech sloupů a ve cviklech archivolt, kam si stavebník Jan Bukůvka z Bukůvky nechal zasadit rozsáhlý erbovní vývod svého rodu. Většina použitých reliéfů je poměrně rustikální. Při sledování kvality sochařských výkonů a jejich formálních souvislostí se podařilo odhalit podíl několika tvůrců. Nejlepší práce se vymykají z průměru a pravděpodobně vyšly z námi sledovaného okruhu kolem anonymního mistra. Jeho ruce jsou patrné na některých dělících parapetních deskách (viz obr. č. 12) – se satyrskou

Obr. č. 12/ Ivanovice na Hané, detail cviklu a poprsně arkád na nádvoří zámku, 1608 (foto: autorka).

maskou, lví hlavou a ovocným závěsem, liliovitým květem, rozvilinou, a na cviklech s vegetabilními rozvilinami. Mistrovu práci prozrazují opět typické detaily zpracování „živého“ rostlinného ornamentu s drobnými zářezy v ploše. Nejvýraznější shody můžeme sledovat ve zpracování satyrské masky s prohnutýma dlouhýma ušima, dolíčky nasazenými na vrcholu lícních kostí a typickýma očima s miskovitou duhovkou. Ostře vymezená brada, plastické ztvárnění zvrásnělé tváře a zkrabacené čelo dělají z tohoto reliéfu jednu z nejlepších prací z celé skupiny.

Výzdoba ivanovického zámku je přímo na arkádách, kde zanechali „podpisy“ kameník Jan Foncun a zedník Anton Paris, datována rokem 1608[26]. Nápisové desky spolu s merkami řemeslníků můžeme ještě ve fragmentech vidět v krajních polocviklech druhého patra arkád. Vzhledem k rozsáhlé destrukci výzdoby zámeckého nádvoří[27] je velmi těžké rozlišit, nakolik se na této práci námi sledovaný sochař podílel. Na základě formálních souvislostí bychom mu mohli přičítat i heraldickou výzdobu – tvary erbů jsou zde stejné jako na portále v Horních Dunajovicích a utváření draperie pod nimi je obdobné. Ale v tomto případě jde o natolik všeobecný prvek, že se bez blízkého průzkumu památek přímo „z lešení“ zatím nemůžeme k autorství znakové výzdoby adekvátně vyjádřit.

Vlasatice – poprseň kruchty kostela sv. Jana Křtitele, kolem 1610

Obr. č. 13/ Vlasatice, kostel sv. Jana Křtitele, detail poprsně kruchty, kolem 1610 (foto: autorka).

Progresivní novostavba luteránského kostela Nejsvětější Trojice[28] ve Vlasaticích byla financována Jeronýmem Václavem z Thurnu[29]. Kolem roku 1610 vzniklo jednolodí s pravoúhlým závěrem a průčelní věží. Interiér je na klenbě zdoben štukovými ornamentálními žebry a do západní části lodi je vložena kruchta nesená čtyřmi oblouky arkád na toskánských sloupech.

Poprsnice kruchty je složena z osmi plných desek s erby, které nad sloupy oddělují širší dělící desky, taktéž s heraldickou výzdobou (viz obr. č. 13). Uprostřed nad záklenky oblouků jsou zasazena úzká pole s ornamentálními motivy. Reliéfní výzdoba kruchty byla (nejspíše po konfiskaci panství v roce 1623) přetažena omítkou a objevila se až při restaurování chrámu v roce 1907[30]. Brzy na to byly všechny odkryté prvky opatřeny lesklým olejovým nátěrem, pod kterým jsou i v současnosti. I přes silnější barevnou vrstvu můžeme pozorovat drobné detaily precizní sochařské práce. Musíme však předpokládat, že základní plocha reliéfu není ve skutečnosti hladká, jak se z dnešního pozorování může zdát, ale pemrlovaná (pravidelně strukturovaná údery sochařovy palice s kovovými hroty) jako u ostatních sledovaných děl.

Výzdoba prvních dvou desek nese alianční znaky v jednoduchých štítech s podloženou draperií – typické srdcovité uzly ve vrcholu látky i detailní propracování spodního okraje „kožešinového" pláštíku ukazují na práci sledovaného mistra. Jeho účast na zakázce jen potvrzuje zpracování vegetabilního listu na dělící desce. Najdeme zde zájem o detail, pročlenění vystupující žilnatiny malými polokruhovými zářezy a zpracování středního svazku od řapíku až do vrcholu listu ornamentem poskládaným z „penízků" – stejný detail sochař použil i při tesání reliéfu s velkým vinným hroznem v Náměšti nad Oslavou. Čtyři střední desky zdobí vždy tři znaky seskupené do trojúhelné kompozice. Erby umístěné v rollwerkových kartuších jsou navzájem propojeny stuhami a doplněny ovocnými závěsy. Celý systém vychází z úst masky nebo „kovového" kruhu „kotveného" do reliéfu ve středu pod horním okrajem. Dělící pole nesou ovocné závěsy na stuhách ovázaných kolem andílčích hlaviček. Bohatou typologii erbovních rámů, které autor při tesání složitého vývodu užil, rozhojňují asymetrické kartuše na dělících polích. K celé skupině prací můžeme bez váhání připojit také znakovou desku s motivem brány zazděnou nad vchodem do sakristie vlasatického chrámu.

Náměšť nad Oslavou – arkýř zámku, 1611–1616

Renesanční zámek v Náměšti nad Oslavou patří do „první vlny" moravských arkádových zámků. Vysoce kvalitní sochařské zpracování poprsní arkád bylo spojováno s méně zdařilými reliéfy vstupního schodiště, mohutnými bosovanými portály, volnou sochou Neptuna z kašny na nádvoří a arkýřem na jihovýchodním nároží. Celá skupina sochařských prací byla starším i recentním bádáním jednoznačně spojována s výstavbou zámku za Jana st. ze Žerotína v 70. etech 16. století a všechna díla byla hypoteticky připisována dílně brněnského sochaře Giorgia Gialdiho[31]. Rozdílnost reliéfů ale jednu dílnu vylučuje a podle našeho výzkumu musela stavba zámku postupovat mnohem pomaleji, než se doposud předpokládalo. Rozhodně nešlo o rychlou šestiletou vlnu výstavby a výzdoby v 70. letech 16. století, neboť sochařský dekor arkýře

Obr. č. 14/ Náměšť nad Oslavou, arkýř zámku, 1611–1616 (foto: autorka).

(viz obr. č. 14) jasně poukazuje k dílům minimálně o tři desetiletí mladším. Nepřímo tedy upozorňuje na dosud nerozpoznanou fázi stavby zámku za Jana Diviše ze Žerotína, který na Náměšti sídlil od dosažení dospělosti v roce 1596 do své smrti o dvacet let později.

Vlastní válec arkýře téměř nevystupuje z hmoty budovy a stejně plošně jsou pojednány také dekorativní reliéfy. Plášť je dělen horizontálami říms, nosné prvky zde úplně chybí – pilastry nebo polosloupky, které bychom očekávali mezi okny, jsou eliminovány jen na protáhlá obdélná pole vyplněná dekorem. Plošnost architektonických i sochařských prvků zcela koresponduje s obdobným pojetím portálů sledované skupiny. Plně plastické jsou naopak doprovodné figury dvou divých mužů, kteří posloužili jako atlanti a štítonoši žerotínského znaku zavěšeného na nároží na podnoži arkýře, doplněného akantovými přikryvadly a korunou. Výzdoba válce sestává z pískovcových reliéfů. Většina polí je opatřena vegetabilními motivy (rozvilinami, vázami s květy, vinným hroznem, listovými kompozicemi a ovocnými závěsy), čtvrtkulovou podnož zdobí maskarony s ověšky (viz obr. č. 15). Pod korunní římsou probíhá pás členěný vegetabilní rozvilinou, ve které jsou zakomponovány tři shodné žerotínské erby na rollwerkových kartuších. Můžeme je považovat za potvrzení hypotézy, že stavebníkem arkýře byl Jan Diviš ze Žerotína. Erby jej prezentují spolu s jeho dvěma ženami – Veronikou a Annou, které byly také z rodu Žerotínů. Dataci arkýře tak můžeme zúžit mezi léta 1611–1616, kdy trvalo Divišovo druhé manželství.

Obr. č. 15/ Náměšť nad Oslavou, detail postavy divého muže a masek na arkýři, 1611–1616 (foto: autorka).

Se skupinou sochařských děl sledovaného mistra spojují náměšťské reliéfy kompozice rostlinných i zvířecích motivů. Jen zpracování obličejů se liší od dosud známých realizací – najdeme zde typické detaily dolíčků na vrcholu lícních kostí a „unavených" očí s vyhloubenými duhovkami, ale jednotlivé části tváří jsou, proti starším realizacím, nezvykle velké. Chybí zde typický rys obličeje nepoměrně drobnějšího než hlava. Mistr u reliéfů použil velké oči i nosy a ústa, což spolu s větší plasticitou reliéfu a výrazným vysazením obočí mělo sloužit lepší viditelnosti motivů na vysoko posazeném arkýři.

Rosice – náhrobek Ondřeje Konešínského z Konešína, 1611

Náhrobek Ondřeje Konešínského z Konešína byl součástí výbavy rosického kostela sv. Martina (viz obr. č. 16). Ještě v roce 1890 byl zazděn ve vnější stěně blízko věže[32]. Jeho podobu známe ze dvou kreseb Jana Michaela Voláka[33]. Preciznější z nich ukazuje na půl rozdělený heraldický náhrobník, doplněný zajímavým „záhrobním" dekorativním aparátem. Horní polovina je vyplněna nápisovou deskou podloženou kartuší s volutami vysunutými v rozích. Na horním okraji kartuše je umístěna ženská hlavička v zavití, na bocích voluty porostlé listovím, z jejichž spodních okrajů spadají stuhy se závěsy – na levém visí zkřížené kosti, na pravém přesýpací hodiny. Na spodním okraji kartuše jsou situovány dva ovocné festony a mezi nimi lebka se zkříženými hnáty, stejný motiv se opakuje na spodním okraji náhrobníku a vymezuje tak pole pro erbovní znamení. Polcený štít se dvěma lvími hlavami je zasazen do kruhové kartuše se stylizovanými rollwerkovými okraji. Na bocích je zdoben maskami, z jejichž úst padají ovocné závěsy s hrozny vína, na nichž si pochutnávají ptáci.

Tento náhrobník se mezi dobovými sepulchrálními památkami vymyká zajímavými detaily. Ptáci, kteří zobou hroznové víno, upomínají na spasení duše prostřednictvím Kristovy oběti, lebky, hnáty a přesýpací hodiny zase na smrtelné lidské tělo a krátký čas jeho pozemského bytí.

Obr. č. 16/ Rosice, náhrobek Ondřeje Konešínského z Konešína, 1611.
Kresba J. M. Voláka z 80. let 18. století. Převzato z: MZA Brno, fond G 50, karton č. 3.

Arkády zámku v Moravské Třebové jako vrchol tvorby

„Nový zámek" v Moravské Třebové nechal mezi lety 1611–1616[34] postavit Ladislav Velen ze Žerotína. Manýristická architektura původně zahrnovala čtyři nestejně dlouhá křídla uzavírající zčásti dvůr a navazující na starší boskovickou rezidenci vystavěnou na konci 16. století. Nově vzniklá křídla byla opatřena soustavou jednopatrových pilířových arkád s výraznou bosáží. Protikladem pevnostního dojmu z prvků členěných rustikou byly reliéfy s polopostavami a hlavami na podstavcích pilířů a subtilní vegetabilní ornamenty dělících desek plných parapetů.

V současnosti můžeme z původní výzdoby obdivovat jen necelé dvě třetiny. V roce 1840 byl zámek zasažen rozsáhlým požárem, který poničil jižní část západního křídla a celé krátké jižní křídlo. Původní počet reliéfů je patrný na plánové dokumentaci z konce 18. století[35]. Krátké jižní křídlo mělo jen tři reliéfy, navazující západní pak dalších dvaadvacet zdobených postamentů

Obr. č. 17/ Moravská Třebová, arkády zámku, žena s okružím, kolem 1615 (foto: autorka).

Obr. č. 18/ Moravská Třebová, arkády zámku, Turek v turbanu, kolem 1615 (foto: autorka).

pilířů. Dnes z nich můžeme vidět jen polovinu jednoho zazděného a šest celých motivů, ostatní zanikly při klasicistní přestavbě zámecké budovy. Severní a východní křídlo manýristického předdvoří byly ohněm dotčeny méně, takže jejich fasády zůstaly zachovány v původním rozsahu – najdeme zde dalších šestnáct figurálních reliéfů na severním a východním křídle a devatenáct na postamentech pilířů a v klenácích věže.

Mezi sochařskými pracemi na nádvoří zámku jsou patrné dva větší autorské okruhy s výrazně odlišným výtvarným rukopisem, jejich srovnání se věnujeme na jiném místě[36]. Sledovaný mistr („Mistr arkád“) se podílel na figurálních reliéfech severního a západního křídla zámku. V současnosti známe z jeho rukou sedmnáct hlav a bust ve dvojitých rámech, umístěných na postamentech pilířů arkád. Najdeme mezi nimi profily, tváře zobrazené en face i poloprofily z různého pohledu, tedy celé spektrum možností, jak ztvárnit lidský obličej. Pokud bychom měli vyjmenovat reliéfy podle námětů, patří sem muž s koženou čepicí, muž s medailonem, groteskova postava ženy se šátkem, okřídlená hlava mladíka, okřídlená hlava satyra s vousy, Diana a Turek (viz obr. č. 18) na západním křídle; Říman v helmě, žena s okružím (viz obr. č. 17), žena s vysokým čepcem a voják v přilbě se dvěma cípy na severním křídle vlevo od věže a vpravo od věže Říman s čelenkou, Římanka, žena s rytým čepcem (viz obr. č. 19), stařec, stařena, mladý Turek (viz obr. č. 20) a galerii uzavírá žerotínský erb. Postavy jsou kompozičně zdařile a vyváženě zasazeny do rámu ze dvou pásků, kterým se ovšem mistr nenechá nijak omezovat. Vnitřní hranu rámu překračuje na všech reliéfech a v některých případech dovádí odění a vlasy postav i do prostoru vnějšího orámování.

Obr. č. 19/ Moravská Třebová, arkády zámku, žena s rytým čepcem, kolem 1615 (foto: autorka).

Obr. č. 20/ Moravská Třebová, arkády zámku, mladý Turek, kolem 1615 (foto: autorka).

Pracovní postupy

Ve čtenáři možná po rozsáhlém výčtu a popisu zachovaných i nezachovaných děl zůstala nevyřčená otázka po smyslu takového líčení. Přehled sochařských prací mistra měl představit jeho tvůrčí vývoj, dekorativní aparát, který používal, a naznačit charakteristické znaky díla, s nimiž se setkáváme napříč všemi zakázkami. Shora uvedené realizace jistě nemůžeme považovat za definitivní souhrn, přesto se na jejich základě pokusíme vymezit pracovní postupy sledovaného sochaře a jeho dílny.

Základní technikou použitou na všech objektech je nízký reliéf, který soubor odlišuje od většiny soudobého moravského materiálu. Jeho původ stojí za to sledovat, byť se závěry budou pohybovat pouze v hypotetické rovině. Za domácí zdroj této techniky nejspíše musíme pokládat tvorbu sochaře Giorgia Gialdiho z poslední čtvrtiny 16. století. Jeho schopnosti a um můžeme sledovat na reliéfech Schwantzova domu v Brně[37], kde se kromě plnoplastických figur objevují právě nízké reliéfy v pásech na arkýřích a snad ještě plošší ženské figury Spravedlnosti a Naděje ve cviklech portálu. Tváře těchto dvou personifikací sice nesou typické „gialdiovské“ rysy (například nepoměrně velké uši), ale šířkou obličeje, malýma očima a ústy jsou předobrazem obličejů, které tesal mistr moravskotřebovských arkád.

Pro práci sochaře, stejně jako pro architekta 16. století, byly významným zdrojem inspirace knihy graficky zpracovaných předloh. Někdy šlo o knihu v pravém slova smyslu, jindy o jednotlivé grafické listy, případně jejich soubor. Používaly se při formování návrhů fasády jako celku i výzdoby jednotlivými

figurálními scénami nebo pro komponování ornamentů. Našli bychom je nejen v dílnách řemeslníků a knihovnách poučených laiků z aristokratického prostředí, ale také ve fraucimorech, kde dámy z šlechtických rodin kopírovaly vzory výšivek. Takzvané *Kunst-*, *Modell-* a *Architekturbuchy* byly rozšířeny i v Moravské Třebové, což dokládá pozůstalost malíře Pietra di Petriho[38]. Můžeme předpokládat, že i většina reliéfů použitých na arkádách zámku v Moravské Třebové měla grafické východisko, zatím se je podařilo odhalit jen u pěti postamentů sloupů. Kompoziční základ tří z nich tvoří rytina norimberského autora Virgila Solise[39]. Vidíme na ní ornamentální pás se čtyřmi medailony s hlavami, z nichž mist použil jen mužské profily označené OTHO a MAURI a ženskou hlavu se zkratou QV[40].

Na tomto místě můžeme nahlédnout „pod pokličku" a představit si detaily sochařovy tvorby. Medailony musely být převedeny do obdélného formátu, tudíž si spodní část reliéfů – oblečení postav – mistr doplnil dle vlastní fantazie. Tak se kromě jeho řemeslnického umu opracování kamene projevuje i schopnost umělecké invence a přizpůsobení striktně daného předobrazu požadavkům a materiálu aktuální zakázky.

Grafické předlohy z tiskařské dílny Virgila Solise patřily na našem území k nejrozšířenějším. Moravskotřebovský příklad mimo jiné ilustruje, jak dlouho byly populární. Použitý list vznikl v 60. letech 16. století, ale uplatnil se ve výzdobě manýristické architektury zámku až ve druhém desetiletí 17. století, tedy nejméně o půl století později. Rychlejší reakcí na dobovou grafickou produkci je reliéf Turka na západním křídle arkád. Polopostava vznikla podle druhého mága z grafického listu *Klanění tří králů* Aegidia Sadelera[41]. Patrné shody najdeme v traktování oděvu u krku, v pláštíku jako celku i typu zapínání a také v zakončení spodní části zakrouceného plnovousu a horní části turbanu. Rozdíly mezi realizací v kameni a grafickou předlohou jsou prvky, které ukazují na případné schopnosti a naopak nedostatky provádějícího mistra. Zdařilá je modifikace pokrývky hlavy – celkem vágní hmotu z grafické předlohy transformoval autor reliéfu do plného měkkého turbanu seskládaného z tenké nařasené látky. Král se v grafice nahýbá k děťátku, čemuž odpovídá perspektivní zkratka mírně skloněné hlavy, a také její nasazení na krk. Zde můžeme pozorovat nedostatky v práci sochaře, který nesmyslně (spíše však neuměle) zopakoval toto posazení hlavy vůči tělu i na reliéfu komponovaném en face[42].

List s *Klaněním* byl součástí Sadelerova grafického alba *Salus generis humani*, které vzniklo v roce 1590 a bylo dedikováno Ferdinandu Tyrolskému. Autorem figurálních scén byl ale jiný umělec z rudolfínského okruhu, malíř Hans von Aachen.

Poslední nalezenou předlohou je rytina nizozemského grafika Philipse Galleho[43]. Ze série listů s římskými bohy se zde uplatnila jen hlava Marta vyabstrahovaná ze zobrazení celé postavy[44]. Složitý motiv přilby s drakem mistr zcela zjednodušil, zachoval však specifikum – dva hroty nad čelem. V kameni se mu podařilo postihnout také lehké vykrojení pod vrcholem druhého hrotu helmy, které je v grafice poměrně výrazné. Dodržel i fyziognomii obličeje s výrazně ustupující bradou rozdělenou důlkem na dvě části, nepodařilo se mu však dobře nasadit helmu na hlavu. Vytesal ji příliš vysoko, takže se musel pustit

i do reliéfu ucha, které zůstalo na grafice skryto. Je však možné, že šlo o záměr – mistr na většině svých prací používal obličeje, které jsou proti hmotě hlavy nepoměrně zmenšeny.

Hotový reliéf posloužil jako vodítko pro druhého sochaře moravskotřebovského nádvoří („Mistra věže"). Pro postament pilíře věže vytesal zjednodušenou verzi Muže s helmou a zobrazil jej i s uchem, tedy ne podle grafické předlohy, ale podle reliéfu svého schopnějšího kolegy. Na staveništi „Nového zámku" v Moravské Třebové došlo v polovině druhého desetiletí 17. století k výjimečné situaci. Do totožných témat se na tomtéž místě, ve stejnou dobu, pro stejnou stavbu a ze stejného materiálu, za použití stejných grafických předloh, pustili dva mistři a jejich pomocníci. Vzhledem k nedostatku pramenů můžeme jen konstruovat hypotézy, proč objednavatel nezadal práci jen jednomu z nich. Nabízí se vysvětlení, že první, zručnější mistr zemřel a druhý na jeho práci plynule navázal a dokončil ji, i když nemůžeme vyloučit ani možnost, že byli oba součástí jedné větší dílny a pracovali paralelně. V závěrečné kapitole se můžeme na základě shromážděného materiálu, který tvoří stupně kariéry anonymního sochaře, zamyslet nad tím, zda jej nenajdeme mezi jmény zmiňovanými v písemných pramenech.

„Kameník Jeho Milosti"

Jako v detektivním románu zůstala po vypátrání vazeb, technik a nahromadění detailů na závěr otázka, koho vlastně hledáme. Naskýtá se několik indicií, které však (nepřekvapivě) vedou každá jiným směrem a odkazují na jinou archivně doloženou osobnost. S řemeslníky, kteří působili na stavbě moravskotřebovského zámku, nás seznámili už badatelé 19. a počátku 20. století[45]. Ze jmen, která získali z mnohdy už neexistujících archiválií, budeme vycházet i v tomto textu.

Prvním kandidátem na roli tvůrce sledovaného okruhu děl je sochař **Hans Gatschka**. Jeho jméno vysvítá z moravskotřebovské matriky narozených, kde vystupuje v roli otce dcery Judity, pokřtěné v roce 1613. Připojené označení *„Bildhauer aus Eibanschutz"*[46] jasně ukazuje na původ a povolání jmenovaného. Kmotrem novorozeněte byl, kromě Anny Klotzmanové z nejvyšších vrstev třebovského patriciátu, také stavbyvedoucí „Nového zámku" Hans Motall (Giovanni Motalla). Působení Gatschky v Moravské Třebové kolem roku 1613 odpovídá době, kdy reliéfy patrně vznikaly. Kmotr zase ukazuje na mistrovu blízkou pracovní vazbu ke stavební skupině kolem manýristického předdvoří. Mezi umělci, a speciálně sochaři u dvora Ladislava Velena ze Žerotína, jej uvádí už v roce 1823 J. E. Horky[47]. Jeho informace se po požáru zámku a zámeckého archivu v roce 1840 nedají ověřit, takže je většina následujících badatelů pouze převzala[48]. Jediný Franz Fritscher jméno Gatschka (v modifikaci Gatschner) zaznamenal také v souvislosti s jinou sochařskou prací – se sochařem Fauelerem údajně kolem roku 1610 vyrobili a postavili pro Ladislava Velena ze Žerotína kamenné kříže na Křížovém vrchu[49].

Sochařské začátky anonymního mistra jsou příznačně spojeny s územím ležícím jižně a jihozápadně od Brna, kde vytvářel reliéfy tesané do jemnozrnného

pískovce z místních lomů. Většina prací sledovaného okruhu se tak nachází v Ivančicích a jejich blízkém okolí (Rosice), což by mluvilo pro shora jmenovaného sochaře. Pro ztotožnění nám ale chybí jakékoliv další relevantní informace o jeho životě a práci. S Gatschkovým jménem jsme se nesetkali ani ve starší a velice podrobné regionální literatuře, ani v městských matrikách. Snad by průzkum dalších archiválií přinesl lepší informace a potvrdil či vyvrátil ztotožnění s anonymním třebovským mistrem. Literatura 20. století Gatschkovo jméno s ivančickými realizacemi nijak nedává do souvislosti. Starší nepodložená atribuce portálu domu č. 35 mluví o slezském kameníku Jiřím Springelgutovi, který měl na počátku 17. století žít v Ivančicích[50], mladší kalkuluje se jménem Ioana Soluse, kameníka z novoveské hutě[51].

Spojení mistra s prostředím, kde působilo větší množství kameníků a sochařů, by mohlo být zajímavým východiskem dalších úvah. Jen několik málo kilometrů od Ivančic, proti směru tohu řeky Jihlavy, leží hrubšický lom. Skála je na opačném břehu než vesnice Hrubšice, a nepatřila tak do jejího katastru a pod jurisdikci moravskokrumlovského panství, nýbrž spadala do správy oslavanského panství pod obec Novou Ves. Místní materiál byl využit už ve 13. století na výrobu kvádříků rotundy v Řeznovicích, na konci 16. století pak pro stavbu zámku Hrubšicích a jeho proslulost dokládá i objednávka Karla Eusebia z Liechtensteina, který v roce 1632 uzavřel se sochařem Pietrem Madernou kontrakt na šest kašen z hrubšického kamene, určených do zahrady zámku v Lednici[52]. Výrobní zázemí lomu soustředilo specializované řemeslníky – lamače kamene, kameníky a sochaře, z nichž bohužel známe jen několik málo jmen. V Řeznovicích, kam byly Hrubšice přifařeny, se zachoval náhrobník kameníka Petra Rida, zemřelého v roce 1575[53], a z pramenů známe i dnes neexistující kámen pro kamenického mistra Štěpána Hobrikra, který zemřel v roce 1605[54]. V Oslavanech, majících farní správu nad Novou Vsí, je na vnější stěně kostela osazen náhrobník Doroty, manželky mistra Josefa de Bertoni, ve znaku opatřený iniciálami ID, úhelníkem a kružidlem. Tentýž novoveský kameník nechal vyrobit také reliéf Kalvárie z roku 1610 osazený na hřbitovní kapli. V písmených pramenech se s tvůrci, kteří v lomu působili, v podstatě nesetkáváme, takže ani nemůžeme ověřit, zda měl ivančický Hans Gatschka přímou vazbu na hrubšickou (resp. novoveskou) huť, nebo jen shodou okolností žil v blízkém městě či odsud pocházel; každopádně měl k dispozici kvalitní materiál a za zády množství konkurentů.

Do stavební skupiny moravskotřebovského zámku patřil také brněnský sochař **Abbondio Olivier Salis**. V Moravské Třebové je doložen pro léta 1616–1618. V matrice zemřelých byl ke 30. červenci 1618 zapsán jako *„kameník Jeho Milosti“*[55], a z pramenů si můžeme být jisti, že žil v Brně a působil i v jeho blízkém okolí. V roce 1599 jej brněnský cech kameníků a sochařů přijal za mistra a od té doby můžeme datovat také jeho samostatné práce. Bohužel spíše než informace o díle se zachovaly archiválie o koupi brněnských domů a narození dětí[56]. Mezi Salisova písemně doložená díla patří jen zakázka brněnské městské rady na *„Wasserlauf“* (chrlič?) u branky do královského města, zadaná roku 1601. O další možné zakázce se dozvídáme až o dvanáct let později. V červnu roku 1613 dal mistra uvěznit Jan Diviš ze Žerotína v zámku Náměšti nad Oslavou. Musíme

tedy předpokládat, že sochař někdy před tímto datem pracoval v Žerotínových službách. V předchozí kapitole jsme do sledovaného okruhu děl zahrnuli arkýř náměšťského zámku. Jiné kamenické a sochařské práce počátku 17. století na tomto objektu nenajdeme, tudíž bychom Salise hypoteticky mohli označit za tvůrce arkýře a ztotožnit jej se skupinou sledovaných prací. Snad mohl mít na výzdobě zámecké budovy v Náměšti nad Oslavou ještě mnohem větší podíl. Na obraze datovaném do první poloviny 18. století[57] vidíme totiž ve čtvrtém patře na jižní straně zámecké fasády nejen arkýř, ale i ve středu umístěnou lodžii vynesenou na šesti krakorcích, která mohla být také dekorována systémem reliéfů.

Na panství Jana Diviše ze Žerotína pracoval anonymní mistr i v případě Židlochovic. Zdejší náhrobník, datovaný do roku 1602, dokonce patřil úředníkovi těsně propojenému s žerotínským dvorem[58]. Můžeme jen litovat, že se nezachovala renesanční fáze výstavby židlochovického zámku, která by mohla ozřejmit další detaily zdejšího mistrova hypotetického působení. Kromě argumentů pro Salisovo spojení se sledovaným mistrem musíme uvést i opačné. K opatrnosti nás vede hlavně fakt, že je v archiváliích zásadně označován jako kameník, a ne jako sochař.

Při sledování příslušníků kamenického a sochařského řemesla se musíme zabývat také osobností **Jana Foncuna**. Na rozdíl od předchozího mistra vypovídají o tomto tvůrci různé prameny, z nichž dva pocházejí přímo z jeho vlastní ruky. Na arkádách zámku v Ivanovicích na Hané se v kameni podepsal jako *IAN FONCVN . MYSTR . RZEMESLA . KAMENYCZKEHO . PRZI . STAWENY . TOMTO . LETHA . 1608* a podobný „propagační" nápis nese i jeho vlastní dům v ulici u kostela ve Valašském Meziříčí: *LETA . P . 1609 . IAN . FONCVN . Z . STAINSPERKV . W . DOLNIM - AEINGEDAINV* . V Ivanovicích se také zachoval mistrův znak, který tvořila řepa se dvěma kořeny a třemi listy[59]. Dnes je bohužel společně s nápisem o kamenických pracích zničený. Můžeme předpokládat, že šlo o stejný motiv, jaký se projevil i na poprsni arkád ivanovického zámku. Na exponovaném místě, vedle znaku stavebníka a jeho ženy, je na dělící desce vytesána (rukou méně schopného kameníka, který pracoval na rustikální části reliéfů) kulovitá zelenina se zkrouceným kořenem a třemi listy ve vrcholu. Část ivanovických reliéfů jsme spojili s „Mistrem arkád", takže i Foncun, který zde prokazatelně působil, mohl být autorem sledované skupiny sochařských děl.

Kromě zakázky v Ivanovicích se s mistrem setkáváme patrně i v roce 1604 na zámku v Prostějově, kde pracoval pro Karla z Liechtensteina kameník *„Hans Volckon"*. V Moravské Třebové mistra Foncuna žádné archiválie nezmiňují, přesto sem jeho činnost někteří autoři kladou[60]. Jiní se zase domnívají, že pocházel z Ferarry[61]. Ani tento řemeslník není nikdy v pramenech zmiňován jinak než jako kameník – *„Steinmetz"*. Jeho usídlení se a výstavba domu ve Valašském Meziříčí, pod patronátem tamní větve pánů ze Žerotína, nenaznačuje, že by se mistr chtěl stěhovat za prací do vzdálené lokality na hranici českého království a moravského markrabství. I zde byl dostatečně vytížený, z archivních pramenů víme, že v roce 1615 pracoval na opravě meziříčské kašny[62].

Na závěr jsme si ponechali hypotetickou možnost autorství **Lorenze Parise**. Brněnský sochař se do Moravské Třebové přestěhoval v roce 1612 ve věku

dvaceti pěti let[63]. Můžeme předpokládat, že jej opět pozval přímo Ladislav Velen ze Žerotína, aby pracoval na výzdobě manýristického zámku. Sociální vazbu na prostředí Žerotínova dvora jasně dokládají kmotři Parisových četných dětí. Našli bychom mezi nimi pannu Agnes z fraucimoru Žerotínovy manželky nebo úředníka Rafaela Zavadského[64]. Bohužel zachované archiválie zcela mlčí k Parisovým pracím. Snad bychom jej mohli označit za autora části reliéfů zámku v Ivanovicích na Hané, kde jako stavitel pracoval jeho otec Anton Paris. Kdybychom nad Lorenzem uvažovali jako nad tvůrcem celé skupiny sledovaných děl, musel by rosický náhrobník Jana mladšího Habartického z roku 1603 být dílem teprve šestnáctiletého mladíka, což pravděpodobnost ztotožnění s anonymním mistrem poněkud snižuje. Nevíme, zda by neměl být spíše autorem druhého okruhu děl z moravskotřebovského nádvoří. V souboru méně kvalitních prací totiž spolu s výzdobou věže zámku figurují i náhrobníky z lapidária u kostela na Křížovém Vrchu v Moravské Třebové. Na základě společných formálních znaků byl ke skupině tohoto mistra („Mistra věže“) připojen i náhrobek bohaté třebovské měšťanky Barbary Daufaynové, zemřelé v roce 1616, která byla jen o čtyři roky dříve kmotrou Parisova syna Antonia[65].

Úvahu nad pravděpodobností propojení zmíněných kameníků a sochařů s okruhem sledovaných prací necháváme na samotných čtenářích. Snad není nutné přiřazovat sochařským dílům jméno tvůrce, i když by se pak o tématu psalo o hodně pohodlněji.

Vzhledem k tomu, že je celá předchozí studie založena na formální analýze uměleckých děl, a tedy pouze na pravděpodobném spojení realizací, slouží tento text spíše k zamyšlení nad možnostmi a nemožnostmi výzkumu moravského sochařství počátku 17. století než k odhalení, kdo byl onen neznámý sochař. I přes jeho anonymitu však musíme vyzdvihnout kvalitu řemeslného zpracování reliéfů, pro které mezi zachovanými moravskými sochařskými díly v období těsně předcházejícím třicetileté válce jen stěží hledáme srovnání.

P o z n á m k y

1) Tento příspěvek byl podpořen v rámci projektu Grantové agentury ČR 408/09/P429 – *Sochařství počátku 17. století na Moravě*.

2) A. PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, III. Band*, Wien 1904 (dále jen *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*).

3) O. UHROVÁ, *Stavebník tzv. domu pánů z Lipého v Ivančicích*, in: Vlastivědný věstník moravský, 1966, č. 2, s. 258–262.

4) V. HOUDEK, *Moravské vývody erbovní*, Brno 1917.

5) H. MYSLIVEČKOVÁ, *Renesanční figurální náhrobní monumenty na Moravě*, habilitační práce FF UP Olomouc, Olomouc 1998; H. MYSLIVEČKOVÁ, *K typologickému tradicionalismu v moravské náhrobní plastice první poloviny 17. století*, in: Historická Olomouc XIII, Olomouc 2002; H. MYSLIVEČKOVÁ, *Renesanční polofigurové náhrobní a komemorativní památníky na Moravě*, in: Vlastivědný věstník moravský, 1997, č. 2, s. 158–165.

6) I. HLOBIL, *Gotizující plastiky 17.–18. století*, in: I. HLOBIL – M. PERŮTKA (edd.), Od gotiky k renesanci, III. Olomoucko (kat. výst.), Olomouc 1999, s. 396–401.

7) V. ŘÍHOVÁ, *Sochařská výzdoba manýristické části zámku v Moravské Třebové*, disertační práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého Olomouc, Olomouc 2007.
8) V. ŘÍHOVÁ, *Sochařská výzdoba moravskotřebovského zámku Ladislava Velena ze Žerotína*, in: J. MARTÍNKOVÁ (ed.), Moravskotřebovský zámek, renesance v evropském kontextu, Moravská Třebová 2010 (dále jen *Sochařská výzdoba moravskotřebovského zámku Ladislava Velena ze Žerotína*), s. 53–59.
9) Příspěvek by měl brzy vyjít v písemné podobě.
10) A. KRATOCHVÍL, *Vlastivěda moravská, Židlochovický okres*, Brno 1910, s. 71.
11) Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond G 50 – pozůstalost Augustina Kratochvíla, inv. č. 83, karton č. 2, Houdek – Kratochvíl: Náhrobky moravské, II. Brněnská diecéze, Židlochovice.
12) A. FRANZ, *Kunstarchäologische Aufnahmen aus Mähren*, Brünn 1894, tab. 32.
13) *LETTA PANIE 1602 WESTRZEDV/ PRZED. SWATYM. MATAVSSEM. APOSS/ TOLEM. PANIE. TO GEST. 18. DNE MIE/ SYCZE. ZARZI. NA DOMIE W MIESTECZKV W ZIDLOCHOWICZYCH. MEZY HODINAV/ DESATAV A GEDENACZTAV. NA PVL/ ORLOGI W NOCZY. DOKONAL SSTIAST/ NIE. BYH ZIWOTA. SWEHO. VROZENY./ WLADYKA. PAN. MATYASS MATERNA/ Z TOPOLCZIAN MAGE. LETH. WIEKV./ SWEHO. SSTYRICZETI. PIET. GEHOZ. TIE/ LO. TVTO. ODPOCZIWA. W NADIEGI. BLAHO/ SLAWENEHO. WZKRISSENI. OCZEKAWA.*
14) MZA Brno, fond G 50 – pozůstalost Augustina Kratochvíla, inv. č. 83, karton č. 2, Houdek – Kratochvíl: Náhrobky moravské, II. Brněnská diecéze, Rosice, náhrobník č. 22.
15) *LETA 1603 DNE 19 JULŸ K: TRETI HODINIE/ Z POLEDNE W NIKLSPURKU UMRZEL POBOZNIE UROZENŸ PAN JAN MLADSSŸ HABARTICKŸ/ SŸN WLASTNI P. WACLAWA Z HABARTIC A UROZ/ PANI CATERZINI SMOLIKOWEG Z SLAWIC. W LETECH SWICH 24 A DNJ. 4. TUTO POCHOWAN LEZY.*
16) MZA Brno, fond G 50 – inv. č. 84, karton č. 3, II-15, fotokopie kresby z rukopisu J. M. Voláka z Rakouské dvorské knihovny ve Vídni.
17) ou [O. UHROVÁ], *Významné domy v Ivančicích*, in: Ivančický zpravodaj, duben 1977 (dále jen *Významné domy v Ivančicích*), nestránkováno.
18) M. NOVÁKOVÁ-SKALICKÁ, *Ivančice*, Brno 1972, nestránkováno. Ve starších vlastivědných pracích není kameník v souvislosti s Ivančicemi zmiňován a vzhledem k tomu, že publikace není opatřena poznámkovým aparátem, není jasné, odkud autorka informaci o přítomnosti kameníka načerpala.
19) A. KRATOCHVÍL, *Ivančice, bývalé královské město na Moravě*, Ivančice 1906.
20) B. SAMEK (ed.), *Umělecké památky Moravy a Slezska I* (dále jen *Umělecké památky Moravy a Slezska I*), Brno 1994, s. 594.
21) ou [O. UHROVÁ], *Významné domy v Ivančicích* (viz pozn. 17), nestránkováno.
22) J. DŘÍMAL, *Zemský dům v Brně*, Brno 1947, s. 146.
23) MZA Brno, fond G 50 – pozůstalost Augustina Kratochvíla, inv. č. 83, karton č. 2, Houdek – Kratochvíl: Náhrobky moravské, II. Brněnská diecéze, Rosice, náhrobník č. 17.
24) *LETA PANIE MDCIII W SOBOTV PRZED SWA/ TYM TOMASSEM APOSSTOLEM PANE TO GEST/ W 8 HODINV NA DEN NA PVL ORLOGI DOKONALA/ GEST ZIWOT SWVG W PANV S DOBROV PAME/ TI SLOWVTNA PANI DOROTA HREBICZ/ KOWA Z MESTECZKA KRIZANOWA PANI/ MATER MA NEYMILEYSSI KTEREZTO/ TELO MRTWE W TOMTO MISTIE Y S MA/ RIGANAV DCERAV GEGI A SESTRAV MAV/ MILAV W NADEGI GISTE BLAHOSLA/ WENEHO WZKRISSENI OCZEKAWA/ GIC W TOMTO MISTE POCHOWANO/ GEST LET GEGICH BYLO XXXX/ A MARIGANINYCH BYLO VII*
25) Z. ŠÍPEK, *Dějiny Horních Dunajovic*, Znojmo 1994, s. 15.
26) B. SAMEK (ed.), *Umělecké památky Moravy a Slezska I* (viz pozn. 20), s. 603.
27) Zámek je nevyužívaným objektem. Od počátku 20. století je součástí zázemí výzkumného

ústavu, resp. národního podniku a soukromé firmy na výrobu veterinárních léčiv. Byl využíván jako kanceláře, později pro bydlení a poslední desetiletí chátrá bez valné údržby. Do arkád dlouhodobě zatékala voda, takže některé ohrožené detaily pískovcových reliéfů už podlehly zkáze.

28) Dnes je kostel zasvěcen sv. Janu Křtiteli.
29) A. KRATOCHVÍL, *Vlastivěda moravská*, *Pohořelský okres*, Brno 1913, s. 241.
30) *Tamtéž*.
31) M. PLAČEK, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 252.
32) MZA Brno, fond G 50 – pozůstalost Augustina Kratochvíla, inv. č. 83, karton č. 2, Houdek – Kratochvíl: Náhrobky moravské, II. Brněnská diecéze, Rosice, náhrobník č. 27.
33) MZA Brno, fond G 50 – inv. č. 84, karton č. 3, II–15, fotokopie kresby z rukopisu J. M. Voláka z Rakouské dvorské knihovny ve Vídni; MZA Brno, fond G 10, kniha č. 858.
34) Datace výstavby zámku se v různých publikacích liší, její zúžení a vymezení datace stavby severního arkádového křídla – V. ŘÍHOVÁ, *Sochařská výzdoba moravskotřebovského zámku Ladislava Velena ze Žerotína* (viz pozn. 8), s. 53–54.
35) MZA Brno, fond F 32, karton č. 7, Ignatz Sieber, plán prvního poschodí zámku v Moravské Třebové, 1786.
36) V. ŘÍHOVÁ, *Sochařská výzdoba moravskotřebovského zámku Ladislava Velena ze Žerotína* (viz pozn. 8), s. 55–56.
37) Dům je datován rokem 1590.
38) J. E. HORKY, *Pietro di Petri und sein Nachlaß*, in: Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, č. 96 a 97, 11. a 13. srpen 1823, s. 500–502 (dále jen *Pietro di Petri und sein Nachlaß*).
39) J. S. PETERS (ed.), *The Illustrated Bartsch 19, Part 1, Virgil Solis: Intaglio prints and woodcuts*, New York 1987.
40) V. ŘÍHOVÁ, *Vliv grafických předloh na sochařské památky pozdní renesance v Moravské Třebové*, in: Moravskotřebovské vlastivědné listy 15/2004, s. 10–15. Srovnání Solisovy grafiky a reliéfů na s. 14–15.
41) I. DE RAMAIX, *The Illustrated Bartsch 72, Part 2, Aegidius Sadeler*, New York 1997, grafika .022.
42) V. ŘÍHOVÁ, *Zámek Moravská Třebová*, *Renesanční perla České republiky*, Moravská Třebová 2006 (dále jen *Zámek Moravská Třebová*). Srovnání Sadelerovy grafiky a reliéfu Turka na s. 11.
43) A. DOLDERS, *Illustrated Bartsch, Philips Galle*, New York 1987, grafika .089:3. Rytec zemřel v roce 1612.
44) V. ŘÍHOVÁ, *Zámek Moravská Třebová* (viz pozn. 42). Srovnání Galleho grafiky a reliéfu Muže s helmou na s. 11.
45) J. E. HORKY, *Pietro di Petri und sein Nachlaß* (viz pozn. 38). A. CZERNY, *Mährisch-Trübauer Künstlernahmen*, in: Mittheilungen Erzherzog Rainer Museum für Kunst und Gewerbe, č. 1, 1910, s. 1–5; č. 3, 1915, s. 30–33; č. 6, 1917, s. 61–64 (dále jen *Mährisch-Trübauer Künstlernahmen*).
46) Státní oblastní archiv Zámrsk (dále jen SOA Zámrsk), mikrofilm 2122/B, Matrika narozených f. ú. Moravská Třebová.
47) J. E. HORKY, *Pietro di Petri und sein Nachlaß* (viz pozn. 38). Další uvedená jména sochařů jsou Fauler, Koller z Míšně a Paris.
48) A. PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung* (viz pozn. 2), s. 668.
49) F. FRITSCHER, *Gedenkbuch der Stadt Mährisch Trübau*, Mährisch Trübau 1884, s. 121.
50) M. NOVÁKOVÁ-SKALICKÁ, *Ivančice*, Brno 1972, nestránkováno.
51) ou [O. UHROVÁ], *Významné domy v Ivančicích* (viz pozn. 17), nestránkováno.

52) J. ŠRÁMEK, *Arkóza dietrichsteinské hrobky v Mikulově*, in: Zprávy o geologických výzkumech v roce 2005, s. 161–163.
53) *UMREL JEST SLOVAVTNY MISTR PETR RID KAMENIK Z HRVBCZICZ*. V kostele se nachází také náhrobník Ridovy dcery zemřelé v roce 1584.
54) MZA BRNO, fond G 50 – pozůstalost Augustina Kratochvíla, inv. č. 83, karton č. 2, Houdek – Kratochvíl: Náhrobky moravské, II. Brněnská diecéze, Řeznovice. Přepis jména na náhrobníku: *SLOVAVTNEI MUZ MISTR SSTEFAN HOBRIKER KAMENIK TESANEHO KAMENE Z HRVBCZICZ*.
55) *„Ihr Gnaden Steinmetz aus Brünn"* – A. CZERNY, *Mährisch-Trübauer Künstlernahmen* (viz pozn. 45), s. 3. Jeho Milostí je v tomto případě myšlen Ladislav Velen ze Žerotína.
56) P. KROUPA – J. L. BÍLÝ, *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620*, Brno 1987 (dále jen *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620*), s. 127–129.
57) F. DVORSKÝ, *Vlastivěda moravská*, *Náměšťský okres*, Brno 1908, s. 57.
58) T. KNOZ, *Rezidence a dvůr Karla st. ze Žerotína*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), Opera historica 7, Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice 1999, s. 409–438.
59) A. PROCHÁZKA, *Starobylé náhrobní kameny a pamětní desky a erby na Vyškovsku*, Blažovice 1902, s. 43.
60) J. KROUPA, *Mäzenatum und Gesellschaft in Mähren 1620–1650*, in: Krieg und Frieden in Europa (kat. výst.), Münster 1998, s. 253–261. Kroupa uvádí Johanna Foncuna zvaného Vlach (*„der Welsche"*) jako kameníka spolu s Johannem Motallou de Bonnamone – vzhledem k tomu, že je Motalla titulován vždy jako zedník nebo baumeister, můžeme tuto informaci spolu s dalšími nepřesnostmi textu odkázat do sféry „chyb".
61) V. HOUDEK, *Moravské vývody erbovní*, Brno 1917, s. 9.
62) MZA Brno, fond G 11, kniha č. 19/2, Vincenc Ottopal – Sammlung mähr. Antiquitäten. Přepis fragmentu diaria Ondřeje Sivého z Valašského Meziříčí. *„Leta 1615 Woda do kassni přiwedena, než že wodu nedržela museli ju znowu dat sprawowat. Jan Ffoncun kamenik."*
63) P. KROUPA – J. L. BÍLÝ, *Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620* (viz pozn. 56), s. 115.
64) SOA Zámrsk, mikrofilm 2122/B, Matrika narozených f. ú. Moravská Třebová 26. září 1613, 1. prosince 1616.
65) Tamtéž 26. září 1613.

The Noble's Stonemason

– An Anonymous Cycle of Sculptural Works Dating Back to the Beginning of the 17th Century

VLADISLAVA ŘÍHOVÁ / RÉSUMÉ

Research of Moravian sculpture of the early 17th century largely concerns anonymous works. Although we know the names of some artists from written sources, we are rarely able to connect them with preserved sculptures and reliefs.

One group of works by an anonymous master may be singled out from numerous others. He worked on architectural decorations and tombstone reliefs. His work started in South Moravia in about 1600. He worked on three tombstones in Židlochovice and Rosice (1602, 1603, 1604), two portals in Ivančice (1603), the portal of the chateau in Horní Dunajovice (1608), several reliefs in the courtyard of the chateau in Ivanovice na Hané (1608), and on other undated works – the retaining wall of the organ loft in the church in Vlasatice and oriels in the chateau in Náměšť nad Oslavou. His final work was in the courtyard of the chateau in Moravská Třebová. In approximately 1615, he carved heads, figures, and semi-figures on the pedestals of arcade pillars there. Clients ordering his works were first burghers (Ivančice, Rosice) and officers (Rosice, Židlochovice); in Ivanovice na Hané it was a rich knight, Jan Bukůvka of Bukůvka. Later works were intended for the aristocratic environment – Hynek Březnický of Náchod (Horní Dunajovice), Jeroným Václav of Thurn (Vlasatice), Jan Diviš of Žerotín (Náměšť), and Ladislav Velen of Žerotín (Moravská Třebová).

The master worked in bas relief. Even the architectural elements (portals, oriels) where his work can be seen are not fully-dimensional sculptures. His sculptural works are connected by characteristic features. He used atypically small faces, giving the impression of a caricature when compared to bigger heads. He achieved a deep look in the eyes by scooping out the irises. He created vegetative ornaments of high quality with "sappy" leaves. He used older and contemporary graphic models (Virgil Solis, Philips Galle, Aegidius Sadeler) for his sculptural designs, modified to fit his needs.

Various names of stonemasons and sculptors who worked on construction of the chateau in Moravská Třebová are preserved in archival materials (Hans Gatschka from Ivančice, Jan Foncun, Lorenz Paris from Brno, and Abbondio Olivier Salis from Brno). However, it was not possible to convincingly identify any

of them with the group of the studied sculptural works. For the other locations, it is impossible to find any relevant archival material. Despite this, we can say that the anonymous master produced the most successful work in terms of sculptural art of the beginning of the 17th century in Moravia.

Euer Gnaden Steinmetz

– anonyme Kollektion von bildhauerischen Denkmälern vom Anfang des 17. Jahrhunderts

VLADISLAVA ŘÍHOVÁ / RESÜMEE

Bei der Analyse der mährischen Bildhauerkunst vom Anfang des 17. Jahrhunderts arbeiten wir mit anonymen Werken. Die Namen der Künstler kennen wir zwar aus schriftlichen Dokumenten, wir können sie jedoch meistens nicht mit erhalten gebliebenen Statuen und Reliefs verbinden.

Von zahlreichen Werken unterscheidet sich eine Kollektion von Kunstdenkmälern eines anonymen Autors. Er arbeitete an der architektonischen Ausstattung und an Reliefs von Grabsteinen. Sein Schaffen begann 1600 in Südmähren. Er arbeitete an drei Grabsteinen für Židlochovice (Großseelowitz) und Rosice (Rossitz) – 1602, 1603, 1604, zwei Portalen in Ivančice (Eibenschitz) – 1603, am Portal des Schlosses in Horní Dunajovice (Oberdannowitz) – 1608, einigen Reliefs am Hofplatz von Ivanovice na Hané (Eiwanowitz in der Hanna) – 1608, und undatierten Werken – der Brustempore der Kirche in Vlasatice (Wostitz) und am Schlosserker in Náměšť nad Oslavou (Namiest an der Oslawa). Seine Karriere schloss er am Hofplatz in Moravská Třebová (Mährisch Trübau) ab. Um 1615 haute er hier Köpfe, Figuren und Halbfiguren aus, die sich auf Pfeilerfundamenten von Erkern befinden. Die Auftraggeber waren zuerst Bürger (Ivančice, Rosice) und Beamten (Rosice, Židlochovice), in Ivanovice na Hané der reiche Ritter Jan Bukůvka von Bukůvka. Die späteren Realisierungen sind für das aristokratische Milieu von Hynek Březnický von Náchod (Horní Dunajovice), Jeroným Václav von Thurn (Vlasatice), Jan Diviš von Žerotín (Náměšť) und für Ladislav Velen von Žerotín (Moravská Třebová) bestimmt.

Der Meister arbeitete im niedrigen Relief und auch die architektonischen Elemente (Portale, Erker), worauf die Skulpturen zur Geltung kommen, sind nicht allzu plastisch. Sein bildhauerisches Werk ist mit typischem Handzug verbunden. Er verwendet untypisch kleine Wangen, die gegenüber größeren Köpfen den Eindruck einer Karikatur geben. Den tiefen Blick in die Augen erzielt er durch die Einsetzung von schüsselförmigen Regenbogenhäuten. Er schafft ein hochwertiges Pflanzenornament mit „saftigen" Blättern. Zu Konzepten der Skulpturen verwendete er ältere und aktuelle Zeichnungsvorlagen (Virgil Solis, Philips Galle, Aegidius Sadeler), die er für seine Bedürfnisse modifizierte.

In Archivalien sind verschiedene Namen von Steinmetzen und Bildhauern erhalten, die für Moravská Třebová am Bau des Schlosses arbeiteten (Hans Gatschka aus Ivančice, Jan Foncum, Lorenz Paris aus Brünn und Abbondio Olivier Salis aus Brünn). Keiner von ihnen konnte jedoch überzeugend mit der Kollektion der verfolgten bildhauerischen Werke identifiziert werden. Für weitere Standorte konnten keine zuständigen Archivalien gefunden werden. Trotzdem können wir sagen, dass der Umkreis der Werke von diesem anonymen Verfasser das gelungenste bildhauerische Werk vom Anfang des 17. Jahrhunderts in Mähren ist.

Kostel sv. Mikuláše a drobné sakrální stavby ve Sloupnici a okolí

VĚRA KAŠPAROVÁ

(Obsah: 0 Úvod, s. 165; 1 Nejstarší zmínky o Sloupnici, s. 166; 2 Kostel sv. Mikuláše, s. 167; 2.1 Stavební vývoj chrámu sv. Mikuláše, s. 167; 2.2 Popis budovy chrámu, s. 172; 2.3 Výmalba chrámu, s. 173; 2.4 Charakteristika mobiliáře, s. 174; 2.4.1 Hlavní oltář sv. Mikuláše, s. 175; 2.4.2 Oltář Panny Marie, s. 177; 2.4.3 Oltář sv. Anežky České, s. 178; 2.4.4 Oltář Nejsvětějšího Srdce Páně, s. 179; 2.4.5 Oltář sv. Filomeny, s. 180; 2.4.6 Boží hrob, s. 181; 2.4.7 Křtitelnice, s. 183; 2.4.8 Kazatelna, s. 183; 2.4.9 Křížová cesta, s. 184; 2.5 Další chrámové vybavení, s. 185; 3 Kříže, s. 186; 3.1 Kříž kostelní – *„Kalvárie"*, s. 186; 3.2 Kříž na hřbitově – *„I. Misijní"*, s. 188; 3.3 Kříž Limberských – *„II. Misijní"*, s. 188; 3.4 Kříž Říhův a Karlíkův, s. 189; 3.5 Kříž na mostě v Dolní Sloupnici, s. 190; 3.6 Kříž Malochův za školou, s. 191; 3.7 Kříž *„Na Farském"*, s. 192; 3.8 Kříž Veselých, s. 193; 3.9 Kříž Chamásův, s. 194; 3.10 Kříž Šafářův, s. 195; 3.11 Kříž Škeříkův, s. 196; 3.12 Kříž Žofie Bohuňkovy *„za Vesničkou"*, s. 197; 3.13 Kříž na Šuráňkově kopci, s. 199; 4 Sochy, s. 200; 4.1 Socha sv. Josefa s Ježíškem, s. 200; 4.2 Socha sv. Václava, s. 200; 4.3 Socha anděla strážného, s. 201; 4.4 Socha Nejsvětější Trojice, s. 202; 4.5 Socha Neposkvrněného početí Panny Marie u Severů, s. 203; 4.6 Socha Neposkvrněného početí Panny Marie *„U bramborárny"*, s. 204; 5 Kaple, s. 205; 5.1 Kaple Nejsvětější Trojice, s. 205; 5.2 Kaple sv. Jana Nepomuckého, s. 207; 5.3 Kaple sv. Antonína Paduánského (*„U Antoníčka"*), s. 208; 6 Závěr, s. 209; Poznámky, s. 210.)

0 Úvod

Předmětem práce je soupis sakrálních staveb ve Sloupnici zahrnující farní kostel sv. Mikuláše, jenž je kulturní památkou, a drobné stavby církevní povahy – kříže, sochy a kaple. Cílem je tedy evidovat dochovaná díla, klasifikovat je, shromáždit výsledky historického a uměleckohistorického výzkumu. Záměrem je uvést technické a historické údaje o jednotlivých objektech, včetně datování, autora, objednavatele, s popisem díla všímajícím si jak ikonografického zařazení, tak jeho současného stavu, umístění a změn souvisejících s obnovami nebo případnými transfery.

Každá z těchto staveb má určité kouzlo, vytváří osobitost místa, kde je postavena, tvoří nezaměnitelnou součást krajiny. A především představuje velmi cennou ukázku lidové umělecké činnosti.

Kromě vlastního farního kostela se v obci Sloupnice nachází celkem 22 takovýchto objektů lidové zbožnosti. Jde o 13 křížů, mezi nimiž je jedna kalvárie, 6 volných soch a 3 kaple. Větší množství těchto objektů může být přičítáno tehdejší místní hluboké křesťanské tradici, což je bezesporu také

spojováno s působením většího počtu významnějších sloupenských kněží, kteří stavbu těchto památek podporovali. Předmětem zájmu práce však nejsou svaté obrázky, které lidé v minulosti s oblibou věšeli na památné stromy. Několik podobných se zde také nachází.

Zpracování tématu vychází především ze studia kronik uložených na Farním úřadě ve Sloupnici, které se ve většině případů alespoň částečně zabývají těmito drobnými památkami. Své místo má v této práci také studium restaurátorských dokumentací uložených na Obecním úřadě ve Sloupnici, jež se týkají sakrálních objektů o sv. Janu Nepomuckém. Tyto kroniky a zprávy cituji na příslušném místě v poznámce. Kapitola o historii vesnice se opírá o literaturu: F. MUSIL, ***Osídlování Poorlicka v době předhusitské***; dále *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu litomyšlském* B. MATĚJKY, J. ŠTĚPÁNKA a Z. WIRTHA nebo publikace Z. NEJEDLÉHO *Dějiny města Litomyšle a okolí, Díl I., Dějiny kláštera a biskupství litomyšlského (do r. 1421)*. Řada pramenů – zejména z činnosti městského patronátu – je ve Státním oblastním archivu Zámrsk – Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli, jemuž děkuji za spolupráci. Do fondu Farní úřad Sloupnice, který je uložen ve Státním oblastním archivu Zámrsk – Státním okresním archivu Ústí nad Orlicí, mi nebyl umožněn přístup.

O některých objektech se nepodařilo získat patřičné prameny, které by pomohly ke zpracovávání historie křížů, soch a kaplí. Farní kroniky se totiž mnohými stavbami vůbec nezabývají. Velkou měrou mi pomohl zdejší rodák Josef Holub, který se také zabývá historií Sloupnice a podobnými tématy, jenž mi byl nápomocen se získáním některých informací o dokladech zdejší lidové zbožnosti.

1 Nejstarší zmínky o Sloupnici

První osídlování této oblasti spadá již do období pravěku. Důkazem toho jsou různé mezolitické, neolitické a eneolitické artefakty[1] nalezené v okolí Sloupnice. Jde především o střepy keramiky lineární, vypíchané, kultury zvoncovitých pohárů, dále kultury nálevkovitých pohárů nebo kultury slezskoplatěnické z období počátku 2. tisíciletí před naším letopočtem, dále artefakty z doby lužické (1000 př. n. l.). Při archeologických průzkumech[2] byly nalezeny také různé kamenné nástroje, štípané industrie (zlomek čepele z pruhovaného silicitu) a broušené industrie (masivní senomlat, značně poškozený týl ploché sekery aj.).

Nevíme, kdy přesně vznikl název této osady, ale zřejmě šlo původně o označení potoka, *„rivus Slúpnicz“*, protékajícího celou dnešní Sloupnicí. V potoce byla umístěna speciální zařízení k chytání ryb – tzv. slupi čili vrše[3]. Někdy je uváděn název říčky jako Zlupnice, či Labíčko, Bílá labuť, Labutěnka. Podle jiné verze je historické označení osady jako Slúpec, Slúpno nebo Slúpnice odvozeno od lámání kamene na sloupy[4] a stavby v okolních městech, například na budování chrámu ve Vysokém Mýtě v dobách Karla IV.

Počátky dnešní vesnice zřejmě souvisejí s kolonizační činností, kterou od poloviny 12. století prováděl litomyšlský klášter premonstrátů[5]. Řád měl za úkol osídlovat a hospodářsky využít dosud neobydlenou půdu. Jeho majetky potvrdil a současně rozhojnil král Vladislav I. v listině[6] z roku 1167[7]. Panovník

postoupil klášteru *„… totam silvam, agros, et omnia prata usque ad rivum Zlupnice … preter solam villam Domasic*[8] *… silvam totam a rivo iam dicto usque ad flumen Treboua et de hinc quousque fines Bohemie protenduntur“*[9]. Tomu nasvědčuje fakt, že kolem sloupnického potoka existovala již kultivovaná půda, ale vesnice sama vznikla asi až o 100 let později podle zákupního práva[10].

K dokončení osídlování Sloupnice došlo asi ve 2. polovině 13. století v době vrcholné kolonizace. V té době bylo území královským majetkem (proč přešlo do rukou krále, nevíme). Tato oblast spadala do lanšpersko-lanškrounského panství, kde prováděli kolonizační činnost příslušníci rodu z Drholce[11]. Dochází k zahuštění staršího, zřejmě roztříštěného osídlení v údolí Sloupnického potoka do podoby pevně organizované rozsáhlé lesní lánové vsi, jednoho z nejrozsáhlejších vesnických založení[12] z doby vrcholné kolonizace na Orlickoústecku.

Dne 12. srpna 1292 v darovací listině od krále Václava II. je cisterciáckému klášteru ve Zbraslavi[13] podstoupeno mnoho vesnic východních Čech, včetně Sloupnice[14]. K uskutečnění darování Sloupnice ale asi nedošlo, protože v listině Zbraslavského kláštera z roku 1304 se Sloupnice mezi klášterními statky neuvádí. Král postoupil Sloupnici a okolní vsi[15] novému majiteli, význačnému šlechtici Vítku ze Švábenic[16], pravděpodobně za náhradu Trutnovska. Vítek se velmi brzy zadlužil, a tak už o pět let později postupně zastavoval[17] zderazskému klášteru vsi, které doposud vlastnil, mezi nimi i Sloupnici (se všemi poli, loukami, pastvinami i vodami). Tvrz s kostelem a část vsi si však ponechal. Po Vítkově smrti spravovali tento díl jeho potomci.

2 Kostel sv. Mikuláše

2.1 Stavební vývoj chrámu sv. Mikuláše

Nevíme přesně, kdy byl zbudován první kostel ve Sloupnici. Pamětní kniha farnosti líčí počátky osídlení obce téměř romanticky, kdy popisuje Sloupnici jako osadu již z předkřesťanských dob a také jednu z prvních osad křesťanských v Čechách[18]. Je to však velmi nepravděpodobné, stejně jako existence dřevěného kostelíka v 11. století[19]. Původní stavba s postupným přibýváním věřících svou kapacitou nestačila, a proto byla změněna v sakristii a zároveň došlo k přistavění chrámové lodi ze dřeva. Tato přístavba vznikla zřejmě v polovině 14. století, kdy Sloupnici vlastnil řád křížovníků[20].

Chrám sv. Mikuláše je od 4. listopadu 1350 uváděn jako kostel farní, a to v listině Arnošta z Pardubic, arcibiskupa pražského, který ho postoupil duchovní správě vysokomýtského děkanátu, spadajícího pod litomyšlské biskupství[21].

Za husitských válek, po vyhnání katolického kněze, ovládli kostel husité. Listinou z 21. září 1436 přešly statky litomyšlského biskupství do světských rukou. Postupně se Sloupnice stala součástí panství města Litomyšle[22], jež bylo světským patronem tamního záduší. V období 15. a 16. století byl chrám užíván i různými reformovanými církvemi – luteráni, českými bratry. Po vydání Rudolfova Majestátu 9. července 1609 zde katolictví téměř vymizelo, a proto byla farnost řadu let bez duchovního, což mělo za následek chátrání kostela.

Obr. č. 1/ Pohled na kostel ze severu (foto: autorka).

Od roku 1669 byl kostel součástí farnosti cerekvické[23], přičemž cerekvický farář byl i duchovním správcem sloupnické kolatury. To vedlo k žádostem o přidělení vlastního faráře, neboť se zde konaly mše jen jednou do měsíce, a proto museli Sloupničtí v neděli a další svátky putovat do Cerekvice[24]. Věřící také „argumentovali" nekontrolovatelným rozmachem kacířství a prodejem zakázaných knih. Prvním samostatným knězem ve Sloupnici se stal P. Václav Ferdinand Dvorský[25], jehož působení je spojováno s odhalováním tajných nekatolíků, kteří po odhalení museli veřejně skládat vyznání víry. Rekatolizace pokračovala i za působení dalších duchovních správců. Silné nepokoje vypukly v době kolem vyhlášení tolerančního patentu, kdy nekatolíci kromě jiného ve vesnici ničili drobné sakrální stavby[26]. V této době byl duchovním správcem P. Jan Nepomuk Prokop Hradecký[27], který tyto nepokoje dokázal tišit. Roku 1784 pak byla postavena první modlitebna nově vzniklé tolerované reformované církve ve Džbánově a o jedenáct let později i ve Sloupnici[28]. Konflikty mezi katolickými věřícími a evangelíky se však nárazově objevují ještě v 2. polovině 19. století, kdy ve Sloupnici působil dosti bojovný kaplan Jan Alois Dreml[29], pozdější farář, který nepřipouštěl jinou víru než katolickou. Dostal se dokonce do sporu s tehdejším sloupenským evangelickým pastorem Josefem Fischerem[30], což mělo bezesporu za následek i mnohá ničení nově vznikajích křížů a dalších drobných sakrálních staveb (viz kap. 3).

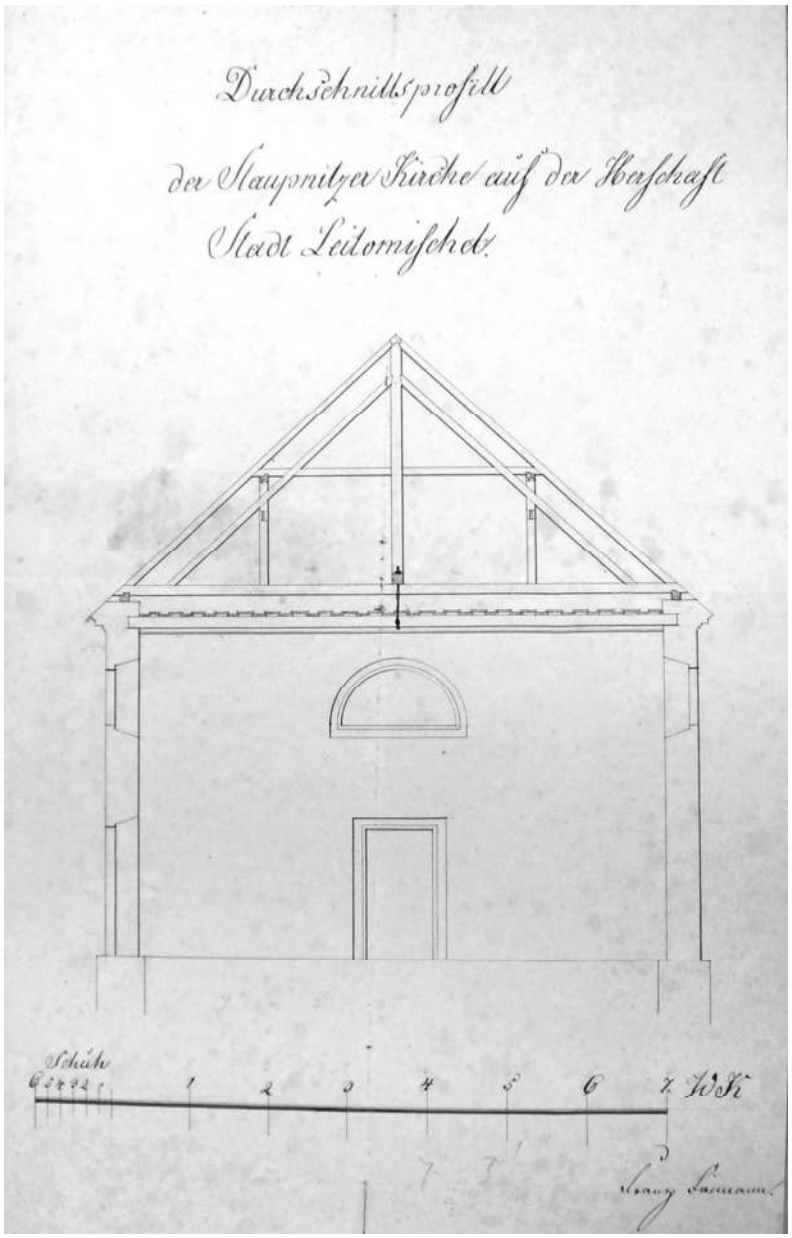

Obr. č. 2/ Průřez průčelím sloupnického kostela
(SOkA SY, fond Archiv města Litomyšl II, karton č. 42).

Po stručném vysvětlení náboženských poměrů ve Sloupnici se vrátíme zpátky ke stavebnímu vývoji chrámu, a to na počátek 18. století, konkrétně do roku 1711, kdy je do Sloupnice opět dosazen nový duchovní správce, kněz Václav Dvorský, který se okamžitě ujal obnovení zchátralého chrámu, jelikož dřevěná chrámová loď byla již poloshnilá. Potřebný peněžní obnos získával z milodarů a veřejných sbírek[31], protože patron kostela, město Litomyšl, nedal na opravy žádné finanční prostředky. Roku 1712 se začalo s vlastní přestavbou vedenou vysokomýtským stavitelem Ondřejem Tetínkem[32], kdy původní kaple tvořila asi patnáctinu z nové budovy; dřevěná loď byla nahrazena zdivem a základy byly ztuženy asi o patnáct centimetrů. Kostel si ponechal tuto barokní podobu až do dnešní doby. Zrekonstruovaný chrám byl posvěcen 23. října 1712 Václavem Antonínem Kubínem[33].

Za duchovního správce Františka Benedikta Broučka[34] byla roku 1737 za hlavním oltářem směrem k východu postavena nová sakristie. Farní kronika uvádí, že kostel má v této době devět polookrouhlých oken, čtyři dveře, k východu zděnou předsíňku; sakristie s presbytářem jsou klenuty, ale strop v chrámové lodi je prkenný. Nad hlavními dveřmi k západu byla zbudována kruchta a po stranách presbyteria dvě postranní oratoria také s prkenným stropem. Dne 20. června 1754 byly započaty práce na podezdívání rozpukaných kostelních zdí a ztužení základů přibližně o dalších patnáct centimetrů[35].

Při požáru[36] kostelní zvonice, vzdálené od chrámu asi deset metrů, se 8. listopadu 1807 oheň rozšířil také na kostel. Přihlížejícímu obyvatelstvu se podařilo zachránit veškeré vybavení chrámu. Chrám neutrpěl takřka žádnou škodu, ale ve zvonici shořelo vše, co bylo ze dřeva, a rozlily se i čtyři zvony.

Roku 1842 byl strop podepřen podporami[37]. Litomyšlský městský magistrát nejprve nechtěl věřit, že jsou trámy poničené[38] a že by mohlo dojít ke zřícení stropu kostela. Do Sloupnice se přijel přesvědčit až po několikaletém naléhání kněze. Následujícího roku byl opět obnoven původní prkenný strop a v rámci těchto oprav byl celý chrám vybílen. O pět let později došlo k zazdění okna za hlavním oltářem[39].

Roku 1851 daroval císař Ferdinand kostelu 500 zlatých, z kterých byla pořízena nová střecha[40]. Roku 1853 Josef Maloch provedl opravu střechy kostela a zvonice[41]; na počátku 19. století byla natřena červenou fermežovou barvou a roku 1820 opět pokryta šindelem.

Od roku 1855 se scházely časté komise, jednající o novém pokrytí a přestavbě kostela. Krajská komise, která se sešla v březnu 1856 a jíž předsedal c.k. krajský stavební inspektor a mistr stavební Schmoranz z Chrudimi[42], ihned zavrhla plán pokrýt chrám plechem a radila pokrýt střechu břidlicí. Z toho důvodu měly být v kostele postaveny lité železné sloupy, které by nesly tíhu celé vazby, čímž by se velmi ulehčilo stále praskajícím zdem. Dalším, avšak zavrženým plánem bylo zvětšení oken, aby byl v chrámu dostatek světla, a povolit novou mříž, která by oddělovala presbyterium od chrámové lodi. Kazatelna měla být zvýšena asi o devadesát centimetrů a k sakristii měly být zhotoveny nové dveře. Krajská komise však neschválila žádný z těchto bodů s odůvodněním potřeby jiných, důležitějších výdajů, proto měla být provedena jen nejnutnější oprava. Dodaný rozpočet[43], týkající se pouze opravy střechy, byl vyčíslen na 2780 zlatých 30 krejcarů[44], přičemž komise požádala tehdejšího faráře Jana Dremla, aby pořádal veřejné sbírky na opravu. Roku 1858 se ale znenadání městská rada usnesla, že střecha nepotřebuje brzké opravy a že nadále budou probíhat další šetření, zda by kostel unesl kamennou střechu. Tyto spory se táhly do roku 1860, kdy biskupská konzistoř vyslala do Sloupnice vizitaci, která nakonec musela dát za pravdu místnímu duchovnímu správci Janu Dremlovi, že se oprava střechy nesmí již déle odkládat[45].

Důkladná oprava chrámu proběhla za působení kněze Josefa Klapálka[46] v průběhu celého roku 1899, na který připadalo padesáté výročí založení poutní slavnosti sv. Filomeny ve Sloupnici. Proto si také Josef Klapálek přál, aby byl chrám důstojně upraven a vyzdoben[47]. Začal tedy výmalbou vlhkých a znečištěných zdí (viz kap. 2.3), v květnu byla dalším bodem generální

opravy výměna chrámových oken[48], po které následovaly zednické práce[49]. V první řadě bylo opraveno klenutí nad hlavním oltářem a okna v zadní části kněžiště se prodloužila dolů[50]. Současně s výmalbou se zřídila ventilace[51], tvořená plechovými rourami vedenými ze stropu chrámové lodi na střechu kostela. Původní kostelní dlažba[52] byla od vítězného oblouku k presbyteriu nahrazena dlažbou z cementových mozaikových dlaždic; k oddělení hlavní lodi od kněžiště se položily tři schody[53] z umělého mramoru a ke stejnému účelu se nechala zřídit nová železná mřížka[54]. Původně zde totiž stálo dřevěné zábradlí s mřížkou pouze u klenutí.

Kovový monogram *„Maria"* na západním kraji střechy kostela byl povětrnostními vlivy poničen, a proto došlo roku 1902 k jeho nahrazení pozlaceným křížem[55]. O deset let později byla chrámu darována[56] dvě malovaná okna[57] s figurálními medailony Panny Marie a sv. Josefa, vsazená do presbyteria po stranách hlavního oltáře. V následujících letech nedošlo k zásadním stavebním úpravám[58]. V lednu 1923 byl opraven kostelní strop nad varhanami a o dva roky později bylo do chármu zavedeno elektrické osvětlení; roku 1928 byla obnovena kaple sv. Aloise na západní straně kostelní lodi a o sedm let později došlo na náklad patrona, města Litomyšle, k pořízení bleskosvodů a při této příležitosti byla obnovena dřevěná konstrukce, do níž je zasazen kříž na sanktusové věžičce. Z roku 1934 a následně 1937 se nám dochoval stavební protokol o kostele a faře dnes uložený ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOkA SY), kde zdejší kněz Antonín Novák popisuje nutné opravy chrámu týkající se hlavně nové fasády, opravy jehlanů na průčelí chrámu a opravy břidlicové střechy[59].

Až v roce 1957[60] se původní dřevěná okna s obyčejným průhledným sklem vyměnila za okna[61] s rámem z úhlového železa a zasklená[62] neprůhledným hráškovým sklem. Téhož roku byla také opravena střecha. Na následujíci rok se plánovala oprava sanktusové věže, včetně jejího nátěru[63].

Na stěnách kostela mezi zdmi a stropem se začaly objevovat četné trhliny[64], kdy opadávající kusy omítky začaly ničit i vnitřní vybavení chrámu, a proto bylo nezbytné tyto trhliny opravit. V 60. letech se z kamenných ostění u chrámových dveří odstranily staré nátěry a kameníci nechali kamenné ostění[65] v přirozeném stavu. První polovina roku 1972 byla věnována opravě chrámového exteriéru, jíž se ujali především sloupenští dobrovolníci, kteří začali s omítáním[66] kostela, a to ve třech vrstvách na sobě.

O rok později se také dočkala své opravy měděná báň[67] s křížkem na kostelní věži. Došlo k výměně poškozených trámů a následnému pokrytí lepenkou. Po natření a přelakování kříže[68] přidali farníci do vížky nové písemné materiály, uložené do plechové schránky. Od roku 1993 se konaly sbírky k získání finančních prostředků na celkovou rekonstrukci chrámové střechy. Ještě téhož léta byly zpevněny vazbové trámy a následujícího roku se začalo se vlastní opravou[69], trvající od 2. května do 17. září. Kromě nového pokrytí chrámu břidlicí byla také pobita měděnými pláty sanktusová věžička[70], zřízeny měděné okapy a nově zastřešena sakristie. Mimo to došlo z bezpečnostních důvodů ke zpevnění oken kostela železnými pásy. Tuto rekonstrukci splatila farnost z finančních příspěvků a ze státních dotací[71].

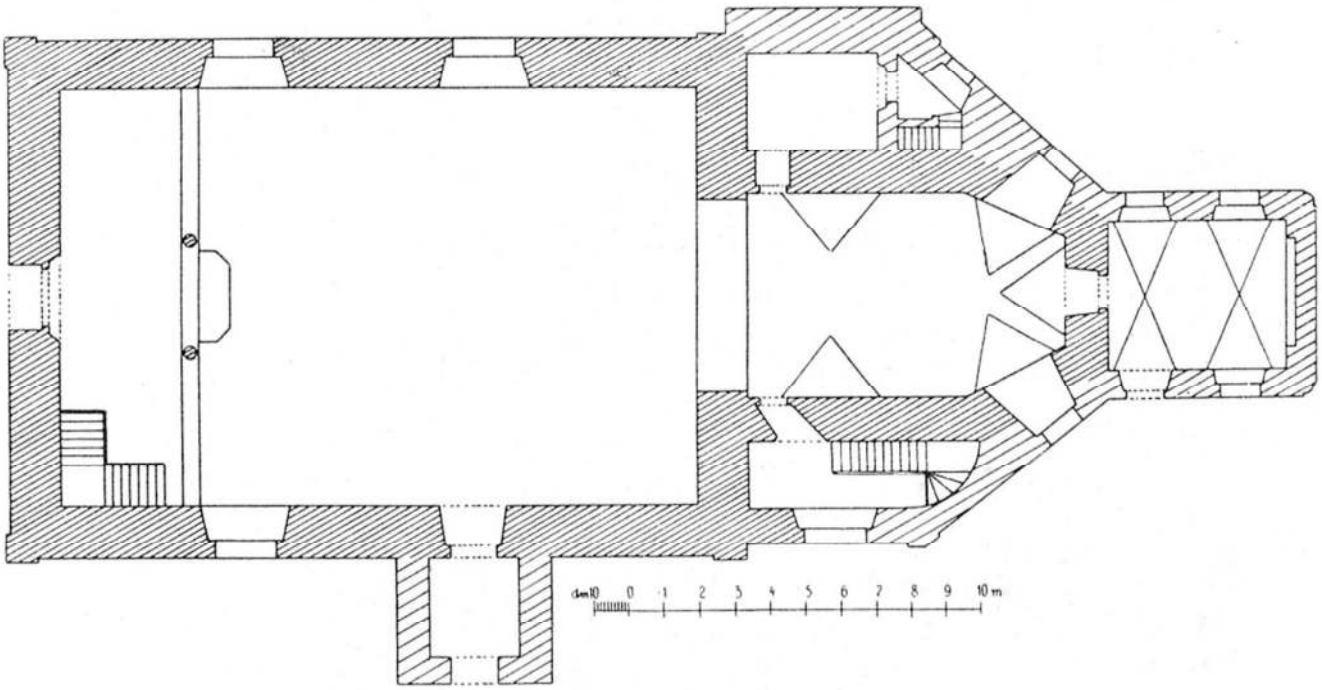

Obr. č. 3/ Půdorys kostela sv. Mikuláše. Převzato z: B. MATĚJKA – J. ŠTĚPÁNEK – Z. WIRTH, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu litomyšlském*, Praha 1908, s. 150.

2.2 Popis budovy chrámu

Kostel se nachází na rozhraní Dolní a Horní Sloupnice. Jde o jednolodní chrám 14 metrů dlouhý a 8 metrů široký se sedlovou střechou, orientovaný na východ s trojboce zakončeným presbytářem a klenutou sakristií v ose. Po stranách presbytáře jsou patrové oratoře. Západní průčelí je členěno horizontálně bohatě profilovanou římsou, nad kterou pokračuje trojdílný štít, členěný lizénami a završený trojúhelníkovým nástavcem[72]. Na jižní straně je postavena klenutá předsíňka, završená trojúhelníkovým štítem. Na hřebeni střechy presbytáře, přibližně nad hlavním oltářem, se nachází sanktusník s cibulovou bání.

Fasády kostela jsou hladké, nečleněné. Jižní a severní fasáda nese vždy tři okna zakončené segmentovým obloukem, z toho dvě jsou vždy součástí lodi a jedno vede do oratoře. Kněžiště je pak osvětleno dvěma úzkými malovanými okny s plným obloukem, zdobenými figurálními medailony Panny Marie a sv. Josefa.

Loď s plochým stropem přechází půlkruhovým vítězným obloukem v presbytář, sklenutý valenou klenbou s výsečemi. V presbytáři je na severní stěně sanktuář s půlkruhovým zakončením a na východní stěně půlkruhový portál vedoucí do sakristie. V severní a jižní stěně kněžiště se nachází půlkruhové portály s mělce profilovaným ostěním se znakem Litomyšle ze 16. století[73]. Portály lze vejít do malé místnosti, v níž jsou vestavěny schody vedoucí na oratoř, krerá je od kněžiště oddělena balustrádou tvořenou osmi kuželkami a po stranách vždy jednou poloviční.

Obr. č. 4/ Jeden z půlkruhových portálů s mělce profilovaným ostěním se znakem Litomyšle ze 16. století v presbytáři (foto: autorka).

Obr. č. 5 a 6 v obrazové příloze za s. 64.

2.3 Výmalba chrámu

Původní dřevěný chrámový strop, vymalovaný roku 1716 vodou ředitelnými barvami, se skládal z množství obdelníků vyplněných ornamenty a doplněných patrony české země a apoštoly[74]. Při příležitosti konání biskupské návštěvy dne 5. června 1859 nechal místní farář Jan Alois Dreml vybílit[75] celý vnitřek chrámu a presbytář opatřil blankytnou modrou, aby se hlavní oltář více vyjímal.

Jak bylo zmíněno už výše, důkladnou obnovu včetně výmalby podnikl kněz Josef Klapálek v roce 1899. Zdi byly velmi znečištěné[76], vlhké[77] a výmalba presbytáře, provedená fermežovými barvami v roce 1875, se vlivem vlhka začala loupat. Již o rok dříve jednal místní farář s malířem Ludvíkem Nejedlým z Nového Bydžova o výmalbě celého chrámu, kterou vyčíslil na 700 zlatých[78].

Samotná výmalba trvala tři měsíce v rozmezí května až července. Počátkem srpna byla vypracována figurální část minerálními barvami, a to malířem J. St. Otmarem z Nové Vsi[79]. Ornamentální část vytvořil temperovými barvami J. Kejklíček s dalšími pomocníky. Celý chrám, včetně kněžiště a sakristie, byl ve spodní části do 1,5 metru nad zemí natřen fermežovými barvami. V sakristii nad dveřmi do presbyteria byl vymalován obraz Panny Marie Lurdské. Střed stropu chrámové lodi nesl vyobrazení sv. Rodiny Páně a v rozích svaté evangelisty; klenutí presbyteria Nejsvětější Trojici a po stranách směrem k oratořím Srdce Páně a Neposkvrněné Srdce Panny Marie. Vítězný oblouk zdobili patroni českého nebe[80] a prostor nad křtitelnicí sv. Alois.

Rok 1926 byl věnován celkové obnově chrámového interiéru, kdy duchovní správce Antonín Novák[81] vyjednal výmalbu[82] celého chrámu u architekta Jaroslava Majora[83] z Prahy, který navrhl[84] do stropu chrámové lodi tři obrazy ze života sv. Mikuláše (viz obr. č. 5 v obrazové příloze za s. 64). Na výmalbě, trvající od května do října, se podílelo několik tvůrců[85]. Rozpočet na tuto zakázku dosáhl výše 11 659 Kč[86]. Výmalba ve spodní části presbytáře však nebyla dobře provedena, pokryla se plísní, a proto poslal následujícího roku farář J. Majorovi do Prahy stížnost, na jejíž popud přijeli do Sloupnice malíři Rak a Husička, kteří tentokrát provedli malbu trvanlivě[87].

Tato malba, provedená vápennou technikou al fresco, se nám dochovala až do dnešní doby. Oproti předešlé je světlejší a jednodušší, přičemž celý chrámový strop byl rozdělen do tří částí, nesoucích výjevy ze života sv. Mikuláše. Pásy mezi jednotlivými výjevy vyplňuje ornament s holubicí a olivovou ratolestí. Rohy prostředního výjevu zdobí heraldické znaky čtyř obcí[88] hornosloupenské farnosti, okenní špalety mariánský symbol a čelní stěna vítězného oblouku nese nápis: *„Pojďme, klaňme se jemu“*. Presbytář (viz obr. č. 6 v obrazové příloze za s. 64) byl vyzdoben bohatšími ornamenty a obrazy než v předešlé výmalbě. Holubice v kruhové paprsčité svatozáři, symbolizující Ducha svatého, tvoří středový motiv klenby; beránek ležící na knize, výklenek po evangelijní straně a strana epištolní výjev pelikána s mláďaty. Stěnu po stranách hlavního oltáře zdobí tři andělé s nápisem *„PAX“* a hrající na hudební nástroje.

Roku 1957 se Jan Herynek z Proseče[89] ujal restaurování výmalby chrámu, včetně obrazu Panny Marie Lurdské.

2.4 Charakteristika mobiliáře

O původním chrámovém vybavení se mi nepodařilo objevit dostatečné písemné záznamy. Chrám sv. Mikuláše měl původně pět oltářů[90]: oltář sv. Mikuláše, sv. Salvátora, Panny Marie, sv. Michaela archanděla[91] a sv. Václava[92]. Hlavní oltář s oltářem sv. Michaela archanděla a sv. Václava byl za duchovní správy Františka Broučka ozdoben bohatými barokními řezbami[93], zatímco oltář Panny Marie a sv. Salvátora[94] byly okolo roku 1814 za duchovní správy faráře Ignáce Valacha[95] odstraněny[96]. Roku 1848 došlo k obnovení obrazů[97] sv. Anny, sv. Václava, sv. Michaela a o čtrnáct let později byl do chrámu zřízen obraz sv. Františka Serafínského[98] a téhož roku Kašpar Neškuda z Jablonného opravil a obnovil[99] obraz sv. Vavřince.

Obr. č. 7/ Interiér chrámu – pohled z kruchty. Hlavní oltář sv. Mikuláše, po levé straně kazatelna a oltář Panny Marie; po pravé straně oltář sv. Anežky České (foto: autorka).

Obr. č. 8–13 v obrazové příloze za s. 64.

2.4.1 Hlavní oltář sv. Mikuláše

Celodřevěný oltář (viz obr. č. 8 v obrazové příloze za s. 64) se zlacenými prvky je umístěný v presbyteriu chrámu.

Na mensu tvaru barokní tumby s řezbou Kristova monogramu nasedá portálové retabulum se sloupovou architekturou nesoucí hlavní obraz sv. Mikuláše. Dvojice sloupů, nacházející se po stranách hlavního oltářního obrazu a postavené na vysokých válcových podstavcích, se skládají ze zlaté patky, hladkého bílého dříku s mírnou entazí a korintské košíkové hlavice. Na krycí desce sloupů sedí andělé a blíže do středu putti. Mezi sloupy jsou na postamentech umístěny sochy sv. Petra a sv. Pavla. Na retabulum navazuje volutový štítový nástavec s kruhovým obrazem sv. Trojice. Vrchol štítu zakončuje křížek.

Na oltářním stole stojí šedesáticentimetrový skříňový tabernákl, zdobený klasickými barokními prvky – volutami, boltci a akanty s pentlí. Po bocích svatostánku jsou umístěni putti. Vlastní dvířka jsou zdobena od spodního okraje zvedajícím se oblakem se dvěma zkříženými klíči, patriarším křížem, papežskou tiárou a nad oblakem leží zavřená kniha s přivěšenými pečetěmi a beránkem, za nímž září paprsky. V pozadí výjevu stojí desky s desaterem.

Obraz sv. Mikuláše půlkruhového tvaru, jenž je zasazen do zlaceného rámu, je ve vrcholu zdoben zlatou řezbou s motivem akantů a stylizovaných květů. Ústředním výjevem je sv. Mikuláš s dlouhým plnovousem, oděný do bílé alby a červeného ornátu zdobeného bílým lemem s černými tlapatými

křížky. V levé ruce drží berlu a pravicí ukazuje na tři nahé chlapce, kteří k němu vztahují ručky. Nad světcem se vznášejí obláčky s andílky a holubice, symbol Ducha svatého. Na jednom oblaku sedí Panna Marie s Ježíškem, kteří shlížejí na světce. Nad hlavou světce je vyobrazen andílek, jenž mu nese mitru. V zadním plánu obrazu vidíme loď – jeho atribut. Pozadí obrazu tvoří tmavé mraky, které přecházejí ve žluté zářící nebe.

Obraz retabula je ikonografickým námětem **Žaltářové Trojice**. V popředí sedí dvě postavy představující Boha Otce s dlouhými šedými vousy, oděného do světle hnědého šatu, a po pravici Ježíše Krista, oděného do červeného zřaseného pláště, nad nimiž se vznáší holubice, symbol Ducha svatého. V pravé ruce Bůh drží otevřenou knihu s písmeny alfa a omega, kterou si opírá o kolena, a levici, v níž svírá žezlo, má položenou na modré kouli představující Zemi. Kristus má zvednutou pravici a levou rukou si přidržuje kříž opřený o svá ramena. Za sv. Trojicí vyzařuje světlo.

Po levé straně hlavního obrazu stojí na podstavci dřevěná polychromovaná **socha sv. Petra** vysoká 150 cm. Sv. Petr, oděný do světle modrého splývajícího šatu s přehozenou fialovou draperií se zlatým lemem, stojí v mírném kontrapostu s rozepjatýma rukama. V levé ruce drží svazek klíčů. Po pravici hlavního obrazu je postavena dřevěná polychromovaná 150 cm vysoká **socha sv. Pavla**, stojící v mírném kontrapostu. Jeho tvář, porostlá tmavými vousy, vzhlíží směrem k nebi. Přes světle modrý šat má oděný nachový bohatě zřasený plášť se zlatým lemem, sepnutý sponou. V levé ruce drží rozevřenou knihu a v pravici svírá meč, atribut mučednické smrti.

Po obou stranách štítového nástavce sedí dva klečící **adorující andělé**. Jsou to šedesáticentimetrové dřevěné polychromované sochy, oděné do světle modré vlající draperie se zkříženýma rukama. Vedle andělů sedí na římse putti světlonoši. Jde opět o dřevěné polychromované sochy vysoké 50 cm.

Nevíme, kdy byl zřízen původní oltář sv. Mikuláše, ale ve farní kronice se dočítáme, že ho kněz František Brouček nechal ozdobit bohatými barokními řezbami. Kvůli zřícení oltáře však nechal Jan Alois Dreml, ještě jako kaplan, roku 1848 zřídit[100] nový hlavní oltář. V SOkA SY se dochoval jeden z nákresů spodní partie hlavního oltáře, tedy mensa se svatostánkem a sochy sv. Petra a Pavla, z 12. července roku 1848, jehož rozpočet byl vyčíslen na 247 zl. 4 kr. Tento návrh ale nebyl realizován[101]. Mezitím se bohoslužby konaly u bočního oltáře sv. Vavřince[102]. O padesát let později došlo k odstranění postranních branek se sochami sv. Cyrila a Metoděje, kterými se vstupovalo ze sakristie do kněžiště. Při této příležitosti se oltář[103] snížil a postavily se před něj tři nové schody, došlo k posunutí svatostánku dopředu a na štítový nástavec byl zřízen kříž. Došlo také k zrestaurování obrazu sv. Mikuláše od neznámého autora z konce 19. století[104].

V letech 1898–1899 byla provedena[105] celková oprava hlavního oltáře a roku 1926 došlo k restaurování, které provedl pozlacovač Špringr[106], který se ujal čištění mýdlovou vodou a nového zlacení. Téhož roku byl dán na oltář nový oltářní kámen[107]. V dalších šesti letech docházelo k opětovnému pozlacování a celkové renovaci[108] oltáře a v roce 1932 byl pozlacen celý svatostánek.

2.4.2 Oltář Panny Marie

Barokní dřevěný oltář (viz obr. č. 9 v obrazové příloze za s. 64), situovaný na čelní straně chrámové lodi po evangelijní straně, tvoří protějšek oltáře sv. Anežky České.

Na mensu tvaru barokní tumby nasedá portálové retabulum sloupové architektury s hlavním obrazem Panny Marie, zavěšeným vždy mezi pilastrem a sloupem, postavených na hranolových postamentech. Oba architektonické nosné prvky jsou tvořeny patkou, bílým dříkem s mírnou entazí a výžlabky, které mají ve spodní části (asi do jedné třetiny) vloženy zlaté píšťaly, a korintskou hlavicí. Na hlavici nasedá římsa, která nese sochy světic sv. Barbory a sv. Apolonie. Po stranách oltáře jsou zavěšeny volutové konzoly, na nichž stojí sochy sv. Filipa a sv. Jakuba. Dřevěný svatostánek má zlatá dvířka, zdobená iluzivní ornamentikou květů a kalichem s hostií. Po bocích stojí bílozlatý sloupek, tvořený kanelovaným kuželkovitým dříkem a košíkovou hlavicí. Štítový nástavec s boltci, rokaji a zakončený křížkem nese obraz sv. archanděla Michaela. Na ozdobných boltcích stojí z každé strany obrazu andílek.

Půlkruhový **obraz Panny Marie** je zasazen do zlatého rámu, jehož oblouk zdobí jemná řezba s květinovou ornamentikou. Panna Marie, stojící na srpku měsíce a oděná do bílých šatů a modrého pláště s růžovým rubem a dlouhými tmavohnědými vlasy, shlíží dolů. Má rozepjaté ruce a v levici drží lilii. Okolo hlavy jí svítí kruhová svatozář tvořená hvězdami a okolo poletují andílci. Pozadí v hnědých tónech se směrem nahoru zesvětluje. **Obraz sv. archanděla Michaela** má tvar kasulového okna. Archanděl je zobrazen jako rytíř ve zbroji s hořícím mečem v pravici, jak potírá draka-ďábla.

Po levé straně oltáře na volutové konzole stojí v mírném kontrapostu **socha sv. apoštola Jakuba**. Jde o barokní dřevěnou polychromovanou skulpturu o výšce 133 centimetrů. Jakub s mírně nakloněnou hlavou, vzhlížející k nebi, je oblečen do bohatě řaseného šedozeleného šatu se zlatostříbrným rubem. Má napřaženou levici a v pravé ruce drží o zem opřený kyj, nástroj své mučednické smrti. Protějšek tvoří barokní dřevěná polychromovaná **socha sv. apoštola Filipa** o výšce 135 cm. Sv. Filip v mírném kontrapostu vzhlíží směrem k nebi. Svalnaté tělo halí bohatě řasená vlající draperie zlaté barvy. Pravici má položenou na srdci a levicí se opírá o kříž – nástroj mučednické smrti. Před tabernáklem stojí dřevěná polychromovaná, asi 150 cm vysoká socha **Panny Marie Lurdské**. Panna Maria, oděná do bílých šatů, dlouhého závoje zdobeného zlatým lemem a ornamenty a s modrým pásem a růžencem okolo pasu, spíná ruce k modlitbě. Po levé straně štítového nástavce je postavena 95 cm vysoká dřevěná polychromovaná **socha sv. Barbory** v barokním stylu. Je zachycena v mírném esovitém prohnutí, čímž působí dynamicky. Je oblečena v růžovém šatě, z části krytém řaseným rozevlátým modrým pláštěm, s bílým plédem. Má rozepjatou pravici a v levé ruce drží zlatý kalich; u nohou leží beránek – její atribut. **Socha sv. Apolonie** tvoří protějšek sv. Barbory. Taktéž se jedná o 95 centimetrů vysokou barokní dřevěnou polychromovanou sochu, oděnou v modré splývavé šaty s bílým plédem a červenou rozevlátou draperií. Tělo je v mírném esovitém prohnutí a shlíží směrem dolů. Pravicí tiskne srdce a v levé drží kleště – nástroj mučení. Z každé strany štítového nástavce stojí vždy dřevěná polychromovaná, okolo 50–60 cm vysoká soška **andílka** zahaleného do zlaté roušky, s rozepjatýma rukama a zlatými křidélky.

Za duchovní správy kněze Jana Jelínka[109] byl roku 1885 zřízen oltář Panny Marie z původního barokního oltáře sv. Michaela archanděla, opravovaného o třicet let dříve[110]. Oltářní obraz pochází z konce 19. století[111].

Roku 1926 pozlacovač Špringr[112] oltář vyčistil mýdlovou vodou, opravil a pozlatil. Sochy dvou apoštolů však prý nemohly být přes značné poškození vrácené zpět na oltář, ale o tři roky později František Starý tyto sochy zrestauroval, nově pozlatil a natřel[113]. Roku 1934 došlo k jejich opětovnému zrestaurování[114].

2.4.3 Oltář sv. Anežky České

Dřevěný barokní oltář (viz obr. č. 10 v obrazové příloze za s. 64) na čelní straně chrámové lodi po epištolní straně tvoří protějšek oltáře Panny Marie. Architektura oltáře je shodná s oltářem Panny Marie (viz kap. 2.4.2).

Na hlavním oltářním obraze je **sv. Anežka Česká** zobrazena jako řeholnice v tmavém šatu, jak vzhlíží směrem k nebi, kde je na oblaku vymalován beránek – symbol Ježíše Krista. V levici drží lilii s křížkem a u nohou jí leží korunovační klenoty položené na červeném plášti s hermelínem, odkazujícím na její královský původ. Na pozadí, pojatém v pastelových modrofialových barvách, stojí kostel a hrad – její atributy. Štítový nástavec oltáře nese **obraz sv. Václava**, který je zasazen do zlaceného rámu ve tvaru kasulového okna. Jde o ikonografický výjev Adorace sv. Václava. Světec, sedící na oblacích, je oděn do modrého panovnického šatu, zřaseného červeného hermelínového pláště a hlavu mu zdobí královská koruna. Pravici pokládá na srdce a v levé ruce drží kopí s praporem s moravskou orlicí. U nohou mu klečí dva andělé. Světec vzhlíží k nebi, kde poletují andílci, kteří mu přinášejí ratolest a věneček.

Po pravé straně oltáře na volutové konzole stojí barokní dřevěná polychromovaná **socha sv. Prokopa**, vysoká 142 cm. Světec v mírném kontrapostu, oděný do kněžského roucha, zlatého pluviálu a bohatě zdobené mitry, shlíží dolů. Okolo krku mu splývá červená štola lemovaná zlatem a v pravé ruce drží biskupskou hůl. Protějšek vytváří barokní dřevěná polychromovaná 137 cm vysoká **socha sv. Vojtěcha**, oděného do bohatě řaseného biskupského roucha v bílozlaté barvě, červené štóly a mitry. Levicí svírá biskupskou berlu; pravou rukou si o bok opírá knihu.

Po levé straně štítového nástavce stojí dřevěná polychromovaná 100 cm vysoká **socha sv. Ignáce z Loyoly**. Světec s rozepjatýma rukama a pozdviženou hlavou je oděn do bílého šatu a červeného ornátu bohatě zdobeného zlatem. Na levici má velum. **František Xaverský**, barokní dřevěná polychromovaná socha vysoká 100 cm, vytváří protějšek sv. Ignáci z Loyoly. Světec oděný do černé bohatě zřasené kleriky a bílého ornátu se zlatým lemováním drží v pozdvižené pravici kříž, na který ukazuje levou rukou. Strany štítového nástavce zdobí 50–60 cm vysoké dřevěné polychromované sošky **andílků** s rozepjatýma ručkama.

Oltář sv. Anežky České byl zřízen duchovním správcem Janem Jelínkem v roce 1885[115] z původního barokního oltáře sv. Václava. Oltářní obraz pochází z konce 19. století[116]. Roku 1926 pan Špringr oltář sv. Anežky České vyčistil[117] pomocí mýdlové vody.

2.4.4 Oltář Nejsvětějšího Srdce Páně

Dřevěný oltář (viz obr. č. 11 v obrazové příloze za s. 64) je umístěn uprostřed chrámové lodi po epištolní straně mezi pátým a šestým zastavením křížové cesty.

Mensa hranolového tvaru je zdobená šesti sloupky s hladkým dříkem, zdobeným imitací mramoru, se zlatými patkami bez stylobatu. Na mensu nasedá oltářní nástavec sloupové architektury s hlavním obrazem Nejsvětějšího Srdce Páně, pod kterým jsou zavěšeny zlacené závěsy z listů a květů. Po stranách obrazu stojí na podstavcích, ozdobenými zlatými řezbami se stylizovanými květy, dva sloupy se zlatou patkou, hladkým bílým dříkem a korintskou košíkovou hlavicí. Na hlavici nasedá bohatě profilovaná římsa nesoucí sochy sv. Františka z Assisi a sv. Antonína. Štítový nástavec zdobený volutami nese obraz Nejčistšího Srdce Panny Marie, nad kterým jsou zavěšeny festony s květy, držené dvěma putti. Vrchol štítu zdobí postříbřený kříž.

Na bočních volutových konzolách jsou umístěny sochy sv. apoštola Jana a sv. Josefa s Ježíškem. Na oltářním stole stojí tabernákl, provedený v kombinaci zlaté a stříbrné polychromie, jehož štít tvoří dvě zrcadlově otočené voluty. Dvířka zdobí řezba kalichu s hostií, který je uprostřed věnce z vinné révy a pšeničných klasů.

Nad obrazem **Nejsvětějšího Srdce Páně**, zasazeným do zlaceného bohatě vyřezávaného rámu, je půlkruhový portál. Ježíš Kristus, stojící na sféře a oděný v bílé říze se zlatým lemováním a bohatě řaseném červeném plášti s modrým rubem, má pozvednutou pravici a ukazuje svoje rány na rukou. Na hrudi má znázorněné srdce s plamenem, obtočené trnovou korunou. Štítový nástavec oltáře nese **obraz Nejčistšího Srdce Panny Marie**, který je ve tvaru kasulového okna. Na světle modrém pozadí je znázorněno hořící srdce s věnečkem z bílých růží, probodnuté malým mečem, za nímž září paprsčitá svatozář.

Po levici oltáře stojí na volutové konzole dřevěná polychromovaná, 122 cm vysoká socha **sv. apoštola Jana** s kruhovou svatozáří okolo hlavy. Jan, oděný do bílého šatu s přes rameno přehozeným zřaseným tmavorůžovým pláštěm se zlatým rubem a černozlatým lemováním, má pozvednutou pravici a dívá se do zdobeného kalichu s hadem. Po pravé straně oltáře stojí **sousoší sv. Josefa s Ježíškem** s kruhovými svatozářemi. Jedná se o dřevěné polychromované, 122 cm vysoké sochy. Sv. Josef, oděný do bílého šatu posetého zlatými ornamenty a hnědočerveného pláště sepnutého sponou se zlatým rubem, drží v pravé ruce stonek kvetoucí lilie. Před ním stojí malý Ježíšek, oblečený v bílé dlouhé suknici se zlatými ozdobami. Ježíšek podává pěstounovi pozvednutou pravici.

Dřevěná polychromovaná **socha sv. Antonína Paduánského**, vysoká 72 cm, je postavena na pravé straně štítového nástavce. Sv. Antonín, oblečený do hnědé mnišské kutny, má pas převázán cingulem se čtyřmi uzly a růžencem. Na levé ruce mu sedí Ježíšek, držící zlatý křížek a oděný do bílého šatu se zlatým lemováním. Světec svírá stonek lilie. Protějšek tvoří dřevěná polychromovaná, 72 cm vysoká **socha sv. Františka z Assisi**, oděného do hnědé mnišské kutny ovázané cingulem se čtyřmi uzly a růžencem. V pravici drží kříž s ukřižovaným Ježíšem Kristem a levá ruka svírá lebku – jeho atribut.

Boky štítového nástavce zdobí dřevěné polychromované **sošky andílků** s nástroji Kristova umučení – kopím a latinským křížem, zahalenými do zlaté zřasené roušky.

Kněz Josef Klapálek nechal roku 1894 zřídit[118] na epištolní stranu chrámu oltář Nejsvětějšího Srdce Páně jako protějšek oltáře sv. Filomeny, a to ve stejném stylu jako ostatní oltáře v kostele. Obrazy Nejsvětějšího Srdce Páně a malý obraz Nejčistšího Srdce Panny Marie namaloval akademický malíř Umlauf z Kyšperka[119] na konci 19. století[120]. Sochy světců[121] i s ostatní řezbářskou prací zhotovil František Voleský[122] a o stavbu oltáře se postaral Josef Rambousek, zatímco zlacení provedl Aug. Herynek[123] z Litomyšle. O rok později, 23. června 1895 došlo k jeho posvěcení tehdejším duchovním správcem Josefem Klapálkem. Roku 1930 dostal oltář Nejsvětějšího Srdce Páně sochu Panny Marie Lurdské[124].

2.4.5 Oltář sv. Filomeny

Dřevěný oltář (viz obr. č. 12 v obrazové příloze za s. 64), umístěný uprostřed chrámové lodi po evangelijní straně mezi devátým a desátým zastavením křížové cesty, tvoří protějšek oltáře Nejsvětějšího Srdce Páně, s nímž má také shodnou architekturu (viz kap. 3.4.4).

Na oltářním stole stojí ostatková skříň s tělem sv. Gaudiosy. Jde o zlacenou schránku zdobenou bohatými řezbami, jejíž přední prosklenou stranu zdobí kříž s Kristem a popisnou tabulkou: *„Corpus Sanctae Gaudiosae Martyris“*.

Na půlkruhovém obraze **sv. Filomeny**, zasazeném do zlaceného rámu s břečťanovými listy a výžlabky, je mučednice oděna do bílých splývavých šatů s rozšířenými rukávy, červené suknice ke kolenům ze zlatým lemováním a dlouhého modrého pláště, halícího její ramena. Pravici má položenou na srdci a v levé ruce drží lilii. Dlouhé vlnité hnědé vlasy, splývající na ramena, zdobí věneček z bílých růží, nad nímž září místo svatozáře Kristův monogram. Její oči se dívají směrem k nebi. Po stranách hlavy sv. Filomeny se vznášejí putti. U jejich nohou leží její atributy – meč, šíp, kotva, korunka. Pozadí obrazu tvoří obloha v šedých barvách. Štítový nástavec oltáře nese obraz **sv. Jana Sarkandra** tvaru kasulového okna. Světec v černém rozevlátém šatě s rozepjatýma rukama vzhlíží směrem k nebi, odkud na něho dopadají paprsky světla. Stojí na oblaku a je vynášen do nebe anděly držícími ratolesti. Pozadí potlačuje barevnost, je laděno do světlejších odstínů šedé barvy.

Po levé straně oltářního obrazu stojí dřevěná polychromovaná, 142 cm vysoká **socha sv. Anežky Římské**. Mučednice, oblečená do světle růžového šatu a přes ramena přehozeného bohatě zvlněného modrého pláště se zlatým lemováním, má v pravé ruce meč a na levé ruce jí sedí malý beránek – její atributy. Sv. Anežka s korunkou na hlavě shlíží z oltáře dolů. Protějšek tvoří dřevěná polychromovaná, 142 cm vysoká **socha sv. Kateřiny**, která vzhlíží směrem k nebi. Její korunka sedí na zlatavých spletených vlasech, ozdobených bílým závojem, a je oblečena v bílorůžových šatech se zlatým lemem, s honosným pásem. Přes ramena jí volně splývá tmavě modrý plášť se zlatými ornamenty. Pravici má položenou na srdci; v levé drží meč, nástroj své mučednické smrti.

72 cm vysoké dřevěné polychromované **sousoší sv. Anny s Marií** je postaveno po levici štítového nástavce. Sv. Anna, matka Panny Marie, oblečená do žlutých šatů s bílým plédem okolo ramen, má hlavu přikrytou šedomodrým dlouhým pláštěm se zlatým lemem, zahalujícím nohy. U levé nohy ji stojí Marie, drobná

dívka oblečená do růžových šatů. Anna ji levou rukou hladí po vlasech, Marie drží otevřenou knihu a ukazováčkem pravé ruky poukazuje na větu: *„Počátek moudrosti jest bázeň Boží“*. Protějšek tvoří **sv. Alžběta s Janem Křtitelem**. Dřevěné polychromované sousoší je vysoké 72 centimetrů. Sv. Alžběta, matka Jana Křtitele, vyobrazená v mírném pohybu, má hlavu pokrytou bílým závojem; její růžové šaty jsou ve spodní části těla pokryty bohatě řasenou zelenou draperií. Levou ruku má položenou na srdci a shlíží na svého syna, který se levou ručkou opírá o Alžbětinu nakročenou pravou nohou. Jana Křtitele, jenž v levé ruce drží zlatý latinský kříž a u nohou mu leží beránek, halí bílá rouška.

Duchovní správce Jan Alois Dreml byl velkým ctitelem mučednice sv. Filomeny, jejíž úcta se od roku 1802 rychle rozšířila po celém světě. Kněz získal část jejích ostatků a sepsal životopis této světice, který se dočkal hned několika vydání[125], a tím se ve sloupenské farnosti ujala hluboká úcta[126], doprovázená každoročně slavnostmi, kterých se účastnilo na 10 000 poutníků zblízka i zdaleka. To vše dalo roku 1860 impulz ke zřízení nového oltáře, zasvěceného sv. Filomeně[127]. Vytvořil ho truhlář František Bis[128]. Hlavní oltářní obraz namaloval hrabě August Silva Tarouca[129], přítel Josefa Mánesa, který ho na přímluvu P. Jana Androuška daroval sloupenskému kostelu. Původní obraz sv. Filomeny, který stával nejdříve na oltáři sv. Vavřince, darovala kostelu kněžna Vilhelmina Kinská roku 1848. Avšak po zřízení oltáře, zasvěceného této světici, byl opraven a přenechán kostelu v Dolním Újezdě. Obraz sv. Jana Sarkandra[130], zavěšený na štítovém nástavci, daroval chrámu tehdejší duchovní správce Jan Jelínek. Současně se stavbou oltáře byla zřízena ostatková skříň pro tělo sv. Gaudiosy[131]. Roku 1860 se sloupenský rodák Jan Šplíchal zavázal k obnově tohoto oltáře[132].

Roku 1898[133] došlo k velké rekonstrukci, téměř znovuzřízení celého nového oltáře, neboť byl kvůli vlhkosti téměř shnilý. O řezbářskou a truhlářskou práci se postaral František Volesk[134] z České Třebové. Obraz sv. Filomeny nemohl **být pro značné poškození opraven, a proto malíř Jan Umlauf**[135] zhotovil celý obraz nový za 75 zl[136]. František Starý zrestauroval[137] roku 1931 oltářní sochy i s ostatkovou skříní sv. Gaudiosy.

2.4.6 Boží hrob

Dřevěný oltář (viz obr. č. 13 v obrazové příloze za s. 64), umístěný v chrámové lodi po evangelijní straně pod kůrem, je tvořen mensou hranolovitého tvaru, tvořící samotnou schránku pro dřevěnou polychromovanou sochu mrtvého těla Ježíše Krista, ozdobenou po bocích dvěma zlacenými pilastry, a retabulem černozlaté barvy se sloupovou architekturou. Na oltářním nástavci je vymalován Kristův monogram s paprsčitou svatozáří. Po bocích retabula stojí sloup se spirálovitě zdobeným hladkým dříkem a korintskou hlavicí, postavený na volutovém postamentu. Po stranách oltáře se nacházejí dřevěné polychromované sochy stojících **andělů**[138] se zlatými křídly, oděných do bílé alby a modré superpelice se zlatým lemováním. Po levé straně se nachází anděl se skloněnou hlavou a s rukama zkříženýma na prsou a po pravici anděl s hlavou pozvednutou k nebi a rukama sepjatýma k modlitbě.

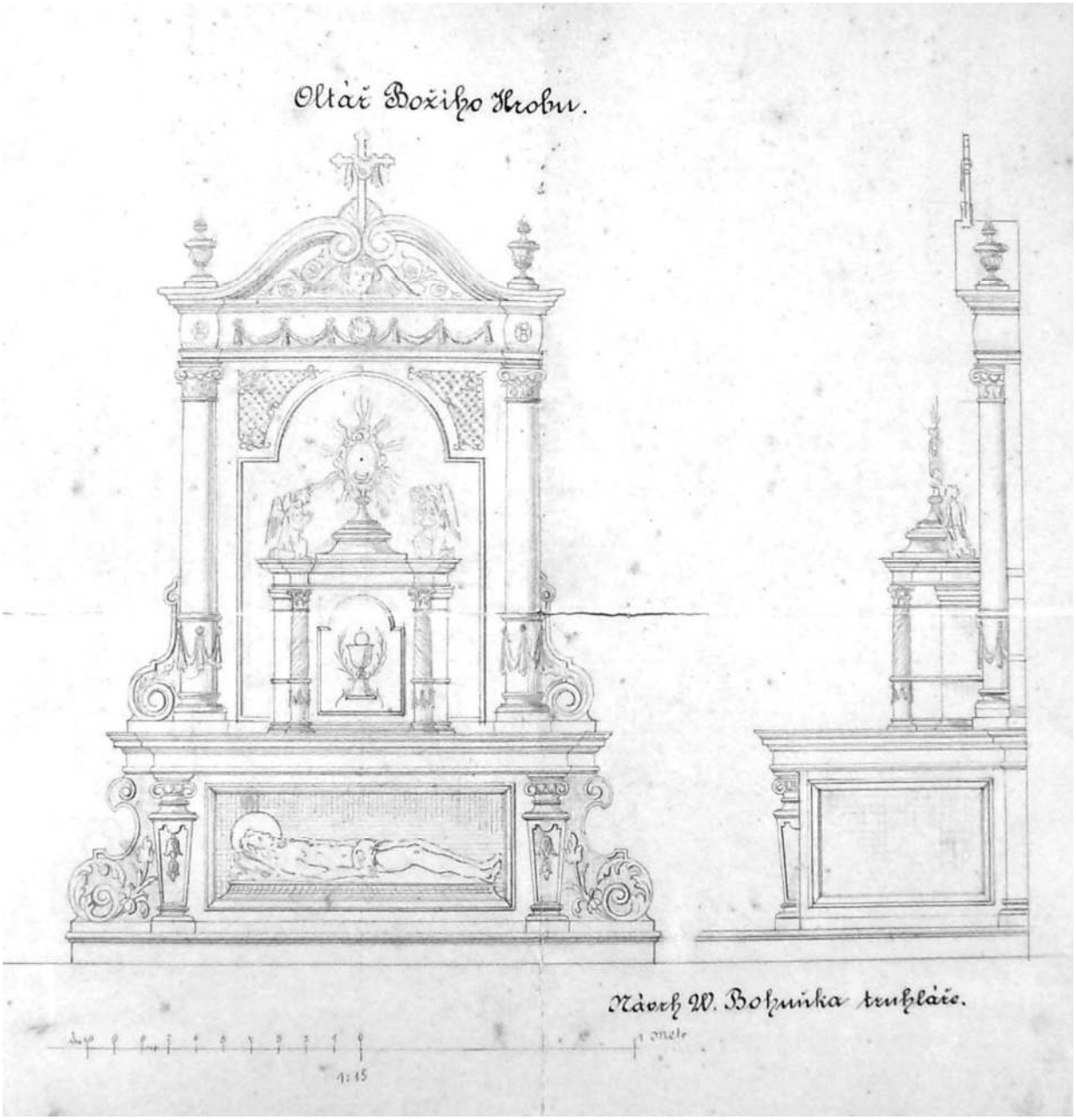

Obr. č. 14/ Návrh oltáře Božího hrobu od Václava Bohuňka, který byl až na malé detaily realizován. Konečné provedení je střídmější (SOkA SY, fond Archiv města Litomyšl III, karton č. 301).

Obr. č. 15 a 16 v obrazové příloze za s. 64.

Na mense se nachází bohatě zlacený svatostánek sloupové architektury. Dvířka tabernáklu nesou pozlacenou řezbu kalicha s hostií, okolo kterého se ovíjí věnec obilných klasů a vinných hroznů. Římsa oltářního nástavce je zdobena pásem festonů. Nízký štítový nástavec, zakončený volutami, nese dřevěné polychromované klečící putti a vázy v empírovém stylu. Střed štítového nástavce zdobí hlavička andílka s rozepjatými křídly.

Po každé straně štítového nástavce se nachází klečící **sošky andílků**. Jde o dřevěné polychromované sošky vysoké 40 centimetrů, zahalené pouze do vlající roušky; ruce mají zkřížené na prsou. Vedle nich blíže do středu štítového nástavce jsou postaveny vázy v empírovém stylu.

Boží hrob, vytvořený truhlářem Václavem Bohuňkem, panem Uherkem a pozlacovačem Augustinem Hendrychem[139], byl zřízen[140] roku 1892 za působení kněze Josefa Klapálka. Kolem samotného zřízení oltáře se dochovala bohatá korespondence[141] mezi sloupenským knězem, řemeslníky a patronátním úřadem v Litomyšli, která obsahuje popisy návrhů[142] jednotlivých řemeslníků, jejich rozpočty a dokonce jeden nakreslený plán[143] od Václava Bohuňka, který byl až na malé detaily realizován. Vlastní provedení je střídmější. Zřízení oltáře bylo zaplaceno[144] z odkazu p. Kodytka, který odkázal na postavení Božího hrobu 500 zlatých[145].

Roku 1926 došlo k přejmenování na oltář sv. Antonína Paduánského[146], zároveň bylo posunuto okrasné zábradlí blíže k oltáři, čímž před ním vznikl schůdek ke klečení. Roku 1932 zakoupil kněz Antonín Novák do chrámu sochu sv. Terezie[147] od Dítěte Ježíše, která byla postavena naproti soše sv. Antonína Paduánského.

2.4.7 Křtitelnice

Křtitelnice (viz obr. č. 15 v obrazové příloze za s. 64), umístěná v presbytáři na epištolní straně naproti kazatelně, se skládá z tumbovité mensy, nesoucí stříbrnou kartuš lemovanou zlatými rokajemi s nápisem: *„Věrně plň křestní slib.“* a na mensu nasedajícího bohatě zdobeného řezaného bílého akantového věnce se zlatým lemem a s červenými proplétanými pentlemi. Řezbu doplňují zlaté květy a sošky andělů oblečených ve zlatém zřaseném rouchu a nesoucích svícen. Nad nimi poletují malí putti, zahalení do zlaté roušky.

Místo oltářního obrazu stojí na postamentu, podepřeném hlavičkou andílka se zelenými křidélky, dřevěná polychromovaná barokní **socha Jana Křtitele,** vysoká 56 centimetrů, zahalená do zlatého pláště se stříbrným rubem, uvázaného přes jedno rameno. V levici drží zlatý latinský kříž s nápisem: *„ECCE, AGNUS DEI!“* a u nohou mu leží beránek. Nad vyřezávaným rámem z akantového věnce je zavěšena královská uzavřená koruna.

Na oltářním stole je postaven malý svatostánek ve tvaru půlkruhového oblouku. Červená dvířka tabernáklu zdobí rám ze zlaceného vavřínového věnce a kříž s ukřižovaným Ježíšem Kristem.

Nepodařilo se mi najít žádné písemné prameny týkající se vzniku a zřízení křtitelnice. Pochází patrně z let 1710–1711[148]. Barokní křtitelnice nebyla nikdy považována za důležitou součást chrámového vybavení, a proto se její opravy stále odkládaly[149]. Až roku 1864 se našel člověk, který se rozhodl nechat křtitelnici na svůj náklad opravit[150]. Polámané řezby opravil Jan Tauber[151], který na dvířka ještě přidal zlacený křížek s Kristem. V roce 1926 se obnovy křtitelnice ujal Špringr[152], který křtitelnici nově natřel a opravil, a o dalších devět let později se František Starý pustil do její celkové obnovy, při níž staré řezby nahradil novými[153].

2.4.8 Kazatelna

Bohatě zdobená dřevěná barokní kazatelna (viz obr. č. 16 v obrazové příloze za s. 64), upevněná k pilíři vítězného oblouku po evangelijní straně, má půdorys pravidelného šestiúhelníku.

Spodní část řečniště zakončují voluty sbíhající se do středu, které drží piniovou šišku; chybí mu tedy noha. Jednotlivá pole řečniště nesou sochy evangelistů, stojících na volutových konzolách, a nad evangelisty je umístěna kartuš se jménem. Skulptury jsou odděleny dvojicí bílých tordovaných sloupů se zlatou patkou a iónskou volutovou hlavicí, postavených na podstavcích s jemnou zlatou rokajovou řezbou. Zábradlí schůdků vedoucích z presbyteria zdobí zlacená pásková ornamentika a jeho rohy nesou polychromovanou hlavičku andílka.

Stříška nese barokní dřevěnou polychromovanou **sochu Dobrého pastýře** s paprsčitou svatozáří, stojícího na skále. Ježíš Kristus v kontrapostu, oděný do zlatých, bohatě zřasených vlajících šatů, nese na ramenou beránka. Spodní část stříšky nese holubici s paprsčitou svatozáří – symbol Ducha svatého – a vrcholy šestiúhelníku zdobí zlacený krab. Pod baldachýnem visí kartuš nesoucí Kristův monogram a královská koruna s drahokamy a hlavičkami andílků.

Barokní dřevěné polychromované **sochy evangelistů**[154] se svými atributy, oděné do zlatých vlajících, hojně světlo odrážejících draperií, jsou vysoké 75 cm. Sv. Matoušovi se zakloněnou hlavou, držícímu v pravici rozevřenou knihu a levou do ní poukazujícímu, našeptává anděl slova evangelia. Sv. Markovi, vzhlížejícímu k nebi, sedí u nohou lev, který svírá ve svých tlapách zavřenou knihu. U sv. Lukáše, držícího v levici knihu, klečí býk, u jehož hlavy má evangelista opřenou knihu. Sv. Jan v mírném kontrapostu vzhlíží směrem k nebi, kam také ukazuje svou pravicí. Levou rukou přidržuje knihu, opíraje si ji o bok. U nohou mu sedí černý orel.

Ani u chrámové kazatelny se nepodařilo dohledat písemné prameny týkající se jejího vzniku. Pochází zřejmě z 1. poloviny 18. století[155]. Barokní kazatelna byla za duchovní správy faráře Františka Broučka roku 1744 nově pozlacena a opravena[156]. Ještě několikrát došlo k jejímu zrestaurování, především při celkových opravách chrámového interiéru. Při výmalbě chrámu roku 1926[157] byla zvýšena o 65 cm a následně znovu pozlacena.

2.4.9 Křížová cesta

Křížová cesta se skládá ze čtrnácti zastavení. První a čtrnácté zastavení je zavěšeno v presbyteriu, druhé až sedmé na epištolní straně chrámové lodi a osmé až třinácté po straně evangelijní.

Jednotlivé obrazy půlkruhového tvaru, vysoké 175 cm a široké 96 cm, jsou zasazeny do zdobených zlacených rámů, po bocích tvořených pilastry postavenými na postamentech se třemi kanelurami a s volutovou hlavicí. Na pilastry nasedá rozeklaný trojúhelníkový štít s křížem a štítkem nesoucím číslo zastavení a pod výjevem je v modrém poli zapsán jeho název.

Stará křížová cesta[158], pořízená se sbírek věřících a posvěcená roku 1849, byla roku 1898 vyměněna za novou. Tu objednal duchovní správce Josef Klapálek u akademického malíře Antonína Mühla z Nové Paky[159], který pro ni obstaral i dubové rámy a v únoru následujícího roku ji dodal do kostela za 500 zl.[160]. Při výmalbě chrámu roku 1926 byla vyčištěna[161], ale i přes značné poškození nemohlo dojít k celkovému restaurování kvůli nedostatku finančních prostředků. Až roku 1957 ji František Bezděk dokonale vyčistil a opravil[162].

Obr. č. 17/ Kůr – pohled do chrámové lodi od hlavního oltáře (foto: autorka).

2.5 Další chrámové vybavení

V roce 1975 byl do chrámu pořízen **obětní stůl s ambonem**, slohově nezapadající do celkového chrámového vybavení, vyrobený z dubového lakovaného dřeva. V chrámové lodi je postaveno 24 dřevěných lakovaných **lavic**[163] bez výrazných ozdobných řezeb, rozdělených do čtyř oddělení; v přední části dvě oddělení po sedmi lavicích a v zadní části lodi dvě oddělení po pěti.

Na **kůr** dříve vedlo pouze venkovní schodiště, které bylo roku 1793 zrušeno a bylo postaveno dřevěné schodiště uvnitř. Původní balustrádové zábradlí ze dřeva se při stavbě varhan roku 1902 vyměnilo na nové z dubového dřeva se zlacenou řezbou[164]. Kůr nesou sloupy s válcovitým dříkem. Uprostřed se kruchta otevírá do lodi s polygonálním zakončením.

Dubové zábradlí zdobí zlacená řezba, tvořící pole oddělená z každé strany zlacenými pilastry s bochníkovou hlavicí a třemi kanelurami. Středové pole zábradlí nese motiv lyry s květinovou iluzivní ornamentikou.

Varhany s pseudorenesanční skříní hnědé barvy se zlacením mají prospekt portálové sloupové architektury, skládající se ze tří částí. Prostřední, nejvyšší skříň zdobí portál, jejž nesou pilastry na hranolových postamentech se zlacenou volutovou hlavicí, nesoucí rozeklaný půlkruhový nástavec zakončený vázou. Římsa portálu je ozdobena rokajovou řezbou s mušlí. Boční, nižší skříně

jsou po stranách zdobeny kanelovanými pilastry s bochníkovou hlavicí, na nichž je posazena bohatě profilovaná římsa, nesoucí řezbu tvořenou volutami a rokajemi. Skříně portálové architektury mají půlkruhové oblouky, ve kterých jsou posazeny cínové principálové píšťaly. Hrací stůl varhan je umístěn před prospektem.

Farář František Benedikt Brouček dojednal 1. ledna 1763 zřízení nových devíti rejstříkových varhan[165] s varhanářem J. Katzerem z Grulichu (Králíky), který je o rok později do kostela postavil za 210 zl.[166]. V červnu roku 1800 byly opraveny a vyčištěny, ale o sedm let[167] později utrpěly značnou škodu při požáru.

Roku 1902 ujednal Josef Klapálek vyhotovení nového hudebního nástroje[168]. Práce byla zadána 17. srpna 1902 Josefu Kobrlovi, varhanáři v Lomnici nad Popelkou, který vypracoval návrh[169] varhan se skříní v pseudorenesančním slohu, přičemž rozpočet vyčíslil na 2924 Kč[170]. S vlastní prací začal v létě 1902 a nové varhany s jedenácti rejstříky byly posvěceny na slavnost sv. Filomeny Václavem Bierem, děkanem v Litomyšli, 17. srpna téhož roku. V roce 1946 byl osloven varhanář Houser, aby vytvořil návrh na postavení a doplnění stávajících varhan, ale kvůli vysokému rozpočtu[171] k plánované přestavbě už nikdy nedošlo; pouze se zřídil motorový ventilátor.

3 Kříže

3.1 Kříž kostelní – *„Kalvárie“*

Kříž o celkové výšce asi 510 cm, obrácený k východu, se nachází vlevo u východních hřbitovních vrat, vedoucích ke kostelu, a je obehnán zdobeným kovaným plotem. Objekt stojí na třech stupních, přičemž spodní má rozměry 350 x 260 cm. Půdorys podstavy je 157 x 67 cm.

Pískovcová kalvárie stojí na nízkém plintu, na nějž nasedá trojdílný sokl tvořený centrálním podstavcem a dvěma podstavci postranními. Centrální podstavec sestává ze spodního kvádru s vyrytým mělkým textem, který je kvůli povětrnostním podmínkám nečitelný, a hranolu, jenž je od něho oddělen oblounovou římsou. Středový podstavec zakončuje trojúhelníkový štít zdobený akanty a rozvilinami, sloužící k vlastnímu upevnění krucifixu.

Obr. č. 18 (foto: autorka).

Přední stranu centrálního podstavce zdobí reliéf tvaru půlkruhového oblouku lemovaného ornamentální spirálou, do něhož je vložen trojlaločný

oblouk. Po bocích oblouku se nachází čabraková konzola, zdobená palmetou a jemnou diamantovou bosáží. Zrcadlo oblouku nese zpodobnění kříže, kotvy a srdce, symbolizujících víru, naději a lásku, s nápisem: *„PoMnÍk Lásky KrIstV JežIšI(sic!) postaVILI osaDnÍCI SloVpnIČtÍ.“*. Zadní strana podstavce nese text: *„Opraveno nákladem ŽOFIE JUNKOVÉ 1. června 1893.“*.

Postranní postamenty jsou postaveny na vysokých hranolech, zakončených oblounovou římsou, která přechází výžlabkem v sloup zdobený trojlaločným obloukem. Sloup zakončuje korunní římsa, na niž nasedá hlavice půdorysu pravidelného šestiúhelníku, nesoucí skulpturu. Po levé straně krucifixu se nachází socha Panny Marie a po pravici socha sv. Jana. Jedná se o ustálené vyobrazení Kalvárie.

Panna Marie, oděná do dlouhých zřasených šatů a dlouhého pláště halícího její hlavu a ramena, shlíží směrem dolů. Ruce má sepjaté k modlitbě. Sv. Jan s mírně nakloněnou hlavou je zobrazen jako mladý chlapec oděný do dlouhého řaseného pláště. Stejně jako statue Panny Marie má okolo hlavy kruhovou svatozář.

Vlastní krucifix je zasazen do soklu zdobeného akantem. Nad tělem ukřižovaného Ježíše Krista se nachází titulus se zlaceným textem: *„INRI“*.

Původně v těchto místech stával dřevěný kříž s kamenným podstavcem, který pocházel z krucifixu[172] umístěného na džbánovských drahách nedaleko dnešního evangelického hřbitova. Přesně nevíme, kdy byl tento objekt postaven, ale ve farní kronice[173] se o něm zmiňuje již roku 1770 tehdejší kněz František Hartmann. Tento kříž byl ještě obnoven roku 1828[174]. Poté následovala oprava, kterou zařídil kněz Jan Buřval, jenž ho nechal na svůj náklad roku 1855[175] natřít červenou fermežovou barvou a štafírovat plechovou sošku Ježíše Krista. Povětrnostními podmínkami došlo ke značnému poškození krucifixu; začal se nachylovat, a proto o 12 let později byl na naléhání kněze Jana Dremla zrestaurován.

Roku 1875[176] sloupenští dobrodinci postavili vedle stávajícího dřevěného kříže kříž kamenný. Několik let tak vedle sebe existovaly krucifixy dva. Povětrnostními podmínkami zničený dřevěný kříž byl později rozebrán a jeho postament, skládající se ze dvou půlkruhových kamenů[177], je dodnes umístěný pod cestou vedoucí podél hřbitova.

Nový kamenný kříž, tzv. Kalvárie, se sochami Panny Marie a sv. Jana, byl na náklad Žofie Junkové[178] opraven roku 1893 a znovu až roku 1927, kdy se chystala generální vizitace. Tehdy byl natřen a pozlacen Josefem Hebkem z Horní Sloupnice[179]. Poslední zrestaurování bylo provedeno v letech 1958 a 1979.

Na podstavci můžeme pozorovat silnou degradaci pískovce; pískovatí, objevují se zde krusty a černé depozity. Spodní partie podstavce jsou také místy biologicky napadeny mechy a lišejníky. Tesaný nápis na přední straně soklu je nečitelný kvůli odlupování svrchních vstev pískovce. K degradaci pískovce dochází místy i na krucifixu.

3.2 Kříž na hřbitově – *„I. Misijní“*

Obr. č. 19 (foto: autorka).

Kříž o celkové výšce 510 cm (podstavec 260 cm a krucifix 250 cm) a rozměrech podstavy 92 x 63 cm stojí na plintu o půdorysu 122 x 98 cm. Nachází se na hřbitově na jižní straně po levici postranního vchodu do chrámu sv. Mikuláše naproti zvonici.

Pískovcový objekt je umístěn na čtvercovém plintu. Podstavec tvoří dva kvádry, z nichž ten výše postavený je o několik centimetrů užší a na přední staně nese nápis: *„SV. MISSIE L. P. 1900“*. Kvádry jsou pomocí římsy odděleny od centrální části postamentu, do něhož je vsazena bílá deska orámovaná obloukem tvaru oslího hřbetu s textem: *„Já jsem vzkříšení i život: kdo věří ve mne, byť i umřel, živ bude. Jan 11, 25.“*. Nad deskou se nachází mělký reliéf zakončený opět obloukem tvaru oslího hřbetu, zdobený stylizovanými regotizujícími prvky podobnými rozvilinám a krabům. Boky podstavce zdobí po stranách vždy jeden sloupek s patkou a hlavicí. Patka sloupu, tvořená oblouny a výžlabky, nasedá na pravidelný šestiboký hranol; regotizující krychlovou hlavici zdobí vegetabilní prvky. Postament zakončuje korunová římsa s ozuby, která volně přechází v sokl, do nějž je zasazen masivní krucifix s tělem ukřižovaného Ježíše Krista.

Původně dřevěný krucifix byl postaven 15. března 1850 při příležitosti konání misie, a to především zásluhou kněze Jana Dremla, který téměř celé zřízení financoval[180]. O jedenáct let později bylo založeno nadání Annou Jirečkovou[181] z čp. 248 a roku 1893[182] nechala Marie Mikulecká z Horní Sloupnice na svůj náklad nahradit dřevený kříž kamenným. O deset let později byl kříž poničen krupobitím[183], proto musel být opraven. Farní kronika nezmiňuje žádné pozdější opravy, které by byly provedeny na tomto objektu; uvádí až rok 1985[184], kdy byl kříž zrestaurován.

Objekt je na podstavci biologicky napaden mechy a lišejníky. Na některých místech je silně zasažen povětrnostními podmínkami; pískovatí, objevují se zde černé depozity a krucifix nese známky po vymývání pískovce.

3.3 Kříž Limberských – *„II. misijní“*

Objekt o celkové výšce 335 cm, z toho výška podstavce 170 cm a krucifixu 165 cm, se nachází v Horní Sloupnici u silnice po pravé straně při výjezdu z vesnice směrem na Džbánovec. Stojí na podstavci o půdorysu 65 x 50 cm.

Kříž se skládá z pískovcového postamentu a kovového křížku. Spodní část podstavce tvoří dva sokly, postupně se zužující, které římsou přecházejí v nízký kvádřík a centrální hranol, jehož přední strana nese nápis: *„Kříž Missionarní 1861“* a zadní strana: *„Jozef Limbersky čís. 2.“*. Hlavní fundament zakončuje oblounová

a korunová římsa, přecházející v hlavici, která slouží k upevnění černého litinového krucifixu, vyplněného rostlinným dekorem a nápisem *„INRI“*. Ramena kříže zakončují zdobné prvky liliového tvaru. Úpatí kříže je po obou stranách obohaceno o dvě drobné regotizující fiály s kytkou a poupětem. Středovou část úpatí tvoří reliéf tvaru gotického okna s kružbou s plastikou ženy, oděné do zřasených šatů. Jde o zpodobnění víry, což má spojitost s pořádáním svatých misií a se samotným vznikem tohoto objektu. V pozdvižené levici drží kalich a v pravici kříž.

Obr. č. 20 (foto: autorka).

Na konci 18. století a na počátku 19. století se konalo mnoho náboženských slavností, zahrnujících také tzv. misie. Následkem toho docházelo k hojnému stavění křížů a dalších drobných sakrálních staveb[185]. Proto také s povolením biskupské konzistoře nechal tento kříž postavit Josef Limberský se svou manželkou, rozenou Šplíchalovou. Ke stavbě[186] a posvěcení objektu došlo roku 1861[187] a 15. září 1862 díky knězi Janu Dremlovi vzniklo nadání[188]. Roku 1956[189] byla vyměněna a natřena kamenná hlavice.

Podstavec a hlavice jsou napadeny lišejníky; římsa pod hlavicí trpí degradací pískovce, objevují se zde krusty, pískovec se odlupuje po vrstvách.

3.4 Kříž Říhův a Karlíkův

Kříž o celkové výšce 395 cm (krucifix 85 cm a podstavec 310 cm) se nachází v Dolní Sloupnici za posledními usedlostmi po pravé straně cesty vedoucí ze Sloupnice do Netřebí. Podstavec o půdorysu 118 x 72,5 cm stojí na dvou stupních o rozměrech 231 x 159 cm a 167 x 96 cm.

Pískovcový objekt je postaven v neogotickém stylu. Na plintus nasedá nízký sokl, který římsou přechází v kvádr zakončený římsou fabionovou. Nad ní se nachází úzký basreliéf tvaru obdélníku, zdobeného uprostřed osmilaločnou kytkou. Následuje masivní fundament postamentu, který se zužuje a tvarově kopíruje reliéfní výzdobu přední strany podstavce. Následuje římsa se soklem, sloužící k upevnění žulového krucifixu se sochou ukřižovaného Ježíše Krista. Nad ním se nachází nápis *„INRI“*. Ramena kříže zakončuje liliový prvek. Čelní stranu podstavce zdobí

Obr. č. 21 (foto: autorka).

gotická nika zdobená kružbou a kytkami. Boky podstavce zdobí z každé strany tři mělké reliéfy lomeného oblouku.

Nika nese výjev sv. Václava a sv. Josefa s Ježíškem, stojících na nízké listové konzole. Po pravé straně se nachází sv. Václav, oděný do knížecího šatu – krátké suknice a dlouhého splývavého pláště. Mírně nakloněnou hlavu mu zdobí knížecí čapka. Pravici má položenou na srdci a levou si přidržuje štít s moravskou orlicí. Sv. Josefovi, oděnému do bohatě zřasené draperie, sedí na levici malý Ježíšek, který ke svému pěstounovi natahuje ručku. Světec drží ve své pravici stonek rozkvetlé lilie.

Na zadní straně objektu můžeme číst dva texty: *„Nákladem JOSEFA ŘÍHY a VÁCLAVA KARLÍKA Roku: 1868."* a *„Ku cti sv. Václava obnoveno roku 1929."*.

Kříž byl postaven roku 1868[190] nákladem Václava Karlíka, rolníka v Dolní Sloupnici čp. 243[191], a Josefa Říhy, z čp. 244[192]. Roku 1928 se však zřítil následkem silné vichřice, a proto došlo k jeho obnově, o kterou se postarali[193] Josef Karlík a Václav Mikulecký, vnuci původních zřizovatelů objektu. Zrestaurování se ujal sochař Kroupa z Litomyšle, který vytvořil nový pískovcový kříž za 1350 Kč. Znovu opravený krucifix byl posvěcen[194] 28. září 1929 při příležitosti oslavy tisíciletého výročí úmrtí sv. Václava.

Objekt je biologicky napaden mechy a lišejníky. Na některých místech je silně zasažen povětrnostními vlivy, pískovatí. Dříve byl hojně polychromovaný; dokladem toho jsou nám dodnes místy znatelné zbytky barev. Fragmenty barevné vrstvy vytvářejí místy krakely. Pozadí niky bylo natřeno bílou barvou, její ozdobné prvky barvu červenou, zatímco pláště světců snad zelenomodrou.

3.5 Kříž na mostě v Dolní Sloupnici

Objekt o celkové výšce 283 cm (podstavec 153 cm a krucifix 130 cm) a půdorysu podstavce 94 x 52 cm stojí na dvou stupních o rozměrech 194 x 132 cm a 140 x 80 cm. Kříž se nachází v Dolní Sloupnici na křižovatce silnic vedoucích do Chocně, Ústí nad Orlicí a k Voděradům. Po stranách jsou zasazeny vysoké túje.

Kříž se skládá z pískovcového, bohatě reliéfně zdobeného volutového postamentu a litinového krucifixu se zlacenou plastikou ukřižovaného Ježíše Krista. Na plintus nasedá nízký stupeň, na němž stojí vlastní podstavec, sestávající se ze spodního horizontálního kvádru, zakončeného římsou s listovým dekorem, a těla podstavce, po boku opatřeného volutami, vyúsťujícími v blíže neurčitelný rostlinný dekor. Uprostřed podstavce se nachází reliéf hořícího srdce s paprsčitou svatozáří a obláčky; pod tímto vyobrazením pak méně čitelný text psaný frakturou: *„Owy* [sic!]

Obr. č. 22 (foto: autorka).

wssickni, kterýž gdete cestau, posorugte a wiste, gestly bolest gako bolest má. Nář: Gere: 1. K. 12. W.“[195]. Zadní strana je opatřena nápisem: *„Tento sv. Kříž gest wyzwjžen nákladem dobrognych sausedů dolnoSlaupenských Léta Páně 1843.“*. Nad reliéfem je vavřínový feston. Dále následuje nízký trojúhelníkový štít s profilovanou, vpředu vytaženou římsou. Tympanon nese basreliéf Božího oka, klasicky zobrazeného v trojúhelníku obklopeném svatozáří, symbolizujícího Boží prozřetelnost. Po bocích byly dříve umístěny lucerny, které jsou dnes poničeny. Levá chybí úplně a po pravé zbyl jen uražený podstavec. Na štít nasedá nízký sokl, nesoucí reliéf lebky a kosti, jenž přechází mělkým pásem dekoru listovce v postupně se zužující hranol, zdobený kalichem s obilnými klasy. Následuje korunní římsa postamentu, sloužící k vlastnímu upevnění litinového kříže, jehož spodní část je ozdobena drobným portálkem se sloupky opatřenými patkou a krychlovou hlavicí. Vlastní krucifix vyplňují geometrické tvary a ramena jsou zakončena liliovým prvkem. Za křížením ramen září paprsčitá svatozář a nad Kristem se nachází titulus.

V těchto místech už v minulosti stával křížek, a to zřejmě dřevěný[196]. Stávající byl postaven dolnosloupenskými občany, kteří se zavázali jeho budoucí opravou. Stalo se tak roku 1844[197], kdy ho kněz Jan Buřval také posvětil. Při stavbě nové silnice do Voděrad roku 1911 došlo k přenesení[198] celého objektu na vyvýšenou podezdívku, následně byl zrestaurován a znovu postaven.

Objekt se v současné době nachází v poměrně dobrém stavu, v dolních partiích je však biologicky napaden mechy a lišejníky. Na podstavci se nachází několik míst se starými tmely. Na reliéfu, festonech a dalších částech podstavce můžeme nalézt zbytky zlaté vrstvy, která se nám dochovala jen ve velmi drobných fragmentech, vytvářejících krakely.

3.6 Kříž Malochův za školou

Objekt o celkové výšce 347 cm (podstavec 190 cm a krucifix 157 cm) má půdorys podstavy 99 x 67 cm. Kříž se nachází v Horní Sloupnici u cesty za základní školou, čelem k silnici. Původně stál na protější straně cesty u křižovatky. V tomto místě ale mohlo dojít k poškození z důvodů rekonstrukce vozovky a narůstající dopravy, a proto koncem 80. let 20. století byl přemístěn na stávající místo.

Pískovcový postament stojí na nízkém plintu. Ten se skládá z horizontálního kvádru, nesoucího hranol zakončený soklovou římsou, která přechází v centrální fundament podstavce. Přední strana nese černou tabulku zakončenou plným obloukem, do kterého je vyryt zlacený text: *„Blažen kdo jen hledá v kříži moudrosti Slavně*

Obr. č. 23 (foto: autorka).

vzkříšen vstane K věčné radosti.“. Následuje výrazná profilovaná korunová římsa s nízkým soklem, sloužící k zasazení litinového krucifixu. Jedná se o úzký latinský tlapatý kříž; konce ramen jsou zdobeny listovým ornamentem a provazcovým pletencem. Za plastikou ukřižovaného Ježíše Krista se nachází zlacená paprsčitá svatozář a nad ní visí titulus *„INRI“*. Na vertikálním břevně krucifixu visí kosodélníková deska se zlaceným nápisem: *„JÁ JSEM CESTA PRAVDA I ŽIVOT JAN 14.6.“*.

Kříž nechal zřídit Jan Maloch, rolník Horní Sloupnice z čp. 7[199], roku 1894[200] a téhož roku byl také místním knězem Josefem Klapálkem posvěcen.

V současné době se objekt nachází celkově v dobrém stavu. Ve spodních částech podstavce je napaden mechy a lišejníky; při vrcholu postamentu se místy objevují krusty a odlupující se vrstvy materiálu. Z objektu se vymývá povrchová barevná úprava.

3.7 Kříž *„Na Farském“*

Obr. č. 24 (foto: autorka).

Objekt o celkové výšce 354 cm (podstavec 187 cm a krucifix 167 cm) a rozměrech podstavce 91,5 x 69 cm stojí na plintu o ploše 128 x 95 cm. Kříž se nachází na vyvýšenině po pravé straně silnice, vedoucí ze Sloupnice přes Kornice do Litomyšle, asi 500 m za vesnicí.

Kříž se skládá z kamenného postamentu a litinového krucifixu s plastikou ukřižovaného Ježíše Krista. Základnu tvoří kvádr, jenž přechází výžlabkem v římsu, na kterou nasedá centrální hranol podstavce. Ten má ve svém středu umístěnou bílou desku s vyrytým textem: *„JEŽIŠI* (sic!) *TICHÝ* (sic!) *A POKORNÝ SRDCEM UCIN* (sic!) *SRDCE ME* (sic!) *PODOBNYM* (sic!) *SRDCI SVEMU* (sic!)*!“*. Horní část podstavce zdobí oblounová římsa a pás mělké bosáže. Na centrální blok postamentu nasedá masivní bohatě profilovaná korunní římsa s nízkou stříškou, sloužící k upevnění krucifixu. Jde o litinový latinský kříž, jehož robustnost je vylehčena podélnými prolisy a výžlabky, připomínajícími žebra klenby. U středu se ramena oboustranně rozšiřují a opět zužují, takže vzniká zdobný prvek podobající se gotickému nosu kružeb. Krucifix nese zlacený nápis *„INRI“*.

Původně dřevěný kříž, který sloužil jako jedno ze zastavení při prosebných průvodech, nechal postavit tehdejší kněz Jan Dreml roku 1857[201], a to na místě, kde předtím stával taktéž dřevěný krucifix. Na podzim toho roku byl s povolením biskupské konzistoře posvěcen a zapsán do gruntovních knih[202].

Roku 1866[203] byl velmi sešlý a poničený větrem, a proto došlo opět k jeho rekonstrukci. Farní kronika[204] uvádí, že tento krucifix měl na sobě připevněný obraz Ježíše Krista a Panny Marie. Roku 1893[205] nechal tento obraz i celý objekt na svůj náklad obnovit kněz Josef Klapálek. Dřevěný kříž opravili ještě o devět let později[206] a až roku 1930 byl nahrazen litinovým křížem na kamenném postamentu[207], který vytvořil sochař Kroupa z Litomyšle za 1300 Kč[208]. Během let 2009–2010 byl rozebrán a restaurován Jiřím Černým z Horní Sloupnice a na jaře 2010 znovu osazen na původní místo.

Kříž se po opravě nachází ve velmi dobrém stavu.

3.8 Kříž Veselých

Obr. č. 25 (foto: autorka).

Kříž o celkové výšce 224 cm (postament 80 cm a krucifix 144 cm) má rozměry podstavy 66 x 66 cm. Objekt je umístěn na poli Víta Veselého, které se nachází za stavením čp. 257 směrem na Končiny. Z každé strany objektu je zasazena lípa[209].

Na plintus nasedá nízký horizontální kvádr, na jehož zadní části můžeme číst vyrytý nápis: *„L. P. 1933 J. V. "*[210]. Kvádr přechází oblounem a výžlabkem v konkávní prvek, který na čelní straně nese zbytky ručně psaného, dnes už nečitelného nápisu. Na fundament nasedá kovový černě natřený krucifix. Ve spodní části se kříž rozšiřuje a vytváří tak orámované zrcadlo ozdobené uprostřed zlaceným reliéfem klečícího anděla, držícího v pravici snítku blíže neurčitelného druhu květiny. Po stranách zrcadla se nachází jeden pilastr s výžlabky. Patka i hlavice mají stejné zdobení a každá z nich nese zlacený reliéf anděla. Po levici je anděl držící nad hlavou kalich s hostií, anděl po pravici drží věnec. Samotný kovový kříž je zdoben jemnou reliéfní květinovou ornamentikou. Za zlacenou soškou ukřižovaného Ježíše Krista, vzhlížejícího k nebi, září paprsčitá svatozář. Nad plastikou visí drobná zlacená kartuš s nápisem *„INRI"*.

Původně kříž stál na katolickém hřbitově před sakristií kostela sv. Mikuláše. Roku 1931[211] ale došlo k rozšíření tohoto hřbitova, a proto bylo přemístěno několik hrobů, včetně rodinného hrobu rodiny Veselých. Při této příležitosti si nechal Josef Veselý pořídit nový pomník a kříž přemístil 31. května roku 1933[212] na své pole, kde stojí dodnes.

V současné době není kříž v dobrém stavu. Pískovcový podstavec je degradován, můžeme pozorovat úbytky hmoty, napadení mechy a lišejníky; psaný nápis na přední straně nelze číst. Krucifix je zkorodovaný.

3.9 Kříž Chamásův

Objekt na dvou stupních o celkové výšce asi 480 cm (podstavec 270 cm a krucifix 210 cm) s půdorysem podstavy 58 x 47,5 cm stojí na plintu o rozměrech 104 x 98 cm. Nachází se v Horní Sloupnici na okraji humenní cesty naproti statku Josefa Chamáse čp. 238.

Obr. č. 26 (foto: autorka).

Skládá se z pískovcového postamentu a litinového krucifixu s tělem ukřižovaného Ježíše Krista. Na nízký plintus nasedá sokl, který pomocí římsy, tvořené oblouny a výžlabky, přechází v úzký centrální hranol podstavce. Ten je ze tří stran opatřen velmi těžko čitelnými texty, umístěnými v polích tvaru kasulového okna. Přední strana nese nápis: *„IAŤ* (sic!) *JSEM CESTA A PRAVDA I ŽIVOT. JAN 14. 6. POVTĚŽ* (sic!) KE MNĚ *VŠICKNI KTERÝŽ PRACUIETE* (sic!) *A OBTÍŽENI ISTE* (sic!) *A IA* (sic!) *VÁS OBČERSTVÍM. MAT. 11.28.“*. Pod tímto textem se nachází mělký reliéf hořícího srdce probodnutého mečem. Na pravé straně můžeme číst: *„ODE MNE PAK ODSTUP TO ABYCH SE CHIUBIL* (sic!) *LEČ K KŘIŽI* (sic!) *PÁNA NAŠEHO IEŽÍŠE KRISTA. GALAT. 6. 14.“* a na levé boční stěně: *„**CHRISTV LÁSCE NAŠI OD I**OSEFA **CHAMÁSA**“*. Na centrální hranol podstavce nasedá sokl, zdobený obdelníkem se sedmi krátkými píšťalami. Následuje masivní bohatě profilovaná korunní římsa a nízký štít se soklem sloužícím vlastnímu upevnění latinského krucifixu, vyplněný vegetabilní ornamentikou. Ramena zakončuje jetelový trojlístek. Rozšířené úpatí krucifixu zdobí reliéf anděla se sepjatýma rukama, oděného do krátké suknice. Okolo něj jsou vždy z každé strany stonky rozkvetlé lilie. Nad tělem Ježíše Krista se nachází titulus, za nímž září paprsčitá svatozář. Některé části litinového krucifixu byly dříve zlacené.

Původně dřevěný kříž stával v místech dnešního evangelického hřbitova[213] a říkalo se mu Kříž na džbánovských drahách. Vznikl zřejmě kolem roku 1669, kdy je poprvé zmíněn 3. října 1669 v právním manuálu[214] města Litomyšle. Byl postaven na poděkování Jana Jiřího Dusíka, purkrabího v Brandýse nad Orlicí, za záchranu života panského kuchaře, pod kterým se pravděpodobně ve Sloupnici splašil kůň[215].

Dne 7. září 1738[216] byl poničen bleskem, proto následovala jeho oprava a dalšího jara, 2. května 1739, ho kněz František Benedikt Brouček opět slavnostně posvětil. V následujících letech začal pomalu chátrat, jelikož nikdo nevěděl, komu vlastně patří[217]. Protože se nacházel v blízkosti pozemku Matěje Limberského, uvádí ho kněz František Hartmann ve farní kronice jako *„Crux Mathiae Limbersky“*, i když se původně uváděl jako kříž obecní. Až roku 1760[218] se všeho ujal Matěj Chamás, sedlák z Horní Sloupnice čp. 67[219], který na jeho rekonstrukci poskytl 100 zlatých. O dvanáct let později došlo k přenesení[220] kříže

na nynější místo, tedy za Chamásův statek, jako akt poděkování za dobrovolné obnovení krucifixu. Další opravy se dočkal roku 1825[221]. V polovině 19. století zde opět nestál kvůli jeho zničení žádný kříž a až na naléhání tehdejšího kněze Jana Dremla nechal majitel statku Josef Chamás roku 1857[222] zřídit kamenný podstavec s litinovým krucifixem[223]. Téhož roku na svátek sv. Václava byl nový kříž posvěcen.

Objekt je téměř neviditelný, neboť je okolo zarostlý keři. Ve vlhku se daří biologickému napadení. Lišejníky a řasy se nacházejí téměř na celém podstavci a mechy spolu s trávou prorůstají mezi schůdky a plintem. Povrch fundamentu pískovatí a místy nese skvrny rzi, zřejmě od zkorodovaného krucifixu.

3.10 Kříž Šafářův

Objekt o celkové výšce asi 250 cm (podstavec 132 cm a krucifix 118 cm) s půdorysem podstavy 55 x 54 cm se nachází na úvozové cestě mezi Sloupnicí a Vlčkovem, po levé straně od Sloupnice.

Obr. č. 27 (foto: autorka).

Na základovou čtvercovou desku, zdobenou oblounem a výžlabkem, nasedá centrální vertikální fundament o půdorysu pravidelného osmiúhelníku. Každá z osmi úzkých stěn hranolu je zdobena lomeným jednolaločným obloukem, orámovaným dalším obloukem tvaru oslího hřbetu. Nad nimi se nachází basreliéf stylizovaného květu. Z přední stěny postamentu vystupuje osmihranná deska, nesoucí vyrytý nápis: *„Tento kříž postaven je r. 1857. Obnoven je r. 1901. J. A. Š.*[224]*“*.

Na osmiboký hranol podstavce nasedá širší, postupně se zužující hlavice, která slouží k upevnění litinového zdobeného krucifixu. Kříž, zakončený drobným liliovým prvkem, je vyplněn rostlinným dekorem. Zřejmě se jedná o úponky a listy vinné révy. Spodní část kříže zdobí reliéf stylizovaného gotického okna s kružbou a po bocích fiála, zakončená kytkou a poupětem. Nad plastikou Krista je připevněna nápisová blána s titulem *„INRI“*.

Původně dřevěný kříž nechal postavit Jan Šafář, sedlák z Horní Sloupnice č. p. 57[225], roku 1857[226]. Téhož roku se zapsal do gruntovních knih[227], kam byl také vložen závazek Šafářova statku k vydržování a opravě krucifixu[228]. Na svátek sv. Václava, 28. září 1857, došlo k jeho posvěcení. Dle nákresu[229] se jednalo o latinský jetelový kříž s řezbou nesoucí korpus Ježíše Krista a titulem. Pod Ukřižovaným se nacházel medailon s výjevem polopostavy Panny Marie Bolestné, zobrazené s mečem v srdci. Kdy byl postaven současný kříž, sestávající se z pískovcového postamentu a litinového kříže, se nepodařilo v žádných písemných pramenech dohledat. Roku 1901[230] nechal zdejší kněz Josef Klapálek

kříž zrestaurovat. Původně postříbřená plastika Ježíše Krista v dezolátním stavu byla na podzim 2009 vyměněna za novou sošku.

Podstavec, skládající se ze tří částí – patky, dříku a hlavice, nese dotmelovaná místa, která začínají degradovat. Patka zarostlá trávou je biologicky napadena mechy a podstavec lišejníky. Na povrchu se vyskytuje i mechanické poškození v podobě odlomených hran, rohů nebo reliéfních prvků.

3.11 Kříž Škeříkův

Obr. č. 28 (foto: autorka).

Objekt, stojící na plintu o rozměrech 98 x 99 cm a půdorysu podstavy podstavce 80 x 62,5 cm, má celkovou výšku 370 cm (podstavec 200 cm a krucifix 170 cm). Nachází se u bývalé polní cesty na pozemcích Josefa Škeříka z čp. 173 v Horní Sloupnici.

Kříž se skládá z kamenného, světle okrově natřeného postamentu a černého litinového krucifixu s tělem ukřižovaného Ježíše Krista. Na plintus nasedají dva horizontální sokly, přičemž druhý je o pár centimetrů užší. Následuje římsa, tvořená oblounem a výžlabkem, která přechází pomocí nízkého kvádru v centrální hranol podstavce. Přední stranu vyplňuje výžlabkem ohraničený obdélník se zlaceným nápisem: *„Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“* a na zadní straně můžeme číst: *„L. P. 1880.“*. Hlavní fundament postamentu zakončuje oblounová římsa. Následuje bohatá profilovaná, vpředu vytažená segmentová římsa, která slouží k upevnění kovového krucifixu. Jde o latinský kříž, zdobený podélně výžlabky. Ramena se při středu rozšiřují a zase zužují; vzniká tak prvek podobný gotickému nosu. Nad hlavou Ježíše Krista je umístěný těžko čitelný nápis *„INRI“*. Pod zlacenou plastikou ukřižovaného visí kruhová tabulka, lemovaná zlaceným rostlinným dekorem, nesoucí text: *„Buď Vůle Tvá.“*.

V těchto místech stával v minulosti dřevěný kříž, postavený roku 1862[231] manžely Václavem a Annou Veselými z Horní Sloupnice čp. 45[232], kteří na něj vytvořili nadání a zavázali se jeho budoucí obnovou[233]. O rok později byl zapsán do gruntovních knih a na podzim s povolením biskupské konsistoře posvěcen[234]. Farní kronika uvádí, že několik dní po posvěcení došlo k jeho poničení[235]. Dřevěný kříž byl s největší pravděpodobností nahrazen kamenným roku 1880[236]. V roce 2005 ho současný majitel Josef Škeřík opatřil nátěrem.

Podstavec je celoplošně opatřen světle okrovým nátěrem. Působením povětrnostních vlivů dochází k vymývání barevné vrstvy, takže je povrch značně barevně nesourodý. Jinak je ale objekt ve velmi dobrém stavu.

3.12 Kříž Žofie Bohuňkovy *„za Vesničkou“*

Obr. č. 29 (foto: autorka).

Objekt o celkové výšce 308 cm (podstavec 128 cm a krucifix 180 cm) a půdorysu podstavy 72 x 56,5 cm stojí na plintu s rozměry 99 x 88 cm. Nachází se v Horní Sloupnici v části zvané „Vesnička“ směrem na Řetovou.

Kříž se skládá z kamenného postamentu a litinového krucifixu. Podstavec stojí na plintu, na který nasedá sokl, přecházející v centrální fundament, tvořený vertikálním kvádrem. Přední strana nese špatně čitelný letopočet: *„1913“*. Boky podstavce zdobí tordované sloupky, vyrůstající z gotických opěráků, které jsou zdobeny basreliéfem lomeného jednolaločného oblouku. Postament zakončuje oblounová římsa přecházející v zužující se stříšku, zdobenou zubořezem. Kovový kříž vyplňuje rostlinný dekor a ramena jsou zakončena trojitými vinnými listy. Vrchol svislého ramene zdobí hlavička andílka a úpatí krucifixu kasulové okno se soškou anděla a s akantovým dekorem. Za plastikou Ježíše Krista září paprsčitá svatozář, vycházející z nápisu *„INRI“*. Pod ukřižovaným se nachází okrouhlá tabulka lemovaná vavřínovým věncem, nesoucí těžko čitelný text: *„Žádný nepřichází k Otci, než skrze Syna. L. P. 1913 – Obnov. 1968.“*.

Původně dřevěný kříž nechala postavit Žofie Bohuňková z čp. 225[237] roku 1857[238]. Stavba vzbudila protesty[239] ze strany evangelických věřících, kteří se snažili jeho postavení jakkoliv zabránit[240]. Těmto sporům přispělo i to, že manžel Žofie, Jan Bohuněk, byl taktéž evangelického vyznání. Téhož roku došlo k posvěcení kříže a o rok později byl zapsán[241] do gruntovních knih. Dle nákresu šlo o velmi podobný kříž jako v případě Šafářova krucifixu. Zakončení ramen kříže bylo ale bohatě profilované a pod Ukřižovaným se nacházel výjev celé postavy Panny Marie Bolestné s mečem v srdci. Kdy byl tento kříž nahrazen současným, sestávajícím se z pískovcového postamentu a litinového krucifixu, nevíme. Svého zrestaurování se objekt dočkal roku 1913 a poté o 55 let později[242].

Kříž Žofie Bohuňkovy trpí jak mechanickou degradací v podobě odlupování vrstev pískovce, chybějících rohů a praskliny vedoucí přes římsu a vrchní část podstavce, tak silným biologickým napadením mechy a lišejníky. Krucifix je zkorodovaný a tabulka, nesoucí dříve barvou neznámého původu napsaný text, je zcela nečitelná. Celkový stav objektu není příznivý.

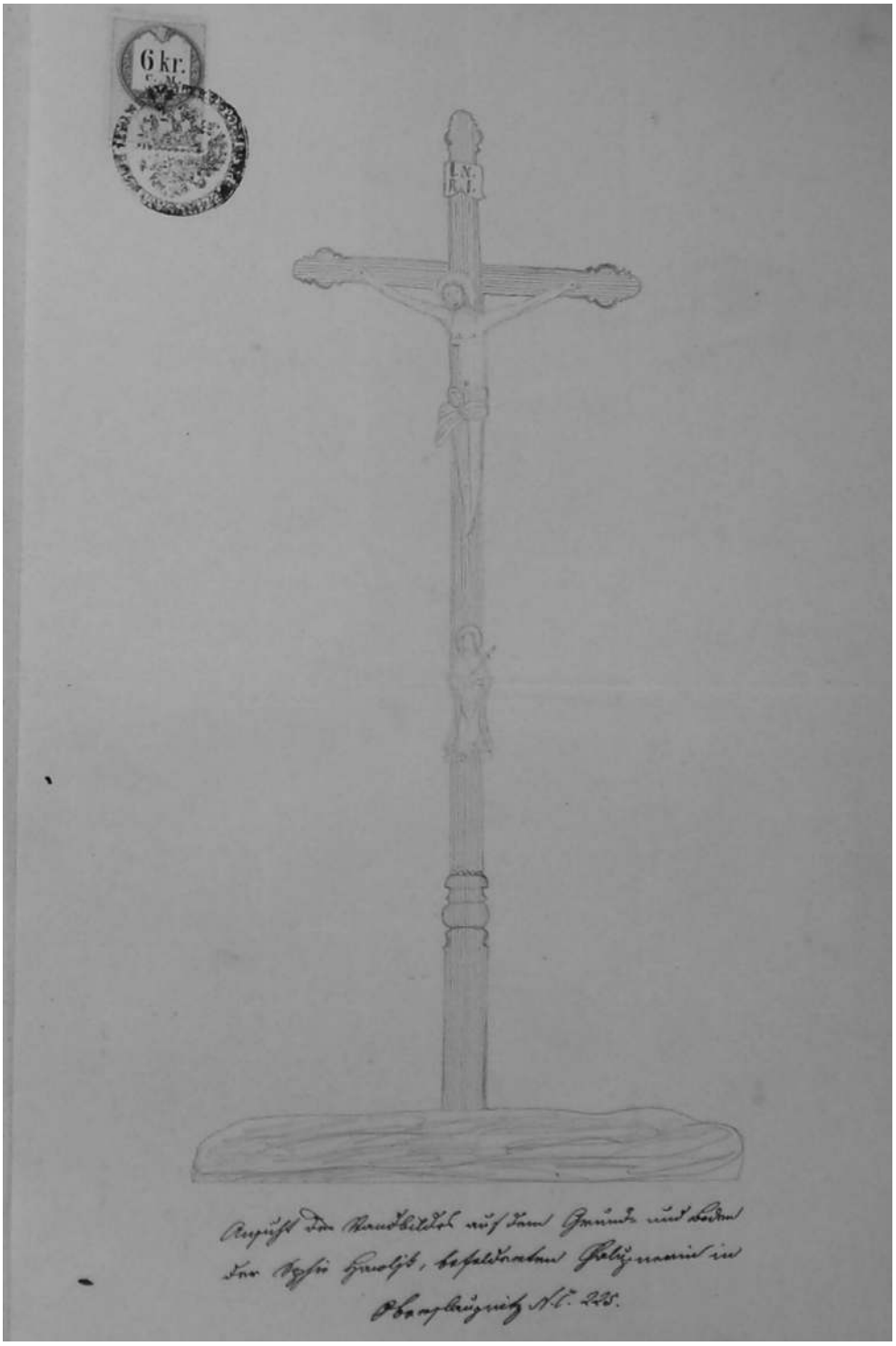

Obr. č. 30/ Nákres původního dřevěného kříže Žofie Bohuňkovy *„za Vesničkou“* (SOkA SY, fond Archiv města Litomyšl III, karton č. 302).

3.13 Kříž na Šuráňkově kopci

Obr. č. 31 (foto: autorka).

Kříž o celkové výšce 362 cm (podstavec 265 cm a krucifix 97 cm) a rozměrech základny podstavce 62 x 57 cm stojí na plintu o půdorysu 102 x 102 cm. Objekt, obrácený k obci, se nachází na okraji lesíka na Šuráňkově kopci, ležícího severovýchodně od Sloupnice.

Skládá se z pískovcového postamentu a litinového krucifixu. Na plintus nasedá nízký sokl, přecházející oblounovou římsou a výžlabkem v úzký centrální hranol podstavce. Jeho čelní strana nese těžko čitelný tesaný text: *„ODEMĚ* (sic!) *PAK ODSTUP TO ABICH* (sic!) *SE CHLUBIL, LEČ V KIŽÍ* (sic!) *PÁNA NAŠEHO JEŽÍŠE KRISTA. GALAT. 611“*. Na zadní straně můžeme číst: *„VACLAV BRIDL SE SVAU MANŽELKAU KATEŘINAU K UCTĚNÍ UKŘIŽOVANÉHO POSTAVILI LÉTA PÁNĚ 1862.“*. Podstavec zakončuje široká profilovaná římsa zužující se v sokl, který slouží k upevnění kovového latinského krucifixu. Ramena zakončuje trojitý ozubený list a střed kříže nese titulus *„INRI“*, orámovaný vegetabilním věncem. Pod zlacenou plastikou Krista visí destička tvaru kasulového okna, pod níž se nachází hlavička andílka.

Kříž nechal vystavět roku 1862[243] Václav Bridl, výměník z Horní Sloupnice čp. 224[244], na přání své zesnulé manželky Kateřiny, která odkázala před svou smrtí 40 zlatých na jeho zřízení. Ani stavba tohoto kříže se neobešla bez sporů mezi evangelickými a katolickými věřícími. Objekt se nakonec po povolení postavil na obecním pozemku. Nastaly ale spory, protože majitelem okolních polností byl evangelík Jan Mikulecký, který s tímto počinem nesouhlasil. Proto se konaly různé schůze. Vše bylo nakonec vyřešeno tak, že objekt nechal kněz Jan Dreml v noci hlídat[245], jelikož obyvatelé evangelického vyznání začali vyhrožovat jeho poškozením. Na podzim roku 1862 byl kříž zapsán[246] do gruntovních knih[247] a také došlo k jeho posvěcení. Avšak už na jaře následujícího roku byl objekt poškozen[248] neznámým vandalem.

Roku 1903 poškodilo kříž krupobití[249], také se začal sesouvat, takže hrozilo jeho zřícení. Proto byl o dva roky později opraven Josefem Hebkem z Horní Sloupnice. Následně byl poničen roku 1922[250], kdy došlo k vylomení kovového krucifixu z podstavce. Opravy se následujícího roku ujal opět Josef Hebek.

V současné době je objekt biologicky napaden mechy a lišejníky. Mělce tesané a polychromované nápisy jsou místy špatně čitelné kvůli degradaci pískovce a pískovatění. Místy se objevují stopy po dotmelování. Samotný krucifix je opraven, natřen tmavou barvou, a korpus Krista nově pozlacen.

4 Sochy

4.1 Socha sv. Josefa s Ježíškem

Obr. č. 32 (foto: autorka).

Objekt o celkové výšce 320 cm (podstavec 165 cm a socha 155 cm) stojí na podstavci o půdorysu 111 x 72 cm. Spolu se sochou sv. Václava zdobí kamennou zeď před bývalým klášterem Milosrdných sester Karla Boromejského v Dolní Sloupnici[251]. Je umístěna ve zděném přístřešku připomínajícím kapličku. Plechová stříška má tvar půlkruhového oblouku.

Sama skulptura stojí na volutovém postamentu. Na hladký plintus nasedá užší čtvercový stupeň, zdobený štíhlými výžlabky, který přechází fabionovou římsou v postupně se zužující centrální podstavec. Po stranách se nachází voluta se čtyřlístkem. Přední strana centrálního hranolu nese desku, zakončenou palmetou se dvěma vinnými hrozny, na níž můžeme číst: *„SVATÝ IOSEFE, **MVŽI** SPRAVEDLIVÝ **I** VĚRNÝ PĚSTOVNE **IEŽÍŠE** KRISTA, SPAS**ITELE** SVĚTA, **VYTRHNI** SVĚŘENCV Z VZKOSTÍ VŠECH!“*. Podstavec ukončuje římsa opatřená pásem vejcovce. Sv. Josef, shlížející směrem dolů, drží na ve své levici stonek lilie a v pravici malého Ježíška, oděného do bílé suknice. Světec je oblečen do dlouhého světlého šatu, přes který má přehozený zřasený hnědý plášť se žlutým rubem.

Polychromovaná pískovcová socha byla postavena roku 1870[252] nákladem klášterní správy[253].

Objekt se v současné době nachází ve velmi dobrém stavu. Socha i podstavec jsou polychromovány.

4.2 Socha sv. Václava

Obr. č. 33 (foto: autorka).

Objekt o celkové výšce 340 cm (podstavec 160 cm a socha 180 cm) stojí na podstavci o půdorysu 111 x 72 cm. Spolu s předešlou skulpturou je umístěn ve zděném přístřešku na kamenné zdi před dnešním domovem důchodců.

Samotná socha stojí na zdobeném volutovém postamentu. Na hladký plintus nasedá užší čtvercový stupeň, zdobený štíhlými výžlabky, který přechází fabionovou římsou v postupně se zužující centrální podstavec. Po stranách se nachází voluta se čtyřlístkem. Přední strana centrálního hranolu nese desku, zakončenou palmetou se dvěma vinnými hrozny, na níž

můžeme číst: *„SVATÝ VACSLAVE, VZNEŠENÉ KNÍŽE I OZDOBO ZEMĚ ČESKÉ, BRANIŽ PRAVOVÍRV, IAZIK I KORVNV I PRAVA VLASTI!“*. Podstavec ukončuje římsa s pásem vejcovce. Sv. Václav je oděn do rytířského šatu a krátké suknice; přes ramena má přehozený dlouhý hermelínový plášť; hlavu mu zdobí knížecí čapka. Levicí si přidržuje dlouhý bílý prapor a o pravou nohu si opírá štít, symbolizující čistotu.

Tato polychromovaná pískovcová socha byla zřízena nákladem klášterní správy pravděpodobně téhož roku jako socha sv. Josefa s Ježíškem, tedy roku 1870[254].

Objekt se v současné době nachází v dobrém stavu. Podstavec i socha jsou polychromovány; na některých místech jsou viditelné krakely a odlupující se barevné vrstvy.

4.3 Socha anděla strážného

Objekt o celkové výšce 420 cm (podstavec 230 cm a socha 190 cm) a rozměrech podstavy 124 x 89 cm stojí na plintu 169 x 158 cm. Socha se nachází v Dolní Sloupnici na křižovatce směrem na Choceň a Vysoké Mýto.

Obr. č. 34 (foto: autorka).

Pískovcový objekt se skládá z postamentu a vlastní skulptury. Základnu tvoří nízký plintus, na který nasedají dva čtvercové stupně. Následují další dva sokly, oddělené od sebe oblounem, jež zakončuje obloun s římsou. Centrální část podstavce nese ze tří stran reliéfy, zasazené do obdélného okna, do něhož je vložen oblouk se cvikly zdobenými akanty. Přední stranu zdobí reliéf sv. Anny s dcerou Pannou Marií, pravou boční stranu reliéf sv. Jana Křtitele a po levici se nachází reliéf sv. Josefa držícího malého Ježíška. Na zadní straně můžeme číst: *„Nákladem ANNY JIREČKOVÉ roku 1875“*.

Sv. Anna se objevuje na tomto výjevu jako sedící žena, ukazující své dceři, Panně Marii, otevřenou knihu a poukazující na starozákonní zaslíbení Mesiáše. Jedná se o ustálené ikonografické vyobrazení. Světice je oděna do dlouhého šatu a závoje halícího její hlavu a ramena. Panna Marie podpírá svýma rukama knihu, kterou si prohlíží. Má delší zvlněné vlasy a dlouhé splývavé přepásané šaty. Pod tímto reliéfem se nachází kovový sedmilaločný květ. Sv. Jan Křtitel je oděný do pláště, který má přehozený přes levé rameno. Mělo by jít o plášť z velbloudí kůže. Ve své levici drží dlouhý úzký latinský kříž s praporkem a v pravici má kulatý předmět; s největší pravděpodobností jde o mušli. Sv. Josef stojí na nízkém římsovém podstavci. Světec je oděn do splývavého šatu, přes nějž má přehozený zřasený plášť. V pravici drží dlouhý stonek lilie. Na levici mu sedí Ježíšek, který se k němu choulí.

Centrální hranol je zakončen úzkou oblounovou římsou, na niž nasedá masivní korunová římsa, zdobená pásem palmet. Následuje nízký čtvercový sokl, na němž stojí socha anděla s malým dítětem. Anděl, oděný do splývavého bohatě zřaseného šatu, má pozdvihnutou levici, kterou ukazuje k nebi. Za ruku drží dítě oblečené do krátké košilky, které k němu vzhlíží.

V současné době je objekt v celkově dobrém stavu, jelikož byl roku 2006 zrestaurován. Reliéfy se však povětnostními vlivy velmi ničí a ve spodních partiích se místy objevují mechy.

4.4 Socha Nejsvětější Trojice

Pilíř stojící na dvou stupních o celkové výšce asi 450 cm (podstavec 320 cm a socha 130 cm) má rozměr podstavy podstavce 138 x 76 cm. Objekt se nachází za Sloupnicí u silnice na kraji pole po levé straně směrem k Netřebí. Čelem je obrácen k severu.

Obr. č. 35 (foto: autorka).

Objekt se skládá z podstavce a sousoší Sv. Trojice. Na dvou stupních se nachází tři postupně se zužující horizontální kvádry, vždy oddělené římsou. Prostřední na přední straně nese dnes už kvůli povětrnostním podmínkám, velmi špatně čitelný vyrytý latinský a český text: *„**INFINITA GLORIA ATQVE IVBILATIO*** [sic!] ***TIBI PATRI FILIOQVE SANCTOQVE PNEVMATI EX HOC NVNC ATQVE IN CVNCTA SAECVLA!***[255] *Milost Pána našeho Ježíše Krista a láska Boží a oučastenství Ducha Svatého budiž se všemi vámi. Amen. II. Kor. 13. 13.“* Chronogram skrývá letopočet 1869. Následuje široký obloun zdobený mělkým reliéfem květinového dekoru, na který nasedá vertikální hranol postamentu, jehož tři strany nesou basreliéfy světců. Na přední straně je to výjev Panny Marie Sedmibolestné, na pravé je vyobrazen sv. Josef s Ježíškem a na levé sv. Máří Magdaléna. Všechny tři výjevy jsou zasazeny do mělkých výklenků, zakončených nízkým segmentovým obloukem. Na zadní části podstavce můžeme číst: *„Nákladem Josefa a Mariány Šmejdíř L. P. 1869. J. Novák z Litomyšle roku 1868.“*

Panna Maria Sedmibolestná, oděná do dlouhého šatu a zřaseného pláště halícího její hlavu a ramena, má ruce sepjaté k modlitbě a vzhlíží směrem k nebi. Její srdce je probodnuto mečem – atributem Panny Marie Bolestné. Sv. Josef, zahalený do bohatě nařaseného šatu a přehozeného pláště, drží ve své levici stonek rozkvetlé lilie a na jeho pravici mu sedí malý Ježíšek. Pěstoun k němu něžně naklání hlavu a vzhlíží směrem k nebi. Sv. Máří Magdaléna je vyobrazena z profilu jako klečící žena se splývajícími vlnitými vlasy, oděná do hojně zřasené draperie. Pravici má položenou na srdci a levou rukou ukazuje do otevřené knihy, bible, která je spolu s krucifixem a lebkou, jejími atributy, položena na vyvýšeném místě po pravé straně celého výjevu.

Centrální hranol přechází oblounovou římsou v zakončující prvek postamentu, který je tvořen nízkou hlavicí s drobným dekorem a hruškovitými útvary.

Sousoší Nejsvětější Trojice je zpodobněno jako ikonografický typ *Trůn milosti*[256]. Výjev, komponovaný do trojúhelníkové kompozice, má podobu Boha Otce, zobrazeného jako sedící panovník na oblacích, oděný do královského šatu a s trojitou uzavřenou korunou na hlavě, který před sebou podpírá rukama kříž se svým ukřižovaným synem Ježíšem Kristem. Vrchol krucifixu nese titulus s nápisem *„INRJ* (sic!)*"*. Ve spodní část vyobrazení se nachází holubice, okolo které září paprsčitá svatozář.

Socha vytvořená roku 1868 J. Novákem dokládá kamenosochařskou produkci v regionu kolem poloviny 19. století[257]. O rok později byla zapsána do gruntovních knih, kde se Josef Šmejdíř zavázal jejím obnovováním[258].

O této památce se zmiňuje publikace *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Ústí nad Orlicí*, kde je popsán aktuální stav ke dni 11. března 1998[259]. V současné době se objekt nachází v podobném stavu, nedošlo k žádnému konzervátorskému či restaurátorskému zásahu. Stupně a spodní partie podstavce jsou silně biologicky napadeny mechy a lišejníky. Tesaný nápis na přední straně soklu je téměř nečitelný a psaný nápis zezadu podstavce je až na výjimku tří slov taktéž nečitelný kvůli odlupování svrchních vstev pískovce. K degradaci pískovce dochází místy po celém podstavci; silně zasažené jsou i oblasti reliéfů, kde můžeme nalézt úbytky hmoty, stopy po dotmelení a domodelování chybějících partií. Na volutové římse a dalších místech vlastní statue se nachází zbytky polychromie.

4.5 Socha Neposkvrněného početí Panny Marie u Severů

Památka, čelem obrácená k severu, se nachází v Horní Sloupnici nad potokem uprostřed ovocného sadu rodiny Severovy čp. 260.

K vyobrazení Neposkvrněného početí Panny Marie vedou schody, na jejichž posledním stupni je samostatný postament se sochou. Podstavec stojí na plintu, na který nasedá nízký stupeň a kvádr, přecházející oblounem v centrální hranol. Strany kvádru nesou vyryté nápisy. Na přední straně stojí: *„Všecka jsi krásná, poškvrny* (sic!) *není na tobě! Pís. Šal. Kap. 4, 7. **DEI**PARA **VI**RGO S**I**NE LABE **CONCEPTA PRECE DEFENDE IVOS**[260]!"*. Chronogram obsahuje letopočet 1864, který se shoduje s rokem zapsání do gruntovních knih. Pravá strana nese: *„Za článek víry prohlášeno dne 8. prosince 1854"* a levá: *„V roce Cirrillo – Methodejsém* (sic!) *1863"*. Na zadní straně postamentu můžeme

Obr. č. 36 (foto: autorka).

číst: *„Postaveno od manželů Josefa a Anny Severa z Horní Sloupnice č. d. 75.“*. Čelní stranu podstavce zdobí kovová lucerna, opatřená jemným kováním. Tato část podstavce je oddělena profilovaným páskem a nadpražní římsou od nízkého soklu, na kterém stojí statue Panny Marie.

Jedná se o ustálené ikonografické vyobrazení Neposkvrněného početí – Immaculaty. Polychromovaná socha stojí na sféře obtočené hadem. Panna Maria, oděná do bílého splývavého šatu a přehozeného bohatě zřaseného modrého pláště, má pravici položenou na srdci. V levici drží stonek lilie. Okolo hlavy jí září kruhová svatozář tvořená dvanácti šesticípými hvězdami.

Skulptura, jak patrno, vznikla k tisícímu výročí příchodu Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu[261], tedy roku 1863, na náklad manželů Josefa a Anny Severových z Horní Sloupnice čp. 75[262]. Sochu[263] z damníkovského pískovce vytesal a polychromoval Alois Habrhauer[264], řezbář a kameník ze Svitav. Téhož roku došlo také k jejímu posvěcení a o rok později byla zapsána do gruntovních knih[265], kde se majitel zavázal jejím obnovováním[266].

O této památce se zmiňuje publikace *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Ústí nad Orlicí*[267], kde je popsán aktuální stav ke dni 11. března 1998. V současné době se objekt nachází ve velmi neutěšeném stavu. Spodní partie podstavce jsou silně biologicky napadeny mechy a lišejníky. Tesaný nápis na přední straně soklu je téměř nečitelný kvůli silné degradaci pískovce, projevující se odlupováním svrchní vrstvy pískovce v rozsáhlých plochách. K této degradaci pískovce dochází místy po celém podstavci; dále můžeme nalézt úbytky hmoty, stopy po dotmelení a domodelování chybějích partií.

4.6 Socha Neposkvrněného početí Panny Marie *„U bramborárny“*

Objekt o celkové výšce 311 cm (podstavec 176 cm a socha 135 cm) a o rozměrech podstavy 72 x 56,5 cm stojí na plintu 99 x 88 cm. Socha se nachází v Horní Sloupnici na křižovatce humenních cest na rohu zahrady rodiny Bečičkovy[268] z čp. 20.

Na plintus nasedají tři horizontální kvádry, přičemž nad posledními dvěma se vždy nachází dvojitá oblounová římsa s výžlabkem. Následuje vertikální hranol postamentu, jehož přední strana nese vsazenou, bíle natřenou desku s nápisem: *„Já jsem matka krásného milování, bázně, poznání a svaté naděje. Ve mně je všecha milost k životu pravdy, ve mně je všechna naděje v život ctnosti. Sirach. 24, 24–25 Kdo mne nalezne, nalezne život a dosáhne spasení od Hospodina. Kň. př. 8, 22–35“*. Podstavec objektu zakončuje profilovaný pásek a vpředu předsazená římsa s nízkým soklem nesoucím sochu Panny Marie. Je to ikonografický námět Neposkvrněného

Obr. č. 37 (foto: autorka).

početí Panny Marie – Immaculaty. Celá postava je oděna do splývavého šatu a zřaseného pláště. Bosýma nohama stojí na sféře obtočené hadem. Ruce má zkřížené na prsou a něžně shlíží dolů. Okolo hlavy ji září kruhová svatozář s dvanácti šesticípými hvězdami.

Zřejmě se jedná o doklad produkce regionálních kamenosochařů. Impulzem k postavení této památky bylo poděkování Josefa Mikuleckého[269] za šťastný návrat z 1. světové války. Nejprve chtěl nechat postavit kříž, který by stál na tzv. „voštici", jež vedla přes louky a pole na Šuráňkův kopec, směrem na Řetovou a Ústí nad Orlicí, kudy každoročně chodívalo velké množství procesí. Stavba monumentu se ale opozdila o několik let z toho důvodu, že Josef Mikulecký musel opravit svůj statek zasažený požárem[270]. Nakonec se rozhodl, že na poděkování postaví sochu Panny Marie. Ta původně stála na místním hřbitově na hrobě Janecké. Sám Josef Mikulecký se svým tchánem Aloisem Dvořákem sochu zakoupili roku 1931[271] a postavili na stávající místo, na roh zahrady patřící k jejich statku. O rok později došlo k jejímu slavnostnímu posvěcení[272].

V současné době je objekt v poměrně dobrém stavu. Podstavec byl kdysi celý natřen zřejmě béžovou barvou, která dnes místy vytváří krakely; můžeme zde najít i zbytky tmelů. Sama statue nese na některých částech známky biologického napadení mechy a lišejníky.

5 Kaple

5.1 Kaple Nejsvětější Trojice

Tato kaple stojí v Dolní Sloupnici po pravé straně silnice, směrem na Choceň u čp. 160.

Stavba má pravoúhlou dispozici zakončenou kruhovou apsidou. Stěny jsou natřeny tmavorůžovou barvou v kombinaci s bílou, která je použita u některých architektonických prvků fasády. Kapli kryje sedlová střecha. Dřevěné řezané dveře tvaru segmentového oblouku lemuje bíle natřený portál. Průčelí kaple zdobí dvojice polosloupů nacházejících se po boku dveří. Polosloup stojí na dvou vertikálních postamentech a je zakončen dvojicí pravoúhlých hlavic, které nesou římsu lemující celý obvod stavby.

Obr. č. 38 (foto: autorka).

Nad polosloupem vyrůstá pravoúhlý podstavec s pylonem. Trojúhelníkový štít s nikou je ve vrcholu zakončený křížem.

Centrálním bodem interiéru je dřevěný oltář zasvěcený Sv. Trojici. Na nízkém stupni stojí mensa tumbovitého tvaru, na kterou nasedá jednoduché retabulum sloupové architektury, nesoucí obraz Nejsvětější Trojice, při jehož stranách se nachází bílý sloup. Jeho dřík je zdoben výžlabky; má zlacenou patku, stojící na pravoúhlém postamentu, a zlacenou košíkovou hlavici, opatřenou volutami a palmetami. Na hlavici nasedá profilovaná římsa s ozuby. Retabulum, zdobené řezbami rozvilin a mušlí, jehož vrchol zdobí úzký tlapatý kříž, má tvar plného oblouku.

Oltářní obraz, rovněž půlkruhového tvaru, je zasazen do zlaceného rámu s jemnou řezbou. Jedná se o nejrozšířenější typ tzv. žaltářové Nejsvětější Trojice[273], kdy Ježíš Kristus s křížem v ruce sedí po pravici Boha Otce a nad nimi se vznáší holubice, symbolizující Ducha Svatého. Bůh Otec s dlouhými šedými vousy je oděný do bohatého oděvu, skládajícího se z šedých šatů a zeleného pláště. V pravici drží zlaté žezlo a v levici otevřenou knihu, opřenou o kolena, s řeckými písmeny alfa a omega, symbolizujícími počátek a konec. Ježíš Kristus je zahalený do červenobílé draperie. Má pozvednutou pravici a levou rukou si přidržuje kříž, opřený o svá ramena.

Na oltářním stole je postavena polychromovaná soška Panny Marie Lurdské, vysoká asi 60 cm. Panna Maria, stojící na skále, je oděna do bílých splývavých šatů se zlatým zdobením. Hlavu a ramena jí zahaluje dlouhý závoj se zlatým lemem a okolo pasu má převázaný modrý pás a růženec. Ruce spíná k modlitbě. Na mense se nachází kříž se stříbrnou plastikou ukřižovaného těla Ježíše Krista a s titulem. Krucifix je postaven na podstavci připomínajícím skálu.

Po pravé straně visí na stěně kruhová polychromovaná plastika s vyobrazením portétu sv. Jana evangelisty. Spodní část lemuje zřasená stuha s nápisem: *„S. Joannes.“*. Apoštol je zobrazen z poloprofilu jako mladý muž s dlouhými hnědými vlasy. Okolo hlavy mu září plná kruhová svatozář. V rukou drží své atributy – v pravici brk a v levici pergamen. Kruhová polychromovaná plastika se sv. Karlem Boromejským tvoří protějšek předešlého reliéfu. Spodní část lemuje zřasená stuha s nápisem: *„S. Carolus Borromäus.“*. Světec, oděný do biskupského roucha purpurové barvy a biretu, má okolo krku uvázaný provaz, symbolizující kajícnost. Levici mírně pozvedá a v pravici drží černý kříž se zlatým lemem.

V kapli stojí dřevěná polychromovaná socha sv. Jana Nepomuckého a obraz Panny Marie s Ježíškem. Sv. Jan Nepomucký je oděn do černé kleriky a bílého krajkového ornátu, přes který má přehozený hermelínový plášť se světlefialovým lemem. Hlavu pokrývá černý biret. V levici drží drobný latinský křížek a ukazováček pravé ruky má na ústech, což symbolizuje údajné nevyzrazení zpovědního tajemství. Obraz Panny Marie s Ježíškem je zasazen do zlaceného rámu tvaru nepravidelného osmiúhelníku s drobnou řezbou růží. Panna Maria, oděná do červenobílých rozevlátých šatů a šedého závoje zakrývajícího její dlouhé zvlněné černé vlasy, drží v náručí svého syna, malého Ježíška.

Kapli Nejsvětější Trojice nechal vystavět Jan Jílek, majitel domu čp. 357[274] roku 1884[275], a to vedle svého domu na obecním pozemku. Téhož roku, 2. září, byla také posvěcena od tehdejšího sloupenského kněze Jana Jelínka. Tehdy sloužila jako oltář při průvodu o slavnosti Božího Těla. Větších oprav, většinou zaplacených ze sbírek, se sakrální objekt dočkal roku 1923[276]. Další rekonstrukcí prošel roku 1985[277] a následně o čtyři roky později[278].

5.2 Kaple sv. Jana Nepomuckého

Obr. č. 39 (foto: autorka).

Kaple se nachází v místě hranic Horní a Dolní Sloupnice, na křižovatce silnic vedoucích od Ústí nad Orlicí, Vysokého Mýta a Litomyšle.

Objekt stojí na podezdívce téměř čtvercového půdorysu a je ze tří stran obehnán kovaným plůtkem s dvířky. Kaple je otevřená ze tří stran; zadní opěrná stěna je zděná. Plechová stříška, zhotovená z pozinkovaného plechu, konvexně prohnutá se zvonovým profilem a s vnitřním obloukem tvaru jetelového listu, je nesena čtyřmi sloupy. Vrchol zastřešení zdobí pozlacená kruhová paprsčitá svatozář, jejíž střed vyplňuje světcův atribut – jazyk. Sloupy stojí na zdobených podstavcích tvořených nízkým kvádrem a užším centrálním soklem, který přechází oblounovou římsou v bohatě profilovanou římsu závěrnou. Patka sloupu přechází výžlabkem a oblounem v hladký dřík, zakončený zdobenou korintskou košíkovou hlavicí. Přední podstavce také ze dvou stran nesou zdobené kartuše se zlacenými nápisy. Levý postament je z vnější strany opatřen kartuší s nápisem: *„Založil zbožný lid 1769.“* a přední strana: *„Sv. Jene Nepomucký!“*. Na pravém postamentu můžeme na čelní straně číst: ***„Patrone náš pros za nás!“*** a po boku: *„Obnovil Jan Kodytek 1893.“*.

Centrální bod objektu tvoří statue sv. Jana Nepomuckého, umístěná na volutovém, mírně konvexně vypouklém podstavci, zakončeném mírně vzdutou segmentovou římsou. Čelní stranu vyplňuje barokní kartuš s prvky rokajů a mušlí, opatřená zlaceným latinským textem: ***„SANCTO IOANNI NEPOMVCENO PATRONO REGNI POSVIT DEVOTA PLEBS.“***. Nad nápisem je vyryt drobný patriarší jetelový kříž. Zadní stranu postamentu zdobí nápis: *„S. RELIQVIAE.“* a pod ním: *„AÑO 1769 **ICONOCLASTICA LICET IRA TERTIO IMPIE CONCVSSA ELAPSO CENTENARIO PIE RESTAVRATA 1869.“***.

Samotná polychromovaná statue světce je obklopena z obou stran malými putti. Po levici je klečící putto, který má přes rameno přehozenou úzkou draperii. Pravicí si prstem zakrývá ústa a ve druhé drží jazyk. Druhý putto stojí u světcových nohou a pravicí pozdvihuje zlacenou palmovou ratolest, symbolizující mučednickou smrt. Sv. Jan Nepomucký, oděný do černé kleriky a bílého ornátu se zlatým lemováním a krátkého pláště, drží v rukou své atributy. V pravici drží latinský jetelový kříž s plastikou ukřižovaného Ježíše Krista a v levici nese biskupský biret. Světec má pozdvihnutou hlavu, za níž se leskne kruhová svatozář s pěticí šesticípých hvězd.

Skulpturu sv. Jana Nepomuckého nechal postavit zdejší kněz František Leopold Hartmann roku 1769[279]. Původně se jednalo o volně stojící sochu. Monument si prožil těžká období; několikrát byl zničen především sloupenskými občany evangelického vyznání[280]. Statue byla poškozena poprvé v roce 1781[281], poté o dva roky později, a ještě roku následujícího[282]. Dalších obnov, týkajících se natření a celkové opravy skulptury, se dočkala roku 1838. Ale svého rozsáhlejšího zrestaurování se dočkala až roku 1869[283], kdy se slavilo sto let od zřízení statue. Tehdy byla uvedena do své původní podoby, kdy došlo k nahrazení světcovy hlavy a zhotovení nových sošek andílků. Závěrem se také zřídila kovaná mřížka a na zadní stranu postamentu byl vyryt stávající text s chronogramem označujícím rok 1869. Téhož roku kněz Alois Dreml sochu znovu posvětil.

K pětistému výročí mučednické smrti sv. Jana Nepomuckého nechal sloupenský kněz z odkazu Jana Kodytka[284] z čp. 101 sochu opravit, polychromovat a opatřit kaplí. Dalšího zrestaurování se objekt dočkal v letech 1923 a roku 1957[285], kdy byl vyzlacen a natřen.

V zimě roku 1983 byla kaple s plastikou zdemolována[286] při dopravní havárii. Tehdy došlo k vytržení pravého předního sloupu, přičemž se sokl s patkou značně poničil. Nárazem se také posunula celá střecha objektu, což poškodilo zeď kaple a její fasádu. Celkové rekonstrukce a restaurování, zahrnující barevnou úpravu a konzervaci, se roku 1984 ujala akademická sochařka Jindra Tuhá.

V roce 2005 byla socha velmi vážně poškozena neznámým vandalem, který zničil putta nacházejícího se po pravici statue sv. Jana Nepomuckého. Tato událost dala impulz k vypsání konkurzu na opravu celého objektu. Opravy se ujala Fakulta restaurování Univerzity Pardubice[287]. Průzkum ukázal, že se objekt nachází na špatných základech, a proto muselo na počátku restaurátorských prací dojít k demontáži střechy, aby se mohla transportovat socha sv. Jana Nepomuckého. Na nových základech se opět vystavěla zadní opěrná zeď a také střecha prošla restaurováním[288]. Celkovou obnovou prošla sama statue, ke které byla vytvořena replika odcizeného putta. Celá akce probíhala od listopadu 2007 až do listopadu 2008[289] a celkově bylo za rekonstrukci a zrestaurování zaplaceno 190 000 Kč[290]. V zimě roku 2009 došlo k opětovnému odcizení jednoho putta.

5.3 Kaple sv. Antonína Paduánského („*U Antoníčka*“)

Kaple, obehnaná nízkým plůtkem, se nachází na turistické trase sloupenskými lesy asi na poloviční cestě mezi Sloupnicí a Zhoří. Je to i turistický bod.

Budova o čtvercovém půdorysu 170 cm x 170 cm a celkové výšce asi 3 m je zakončená nízkou jehlanovou střechou s křížkem. Po bocích dveří se nachází architektonický prvek sloupu s pravoúhlým postamentem a krychlovou hlavicí. Nad dveřmi je plechová římsa a čtvercová nika s nápisem: *„LP 2009 USV. ANTONÍČKA“*. V interiéru je zavěšen obraz sv. Antonína od sloupenského rodáka Josefa Bartoně.

Nedaleko kaple visí na stromě obraz sv. Antonína Paduánského s textem: *„Sv. Antonín Paduánský *1195 †1231 svatořečen 1232. Patron milujících, manželství, chudých, cestujících, pekařů, horníků a znovu nalezených věcí“*.

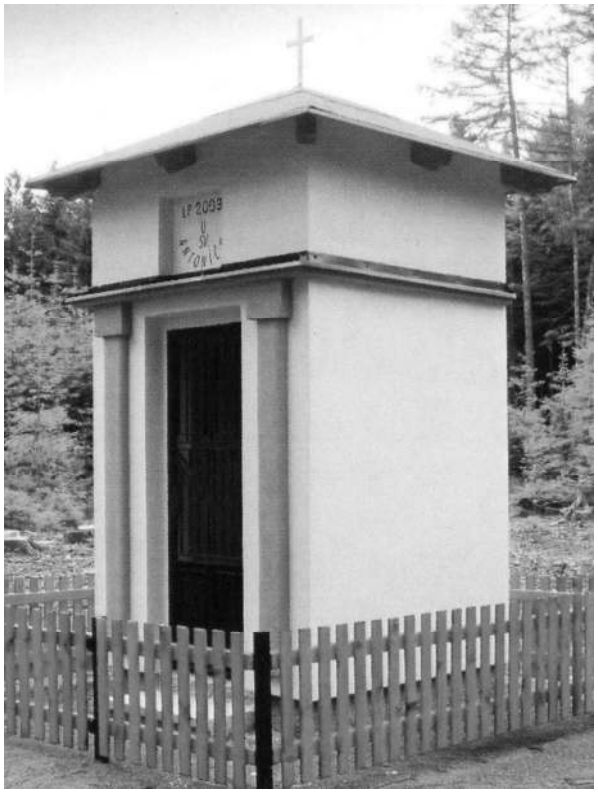

Obr. č. 40 (foto: autorka).

O historii tohoto místa se dozvídáme hned z několika pověstí. Jedna[291] vypráví o přátelství dvou myslivců, Antonínů ze Sloupnice a Přívratu, kteří zde na počest svého přátelství zavěsili tento obrázek, nesoucí nápis: *„Ať i nadále je to místem připomínající přátelství mezi lidmi.“*. Jiná verze, popsaná v díle Vácslava Zdeňka Hackenschmieda ***Na besedě***, vypráví o tom, že se zde scházeli lesní z Hrádku, Přívratu a Horní Sloupnice, taktéž Antonínové, aby zde rokovali o svých záležitostech. Podle dostupných pramenů zde prý kaplička stála na počest muže toho jména, který zde zemřel. Stavba měla připomínat pověst o muži, který tomuto místu dal jméno. Podle této pověsti napsal Václav Holásek divadelní hru *Cikánčin svatební závoj*, která vyšla v roce 1931 nákladem spolku sloupenských divadelních ochotníků[292].

Kaplička byla postavena v jarních měsících roku 2009[293]. Realizaci provedl Klub českých turistů ve Sloupnici spolu s obecními úřady ve Sloupnici a Řetové. Kovanou mříž zhotovil Broulík z Řetové a obraz sv. Antonína namaloval sloupenský malíř a rodák Josef Bartoň. Stavba byla vysvěcena sloupenským knězem Bernardem Jiřím Špačkem.

6 Závěr

Barokní kostel sv. Mikuláše získal svou podobu při přestavbě roku 1712. Skládá se z obdélníkové lodi a kněžiště do pěti stran zakončeného. Místnost k jižní straně kněžiště se zdá být původním románským kostelíkem s obdélnou lodí a polokruhovou apsidou. Oltáře s částečně novými sochami mají sloupovou portálovou architekturu. Mezi nejvzácnější vybavení patří pozdně barokní kazatelna a křtitelnice zřejmě z 1. poloviny 18. století; ostatní mobiliář pochází převážně z 19. století.

Ve Sloupnici se dále nachází 13 křížů, 6 soch a 3 kaple, úrovně převážně řemeslné, dokládající produkci místních kamenosochařských dílen většinou z období 50.–70. let 19. století. Na místech dnešních křížů byly nejdříve stavěny dřevěné krucifixy, které se později nahrazovaly objekty buď celotesanými z kamene, nebo skládajícími se z pískovcového podstavce, často reliéfně zdobeného, a litinového krucifixu.

Poznámky

1) F. MUSIL, *Osídlování Poorlicka v době předhusitské,* Ústí nad Orlicí 2002 (dále jen *Osídlování*), s. 43.
2) D. VÍCH, *Neolitické osídlení Litomyšlska a Vysokomýtska*, in: Pomezí Čech a Moravy, Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, sv. 5, 2002, vyd. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, s. 7–78 + kresby tuší.
3) A. PROFOUS – J. SVOBODA, *Místní jména v Čechách IV*, Praha 1954, s. 84.
4) A. REJSEK S. J., *Památnosti farní osady sloupenské*, in: Sborník historického kroužku, Čtvrtletní časopis historický 4, 1903, č. 4 (dále jen *Památnosti farní osady sloupenské*).
5) Klášter premonstrátů vznikl v Litomyšli pravděpodobně z iniciativy olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka kolem roku 1145. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí, Díl I., Dějiny kláštera a biskupství litomyšlského (do r. 1421)* (dále jen *Dějiny města Litomyšle*), Litomyšl 1903, s. 45–53; P. CHARVÁT, *Z dějin Litomyšle do počátku 14. století*, in: Litomyšl, Duchovní tvář českého města (Sborník historických prací), Litomyšl 1994 (dále jen *Z dějin Litomyšle*), s. 9–28; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259–2009*, *Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009 (dále jen *Litomyšl 1259–2009*), s. 26n.
6) Doba vzniku této listiny je dodnes předmětem sporů. S největší pravděpodobností pochází až z doby kolem r. 1200. Zřejmě se jedná o falzifikát, který vznikl z toho důvodu, aby si klášter pojistil a právně doložil držbu svých majetků proti dalším nárokům. J. PRAŽÁK, *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině krále Vladislava I.*, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, K 700. výročí povýšení Litomyšle na město v roce 1959, Pardubice 1959, s. 9–32; Š. GILAR, *Od aktu k falzu, aneb Druhý život listiny Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty z roku 1167*, in: Východočeské listy historické, č. 21–22, 2004, s. 231–240; P. CHARVÁT, *Z dějin Litomyšle*, s. 9–28; J. SCHULZ, *Vývoj českomoravské hranice na horní Svitavě a Svratce do 2. poloviny 13. století*, in: Sborník prací k sedmdesátinám univ. prof. PhDr. Ladislava Hosáka, Olomouc 1968, s. 7–15; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 45–53.
7) G. FRIEDRICH, *CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE* (dále jen *CDB* s udáním čísla svazku) *I*, Praha 1907, č. 246 a 399.
8) Domašice = dnešní Kornice
9) *„... les, pole a všechny louky až k potoku Zlupnice ... Kromě vsi Domašic ... celý les od už řečeného potoka až k řece Treboua a odtud až k hranicím Čech ...“*. F. MUSIL, *Osídlování*, s. 97.
   „Směrem k potoku Sloupnici a Třebové udržel klášter území pouze k mezím gruntů vsi Sloupnice, nikoliv až k potoku Sloupnice; mezi Sloupnicí a Třebovou neměl též ničeho; jen na hořejším obvodí Třebovky podržel okolí Abštorfské.“ CDB I, č. 399; J. KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1914 (dále jen *Archidiakonáty*), s. 597.
10) J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 672.
11) Činnost rodu z Drholce v Poorlicku byla zřejmě kompenzací za majetkové ztráty na jižní Moravě. F. MUSIL, *Osídlování*, s. 120.

12) P. CHARVÁT, *Slovanské osídlení Vraclavska do poloviny 13. století* (dále jen *Slovanské osídlení Vraclavska*) *I – Text*, Praha 1978, s. 13–14, 28 (strojopis uložen v SOkA SY (viz pozn. 41), Sbírka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R–196); P. CHARVÁT, *Slovanské osídlení Vraclavska II – Dokumentace*, s. 478–479; F. MUSIL, *Osídlování*, s. 143.
13) Cisterciácký klášter ve Zbraslavi u Prahy byl založen Václavem II. roku 1292; F. MUSIL, *Osídlování*, s. 155.
14) *„... pro klášter Zbraslavský určeny též osady: Vlčkov, Sloupnice, ‚Svatoslav' (? či snad ‚Sloupnicz Svatoslai'. Sloupnice Svatoslavova, na rozdíl od druhé Sloupnice?), Skuhrov; ...".* J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 672.
15) Šlo o Voděrady, Oucmanice, Záší, Svatý Jiří a Sloupnici. F. MUSIL, *Osídlování*, s. 156.
16) Vítek ze Švábenic (1260–1315) vlastnil už od roku 1298 České Heřmanice, které se staly jeho hlavním sídlem. Byl podkomořím a maršálkem moravským, komorníkem cúdy olomoucké. F. MUSIL, *Osídlování*, s. 155.
17) J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 670.
18) *„... Dá se tedy souditi, že když svatý apoštol slovanský Metoděj na cestě z Moravy do Čech (roku 874) v Litomyšli kázal a roku 876 kostel sv. Klimenta sám posvětil, tak obyvatelé Sloupnice křesťanskou vírou přijali...". Kniha pamětí farnosti Sloupnice, Neues Pfarrgedenkbuch, Farní úřad Sloupnice 1836* (dále jen *Neues Pfarrgedenkbuch*), s. 321.
19) Prastarý zvon, který 6. prosince 1785 v poledne při zvonění pukl, údajně měl nést nápis: *„HAEC CAMPANA FUSA EST IN LAUDEM OMNIPOTENTIS DEI ET MATRIS SINE LABE CONCEPTAE. ANNO MXII." Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 321.
20) *„... Toliko známo, že Vítek ze Švábenic dne 27. července 1309 Záleš a Slupeš, vesnice nedaleko Vysokého Mýta, za 412 kop českých grošů křížovníkům v Praze na Zderaze prodal. ...". Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 112. O tomto historickém faktu se zmiňuje také F. MUSIL, *Osídlování*, s. 155.
21) Litomyšlské biskupství na území Čech zahrnovalo chrudimský, poličský a lanškrounský děkanát a na území Moravy děkanát šumperský a část úsovského. *CODEX DIPLOMATICUS MORAVIAE* (dále jen *CDM*) *VII*, č. 528, 674 a 974; *CDM VIII*, č. 52; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 106–120.
22) Vilém Kostka získal držbu statků litomyšlského biskupství v hodnotě 4000 kop grošů. F. HOFFMANN, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, K 700. výročí povýšení Litomyšle na město v roce 1959, Pardubice 1959, s. 59–62. M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259–2009*, s. 86n.
23) B. MATĚJKA – J. ŠTĚPÁNEK – Z. WIRTH, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu litomyšlském*, Praha 1908, s. 150.
24) *„... Velká vzdálenost a špatná dostupnost cerekvické fary zapříčinila ‚ztenčení Slova Božího' a Sloupničtí tak odcházeli z tohoto světa nezaopatření potřebnými svátostmi, jejich děti umíraly bez křtu a staří lidé, děti, stejně jako čeleď se nemohli účastnit bohoslužeb. ..."* Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století, Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007 (dále jen *Čeští nekatolíci*), s. 270.
25) Václav Ferdinand Dvorský působil ve sloupenské farnosti v letech 1711–1725. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 173.
26) Viz kap. 5.2 Kaple sv. Jana Nepomuckého.
27) Jan Nepomuk Prokop Hradecký působil ve sloupenské farnosti v letech 1781–1811. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 173. *„... Mezi duchovními správci landškrounského vikariátu zasluhuje tento farář, Jan Hradecký, první místo. Jest cele dle srdce Božího, učený, osvícená hlava, a v jeho srdci čistá lidská láska. Zachází s katolíky i s protestanty se stejnou zdvořilostí, která přetvářkou není; jest dokonalý kazatel. Zná cenu snášenlivosti a učí ji svým příkladem...".* Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 276–278.
28) Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 277.

29) Jan Alois Dreml působil ve sloupenské farnosti v letech 1857–1875. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 175.
30) M. SKŘIVÁNEK, *K otázce tolerance a lidové spirituality ve východnách Čechách od konce 18. do poloviny 19. století*, in: Pomezí Čech, Moravy a Slezska, Sborník prací ze společenských a přírodních věd, sv. 6, Litomyšl 2005 (dále jen *K otázce tolerance a lidové spirituality*), s. 110–145.
31) *„... Aby se kostel nový vystaviti mohl, rozešli se osadníci Sloupenští na rozličná místa, a velmi vzdálená místa, aby almužnu tomu účelu sbírali. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 332.
32) Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 272.
33) Václav Antonín Kubín byl choceňským farářem a administrátorem chrudimského vikariátu. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 322.
34) František Benedikt Brouček působil ve sloupenské farnosti v letech 1737–1767. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 173.
35) Na kostelních zdech se v první polovině 18. století začaly objevovat další pukliny, proto se v létě 1836 započalo s jejich opětovným zacelováním. Nakonec byl chrám zvenku i zevnitř vybílen. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327.
36) *„... Požár vypukl v hospodě pod kostelem v neděli 25. po Svatém Duchu o půl desáté hodině večerní. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 325.
37) *„... Byly tedy podvlíknuty podpory a tím poněkud strop před spadnutím uchráněn. Avšak kostel tím tak pohyzděn, že bylo ouzko se na to podívati. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327.
38) Asi ke konci 30. let 19. století. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327.
39) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327.
40) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 328. Předtím byla střecha několikrát natřena a vyspravena na náklad patrona chrámu, města Litomyšle; pokryta šindelem roku 1761, 1783. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 324, 326.
41) Státní oblastní archiv Zámrsk – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOkA SY) fond Archiv města Litomyšl (dále jen AML) III, karton č. 427.
42) *„Dalšími členy komise byl pan Neuman, mistr stavitelský z Ústí nad Orlicí a pan okresní stavitel Hájek, ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 328.
43) Rozpočet ze dne 7. listopadu 1857 pod číslem 51525. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 328.
44) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 328.
45) SOkA SY, fond AML III, karton č. 427.
46) Josef Klapálek působil ve sloupenské farnosti v letech 1890–1919. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 175.
47) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 349.
48) Okna zhotovil Josef Rambousek, truhlář ze Sloupnice. Okna včetně zednické práce stály 100 zlatých. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 350. Předtím došlo k výměně oken roku 1859. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 328.
49) Zednické práce stály 128 zlatých. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 350.
50) Při těchto úpravách bylo patrné, že v minulosti byly ve zdi okrouhlé výklenky, patrně pro sochy svatých. Také byly nalezeny zazděné dveře k severní straně. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 350.
51) Ventilace s plechovými mísami zhotovil klempíř J. Skorpil z Litomyšle za 98 zlatých. Padesát zlatých bylo zaplaceno patronem chrámu (město Litomyšl), zbytek byl splacen dobrodinci. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351.
52) Stávající kostelní dlažba byla položena do sakristie a do výklenku u zpovědnice místo už téměř rozpadlých cihel. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351.
53) Dlažbu i schody dodala a položila firma Ludvík Uhlíř, továrna na umělé cementové výrobky, mramory ve Velími, za 215 zlatých. Náklad byl uhrazen farářem Josefem Klapálkem. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351.

54) Železná mřížka byla vytvořena uměleckým zámečníkem J. Javůrkem z Vysokého Mýta. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351.
55) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 358.
56) Okna darovala Anna Holásková, výměnice ve Sloupnici čp. 241. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 362.
57) Práce firmy: Jan Kryšpin, umělecký závod pro malbu na skle – Praha 1 čp. 145. Za obě okna bylo zaplaceno 520 K. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 362.
58) *Pamětní kniha, Paměti římsko-katolické farnosti Horní Sloupnice od roku 1925* (Dále jen *Pamětní kniha*), s. 39, 67.
59) SOkA SY, fond AML II, karton č. 42, Kostely a fary.
60) SOkA SY, fond ONV Litomyšl, karton č. 246/1, Opravy církevních budov.
61) Okenní rámy vyhotovil Komunální podnik města Ústí nad Orlicí zastoupený Františkem Kolářem za 30 000 K staré měny. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 366.
62) Okna zasklil Josef Fišer z Řetové na sloupenské faře. *Pamětní kniha*, s. 148.
63) SOkA SY, fond ONV Litomyšl, karton č. 246/1, Opravy církevních budov.
64) *„... Dle pamětní knihy se zdá, že se tyto trhliny ukazují na určitém rozpětí let pravidelně. ...". Pamětní kniha*, s. 149.
65) Kameníci Bložek a Janecký. *Pamětní kniha*, s. 149.
66) Materiál na omítku dodal stavební podnik Staviva – Krajská správa Hradec Králové, a to v celkové ceně 8496,50 Kč. *Pamětní kniha*, s. 165.
67) Věžní báň vyleštil Jan Pechanec z Horní Sloupnice. *Pamětní kniha*, s. 170.
68) Kříž přelakoval Jan Bohuňka. *Pamětní kniha*, s. 170.
69) *„... S rekonstrukcí pomáhal mistr pokrývač Z. Sedláček z Němčic, J. Černý, F. Kroulík z Horní Sloupnice, Josef Seifert a Krýda, stavbyvedoucí p. František Zachař z Horní Sloupnice a mnoho dalších ochotných věřících. ...". Pamětní kniha*, s. 182.
70) *„... Do malé báně bylo 15. července 1994 uloženo měděné pouzdro s dokumenty z roku 1925 – několik tehdejších mincí. Se zprávou o situaci ve státě, církvi i současné době, fotografií kostela před rekonstrukcí stavby a několika současnými mincemi. ...". Pamětní kniha*, s. 182.
71) *„... Přípisem z 20. dubna 1994 oznamuje Okresní úřad – odbor kultury v Ústí nad Orlicí poskytnutí finančního příspěvku 430 tisíc korun českých na rekonstrukci střechy kostela. ...". Pamětní kniha*, s. 182.
72) E. POCHE, *Umělecké památky Čech 1, A/J,* Praha 1977 (dále jen *Umělecké památky*), s. 419.
73) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.
74) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 322.
75) Za vymalování a vybílení zaplatil Josef Dreml 32 zlatých a 72 krejcarů. Chrám se znova obílil o čtyři roky později na náklady města Litomyšle, tentokrát však byl natřen i zvenku a následně ještě roku 1893. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 333.
„Ohledně pronešeného mínění, aby kostel uvnitř místo obílení byl vymalován dovoluje si v úctě psaný podotknouti, že kostel bývá často plný páry a zdi celé mokré, takže malování barvou klihovou by v jednom roce bylo zničeno a barvou fermežovou opět by přišlo velmi vysoko; proto by se doporučovalo nechat kostel opět řádně obílit, což opět dlouho vytrvá a ušetřenou tak částku raději na něco potřebnějšího vynaložit. ... Farní úřad v Sloupnici, dne 23. března 1893. Josef Klapálek farář." SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.
76) *„... Při bohoslužbách byly používány 4 lustry se svíčkami, jejichž kouř zdi začernil....". Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 350.
77) V kostele nebyla dosud žádná ventilace. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 349.
78) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 350.
79) Bývalý žák faráře J. Klapálka. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 350.

80) Sv. Vojtěch, sv. Václav, sv. Ludmila, sv. Prokop, sv. Jan Nepomucký, sv. Cyril a Metoděj. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351.
81) Antonín Novák působil ve sloupenské farnosti v letech 1919–1939. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 186.
82) *Pamětní kniha*, s. 4.
83) Bývalý emauzský benediktin Pantaleon. *Pamětní kniha*, s. 3.
84) Rozpočet vyčíslil na 9000 Kč. *Pamětní kniha*, s. 3.
85) Dekorační malíř Maděra, rodem z Ronova u Čáslavi; akademický malíř Jiří Jelínek, Majorův synovec rodem z Hořic; malíř Vlček; dekorační malíř Oldřich Husička, rodem od Olomouce; malíř Josef Urban, rodem z Ronova. *Pamětní kniha*, s. 4.
86) *Pamětní kniha*, s. 3, 4, 17.
87) *Pamětní kniha*, s. 17.
88) Horní Sloupnice je zastoupena plující labutí; Dolní Sloupnice sloupem se dvěma ratolestmi po stranách; vlk zastupuje Vlčkov a český lev Džbánov. *Pamětní kniha*, s. 4.
89) Starý mistr, vyučený pokojovému malířství. Herynkovi pomáhal také místní sloupenský malíř František Bezděk. *Pamětní kniha*, s. 17.
90) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 323.
91) Z oltáře sv. Michaela archanděla byl později zřízen oltář Panny Marie, viz kap. 2.4.2. Oltář Panny Marie.
92) Z oltáře sv. Václava byl později zřízen oltář sv. Anežky České, viz kap. 2.4.3 Oltář sv. Anežky České.
93) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 323.
94) Dnes by měly být obrazy ze starých oltářů sv. Salvátora a Panny Marie uloženy v Regionálním muzeu v Litomyšli. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351.
95) Kněz Ignác Valach působil ve sloupenské farnosti v letech 1811–1817. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 174.
96) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 326.
97) Rámy chrámových obrazů byly vzácné barokní práce. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327.
98) Obraz stál 20 zlatých. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327.
99) Neškudovi bylo zaplaceno 6 zlatých. *Neues Pfarregedenkbuch*, s. 327.
100) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 353.
101) SOkA SY, fond AML III, karton č. 427.
102) A. REJSEK S. J., *Památnosti farní osady sloupenské*, s. 219.
103) *„... Tyto práce byly zadány Aug. Hendrychovi, ten ale přenechal štafírování Veinlichovi, pozlacovači z Ústí nad Orlicí, za něhož ručil, že je spolehlivý a dovedný, a zatím to byl opilec, který se v kostele pohoršlivě choval a ničeho nekonal. Za práci bylo zaplaceno 430 zl. ...“*. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 353.
104) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.
105) Štafírování se ujal pan Špringr z Ústí nad Orlicí. Za práci mu bylo zaplaceno 200 zl. Tento náklad uhradil panenský spolek sv. Filomeny. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 352.
106) *Pamětní kniha*, s. 5.
107) *Pamětní kniha*, s. 7.
108) Obnovu provedl František Starý z Litomyšle-Nedošína. *Pamětní kniha*, s. 58.
109) Jan Jelínek působil ve sloupenské farnosti v letech 1876–1890. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 176.
110) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 328.
111) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.
112) *Pamětní kniha*, s. 5.
113) František Starý z Litomyšle opravil sochy za 600 Kč. *Pamětní kniha*, s. 39.
114) Oprava stála 2060 Kč. Částka byla splacena z finančních darů Růženy Veselé, manželky rolníka v Horní Sloupnici. *Pamětní kniha*, s. 73.

115) Zřízen spolu s oltářem Panny Marie.
116) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.
117) *Pamětní kniha*, s. 5.
118) Oltář byl zřízen za 679 zl. a 70 kr. Tato částka byla uhrazena bratrstvem Nejsvětějšího Srdce Pána Ježíše a Panny Marie, zbytek dobrodinci. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 345.
119) Malíři bylo zaplaceno 168 zl. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 345.
120) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.
121) Socha sv. Josefa, sv. Jana apoštola, sv. Františka z Assisi, sv. Antonína Paduánského.
122) Zhořský sochař, bylo mu zaplaceno 233 zl. a 40 kr. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 345.
123) Pozlacovač vykonal svoji práci za 230 zl. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 345.
124) Socha Panny Marie Lurdské byla přivezena poutníky z Lurd. *Pamětní kniha*, s. 43. Dnes je však tato socha přemístěna na oltář Panny Marie.
125) Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 281.
126) *„Straně nekatolické byla ta oslava sv. Filumeny, jakož i úcta sv. Jana Nepomuckého nepohodlná, i ulevovali si rouhavými vtipy. Jeden takový jest zapsán v pamětní knize farní: ‚Fiflena s Jankem bude míti svatbu.' To promluveno bylo 12. srpna 1849, den po pouti k sv. Filumeně, a 13. srpna přišel původce toho rouhání k hroznému úrazu. V úvoze přejet byl vlastním vozem, až mu kosti z těla vyčnívaly; nazejtří z toho zemřel; tělo jeho zčernalo a zpuchlo, že rakev musila sevřena býti provazy."* A. REJSEK S. J., *Památnosti farní osady sloupenské*, s. 219.
127) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 327 a 341.
128) *„... Františkovi Bisovi se zaplatilo 62 zl. ... Za řezbu a štafírování oltáře se platilo 100 zl."*. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 338.
129) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 338.
130) Obraz namaloval Kašpar Neškuda z Jablonného podle předlohy oltářního obrazu v Olomouci. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 338.
131) Ostatky sv. Gaudiosy byly do Sloupnice přivezeny roku 1857 z římského kláštera klarisek kapucínek S. Maria della Concezione ai Monti. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 334. Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 281.
132) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.
133) Tohoto roku se konaly celkové opravy chrámu jako příprava na rok 1899, kdy se slavilo padesáté výročí památky založení slavnosti sv. Filomeny. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 353. Viz kap. 2.1 a 2.3.
134) Za opravu oltáře mu bylo zaplaceno 165 zl. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 352.
135) Jan Umlauf se narodil 21. května 1825 v Mlýnici (Dorfletz) a zemřel v Kyšperku 9. ledna 1916. Navštěvoval pražskou malířskou akademii a snad i akademii ve Vídni. Namaloval na 300 oltářních i jiných obrazů svatých, 20 křížových cest a na 400 rodinných portrétů. A. KNĚŽEK, *Školní a lidová umělecká Vojáčkova galerie v Kyšperku a malíři Umlaufové*, Kyšperk 1947.
136) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 352.
137) *Pamětní kniha*, s. 52.
138) Dříve zde stála socha sv. Terezie od Dítěte Ježíše a socha sv. Antonína Paduánského.
139) Pozlacovač z Litomyšle. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 344.
140) Za zřízení bylo zaplaceno 325 zl. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 344.
141) SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.
142) *„V úctě podepsaný dovoluji si nabídku učiniti na zhotovení nového dubového oltáře Božího hrobu ve slohu renaissančním pro farní chrám ve Sloupnici, a přikládám zároveň dva plány čís I. a II. dle kterýchž sobě slavný patronátní úřade volit račiž. Oltář dle plánu čís. I s 2 postranními na dřevě malovanými ve zlacené půdě obrazy (z výjevů sv. Evangelia neb křížové cesty) a zřízeným vnitřkem stolním v podobě skály pro Tělo Spasitelovo s veškerou truhlářskou řezbářskou malířskou práci a se zasklením čelní stěny stolové – zhotovil*

bych bez sochařské i pozlacovačské práce za 260 zl pravím dvě stě šedesát zlatých rč. s dodáním a postavením na místě. Oltář dle plánu čís. II se 4mi postranními na dřevě ve zlacené půdě malovanými obrazy (též ze sv. Evangelia neb křížové cesty) s vnitřkem oltářního stolu ve způsobě skály zřízeného pro Tělo Spasitelovo zhotovil bych za 300 zlatých r. č. Pravím: tři sta zlatých r. č. s veškerou práci truhlářskou řežbářskou a malířskou s prosklením čelní stěny stolové bez dodání práce sochařské i pozlačovačské a dovoluji si zároveň podotknouti, že oltář přesně dle zvoleného plánu ze suchého bezvadného dřeva dubového a neviditelné části konstruktivní jeho ze suchého měkkého dřeva bezvadného úplně dle technických i architektonických zásad uměle a co nejsolidněji zhotovím. Jako záruku toho dávám 30 zlatých pravím třicet zlatých r. č. co 10% vonkauci. Prose o laskavé vyřízení moji nabídky znamenám se s veškerou úctou oddaný Václav Bohuněk v Litomyšli 17. prosince 1891." SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.

143) SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Osada Litomyšl 1875–1933.

144) SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.

145) *„Protokol sepsaný na faře ve Sloupnici dne 21. května 1892 u přítomnosti dole podepsaných: Předmětem jest na dnešní den ustanovené přijímání akkordantem p. Václavem Bohuňkem zhotoveného a na místo dodaného oltáře Božího hrobu v kostele sloupenském. Za základ tohoto jednání vzat byl offert a výkres p. akkordantem podaný ohledáním oltáře a porovnáním jeho jak s nabídkou tak i též výkresem zjištěno že p. akkordant veškeré práce zcela správně a v mírách předepsaných zhotovil, že jmenovitě použil dřeva dobrého a vyschlého dále že řezbářské práce jakož i sochařskou část oltáře zhotovil vkusně v slohu barokním a že polychromie a práce natěračské i pozlacovačské použil nejlepším pořádku vzhledaného a ... i výkresu odpovídajícímu stavu práci nestává tudíž žádné překážky, aby akkordantovi žádaná a s ním ujednaná odměna v celku vyplacená byla a to tím spíše týž samý svým podpisem se zavázal ... Při této příležitosti přijmula komise zároveň týž zábradlí železné okolo oltáře výše praveného, které na ochranu oltáře toho proti každému poškození pořídití nutnost kázala. Oltář týž jest totiž umístěn pod hudebním chórem a nebyl-li by ohrožen tu nebylo by možno jej zachrániti před návalem tlačicích se tu tak, že by se nikoliv nad zúmyslně nýbrž bezvěky pohromu neb alespoň škodu na malbě a třebas i na konstrukci utrpěti mohl. Zábradlí toto zhotovil pan Vincenc Diviš zámečnický mistr ve Sloupnici, ono jest 81 cm vysoké objímá oltář ze tří stran zcela pravidelně a jest zhotovené z kovaného železa a bez uměleckých okras slušně a práce ta odpovídá veškerým pravidlům řemeslným. Ujednaná cena per 25 zlatých jest ... Na konci dlužno i k tomu poukázati, že pro zapravení nákladu s vyhotovením oltáře ze zábradlím z legátu k tomuto účelu zemřelým dobrodincem Janem Kodytkem věnovaného per 500 zlatých ... ".* SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.

146) *„... Socha byla objednána u firmy: František Vratislav Buk, sochař a řezbář v Praze 1, Jilská ulice 445... Stála dle účtu ze dne 14. února 1923 i s konzolou 1700 Korun. Socha se pořídila ze sbírek konaných za tímto účelem. ...".* Původně však stála na oltáři Nejsvětějšího Srdce Páně. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 264.

147) Socha byla objednána u Chrámového družstva v Pelhřimově. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 264.

148) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.

149) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 343.

150) *„... Dlouho čekala na dobrodince, který by jí nechal opraviti, až se konečně Jan Jireček, sedlák z Dolní Sloupnice č. d. 248 k tomu odhodlal a pod tou vyjímkou, aby jméno jeho před lidmi se zatajilo. ...". Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 343. Obnovená křtitelnice byla 26. ledna 1865 opět postavena do kostela.

151) Štafírník z Ústí nad Orlicí ji obnovil za 40 zlatých. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 343.

152) Špringrovi pomáhal také Josef Hebek, který křtitelnici spojil šrouby, aby zabránil jejímu rozpadnutí. *Pamětní kniha*, s. 5.

153) *Pamětní kniha*, s. 80.
154) Zprava: Sv. Jan, sv. Lukáš, sv. Marek, sv. Matouš.
155) E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 419.
156) *„... Malířovi dáno 46. zl., na kteroužto sumu obec hornosloupenská dala 6 zl., obec dolnosloupenská 5 zl., záduší 15 zl. a ostatních 20 ještě zcházejících zlatých sám pan farář Brouček.“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 323.
157) Zednickou práci s upevněním kazatelny vykonal zedník Faltys, o truhlářskou práci se postaral J. Fišer z Horní Sloupnice a o řezbářskou práci p. Fišer z Litomyšle. Špringr kazatelnu pozlatil a nově natřel. *Pamětní kniha*, s. 5.
158) *„... Staré obrazy křížové cesty rozebrali sobě občané za nějakou náhradu za opravy kostelní. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 349.
159) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 349.
160) Křížová cesta, darovaná duchovním správcem Josefem Klapálkem, byla posvěcena 25. března 1899 od důstojného P. Řehoře Kotta, kvardiana kláštera otců kapucínů v Opočně. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 349.
161) *Pamětní kniha*, s. 6.
162) *Pamětní kniha*, s. 149.
163) Natřené a ošetřené roku 1899 a 1984. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 351, a *Pamětní kniha*, s. 175.
164) Zábradlí vyrobil p. Josef Bednář, řezbář z Ústí nad Orlicí původem z Vlčkova. O pozlacení se postaral Karel Jáně, truhlář v Litomyšli. Celá práce stála 610 Kč. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 357.
165) Farní kronika uvádí, že v kostele byly varhany již dříve, ale protože byly sešlé, tak se místní farář rozhodl zřídit varhany nové. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 324.
166) *„V hotovosti ... 20 zl., dne 25. 5. roku 1764 ... 140 zl. a 24. 4. 1765 ... 50 zl.“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 324.
167) 8. listopadu 1807 vypukl v hospodě pod kostelem požár, který se přenesl i na střechu kostela. Roku 1808 byly opraveny Janem Zavřelem, Františkem Müllerem a Josefem Paulištem. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 325. Viz kap. 2.1.
168) *„Slavná místní Městská Rado! Slavný Patrone! Varhany při farním chrámu Páně v Sloupnici jsou tak věkem a upotřebením sešlé, že více jich používati nelze. Zřízeny byly r. 1764 slavným magistratem města Litomyšle co patronem chrámu Páně v Sloupnici ‚z lásky k Bohu a k obci'. V posledních letech vyžadovaly varhany ty stálé opravy, nyní však další oprava není možná; neb píšťaly většinou dřevěné jsou tak věkem sešlé, že jsou samá červotočina a co jsou píšťalky kovové, jsou vesměs děravé, provrtané a prořezané a chybné. Cenu nemají žádnou než toliko cenu kovu těch několik cínových píšťal. Jest tu tedy nevyhnutelná potřeba postaviti varhany nové a to v době nejbližší, jelikož r. 1903 připadá v Sloupnici opět biskupská visitace, aby při této slavnosti nezůstal snad kostel bez varhan. ... V úctě psaný vyjednával u věci té s osvědčenou firmou p. Jos. Kobrlem stavitelem varhan v Lomnici n/P., který kostel shlédl a dle rozměru příslušný návrh a rozpočet učinil. ... Slavná městská Rado, dobrotivý Patrone chrámu Páně v Sloupnici račiž po příkladu slavných Otců svých zřízení nových varhan tu umožniti – které by zase po mnohá pokolení k oslavě Boží i ku cti slavného Patrika sloužily a požehnání nebes Jemu vyprošovaly! Před postavením varhan musí býti též dosavadní staré, věkem shnilé zábradlí na kůru zaměněno za nové. Zdejší rodák p. Jos. Bednář odborně vzdělaný řezbář učinil návrh na nové zábradlí, jakož nákres se přikládá – má býti z dřeva dubového, a v slohu kostela. Rozpočtený náklad 450 K uhradí duchovní správce a slavného Patrona prosí za dobrotivého povolení, aby toto nové zábradlí na kůru příštího jara postaveno býti mohlo. V Sloupnici dne 18. listopadu 1901. Josef Klapálek farář.“* SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.

169) Varhany s jedním manuálem o 54 klávesách s 8 rejstříky a s pedálem (27 pedálů s jedním 8″ rejstříkem a jedním 16″ rejstříkem), skříňový měch pro 1000 litrů vzduchu. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 357.
170) Patron chrámu daroval 1000 Kč a zbytek finanční částky byl zaplacen dobrodinci. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 357.
171) Rozpočet byl vyčíslen na 225 000 Kč. *Pamětní kniha*, s. 137.
172) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
173) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
174) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
175) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
176) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389. Tento letopočet je také vyznačen v chronogramu na přední straně postamentu: *„POMNÍK LÁSKY KRISTV JEŽIŠI POSTAVILI OSADNÍCI SLOVPNIČTÍ.“*.
177) Půlkruhový podstavec připomíná základnu středověkého pranýře, a proto se můžeme domnívat, že ke stavbě kříže mohl být použit pranýř.
178) Zaznamenána na zadní straně podstavce: *„Opraveno nákladem ŽOFIE JUNKOVÉ 1. června 1893.“*.
179) Josefu Hebkovi bylo zaplaceno 500 Kč. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
180) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 390.
181) *„Já níže podepsaná Anna Jirečkova, vdova po Josefovi, vejměníkovi z Dolní Sloupnice č. d. 248, okresu litomyšlského, kraje Chrudimského v Čechách daruji našemu farnímu chrámu Páně sv. Mikuláše, biskupa vyznavače, ve vsi Sloupnice, cís. král. státní dlužní úpis, národní půjčky, pod číslem 85281 od 1. ledna 1855, ... Konečně si snažně přeji, aby sv. missionarní kříž, který u pobočních dvéří chrámu Páně jest postaven, vždy v dobrém stavu byl zachován, a kdykoliv by sejíti měl, vždy znova tamtéž místě, k získání sv. Odpustků na něm udělených, byl postaven ... toliko dvaceti zlatých na udržování sv. misionárního kříže ... Sloupnice dne 1. června 1861 ...“* SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.
182) Dnes se jedná o čp. 26. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 390.
183) *„... Poněvadž pak tento sv. Kříž potřeboval opravy – utrpěl zvlášť loňským krupobitím – dal jej v úctě psaný letos před sv. Biřmováním opraviti, znovu obarviti, což vyžadovalo nákladu 23 K. ...“* SOkA SY, fond AML III, karton č. 301, Patronát sloupenský.
184) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 39
185) SOkA Ústí nad Orlicí, Mezifondová sbírka kronik, inv. č. 418, Kronika obce Horní Sloupnice, díl 2., s. 30.
186) *„... Jak velice kacířská nenávist proti Ukřižovanému v zdejších helvetech zažrána, ukázalo se výbuchem rouhavým Jana Černohorského vejmeníka* (sic!) *při rolní zahradě u č. d. 71 v Horní Sloupnici, jenž nevěda se nijak přemoci, vždy opakoval: No to si ten Limberský tam postavil ... – strážníka, avšak mu nic nebyl platen, předc byla obecní sypka* (sic!) *okradena. Teď už ten čert do vsi nebude smět, když tak mnoho těch hlídačů si nastavějí ...“*. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 392.
187) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 392. Tento letopočet je také zaznamenán na přední straně samotného kříže: *„Kříž Missionární 1861.“*
188) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.
189) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 392.
190) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394. Tento letopočet je také vyznačen na zadní straně objektu. *„Nákladem JOSEFA ŘÍHY a VÁCLAVA KARLÍKA Roku: 1868.“*.
191) Dnes čp. 20.
192) Dnes čp. 21.
193) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394.
194) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394.

195) *„O vy všichni, kteří jdete cestou, pozorujte a vizte, jestli bolest jako bolest má. Nář: Jere: 1. K. 12. W.“*.
196) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
197) Na zadní straně postamentu se nachází nápis s letopočtem 1843: *„Tento sv. Kříž gest wyzwjžen nákladem dobrognych sausedů dolnoSlaupenských Léta Páně 1843.“*, farní kronika *Neues Pfarrgedenkbuch* však uvádí rok 1844, *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
198) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
199) Dnes čp. 13.
200) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389, a SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.
201) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.
202) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.
203) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.
204) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.
205) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.
206) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.
207) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391, a *Pamětní kniha*, s. 27.
208) *Pamětní kniha*, s. 59.
209) Lípy byly údajně zasazeny k příležitosti narození Josefa a Václava, synů manželů Josefa a Rosálie Veselých, a to roku 1934 a 1937.
210) Jde o iniciály jména Josefa Veselého, majitele krucifixu.
211) Jednání o rozšíření hřbitova se konala už roku 1929. *Pamětní kniha*, s. 40.
212) *Diář děkana Nováka*, Farní úřad Sloupnice.
213) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
214) Jedná se o zápis žádosti, adresované panu purkmistrovi a pánům radním města Litomyšle, kterou sepsal Jan Jiří Dusík, purkrabí v Brandýse nad Orlicí. SOkA SY, fond Archiv města Litomyšl, odd. Ib (dále jen AML Ib), inv. č. 24, *Právní manuál města Litomyšle*, s. 76.
215) *„... Před Vašimi Poctivostmi netajím, nýbrž oznamuji, majíce sobě od jeho Hraběcí Milosti pána, pána mého milostivého, jak před rokem, tak opět nedávných dnův, poručeno, abych jednu poklonu, neboli kříž, na obci sloupenské, blíž ouvozu jedouc ke kostelu, před sedmi lety tudy dotčené Jeho V. Hraběcí Milosti kuchař, kdyby snad ochrany Božské nebylo, byl by v těch místech s koněm krk srazil a o život přišel. Že jej dáleji Pán Bůh od nebezpečenství a většího pádu uchovati ráčil, na památku k postavení poklony neb sv. Kříže jistý díl peněz ze své mzdy s jistým vědomím a milostivou vůlí často opakované Jeho V. Hraběcí Milosti odevzdal, tak aby ten sv. kříž k dostatečnému postavení tím dříve, přijíti mohl. Z té příčiny toto psaníčko činím, Vašich Poctivostí za to služebně žádám, aby předně (jakožto páni gruntův) své dovolení, tak také z osady Sloupenské některé osoby k vyzdvihování týchž tesaných kamenů dáti odporni nebyli. Že má slušná žádost oslyšená nebude a J. V. Hr. M. milostivému zalíbení žádosti se stane, v tu naději přicházím, odpověď očekávaje. ...“*. SOkA SY, fond AML Ib, inv. č. 24, *Právní manuál města Litomyšle*, s. 76.
216) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
217) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
218) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
219) Dnes čp. 238.
220) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
221) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389.
222) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 389. Tento letopočet je také vyznačen v chronogramu na levé straně centrálního hranolu postamentu. Jedná se o nápis: *„**C**HRIST**V** **L**ÁS**C**E NAŠ**I** O**D** **I**OSEFA **C**HA**M**ÁSA“*.
223) *„... Vůkolní sousedé byli Josefu Chamasovi při postavení téhož kříže nějakou částkou*

peněžitou nápomocni, úhrnkem stál 40 zlatých stříbra. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch, s. 389.

224) J. A. Š. – zřejmě to jsou iniciály Jana Šafáře, zřizovatele kříže.

225) Dnes čp. 201.

226) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.

227) Krucifix byl zapsán do gruntovních knih 27. 8. 1857. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 392.

228) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

229) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

230) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 392.

231) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

232) Dnes čp. 173.

233) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

234) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

235) *„... Sotva že několik dnů posvěcen byl již od rouhačů ostrým jakýmsi nástrojem veliké kusy z něho odštípeny. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

236) O tomto roku se farní kronika *Neues Pfarrgedenkbuch* nezmiňuje. Ale letopočet 1880 je vyryt na zadní straně postamentu. Zřejmě se tedy jedná o rok vzniku kříže.

237) Dnes čp. 122.

238) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

239) Tento kříž není žádnou výjimkou. U několika krucifixů ve Sloupnici je ve farní kronice *Neues Pfarrgedenkbuch* zapsán spor mezi katolickou a helvétskou skupinou věřících, jejíž členové se snažili zamezit vybudování jakýchkoliv sakrálních staveb.

240) *„... Sotva se roznesla pověst, že kříž ten postaven býti má, již ihned všichni helveté v tomto horním oddělení neobyčejnou rouhavostí a bohapustlými výhružkami povstávali, chtíce tím postavení téhož sv. kříže zameziti. Jan Bohuněk, manžel Žofie rozené Havlík utekl a nebyl tři neděle doma. Nemaje však na rolní chalupu nižádný zápis přišel konečně opět jak byl utekl sám zase domů. Bohapustlost a jedovatost kacířů helvétských se jevila též tím, že jeden bohaspustlík před posvěcením spustiv kalhoty na poli proti kříži... Slovem celé pozdvižení se stalo u všech kacířů...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391–392.

241) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.

242) Letopočty jsou vyznačeny na samotném kříži, a to v nápisu: *„Žádný nepřichází k Otci, než skrze Syna. L. P. 1913 – Obnov. 1968.“.*

243) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 392.

244) Dnes čp. 119.

245) *„... a poněvadž se bylo čeho obávati, aby zlovolností helvétskou se nepřerazil, uznáno za potřebí, ho hlídati v době noční. Hlídalť ho Jan Wáně, ... a skoták Jan Hegra ... oba z Horní Sloupnice. Byloť v noci dne 13. června, když je přepadl Jan Mikulecký z č. d. 31. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

246) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

247) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

248) *„... Dne 23.–24. března 1863 neznámým občanem 16 většími a 2 menšími ranami kříž sekerou neb železnou palicí způsobenými byl kříž tento porouchán. Hanebnost tato byla dne 15. dubna. ...“. Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

249) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

250) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 393.

251) Dnešní domov důchodců čp. 258. Na konci 19. století zde vznikla dívčí škola.

252) Letopočet 1870 je vyznačen v chronogramu na desce postamentu: *„**SV**ATÝ **I**OSEFE, **MV**ŽI SPRA**VE**D**LIV**Ý **I V**ĚRNÝ PĚSTO**V**NE **I**EŽÍŠE KR**I**STA, SPAS**I**TE**L**E S**V**ĚTA, **V**YTRHN**I** S**V**ĚŘEN**CV** Z **V**ZKOSTÍ **V**ŠE**C**H!“*.

253) SOkA Ústí nad Orlicí, Mezifondová sbírka kronik, poř. č. 413, *Pamětní kniha Sloupnice 1907–1947*.

254) V chronogramu na desce postamentu je ale vyznačen letopočet 1869: *„**SV**ATÝ **VA**CSLA**V**E, **V**ZNEŠENÉ KNÍŽE **I** OZ**D**OBO ZE**M**Ě **Č**ESKÉ, BRANIŽ PRA**V**O**V** VÍR**V**, **I**AZIK **I** KOR**V**N**V I** PRA**V**A **V**LASTI!“*.

255) Překlad latinského nápisu: *„Nekonečná sláva a slavení tobě, Otci a Synu a Duchu svatému, nyní i po všechny věky!“* V. NEJEDLÝ – P. ZAHRADNÍK, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Pardubickém kraji*, Praha 2008, s. 517.

256) *„Trůn milosti = Thronus gratiae“* – Tento pojem zavádí Martin Luther. Typově se však objevuje už dříve. Většinou se holubice, symbolizující Ducha svatého, vznáší nad příčným břevnem kříže, nebo jedním křídlem sahá do úst Boha Otce, druhým do úst Krista, někdy se vznáší nad Bohem Otcem, který od středověku bývá zobrazován s papežskou tiárou na hlavě. Tento námět ukazuje, jak Bůh přijímá ukřižovaného Syna a předává ho lidstvu; jedná se o vyjádření Boží lásky a milosti. J. ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2007, s. 173.

257) I. MAXOVÁ – V. NEJEDLÝ – M. SUCHOMEL – P. ZAHRADNÍK, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Ústí nad Orlicí*, Státní ústav památkové péče Praha 1998 (dále jen *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy*), s. 128.

258) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

259) *„… Je zhotoven ze středněšedého pískovce s rezavohnědými plochami a většími valouny křemene ve hmotě. Na schodech a spodní části podstavce rostly traviny i nižší rostliny. V místech dešťových stínů byla viditelná krusta a černá depozita. Reliéfy na pilíři, části podstavce i pilíře samotného byly vyspraveny šedým (patrně cementovým) tmelem. Kámen byl poměrně soudržný, pouze na zadní straně podstavce byla pozorována jeho počínající degradace – odlučování povrchové vrstvy pískovce. Z této partie, zhruba ve výšce 1 m nad okolním terénem, byl odebrán vzorek pro zjištění salinity kamene. Obsah voděrozpustných solí v kameni je zanedbatelný. Stanovená kvantita síranů činila 0,17 hmot. %, přítomnost chloridů a dusičnanů nebyla potvrzena.“* I. MAXOVÁ – V. NEJEDLÝ – M. SUCHOMEL – P. ZAHRADNÍK, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy*, s. 128.

260) *IVOS* (=*NOS*) – Takto použito zřejmě z důvodu chronogramu.

261) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394. Publikace z roku 1998: I. MAXOVÁ – V. NEJEDLÝ – M. SUCHOMEL – P. ZAHRADNÍK, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy* ale uvádí, že se o této památce dosud nepodařilo objevit žádné písemné záznamy.

262) Dnes čp. 260.

263) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394.

264) Autoři publikace *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy* však na s. 127 uvádějí, že *„o památce se dosud nepodařilo objevit písemné zázmamy“*. Základní informace o provenienci Immaculaty se nachází v *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394.

265) Zápis z 3. května 1864 pod číslem 7394. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 394.

266) SOkA SY, fond AML III, karton č. 302, Nadační listy.

267) *„… architektonické články jsou zhotoveny ze střednězrnného světle šedého pískovce s rezavohnědými žílami; socha je vytesána z jemnozrnného šedého pískovce. Na spodních partiích objektu rostla zelená vegetace (řasy, lišejníky, mechy). Kámen byl korodován, povrchová vrstva se odlupovala v malých plochách, což bylo viditelné zejména ve střední části pilíře. Úchyt lucerny byl pokryt rzí. Pískovec byl polychromován. Roucho figury bylo pojednáno v modré a bílé barvě, její vlasy v barvě červenohnědé. Černý nátěr a fragmenty žlutého kovu byly zjištěny na nápisech. Na pilíři byl místy pozorován zelený nátěr. Pro mikroskopické vyšetření stratigrafie nátěrů byly odebrány vzorky z plochy pilíře a z nápisů. Plocha pilíře byla nejprve opatřena světle modrým nátěrem (přímo na kamenný podklad) a poté třikrát za sebou vrstvou šedomodré barvy. Následoval nátěr šedooranžový, žlutý, světlý zelenomodrý, transparentní zelený a nakonec bílý. Nápisy na pilíři byly nejprve natřeny světle modře (nátěr aplikován přímo na kámen) a pak opatřeny kompaktní vrstvou černé barvy, která byla v partii*

nápisů použita ještě třikrát. Další úpravou písma byly dvě kovové vrstvy, tvořené kovovými částicemi žlutého, bílého a oranžového kovu, a nanesené na žlutý, zeleně tónovaný podklad (první pokovení) a na bílý nátěr (druhá a poslední povrchová úprava kamene)". I. MAXOVÁ – V. NEJEDLÝ – M. SUCHOMEL – P. ZAHRADNÍK, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy*, s. 128.

268) Dříve rodiny Mikuleckých čp. 50 (dnes čp. 20).

269) Josef Mikulecký, narozený 27. dubna 1884.

270) Rodinné paměti rodu Mikuleckých v Horní Sloupnici čp. 50, v držení rodiny Mikuleckých čp. 20.

271) *Pamětní kniha*, s. 52.

272) *Pamětní kniha*, s. 59.

273) *„Žaltářová Nejsvětější Trojice"* – Vyobrazení se opírá o texty Žalmů: *„Ty jsi můj syn a já jsem tě dnes zplodil... (2,7)"* a *„Zasedni po mé pravici... (110,1)"*. J. ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2007, s. 172.

274) Dnes se jedná o čp. 160.

275) SOkA Ústí nad Orlicí, Mezifondová sbírka kronik, poř. č. 413, *Pamětní kniha Sloupnice 1907–1947*.

276) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 265.

277) Oprava byla provedena především zásluhou rodiny Němečkovy, Kodytkovy a dalších dobrovolníků. *Pamětní kniha*, s. 176.

278) Opravu zajistil František Doleček z Dolní Sloupnice. *Pamětní kniha*, s. 178.

279) *Neues Pfarrgedenkbuch*, str. 390.

280) Především se tak stávalo v období po roce 1781, kdy císař Josef II. vydal toleranční patent. *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 390. A. TOMÍČEK, *Následky tolerančního patentu na městském panství litomyšlském*, in: ČČM 73, 1899, s. 445–456; M. SKŘIVÁNEK, *K otázce tolerance a lidové spirituality*, s. 110–145; Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 267–285.

281) *„... Následkem toho prvního zohavení sochy sv. Jana byl jistý Matěj Kryda, sedlák z č. d. 73. obžalován a též do trestního domu odveden. Jeho přívrženci na to dne 13. dubna 1782 pověsili na farní dveře vyhrožující plátek, v němž stálo. Nepropustíš-li toho Krydu Mat. Tak ti zapálím faru a tebe papežence zabiju, nebo já jsem sekerou ohavu* [sv. Jana Nep.] *roztřískal. ....". Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 390.

282) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 390. *„Tehdy byla socha nejen poškozena, ale také jí byla k rameni přivázána husa."*. Z. R. NEŠPOR (ed.), *Čeští nekatolíci*, s. 277.

283) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 390.

284) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 391.

285) *Neues Pfarrgedenkbuch*, s. 265.

286) *Restaurátorská zpráva. Sloupnice – kaplička a sv. Jan Nepomucký*, Obecní úřad ve Sloupnici.

287) *Dokumentace. Rekonstrukce střechy altánu nad „Sousoší sv. Jana Nepomuckého" v obci Sloupnice 2008* (dále jen *Rekonstrukce střechy*), Obecní úřad ve Sloupnici.

288) *Rekonstrukce střechy*, Obecní úřad ve Sloupnici, s. 9.

289) *Rekonstrukce střechy*, Obecní úřad ve Sloupnici.

290) Z této částky bylo 100 000 Kč zaplaceno Pardubickým krajem.

291) *Dokumenty Pavla Tuháčka*, osobní archiv autorky.

292) *„Její děj se odehrává v dubnu roku 1742 v Černokoutském mlýně. Mlynář – vdovec Ondřej si přivádí novou nevěstu Kateřinu, ženu nevalné pověsti, která navíc nepřeje ani chase, ani Ondřejově dceři Mařence, ani Antonínovi. Ten má zvláštní osud. Mlynář s mlynářkou jej kdysi přijali za vlastního, když ho asi pětiletého nalezli po boku zmrzlých rodičů ve Vilámovských lesích, kudy pravděpodobně utíkali před morem. Antonín tedy vyrůstal jako Mařenčin bratr, ale jejich sourozenecká láska brzy přerostla v cit milostný.*

Nebožka mlynářka této náklonnosti přála a na smrtelné posteli oběma požehnala. Mařence tehdy scházel půlrok do plnoletosti, kdy jí má být Černokostelecký mlýn úředně připsán jako dědictví po matce. A protože se s macechou nemohla snést, chystá se provdat za Antonína a hospodařit na mlýnu sama. Pro Ondřeje to znamená odchod na výminek. S tím se ovšem neníní smířit a tak podporován svou novou ženou Kateřinou a jejím otcem ponocným vymyslí plán jak se Antonína zbavit. Naoko povoluje Mařenčin chystaný sňatek a odjíždí s Antonínem do Ústí pro materiál na opravu mlýna. Vrací se ale sám a doma sehraje komedii, že je obklíčilo pruské vojsko a Antonína jalo, přesto že celou akci vyprovokoval a dokonce za Antonína dostal zaplaceno. Cesta pruských vojsk ovšem vede přes Klatovský mlýn, kde to Antonín dobře zná a snadno uprchne. V noci se setkává s Mařenkou a za nocleh si vybírá nedaleký seník. Ovšem při tomto tajném dostaveníčku je přistihne ponocný, vyslechne že se vojsko hnulo k Litomyšli a sám odchází pro patrolu, aby dezertéra polapila. Nad ránem skutečně přichází na mlýn několik pruských vojáků. Jedním z nich je zhrzený Kateřinin milenec a tak vychází najevo její předchozí necudný život a fakt, že Ondřej nechal Antonína sám naverbovat. Aniž se Antonín může rozloučit se svou milou, kterou poslal Ondřej do kostela, aby netropila scény, je na nedalekém kopci v lesích zastřelen. Mařenka se svým svatebním závojem přibíhá, aby mu s ním otřela krev. Místem zrovna putují uherští cikáni. Ti se zemdlelé Mařenky ujmou a za rok se s ní vrací na stejné místo, aby uctili Antonínovu památku a zároveň pomstili těm, kteří neprávem obývají Černokoutský mlýn. Stará cikánská magie totiž praví, že zkrvavený svatební závoj má moc poroučet živlům. Mařenka jím ucpe zřídlo a mlýn skutečně zůstává bez vody. Na místo, kde Antonín skonal Mařenka zavěšuje obrázek a říká: ‚Pro tento obraz potrvá tvá památka navždy, neboť do nejdelších věků zdejší lid toto místo, kde jsi vykrvácel, bude nazývat u svatého Antoníčka'". http://www.antee.cz/retova/index.php?d=620&lid=CZ&psi=12&pcc=PHOTOIMG&pos=12&fn=&oid=1461208 15. 5. 2011, 21:14.

293) http://www.antee.cz/retova/index.php?d=620&lid=CZ&psi=12&pcc=PHOTOIMG&pos=12&fn=&oid=1461208, 15. 5. 2011, 21:14

St. Nicholas Church and Minor Sacral Structures in Sloupnice and Its Vicinity

VĚRA KAŠPAROVÁ / RÉSUMÉ

The subject-matter of the paper is an inventory of sacral structures in the cadastral district of the Sloupnice municipality, including the cultural monument of St. Nicholas parish church and other minor structures of thea religious characternature – crosses, statues, and chapels. The objective of the paper was to map still existing works, and to classify and collect outcomes of historical and art-historical research. The intent was to specify technical and historical data about individual structures, including their dating, to identify their creators and commissioners, and to describe each work, paying attention both to its iconographic categorization and its current state, as well as its location and any changes related to its renovations or transfers.

The first part of the paper deals with St. Nicholas Church. The reader can learn about the constructional development of the building, including a description and inventory of individual altars, statues, and pictures, well as the historical circumstances related to its establishment, and possible restorations.

The first written reference to the church dates back to November 4, 1350, when the office of the Archbishop of Prague, Ernest of Pardubice, assigned Sloupnice to the deanery in Vysoké Mýto, coming under the bishopric of Litomyšl. The church, which comprises a rectangular nave and a chancel terminating in five directions, obtained its baroque appearance during its reconstruction in 1712. The church furnishings are partially baroque. The most precious include a late-baroque pulpit and a baptismal font with a retable comprising of an intricate polychrome carving of an acanthine wreath with ribbons.

Separate from the parish church itself, there are thirteen crosses, six free-standing statues, and three chapels. The number of these structures may be ascribed to the deep local Christian traditions of that time, which are undoubtedly connected with the activities of the numerous significant priests of Sloupnice who supported the construction of these monuments. The minor sacral structures have mostly the character of craftwork, evidencing production of local of stonemasons mostly from the 1850s to the 1870s. The most precious structure in the municipality is a chapel dedicated to St. John of Nepomuk, whose statue originated in 1769.

Kirche des hl. Nikolaus und kleine Sakralbauwerke in Sloupnice und Umgebung

VĚRA KAŠPAROVÁ / RESÜMEE

Der Inhalt dieses Aufsatzes ist die Bestandesaufnahme von sakralen Bauwerken auf dem Kataster der Gemeinde Sloupnice (Sloupnitz), welche das Kulturdenkmal – die Pfarrkirche des hl. Nikolaus – und weitere kleine Bauwerke religiösen Charakters – Kreuze, Statuen und Kapellen – bilden. Das Ziel der Arbeit war die erhalten gebliebenen Werke zu erfassen, klassifizieren, Ergebnisse von historischen und kunstgeschichtlichen Analysen zu sammeln, einschließlich der Datierung, des Autoren, Auftraggebers, mit der Beschreibung des Werkes, sowohl mit der ikongraphischen Einordnung, als auch seines Zustandes, Platzierung und Veränderungen, die mit den Renovierungen und eventuellen Übertragungen zusammenhängen.

Der erste Teil der Arbeit befasst sich mit der Kirche des hl. Nikolaus, wo sich der Leser mit der Bauentwicklung, der Beschreibung und Bestandesaufnahme der einzelnen Altäre, Statuen, Gemälde, einschließlich der historischen Begebenheiten, die die Anschaffung und eventuellen restauratorischen Eingriffe betreffen, bekannt machen kann.

Die erste schriftliche Erwähnung über die Kirche stammt vom 4. November 1350 aus der Kanzlei von Erzbischof Arnošt von Pardubice (Ernst von Pardubitz), wo er Sloupnice dem Hohenmauther Dekanat überlässt, dass unter das Leitomischler Bistum gehört. Die Kirche, bestehend aus einem viereckigen Schiff und fünfseitigem Presbyterium, erhielt ihr barockes Aussehen bei dem Umbau im Jahre 1712. Das Kirchenmobiliar stammt zum Teil aus der Barockzeit. Zu der wertvollsten Ausstattung gehören die spätbarocke Kanzel und das Taufbecken mit Retabel, gebildet von einem komplizierten und polychromierten Schnitzwerk des Akanthuskranzes mit Schmuckband.

Außer der Pfarrkirche selbst befinden sich am Gemeindekataster insgesamt 13 Kreuze, 6 frei stehende Statuen und 3 Kapellen. Eine größere Menge von diesen Werken kann der damaligen hiesigen tiefen christlichen Tradition zugeschrieben werden, was zweifellos auch mit der Tätigkeit von einer größeren Anzahl an Sloupnitzer Priestern verbunden ist, welche die Errichtung von solchen Denkmälern förderten. Die kleinen sakralen Bauwerke haben meist handwerkliches Niveau, was die Produktion der hiesigen Bildhauerwerkstätten meist aus den 50er- bis 70erjahren des 19. Jahrhunderts belegt. Das wertvollste Heiligendenkmal außer der Kirche ist in der Gemeinde die Kapelle, dem Heiligen Johannes von Nepomuk geweiht, deren Statue im Jahre 1769 entstand.

Sbírka uniforem a stejnokrojů Regionálního muzea v Litomyšli

EVA KOLÁŘOVÁ

Po celé České republice jsou dochovány v celé řadě muzeí nejrůznější druhy textilních památek na doby dávno minulé i ty poměrně nedávné. Ani Regionální muzeum v Litomyšli (dále jen RML) není v tomto ohledu žádnou výjimkou. Kolekce textilu je poměrně rozsáhlá, a tak došlo kvůli zjednodušení orientace, ale v neposlední řadě i z důvodu lepšího uložení a snadnější údržby k rozdělení tohoto souboru na několik částí. Jedním jeho oddílem je sbírka uniforem a stejnokrojů, která čítá 151 inventárních čísel (183 kusů).

Do sbírky jsou zařazeny předměty, které mají souvislost především s vojenským prostředím. Oblečení armádních složek prošlo během několika posledních staletí značnými proměnami. Rozvoj barokní kultury přinesl do vzhledu odění nájemných žoldnéřů velkou barevnou pestrost. Jednotlivé oddíly vojáků tehdy nastupovaly do bitev v sevřených útvarech, takže velké barevné spektrum odění nevadilo. Avšak během válečné vřavy docházelo k rozpadům jednotných pluků a účastníci bitev se začali mezi sebou mísit. Navzdory různým praporům a korouhvím už nebylo pro velitele tak snadné odlišit vlastní a nepřátelské vojsko. Navíc bylo problematické rozeznat i civilní obyvatelstvo a příslušníky vojska.

Doba tak postupně směřovala k vytvoření jednotných uniforem, stejnokrojů a vojenských doplňků všech bitevních účastníků jedné válčící strany, které mělo za cíl zpřehlednění situace na bojišti. Tento trend vyvrcholil na počátku 18. století, kdy došlo k ustálení používaných barev a státních symbolů, které se objevovaly na různých součástech oděvů. Rakousko používalo jako základní barvu bílou (později však přešlo Rakousko-Uhersko na modrou), Velká Británie červenou, Francie modrou, Rusko tmavozelenou a Prusko tmavomodrou se žlutými doplňky. Vypracován byl i systém vnitřního členění vojska pomocí vojenské symboliky. Struktura armády byla naznačena pomocí rozlišovacích, specializačních a hodnostních označení.

Vývoj však neustrnul a především v oblasti techniky šel nezadržitelně dál. Rozvoj palebné síly různých zbraní a zlepšení přesnosti střelby měly přímý vliv na změnu ošacení jednotlivých vojáků. Příslušník armády potřeboval být nejméně nápadný. Jeho snahou bylo splynout s okolní krajinou. Uniformy a stejnokroje období první světové války i dob následujících jsou tedy převážně v barvě polní šedi a různých odstínů zelené.

Ve sbírce uniforem a stejnokrojů RML se však nenacházejí pouze exponáty, jež se vážou k vojenskému prostředí, ale také předměty vztahující se k různým spolkům a v neposlední řadě též textilie a různé doplňky z prostředí služebního, které mají přímou souvislost s různými profesemi – např. hasiči či státními nebo poštovními úředníky. V těchto oblastech byly stejnokroje používány především k vyjádření sounáležitosti členů k jednomu celku.

Pokud nahlédneme do starých akvizičních katalogů a přírůstkových knih nacházejících se v RML, ihned zjistíme, že předměty zařazené nyní do sbírky uniforem a stejnokrojů se do muzea dostávaly od jeho počátku na sklonku 19. století až do dnešní doby. V dřívějším systému sbírek však došlo k rozřazení těchto exponátů do různých skupin – jako např. militaria, varia či Šimkova sbírka. Až nyní v souvislosti s novou katalogizací dochází k jejich seskupení do samostatného souboru.

Během celého dvacátého století sice do muzea přibývaly další exempláře, avšak dělo se tak více či méně náhodně na základě rozhodnutí jednotlivých dárců, kteří ve většině případů pocházeli z Litomyšle a jejího okolí. Jejich jména jsou známa téměř u poloviny exponátů. Akvizice ale nebyly z hlediska tehdejších správců muzea nějak konkrétně cíleny a zaměřovány na tvorbu ucelené kolekce. Jen výjimečně můžeme pozorovat vazby mezi jednotlivými exempláři. I přesto však nalezneme v této sbírce množství zajímavostí a dá se zde sledovat několik vývojových typů stejného předmětu.

Spíše jen ve výjimečných případech známe přímo výrobce daného exponátu. Místo vzniku tak odvozujeme z celkového vzhledu a především nápisů na předmětech. Většina exemplářů pochází ze střední Evropy, ale máme i několik kusů z Ruska, Itálie či Turecka. Opravdovou raritou, co se týče místa původu, jsou samurajská přilba (inv. č. 9D–55; obr. č. 1 v obrazové příloze za s. 64) a k ní náležející týlní kryt (inv. č. 9D–146). Obě věci pocházejí z Japonska, pravděpodobně z konce 18. století. Dané exotické kusy byly do sbírky zapsány již v roce 1897. Dárkyní byla paní A. Voříšková z Prahy a tyto věci pocházely z pozůstalosti po panu Ferdinandu Wurdingrovi, městském důchodním v Litomyšli, který zemřel dne 31. března 1897[1].

Předměty výše zmíněné sbírky lze rozčlenit na tři základní, nestejně početné skupiny. První a zároveň nejobsáhlejší kategorii (83 kusů) tvoří rozmanité pokrývky hlavy včetně několika pouzder na klobouky a chocholů.

Jednou z pokrývek hlavy, která se ve sbírce RML vyskytuje v několika exemplářích z různých let, je čáka, která se od počátku 19. století postupně začala nosit snad ve všech evropských armádách. V roce 1808 byla zavedena i v rakouském císařství a stala se běžnou součástí výstroje pěchoty, dělostřelectva a lehké jízdy[2]. Ve výše zmiňované sbírce jsou však čáky pozdější datace, a to především z prvních dvou desetiletí 20. století. Mírně kónická část je většinou zhotovena ze sukna kašírovaného na různé podklady, v přední části je připojen protisluneční kožený nebo papírový kašírovaný voskovaný štítek, nad nímž bývá umístěna kovová orlice.

Další příslušníci armád používali v 19. století kovové či kožené přilby. Typická byla např. pruská přilba – *„Pickelhaube“* – nazývaná tak podle vysoké kovové špice. Ve sbírkách RML se nacházejí dva modely z roku 1860 (inv. č.

9D–39 a 9D–41; obr. č. 2 v obrazové příloze za s. 64). Jiný typ zdobení – hřeben – se vyskytuje na rakousko-uherské přilbě důstojníka dragounů (inv. č. 9D–42). Zcela jiným typem pokrývek hlavy se mohly chlubit jezdecké pluky hulánů rakousko-uherské armády. Dvě čapky, označované v německé literatuře jako *„Kommode Tschapka"* (inv. č. 9D–45 a 9D–46) jsou modely z roku 1910 a byly nošeny důstojníky do pole, při cvičeních nebo během služby v kasárnách. Zatímco jedna má červenou barvu, druhá je bílá. Tyto barvy určovaly příslušnost nositelů k jednotlivým regimentům. Ve sbírce jsou i dvě hulánské čapky (inv. č. 9D–43 a 9D–44; obr. č. 3 v obrazové příloze za s. 64) – opět modely z roku 1910. Obzvláště ta první je velmi zajímavá. Její egalizační barva a pak i číslo ve štítku orlice na této pokrývce hlavy jasně přiřazují čapku k hulánskému pluku č. 4 – Kaiser, jehož titulárním majitelem byl přímo císař František Josef I. Šlo o haličský pluk, který měl rekrutační oblast v Lembergu. Pro rok 1910 je uváděn jako velitel daného pluku Edmund Zaremba, podplukovníkem byl Rudolf Maschke a v hodnosti majorů vystupovali Heyszl Wilhelm, Swozil Oskar a Schlichteisen Julius[3]. Jeden z nich byl pravděpodobně majitelem této čapky.

Ve sbírce se nachází i devět vojenských plechových přileb. Dvě přilby se vážou k období první světové války. Jde o typ Adrian z roku 1915 a 1916 (inv. č. 9D–47 a 9D–48). Ostatní přilby jsou německé provenience a pocházejí z let 1935, 1938, 1940 a 1942. Německé provenience jsou i dvě pokrývky hlavy sborů NSKK (Nationalsozialistische Kraftfahrkorps = Nacionálně socialistický motoristický sbor). Jedná se o képi z roku 1929 vyrobenou ze zeleného a černého sukna (inv. č. 9D–65) a černou lodičku (inv. č. 9D–67), která podle našitého znaku s orlicí a stužek patřila svobodníkovi brigád ze Sudet. Za pozornost jistě stojí i služební čepice *„Ghetto Wache"* – vnitřní stráže v židovských ghetech (inv. č. 9D–64).

K období světových válek se vážou i další pokrývky hlavy, např. dvě rakousko-uherské polní čepice z roku 1916 (inv. č. 9D–61 a 9D–62). Zatímco první patřila důstojníkovi a pocházela z vojenského eráru, druhá byla vyrobena vlastnoručně v poli. Ve sbírce se nacházejí i furažky – polní čepice ruské pěchoty (inv. č. 9D–56 a 9D–57). První z nich byla dle starých akvizičních záznamů prostřelena v Tomaschově, v tehdejší ruské části Polska, a ukořistěna dne 2. září 1914[4].

Celkem osm pokrývek hlavy se váže k ostrostřelcům z Litomyšle. Dominují mezi nimi především dvourohé klobouky doplněné chocholem z kohoutího peří (obr. č. 4 v obrazové příloze za s. 64). Tento sbor vznikl v roce 1836 a působil bezmála sto let. Vedle cvičné střelby do terče a účasti na různých slavnostech a parádách měli jeho členové plnit také bezpečnostní funkce, a lze je tedy považovat za ozbrojené sbory měšťanstva, na jejichž činnost dohlížel stát[5].

Ve sbírce se však nenacházejí pouze vojenské, ale i služební pokrývky hlavy. Např. profese hasičů je ve sbírce RML zastoupena jak přilbami, tak čepicemi. Také po rakousko-uherských četnících máme dochovány rozličné památky. Kožená přilba užívaná v letech 1849 až 1860 (inv. č. 9D–40) byla v 60. letech 19. století vystřídána kulatým kloboukem s péřovým chocholem. Klobouk dochovaný v RML (inv. č. 9D–20) však představuje až model z roku 1892. Na přelomu 19. a 20. století používali četníci képi (inv. č. 9D–3), válcovitou čepici z černého sukna.

Mezi kuriozity v oddíle pokrývek hlavy můžeme počítat spolkové čepice členů Hnízda kosů litomyšlských. Tento svérázný humoristický spolek působil v Litomyšli v letech 1889 až 1903 a jeho členové recesistickou zábavou naplňovali svůj volný čas a zároveň přispívali k jinému pohledu na veřejné dění ve městě[6]. V muzeu jsou do dnešních dnů uloženy čtyři kosácké čepice, které původně nosili kupec a sběratel Quido Šimek (inv. č. 9D–148), obchodník Antonín Viktora (inv. č. 9D–149), litomyšlský kupec a později ředitel muzea Josef Žďárský (inv. č. 9D–150) i lékárník a později purkmistr Jan Laub (inv. č. 9D–151; obr. č. 5 v obrazové příloze za s. 64).

Nejméně početným souborem ve sbírce jsou samotné uniformy či stejnokroje (26 kusů). V této části nechybějí sokolské, hasičské a ostrostřelecké stejnokroje. Porovnat mezi sebou můžeme i legionářský stejnokroj z období první světové války vzniklý v Itálii (inv. č. 9D–84) a v Rusku (inv. č. 9D–85). Zajímavé jsou také dva slavnostní postilionské kabátce (inv. č. 9D–86 a 9D–87; obr. č. 6 v obrazové příloze za s. 64), které byly zavedeny jako součást slavnostní **postilionské uniformy** (*„Gallamontur“*) vzor 1838 s platností od dne 1. května 1838 pro všechny postiliony v rakouské monarchii. Kabátce jsou však na první pohled značně rozdílné. Liší se totiž kvalitou krejčovského provedení. Zatímco první je evidentně ušit levným způsobem a jen s povrchním dodržením stejnokrojového předpisu, druhý splňuje dané normy a patrně i kvalitu použitých materiálů. Rozdíly jsou dány tím, že postilioni i další poštovní zaměstnanci si nechávali šít stejnokroje u různých krejčovských firem a míra zdobnosti i provedení odrážela finanční náklady zadavatele[7].

Poslední část sbírky je tvořena nejrůznějšími doplňky a drobnostmi (42 kusů), které obvykle tvořily součást uniforem či stejnokrojů. Jde např. o epolety neboli nárameníky především k uniformám ostrostřelců, které jsou vesměs potaženy suknem, zdobeny dracounem a doplněny třásněmi. Ostrostřelecké uniformy byly také zdobeny různými šňůrami, kterých máme ve sbírce několik.

Zajímavé jsou dva ruské šátky z období první světové války. Podle starých záznamů jeden patřil zraněnému vojínovi (inv. č. 9D–125) a dodnes jsou na něm patrné stopy krve. Druhý údajně osobně darovala ruská carevna raněným vojákům v Petrohradě (inv. č. 9D–126)[8]. Z poslední čtvrtiny 19. století či počátku 20. století pochází rakousko-uherský vojenský instruktážní šátek (inv. č. 9D–2; obr. č. 7 v obrazové příloze za s. 64). Na bavlněném plátně najdeme natištěnou jakousi „základní příručku“ pro pěšího vojáka. Jsou zde znázorněny zbraně a způsob jejich čištění i popis nábojů. Vyobrazení napovídají i něco málo o základním postoji při střelbě a o teorii trajektorie. V obvodovém poli se nacházejí notové záznamy pravděpodobně vojenských pochodů. V jiných muzeích jsou dochovány i varianty instruktážních šátků pro jízdu.

Do sbírky byl zařazen i železný přední kyrys pocházející z 18. či 19. století (inv. č. 9D–145). Po celém obvodu je lemován kruhovými otvory pro nýty k uchycení koženého vyložení, které však kompletně chybí. Každého jistě zaujme prohlubeň nacházející se vlevo na prsou, která však nedokazuje, že kyrys zachránil svému nositeli život. Důlek vznikl během výroby po tzv. zkušebním **výstřelu** (*„Probeschuss“*).

Sbírka uniforem a stejnokrojů je velmi rozmanitá a obsahuje i řadu věcí, které by v ní případný badatel či návštěvník RML podle jejich názvu jistě nehledal. Celou tuto skupinu si může každý zájemce snadno prohlédnout na internetových stránkách www.sbirky.rml.cz mezi historickými sbírkami.

V budoucnu nepředpokládáme žádné další početné akvizice do této sbírky. Pravděpodobně do ní ale bude přeřazeno ještě několik desítek předmětů, které se nyní nacházejí ve skupině doposud nezkatalogizovaných militarií.

Poznámky

1) Uvedené informace jsou zaznamenány v Akvizičním katalogu I RML u č. 1369.
2) C. BENEŠ, *Přilba, ochrana i ozdoba válečníka*, Praha 2002, s. 39.
3) Informaci poskytl Jan Gloser z Litomyšle, kterému tímto děkuji za ochotnou pomoc při katalogizaci této sbírky i tvorbě tohoto článku.
4) Uvedené informace jsou zaznamenány v *Ilustrovaném seznamu starožitných a umělecko průmyslových předmětů novější doby, jež se nacházejí ve sbírkách Quidona Šimka v Litomyšli* u č. 1025.
5) M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259–2009*, *Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009, s. 201.
6) O tomto spolku více pojednává M. BOŠTÍK, *Hnízdo kosů litomyšlských 1889–1903*, Litomyšl 2006.
7) Za uvedené informace děkuji PhDr. Janu Kramářovi, vedoucímu oddělení dějin pošty a telekomunikací v Poštovním muzeu v Praze.
8) Uvedené informace jsou zaznamenány v Knize darů RML pod č. K3.

The Collection of Military and Other Uniforms in the Possession of the Regional Museum in Litomyšl

EVA KOLÁŘOVÁ / RÉSUMÉ

The collection of military and other uniforms in the possession of the Regional Museum in Litomyšl has 151 inventory numbers (183 pieces). The items have been gradually added to the Museum since its establishment, i.e. the end of the 19th century, but unfortunately for more than a century these individual acquisitions were neither specifically focused nor aimed at creating a compact collection. In addition to this, under the former system of collection classifications, the exhibits were sorted into various groups. Only now are they being gathered into a separate collection in relation to the new system of cataloguing.

The collection contains a range of military items as well as exhibits related to various societies and clubs, and also textiles and various accessories from service environments that are directly associated with certain professions.

The items of the collection may be divided into three basic unequal groups. The first and the most extensive category (83 pieces) comprises various headgear, including several hat cases and plumes. The collection contains several specimens of shakos from the first two decades of the 20th century and bicorn hats worn by marksmen. There are preserved metal helmets from the first and second world wars, and also Prussian pickelhaube (spike helmets) and uhlan czapki (lancer caps).

The least numerous set in the collection is the one of military and other uniforms themselves (26 pieces). The Sokol "firefighters", and marksmen's uniforms are included in this section. There are also legionnaires' uniforms from Russia and Italy and two postillion jackets.

The last part of the collection comprises various accessories and trifles (42 pieces) that traditionally formed an integral part of many uniforms. These include various epaulettes and laces decorating marksmen's uniforms, the front cuirasses, and instructional scarves.

Uniform- und Dienstrock-Sammlung im Regionalmuseum in Litomyšl

EVA KOLÁŘOVÁ / RESÜMEE

Die Uniform- und Dienstrock-Sammlung im Regionalmuseum in Litomyšl (Leitomischl) enthält 151 Inventarnummern (183 Stück). Die Gegenstände gelangten ins Museum seit seinem Anfang am Ausgang des 19. Jahrhunderts bis in die jetzige Zeit, aber leider wurden die Erwerbe im Laufe von über einem Jahrhundert nicht konkret zielgemäß angeschafft und auf eine abgerundete Kollektion orientiert. Darüber hinaus kam es in Bezug zu der früheren Sortierung der Sammlungen zur Einordnung dieser Exponate in verschiedene Themengruppen. Erst jetzt im Zusammenhang mit der neuen Katalogisierung werden sie in eine selbständige Kollektion zusammengestellt.

In der Sammlung befinden sich mehrere Gegenstände, die mit dem Bereich Militär zusammenhängen, aber auch Ausstellungsstücke, die sich zu verschiedenen Vereinen beziehen, und nicht zuletzt auch Textilien und verschiedenes Beiwerk aus dem Dienstmilieu, das einen direkten Zusammenhang mit verschiedenen Berufen hat.

Die Gegenstände der oben angeführten Sammlung kann man in drei wichtige ungleich große Gruppen aufteilen. Die erste und gleichzeitig umfangreichste Kategorie (83 Stück) bilden verschiedene Kopfbedeckungen einschließlich einigen Hutfutteralen und Federbüschen. In der Sammlung befinden sich ferner einige Tschakos aus den ersten zwei Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts und zweieckige Hüte der Scharfschützen. Erhalten geblieben sind metallene Helme aus der Zeit des Ersten und Zweiten Weltkrieges, aber auch preußische Pickelhauben und Ulanenmützen.

Von der Zahl her die kleinste Kollektion in der Sammlung sind Uniformen und Dienströcke selbst (26 Stück). Sie enthält Sokol-, Feuerwehr- und Scharfschützen-Dienströcke. Enthalten sind ferner Uniformen von Legionären aus Russland und Italien und zwei Postillionjacken.

Den letzten Teil der Sammlung bilden verschiedenes Beiwerk und Kleinigkeiten (42 Stück), die üblicherweise einen Bestandteil von Uniformen oder Dienströcken waren. Es sind zum Beispiel verschiedene Epauletten und Schnüre, die Scharfschützenuniformen zierten, ein vorderer Kürass oder ein Tüchel von einem Ausbilder.

Sdělení

Jindřich Růžička

(* 4. dubna 1926 Česká Třebová,
† 7. ledna 2011 Litomyšl)

V závěrečném ročníku Státní archivní školy v roce 1950 byl již J. Růžička rozhodnut, že nastoupí do městského archivu v Litomyšli, který byl tehdy spojen s městským muzeem. Studium filozofie, historie a pomocných věd historických uzavřel doktorátem filozofie. Správy muzea s archivem se ujal v roce 1950. V roce 1955 se archiv osamostatnil a posléze, již za jeho pokračovatelů, dostal podobu Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli, což od roku 1960 znamenalo působnost nad velkým okresem. Archiv byl umístěn v litomyšlském zámku, zprvu ve velmi skromných prostorách. Postupně se však dařilo získávat další, až konečně bylo možné, rovněž již po Růžičkově odchodu do důchodu v roce 1987, pro archiv adaptovat samostatnou budovu v sousedství zámku. Část fondů byla uložena v depozitáři v Poličce. Litomyšl vyhovovala J. Růžičkovi i proto, že pocházel z nedaleké České Třebové, stejně jako jeho žena Oluša. Tam také absolvovali v letech 1937–1945 gymnázium, kde J. Růžička již tehdy vyvíjel veřejnou kulturní činnost. V posledních měsících druhé světové války neušel nucenému pracovnímu nasazení v Semilech.

Od 50. let, kdy začala vznikat nová síť archivů, se rozvíjela také metodika zpracování archivních fondů a sbírek. J. Růžička se toho velmi intenzívně účastnil na konferencích, poradách i publikačně. Dlouhodobě působil ve Vědecké archivní radě, v redakci Archivního časopisu, při redigování sborníků k různým příležitostem v měřítku celostátním, krajovém i místním. Spolupracoval též s vysokými školami, kromě jiného formou oponentur a členstvím v komisi pro udělování vědeckých hodností. Ve Východočeském kraji vedl několik let archivní poradní sbor ředitele Státního oblastního archivu v Zámrsku. Hlavní pozornost však věnoval zpracování fondů a sbírek v podobě inventářů a později i katalogů. Tyto práce, na kterých se podíleli všichni pracovníci archivu, pokračovaly velmi soustavně, takže již v roce 1972 mohl být vydán *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, kterých tehdy bylo již téměř 1200 o ložném prostoru více než 3000 běžných metrů. J. Růžička byl hlavním autorem tohoto průvodce, který patří k nejlepším svého druhu, vyjadřoval jakési uzavření základní etapy vývoje archivu a znamenal spolehlivé východisko pro další činnost. Působení v oboru archivnictví bylo oceněno čestným členstvím České archivní společnosti a oborovou medailí Za zásluhy o české archivnictví.

V prvních letech byla v litomyšlském zámku také pobočka zemědělsko-lesnického archivu. J. Růžička se věnoval též problematice těchto fondů. Vycházel přitom z podnětů E. Janouška, o jehož vlivu na archivní teorii a praxi napsal pojednání s M. Košťálem. Velkou pozornost věnoval rodu Pernštejnů, kteří tak výrazným způsobem poznamenali podobu litomyšlského zámku i města. Po léta pomáhal vídeňské badatelce Ch. Fritzové-Becherové shromažďovat pramennou látku a literaturu o tomto rodu. Je to mimořádný příklad obětavé pomoci archiváře badatelům, ale tato pomoc patřila k obecným rysům Růžičkova archivního působení. Z fondu litomyšlských Valdštejnů vzešla potom práce o jejich plátenickém podnikání. Pravidelně vykonávali v archivu v Litomyšli prázdninovou praxi posluchači archivnictví a historie pražské filozofické fakulty.

Litomyšlský archiv brzy začal plnit své poslání různými způsoby využívání. Na přední místo se záhy dostávala činnost historiografická a vlastivědná v širokém slova smyslu. Výběrem témat i úrovní zpracování udával tón ředitel archivu. Historie Litomyšle s bohatými kulturními tradicemi a významnými osobnostmi vybízela k prohlubování názorů i ke kritické revizi. Na předním místě to byla mimořádná a zároveň rozporuplná osobnost Zdeňka Nejedlého, ostatně jednoho z předchůdců ve zpracování městského archivu, Ke kritickému pohledu dospíval se svým přítelem, předčasně zesnulým doc. F. Červinkou. Řada studií byla věnována dalším významným osobnostem celého kraje, B. Němcové, F. M. Kláceloví, A. Jiráskovi, Š. Hněvkovskému, J. N. Eiseltovi, T. Novákové – zejména jejímu románu o Drašarovi a evokaci obrozenecké Poličky, J. Voborníkovi, J. Theurerovi, P. Jilemnickému a dalším. Za syntetický souhrn této problematiky je možné pokládat práci *Litomyšl 70. a 80. let minulého století a její význam v národních dějinách*, kterou dosáhl v roce 1963 kandidatury historických věd. Odtud se soustřeďoval k osobnosti H. G. Schauera a po přípravných studiích dospěl k vynikající monografii *Hubert Gordon Schauer (1862–1892), žurnalista, kritik a inspirátor*, v níž vůči obvyklému zjednodušenému Schauerovu obrazu se mu podařilo postihnout jeho mnohostrannou osobnost. Již předtím měl J. Růžička hlavní podíl na přípravě mezioborového sympozia ke 130. výročí Schauerova narození a 100. výročí úmrtí v roce 1992. Odtud vedla Růžičkova cesta k prohloubenému zájmu o osobnost T. G. Masaryka. V této tematice se J. Růžička jakoby přirozeně vracel ke svým zájmům o filozofii a teorii dějin, s nimiž původně vstupoval na Filozofickou fakultu univerzity Karlovy.

V Litomyšli samozřejmě vyvstával úkol vypořádat se se staršími náběhy zejména Z. Nejedlého novým syntetickým zpracováním dějin města. Růžička se na to připravoval dílčími studiemi, ale při mnohých jiných úkolech dospěl jen k hutnému průvodci po městě. Označení „jen“ přitom nikterak neznamená nižší hodnotu této publikace. V letech 1957–1976 zpracovával velmi pečlivě litomyšlskou městskou kroniku a později vedl historický seminář na gymnáziu. Za svou činnost byl odměněn Cenou za přínos městu Litomyšli za rok 2002, což ovšem neplatilo jen o tomto roce.

Zároveň si byl vědom toho, že historiografický zájem se nemůže omezovat pouze na Litomyšl. Rodné České Třebové věnoval nejprve vynikající zpracování její nejstarší městské knihy a kromě dalších studií dospěl k souhrnnějším dějinám

zejména u Poličky a Svitav, kde ho zaujalo zvláště industrializační období s rozvinutým textilním průmyslem. Speciální studie o městské správě autor dovršil souhrnnou statí o městské správě a jejích písemnostech do roku 1526 ve dvojím vydání příručky o československé diplomatice. Neopomíjel ani venkov. Z dílčích prací je třeba zaznamenat recenzi edice pramenů k nevolnickému poslání v roce 1680, ale podařilo se mu podat také celkový historický obraz obce Desné.

K hlavním zájmům o historii a filozofii přistupovala hudba a výtvarné umění. Projevovalo se to aktivní účastí, organizačními aktivitami i publikační činností. Řadu let mu náležel part v litomyšlském symfonickém orchestru a měl významný podíl na přípravách festivalů Smetanova Litomyšl. Porozumění pro výtvarné umění prozrazuje například kniha *Litomyšl v kresbách Karla Vika* nebo katalog výstavy obrazů a porcelánu B. Markovičové-Uždilové. Nejen okolnost, že Litomyšl se dostala *Filozofskou historií* i při jiných příležitostech na filmové plátno, vedla J. Růžičku k zájmu o dějiny filmu a k pokusu o vyjádření podílu regionálních historiků na této tematice. Růžičkovi jezdili pravidelně na svou chatu v Budislavi u Toulovcových maštalí, kde udržovali přátelské styky zejména s rodinou Skoumalových. Rozsáhlá Růžičkova činnost v oblasti historiografie, archivnictví i v dalších oborech měla podobu nejen samostatných publikací, odborných statí a referátů, ale i velmi početných přednášek.

Sotva se lze domýšlet toho, jak by se vyvíjel život J. Růžičky a jeho dílo, kdyby nebylo osudových změn po únoru roku 1948. Účastnil se úporných diskusí na Filozofické fakultě k pohlcení sociální demokracie komunistickou stranou. Do komunistické stany nevstoupil. Za daných podmínek volil zcela vědomě působení v menším městě, které však svou minulostí, kulturními hodnotami a tradicemi poskytovalo inspirující prostředí pro odbornou i tvůrčí činnost. V tomto úsilí bylo trvale přítomno náročné myšlení a též v pojednání zdánlivě méně náročných témat bychom došli k filozofickému základu. Přesvědčení, že takto lze pracovat i v okresním archivu a menším městě, zřejmě utvrzovalo J. Růžičku v setrvávání ve zvolené cestě, i když později se naskýtala nejedna příležitost k přechodu na jiná místa včetně vysokých škol.

V lednu 2011 se rozloučili četní přátelé a širší veřejnost s Jindřichem Růžičkou v krematoriu v České Třebové. Trvalý odpočinek našel spolu se svou ženou, která jej o několik let předešla, na litomyšlském hřbitově. Činnost odborná, vědecká a kulturní vytvořily v J. Růžičkovi osobnost, která se v Litomyšli připojila k řadě těch, které zaznamenává její historie. Zároveň patří v obecném měřítku k předním představitelům druhé zakladatelské generace českého archivnictví i k významným českým historikům.

František Hoffmann

Poznámka redakce: bibliografie prací Jindřicha Růžičky byla otištěna ve Vlastivědném sborníku okresu Svitavy, 1986, s. 70–82, a v Listech katedry historie Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové a Historického klubu – pobočka Hradec Králové 10, 1996, s. 12–17.

PhDr. Jan Kapusta (foto: Jan Kapusta ml.).

Za PhDr. Janem Kapustou

Sedmnáctého května tohoto roku jsme se v českotřebovském krematoriu naposledy rozloučili s historikem, odborníkem v oboru hudební vědy a estetiky PhDr. Janem Kapustou. Zesnulý se narodil 7. prosince 1932 v České Třebové a po absolvování lanškrounského gymnázia studoval v letech 1951–1956 obory hudební věda, estetika a historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Mezi léty 1967–1973 se ucházel o vědeckou aspiranturu v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV (v muzikologické sekci), obhajoba mu však okresními politickými orgány nebyla povolena; (PhDr. 1974). Po ukončení studií (1956 jako promovaný historik) působil převážnou část života v kultuře a muzejnictví, konkrétně v Zábřehu, Olomouci, Litomyšli a Poličce; v litomyšlském a poličském muzeu pak jako ředitel těchto historických ústavů. Do Litomyšle přišel v roce 1960, tj. v době ustavení nového okresu Svitavy; v této souvislosti nastínil koncepci činnosti muzeí regionu, kterou později shrnul ve studii *Problémy a pracovní perspektivy muzeí svitavského okresu*, otištěné v prvním čísle periodika Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, jehož byl po řadu let odpovědným redaktorem. V litomyšlském a poté poličském muzeu připravil nové expozice a zasloužil se o vznik Památníku Bohuslava Martinů v Poličce; v té době byl též autorem scénářů mnoha příležitostných výstav. V roce 1983 byl donucen práci v muzejnictví opustit a až do důchodu pracoval manuálně ve Státním rybářství v Litomyšli. Přestože byl odloučen od svého povolání, jež miloval, zůstal i nadále publikačně činný. Zabýval se především problematikou výtvarného umění, uměleckými a kulturními dějinami severní Moravy a východních Čech (zejména Litomyšlska a Poličska) a hudební vědy, především pak sociologií hudby, a to i tzv. nonartificiální. Publikoval úctyhodných několik set studií, časopiseckých a novinových článků, textů katalogů výstav a 10 samostatných monografií. Jak již uvedeno, věnoval se v publikační činnosti zejména sociálním vztahům a funkcím v hudbě, konkrétně 19. století. Uvedené zaměření bylo předznamenáno jeho disertační prací (dochovanou v rukopise) nazvanou *Hudba v obrozenské Litomyšli – pokus o analýzu sociálně hudebních vztahů a funkcí*. Z autorových dalších významnějších hudebně-sociologických prací se vztahem k Litomyšli je třeba připomenout tituly *Hudební svět rodiny Rettigů. K otázkám společenské hudebnosti za obrození* (1981), *Hudba a divadlo na zámku v Litomyšli*

za Valdštejnů-Vartemberků a zdejší měšťané (1994), *O německví a češství za národního obrození (Příspěvek ke kulturním dějinám Litomyšle a k osobnosti hudebníka Josefa Růžičky)* (1999), *Jan a Marie Rollerovi a měšťanská společnost v Litomyšli v druhé čtvrtině 19. století* (2006) apod. Z dalších pak je třeba uvést práce *Kapela Národní gardy v Moravské Třebové* (1970) a *Dechové kapely, pochod a František Kmoch* (1974). Z nepřeberné řady studií věnovaných výtvarnému umění připomeňme – vedle mnoha textů pro katalogy výstav – alespoň tituly *Tvůrčí cesta Josefa Voleského* (1967), *Josef Matička – Sen o Litomyšli* (1972), *Jan Černý sochař, sklářský výtvarník* (1978), ***Bohdan Kopecký*** (1998).

Jen velmi obtížně bychom vyčíslili jeho úvodní proslovy na vernisážích výstav, při otvírání trvalých, resp. dlouhodobých expozic a početnou činnost přednáškovou. Jan Kapusta nebyl činný pouze v oblasti publikační a rétorické; aktivně se podílel i na kulturním dění města Litomyšle a širšího regionu. Zde je třeba připomenout jeho práci v kulturních komisích, ve výboru litomyšlského Kruhu přátel hudby, ve výborech hudebních festivalů Smetanova Litomyšl a Mladá Smetanova Litomyšl, v pěveckém sboru Vlastimil, v Mužském pěveckém sboru apod. Byl členem východočeské pobočky České hudební společnosti. Neodmyslitelně je jeho jméno spojeno s Putováním za studánkami ve Vlčkově; poté, co se mu zdařilo objasnit genezi Burešova textu známé kantáty Bohuslava Martinů, dal podnět ke vzniku kouzelných slavností hudby, zpěvu, tance a procházek po kvetoucích lukách nedaleko Vlčkova. Dramaturgem této venkovské hudební slavnosti byl pětadvacet let. Nadregionální význam mělo jeho působení v Unii výtvarných umělců, oblastního sdružení Hradec Králové, ale zejména ve Společnosti Bohuslava Martinů a také v Nadaci Bohuslava Martinů, jíž byl spoluzakladatelem a až do roku 2008 členem správní rady; významnou měrou se zasloužil o převoz ostatků Bohuslava Martinů ze Švýcarska do vlasti v roce 1979. Na objemné knize o okolnostech převozu těchto ostatků pracoval do posledních týdnů svého života.

Po sametové revoluci v listopadu 1989 získal Jan Kapusta, jenž měl rád přírodu a uměl být bujaře veselý, novou motivaci ke společensko-kulturním aktivitám. Mimo jiné se v roce 1992 stal odpovědným redaktorem periodika Od Trstenické stezky – časopisu pro dějiny, současnost, kulturu a přírodu na pomezí Čech, Moravy a Kladska, které mělo být pokračovatelem časopisu podobného názvu i zaměření z meziválečného období 20. století. Ne jeho vinou byla vydána jen tři čísla uvedeného periodika.

Nezdolná vůle nedovolila Janu Kapustovi v obtížných životních okamžicích – tj. při ztrátě zaměstnání v oboru muzejnictví – zatrpknout a složit ruce v klín. Neumdlévající píle uplatněná zejména v bohaté odborné činnosti publikační umožnila zařadit ho mezi přední odborníky především dějin umění a hudební vědy regionu. Právem byl proto jeho biografický záznam prezentován v *Lexikonu současných českých historiků* Jaroslava Pánka a Petra Vorla (Praha 1999, s. 130) a v lexikonu *Kdo je kdo v současné české muzikologii* (Praha 2002, K/34–K/36). Roku 2002 Jan Kapusta obdržel Cenu za přínos městu Litomyšli za rok 2001. V roce 2010 mu byla udělena Nadací Bohuslava Martinů medaile Bohuslava Martinů *Za celoživotní obětavou, vysoce odbornou a nenahraditelnou péči o odkaz Bohuslava Martinů*.

PhDr. Jan Kapusta zemřel po vleklé těžké nemoci v Litomyšli 7. května tohoto roku. Buď čest jeho památce.

Přehled biografických prací

Z. ZOUHAR, *Jubileum Jana Kapusty*, in: Zprávy Společnosti Bohuslava Martinů, Praha 1993, s. 33–34.

O. PAKOSTA, *K životnímu jubileu PhDr. Jana Kapusty*, in: Lilie, Litomyšlské noviny 7, č. 21, 1997, s. 3.

J. PÁNEK – P. VOREL, *Lexikon současných českých historiků*, Praha 1999, s. 130.

J. BAJGAROVÁ – R. BAYER – J. VOJTĚŠKOVÁ, *Kdo je kdo v současné české muzikologii*, Praha 2002, K/34 – K/36.

Red., *PhDr. Jan Kapusta sedmdesátníkem*, in: Lilie, Zpravodaj Města Litomyšle 13, č. 12 ze 4. 12. 2002, s. 11.

O. PAKOSTA, *PhDr. Jan Kapusta se dožívá sedmdesáti let*, in: TRS 16, č. 22, s. 6.

O. PAKOSTA, *PhDr. Jan Kapusta se dožívá sedmdesáti pěti let*, in: Lilie, Zpravodaj Města Litomyšle 18, č. 12 z 5. 12. 2007, s. 8.

Red., *75 let od narození PhDr. Jana Kapusty, nar. 7. 12. 1942, kulturního pracovníka, hudebního vědce, muzejníka a publicisty*, in: Českotřebovský zpravodaj č. 12, 2007, s. 75.

O. KARLÍK, *Vzpomínka na Jana Kapustu, jednoho ze zakladatelů Severní Moravy (* 7. 12. 1932 – † 7. 5. 2011)*, in: Severní Morava 55, sv. 97/2011, s. 74–75.

N. ŠAUEROVÁ, *Zemřel významný český muzikolog PhDr. Jan Kapusta*, http//www.policka.org/detail/5342/Mestsky-urad/Tiskové-zpravy (10. 5. 2011)

N. ŠAUEROVÁ, *Zemřel PhDr. Jan Kapusta*, in: Jitřenka 9 (85) – červen 2011, s. 2.

Red., *Zemřel PhDr. Jan Kapusta, kulturní a muzejní pracovník, hudební vědec a publicista*, in: Českotřebovský deník 132, s. 3 (http//www.zpravodaj.probit.cz /2011/5_web/132_11CD.htm).

bj /J. BISOVÁ/, *Zemřel PhDr. Jan Kapusta*, in: Lilie, Zpravodaj Města Litomyšle 21, č. 6 z 3. 6. 2011, s. 9.

Oldřich Pakosta

Výběrová bibliografie prací Jana Kapusty

Sestavil JAN KAPUSTA ml.

Zkratky:
HK – Hradec Králové
HN – Hudební nástroje
HR – Hudební rozhledy
HV – Hudební věda
KZL – Kulturní zpravodaj města Litomyšle
LD – Lidová demokracie
LN – Lidové noviny
NS – Nové Svitavsko
OM – Opus musicum
OTS – Od Trstenické stezky
RP – Rudé právo
SM – Severní Morava
ZKVSO – Zprávy Krajského vlastivědného střediska v Olomouci
ZMSL – Zprávy Mladé Smetanovy Litomyšle
ZMTS – Zprávy z muzeí od Trstenické stezky
ZSBM ČHS – Zprávy Společnosti Bohuslava Martinů, sekce České hudební společnosti
ZVMP – Zprávy Východočeského muzea v Pardubicích
Záznamy jsou řazeny chronologicky; monografie jsou vysazeny tučně.

O vzniku a založení PSSU, in: SM, Šumperk 1957, s. 9–12.
Národní buditel dr. František Kahlik, in: SM, Šumperk 1958, sv. 1, s. 1–5, 1 obr.
Nález Bible Benátské, in: SM, Šumperk 1958, sv. 1, s. 54–55.
Něco o písních v pochodech Františka Kmocha, in: Hudební výchova 6, Praha 1958, č. 2, s. 22–25.
František Kmoch a dnešek, in: HR 12, Praha 1959, č. 18, s. 754–755.
Kálikovy oslavy v Zábřeze, in: SM, Šumperk 1959, sv. 4, s. 58–59.
Kořeny a základy hudebního slohu Stanislava Adama, in: 70 let Stanislava Adama, Vlastivědné muzeum v Mohelnici, 1959, s. 17–20.
Braunnerovy housle z roku 1781, in: ZKVSO, 1960, č. 81, s. 13–14.
Fresky s hudebními náměty na tatenickém kůru, in: SM, Šumperk 1960, sv. 5, s. 54–57, 2 obr.
Moravičanské přátelství Václava Kálika, in: ZKVSO, 1960, č. 91, s. 213–220.
Značkovaný cín olomoucké provenience ve sbírkách muzea v Olomouci (příspěvek k určování cínu), in: Sborník Vlastivědného muzea v Olomouci B VI/1960, 1960, s. 133–169, německé resumé.
Lidová píseň severní Moravy, in: SM, Šumperk 1961, sv. 7, s. 39–41.
Kálikovy dopisy profesoru Františku Waicovi, in: Slezský sborník 59, Opava 1961, č. 4, s. 540–545.
Umělecká zpověď Josefa Matičky (Rozhovor s osobitým pražsko-litomyšlským malířem), in: Pochodeň 50 (HK), 1961, č. 295, s. 5.
Klub přátel výtvarného umění v Litomyšli, in: Pochodeň 51 (HK), 1962, č. 30. s. 4.
Vlastivědné muzeum a galerie v Litomyšli, in: ZVMP, 1962, s. 9–12.
Redakci Dikobrazu v Litomyšli 27. března 1962 (Dopis zaslaný jménem dr. Pavla Nádvorníka jako předsedy školské a kulturní komise MěstNV o převodech uměleckých sbírkových předmětů z Vlastivědného muzea a galerie v Litomyšli do Východočeské galerie v Pardubicích), in: RP 42, 1962, č. 113.
Sborová tvorba Václava Kálika, in: HR 15, Praha 1962, č. 23–24, s. 995–997.

Josef Voleský, Výstava obrazů k 30. výročí úmrtí, katalog k výstavě, Vlastivědné muzeum a galerie v Litomyšli, 1962, 4 s.

Litomyšl feudální, *Koncepce připravované muzejní expozice*, in: ZVMP, 1962, s. 3–6.

100 let litomyšlského Vlastimila, in: NS 12, 1962, č. 46.

Muzeologický a ideologický základ historických muzejních expozic, pro Časopis Národního muzea, 1962, 26. března, 13 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

Litomyšl feudální (libreto muzejní expozice) I., 1962, pro Městské muzeum a galerii v Litomyšli, 91 s.

Muzea – cenný pramen poznávání (Muzeum a škola), in: NS 13, 1963, č. 38, s. 4.

Za uměním do východních Čech, in: Květy 13, 1963, č. 41, s. 34–36, obr.

O úloze muzeí bez příkras, pro RP, 18. prosince 1963, 5 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

Proslov k otevření muzejní expozice Litomyšlské tradice 19. století v budově muzea 16. června 1963, 8 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

K některým metodickým otázkám sběru a vyřazování muzejního materiálu v oborech společenských věd, in: Muzejní a vlastivědná práce 2, Národní muzeum v Praze, 1964, č. 1, s. 10–14.

K metodice hodnocení užitých hudebních žánrů, předneseno na semináři SČSS o problematice a metodologii studia žánrů lidové a masové hudby, Praha 13.–14. května 1964, 8 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

Litomyšl feudální, 1964, 142 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

Václav Kálik, in: SM, Šumperk 1965, sv. 11, s. 59–66. 2 obr.

Josef Matička, výběr z díla, katalog k výstavě, Osvětová beseda v Budislavi, 1965, 4 s.

O aplikaci koncepce muzejního předmětu v muzejnictví, pro Muzejní a vlastivědnou práci, 3. února 1965, 10 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

Starodávné stodoly už jen památkou lidové architektury, in: NS 7, 1967, č. 6, s. 2, pokračování tamtéž, č. 7, s. 2.

Lidová kultura Litomyšlska – Libreto muzejní expozice, Vlastivědné muzeum v Litomyšli, 1966, 14. s. strojopisu.

Dvě desky slavných pochodů, in: HR 2, Praha 1967, č. 21–22, s. 685.

Tvůrčí cesta malíře Josefa Voleského, Vlastivědné muzeum v Litomyšli, Litomyšl 1967, 20 s., 12 obr.

Problémy a pracovní perspektivy muzeí svitavského okresu, in: ZMTS, Litomyšl 1967, č. 1, s. 5–15.

„Turecká" kapela studentů filosofického ústavu v Litomyšli kolem roku 1820, in: ZMTS, Litomyšl 1967, č. 2, s. 54–59.

Nejstarší vyobrazení Litomyšle, in: ZMTS, Litomyšl 1967, č. 3, s. 3–11.

Pomozte muzeu sbírat, in: Zpravodaj vlastivědného kroužku 2, č. 2 (březen) 1967, s. 11–12.

Kmoch 1963, in: Klíč, 1967, č. 3–4, s. 10–16.

Národní kulturní památka Litomyšl – Libreto a scénář expozice, pro Památkové středisko v Pardubicích, 1967, 53 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Obrazy Ludmily Jandové, Sochy Františka Jandy, katalog k výstavě, Městská galerie ve Vysokém Mýtě, 1967, 4 s., 1 obr.

Dotazníkový průzkum mínění návštěvníků o expozici muzea v Litomyšli, in: ZMTS, Litomyšl 1968, č. 4, s. 53–56.

Výstava B. Borovského, J. Čermáka, J. Jelínka, Zd. Holomého, a V. Synka, in: ZMTS, Litomyšl 1968, č. 5, s. 56–58.

Sklářská huť v Lubné, in: ZMTS, Litomyšl 1968, č. 5, s. 12–18.

Členové o svazu, *Odpověď na tři otázky ankety SČSS a HR*, in: HR 21, Praha 1968, č. 11–12, s. 324.

Srpnové dny roku 1968 v Litomyšli, 1968, 13 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Kmochova kapela ze českost severní Moravy, in: SM, Šumperk 1968, sv. 16, s. 54–56.

Změny ve struktuře návštěvnosti muzea v Litomyšli a její důsledky pro muzejní činnost, in: Výzkum návštěvnosti muzeí II, Kabinet muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze, Praha, listopad 1968, s. 46–53.

K problémům odborné připravenosti učitele na školní vyučování v muzeu, in: Problémy spolupráce muzeí se školami, Sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově 3.–4. 10. 1968. Kabinet muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze, Praha 1968, s. 57–63.

Příspěvek k návštěvnické problematice hudebního života v tradicionalistickém maloměstě, předneseno na Sympoziu o problémech hudebního života v průmyslových centrech, Ostrava 31. 10.–1. 11. 1968, 9 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Změny ve struktuře návštěvnosti muzea v Litomyšli a její důsledky pro muzejní činnost, in: Výzkum návštěvnosti muzeí II, Kabinet muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze, listopad 1968, s. 46–53.

Jak to viděl pan Šimek aneb První dny po pádu Rakouska, in: Pochodeň 58 (HK), 1969, č. 65, s. 5, pokračování tamtéž, č. 66, s. 6.

Hudba jako zboží, in: OM 1, Praha 1969, č. 5–6, s. 160–161.

Pochod v Čechách a František Kmoch, in: HV 4, Praha 1969, č. 2, s. 172–191, anglické resumé s. 243–244, německé s. 249–250.

Král pochodů, in: HR 22, Praha 1969, č. 16, s. 495.

Zrození obrozence (K buditelskému portrétu obrozenského kněze Karla Horského), in: ZMTS, Litomyšl 1969, č. 7, s. 3–18.

Ludmila a František Jandovi 1968, in: ZMTS, Litomyšl 1969, č. 6, s. 61–63.

Čeští hudebníci na všeruské výstavě v Nižním Novgorodu roku 1896, in: HV 5, Praha 1970, č. 1, s. 20–31.

Kapela národní gardy v Moravské Třebové, in: OM 2, Praha 1970, č. 7, s. 194–197.

Inspirace a intelekt, Na okraj výstavy grafiky B. Borovského v Litomyšli, in: ZMTS, Litomyšl 1970, č. 9, s. 59–62.

Sbory měšťanských ostrostřelců, jejich kapely a české národní hnutí, in: ZMTS, Litomyšl 1970, č. 11, s. 14–20.

Jak to bylo s pokladem z Budislavi?, in: ZMTS, Litomyšl 1970, č. 11, s. 39–48.

Počátky hudební tradice zábřežského gymnázia, in: SM, Šumperk 1970, sv. 20, s. 46–54, 3 obr.

Na Presích, in: OM 3, Praha 1971, č. 1, s. 24, obr. 2.

Hudba ve zmizelé společnosti (K metodologii studia sociálních hudebních jevů), in: OM 3, Praha 1971, č. 3, s. 67–74, pokračování tamtéž, č. 4, s. 101–105.

Vojenské kapely a česká národní společnost 19. století, in: HV 18, Praha 1971, č. 2, s. 220–235.

Českomoravská vysočina v podání Vladimíra Šindlera, in: Pochodeň 60 (HK), 1971, č. 244, s. 5.

Sklářství na Horácku, Městské muzeum „Palacký" v Poličce, 1971, 70 s., 35 obr., ruské, anglické, německé, francouzské resumé.

Zemřel K. B. Jirák, in: SM, Šumperk 1972, sv. 23, s. 73–75, 1 obr.

Litomyšlská dechovka mladých, in: Pochodeň 61 (HK), 1972, č. 114, s. 5.

Výtvarný svět Jana Jelínka, in: Pochodeň 61 (HK), 1972, č. 139, s. 5.

J. V. Síla – Prostor a čas, in: Pochodeň 61 (HK), 1972, č. 236, s. 5.

Kapely horníků a česká společnost 19. století, in: Slezský sborník 70, Slezský ústav ČSAV v Opavě, 1972, č. 3, s. 185–193.

Josef Matička – Sen o Litomyšli, Kruh, Hradec Králové 1972, 96 s., 61 obr.

Zábřežská léta Václava Kálika, Vlastivědný ústav v Šumperku, 1972, 46 s., 27 obr., německé resumé.

Zábřežská léta Václava Kálika, in: Sborník příspěvků z konference 14. Bezručovy Opavy (Václav Kálik a jeho místo v české hudební kultuře), Slezské muzeum v Opavě, 1972, s. 139–147.

Kálikovské kapitoly, 1973, doktorská práce, Filozofická fakulta Palackého univerzity v Olomouci, 96 s.

Hudba v obrozenecké Litomyšli (Pokus o analýzu sociálně-hudebních vztahů a funkcí), 1973, Kandidátská disertační práce, Ústav teorie a dějin umění ČSAV, sekce muzikologie, 344 s.

Sklo Aloise a Luboše Meteláka a tradice sklářství na Prosečsku, katalog k výstavě, Městské muzeum a galerie v Poličce, 1974, 20 s., 19 obr.

Dechové kapely, pochod a František Kmoch, Supraphon, Praha 1974, 268 s., 35 obr.

Za Stanislavem Adamem, in: SM, Šumperk 1974, sv. 28, s. 70–72.

Hudební vzpomínání po 25 letech, in: Almanach gymnasia v Lanškrouně k 25. výročí prvních českých maturit a k 100. výročí otevření budovy gymnasia, Gymnázium Lanškroun, 1974, s. 78–84.

František Bukáček – kytice, zátiší, portréty, 1940–1975, katalog k výstavě, Městské muzeum a galerie v Poličce, 1975, 24 s., 18 obr.

Prosečsko a české sklo, MNV, školská a kulturní komise, Osvětová beseda, Proseč u Skutče 1975, 28 s., 20 obr.

K dějinám hudebních nástrojařů v Litomyšli, in: HN 13, Československé hudební nástroje, oborový podnik Hradec Králové, 1976, č. 2, s. 54–55.

Dvojí jubileum hudebního skladatele Václava Kálika, in: Průvodce kulturou Zábřeha 15, Zábřeh 1976, č. 11, s. 7–9, 1 obr.

Polička – dějiny, současnost, památky, příroda, umění, jako průvodce městem vydaly Městský národní výbor a Městské muzeum a galerie, Polička 1976.

Od dřevořezby ke skleněné plastice (K sedmdesátinám prof. Jana Černého), in: Glasrevue 32, 1977, č. 2, s. 19–23, v německé, francouzské, anglické verzi.

Proč nemám rád padesátky, in: Turista 16, Československý svaz tělesné výchovy v nakladatelství Olympia, Praha 1977, č. 6, s. 188.

Galerie Josefa Matičky, in: Pochodeň 66 (HK), 1977, č. 206, s. 5.

K čemu jsou ve 20. století dobré hradby, in: Svobodné slovo 34, příloha Slovo na sobotu, 1978, č. 231, s. 9.

Člověk, civilizace a hudba, in: OM 10, Praha 1978, č. 8, s. 225–229.

Jan Černý sochař, sklářský výtvarník, Skloexport Liberec a Městské muzeum a galerie v Poličce, 1978, 58 s., 39 obr.

Die Plastiken des Bildhauers Jan Černý, in: Glasrevue 33, Praha 1978, č. 10, s. 5–9.

O hudbu současnosti (Ze zkušeností kruhů přátel hudby), in: Bulletin Kruhů přátel hudby, Pragokoncert, Praha 1978, č. 20, s. 8–11.

Současníci svědčí Vokální harmonii, in: HR 32, Praha 1979, č. 1, s. 23–24.

Koncerty pro děti a mládež, in: RP 60, 1979, č. 301, s. 5.

Glasplastiken von Jan Černý, in: Glasrevue 35, Praha 1980, č. 6, s. 22–24.

Hudba pro nejmenší, in: HR 33, Praha 1980, č. 3, s. 114–115.

Hudbu dětem a mládeži, in: Estetická výchova 20, Ministerstvo školství, Praha 1980, č. 8, s. 207 a 215.

Martinů návraty domů, in: OM 12, Praha 1980, č. 9, s. 265–269.

K problému národnosti v hudbě, in: HV 17, Praha 1980, č. 1, s. 60–67.

Cesty vedou domů, Bohuslav Martinů – Výstava k 90. výročí narození, pro Český hudební fond Praha a Městské muzeum a galerii – Památník Bohuslava Martinů vydalo Výstavnictví n. p., Praha 1980, 34 s., 15 obr.

Pocta Pražského jara Bohuslavu Martinů, in: ZSBM ČHS, Praha 1980, č. 6, s. 8–9.

Hudební svět rodiny Rettigů (K otázkám společenské hudebnosti za obrození), in: HV 18, Praha 1981, č. 2, s. 142–162.

Bohuslav Martinů, rok 1938 a Polička, in: Vlastivědný sborník okresu Svitavy, Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách a Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Svitavy 1981, s. 20–32.

Hudba k tisíciletí, in: HR 34, Praha 1981, č. 4, s. 160–161.

Nový film o Martinů, in: ZSBM ČHS, Praha 1981, č. 7, s. 33–34.

Hudba pro děti, in: HR 34, Praha 1981, č. 11, s. 496.

K fenoménu hudebnosti ve východních Čechách, Přednáška pro konferenci Muzikologické dialogy 1981 v Jablonném nad Orlicí 22.–24. 10. 1981 a pro její sborník, 13 s. strojopisu. Rodinný archiv.

O původu námětu k „Otvírání studánek", in: OM 14, Praha 1982, č. 2, s. I–VII.

Bohuslav Martinů v roce 1938, in: HV 19, Praha 1982, č. 2, s. 162–175.

Polička – „Brána do českomoravské vysočiny", RAPID, čs. reklamní agentura, Brno 1983, 32 s., 57 obr., ruské a německé resumé.

O budoucnosti hudby Bohuslava Martinů, in: Tvorba, Praha 1983, č. 10, s. 9.

Struktura sociálních vztahů a institucí a utváření představ o hudbě ve společnosti maloměsta za obrození, in: Město v české kultuře 19. století, sborník symposia, Národní galerie v Praze, Praha 1983, s. 85–92.

Putování za studánkami, Místní národní výbor Vlčkov, 1984, 28 s., 16 obr.

200 let od narození M. D. Rettigové, in: KZL, únor 1985, s. 6–12.

Pořádáme koncerty pro děti a mládež (Litomyšlský pokus o systém), in: OM 17, Praha 1985, č. 3, s. 89–91.

Nová kapitola českého rybářství, in: LD 41, 1985, č. 243, s. 4.

Putuje se za studánkami, in: OM 17, Praha 1985, č. 9, s. I–II.

Pořadatelské zkušenosti z Litomyšle (v rubrice O co mi jde), in: RP 66, 1986, č. 40, s. 5.

Zapomenutý Máchův první životopisec, in: LD 42, 1986, č. 97, s. 5.

I klavíry mají své osudy, K historii nástrojů Bohuslava Martinů, in: HN 23, Hradec Králové 1986, č. 5, s. 183–184, obr. 3, pokračování tamtéž v č. 6, s. 213–215, 6 obr.

Obrazy a miniatury z Českomoravské vysočiny, katalog k výstavě Dušana Říhy, JKP Přibyslav, 1986, 12. s., 4 obr.

Litomyšl, výtvarnictví a tradice, in: Boštík, Palcr, Podhrázský, Zoubek, pro katalog k výstavě, Městské muzeum v Litomyšli, 1986, 12 s., 4 obr. Zákaz tisku, vloženo jako příloha – soukromý tisk umělců.

Mladá Smetanova Litomyšl ´89 formálnosti zbavená, in: OM 19, Praha 1987, č. 10, s. VII–VIII.

Romana Rotterová, grafika, katalog k výstavě, Divadlo hudby OKS v Olomouci, 1987, 4 s., 1 obr.

Za Marií Pražanovou, in: ZSBM ČHS, Praha 1987, č. 9, s. 25–27, 1 obr.

125 let Pstruhařství v Nedošíně, in: Zpravodaj OZ (odštěpného závodu, Státní rybářství v Litomyšli), Litomyšl 1987, č. 4, s. 7–8.

Za MUDr. Pavlem Nádvorníkem, in: KZL, září 1987, s. 7–11.

Arnold Bartůněk – sochy, katalog k výstavě, Okresní galerie výtvarného umění v Náchodě, Náchod 1987, 8 s., 5 obr.

Polička, 1987, pro Rezonance domova, edice Panton Praha, 10 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Hudební Litomyšl ve znamení Bedřicha Smetany, in: KZL, květen 1988, s. 13–17, pokračování tamtéž červen, s. 7–12, červenec–srpen, s. 8–14, září, s. 13–18, říjen, s. 8–10.

Hudba potřebuje zprostředkování, in: HR 41, Praha 1988, č. 8, s. 337–338.

Výstava k 70. výročí vzniku Československa, *Obrazy a sochy výtvarníků Litomyšlska*, katalog k výstavě, JZD „Růžový palouček" Morašice, 1988, 16 s.

Výtvarná Litomyšl ´88, katalog k výstavě, Městské muzeum v Litomyšli, 1988, 2 s., 1 obr.

Třicet Smetanových Litomyšlí – a co dál?, in: HR 42, Praha 1989, č. 4, s. 145–146.
Eva Mautnerová, Arnold Bartůněk, katalog k výstavě, Městské muzeum v Litomyšli, 1989, 14 s., 4 obr.
Menschliches und künstlerisches Universum von Bohuslav Martinů und die Heimat, in: Bohuslav Martinů anno 1981 (Papers from an International Musicological Conference Prague, 26–28 May, 1981), Česká hudební společnost, Praha 1990, s. 108–116.
Polička als Dokumentations- und Erkenntniszentrum des Werkes Bohuslav Martinů, in: Bohuslav Martinů anno 1981 (Papers from an International Musicological Conference Prague, 26–28 May, 1981), Česká hudební společnost, Praha 1990, s. 318–324.
K historicko-společenským podmínkám vzniku a rozvoje nonartificiální hudby v Čechách, in: HV 27, Praha 1990, č. 2, s. 160–171.
Jak čistit studánky, in: Orlicko 1 (Ústí nad Orlicí), 1990, č. 81, s. 6.
Romana Rotterová, grafika – Jana Čubrdová, keramické plastiky, katalog k výstavě, Okresní galerie výtvarného umění v Náchodě, 1990, 12 s., 8 obr.
Marie Poludová, paličkované krajky, katalog k výstavě, Městské muzeum v Žamberku, 1990, 8 s., 4 obr.
Hudba – svět v němž bychom chtěli žít, in: OM 23, Praha 1991, č. 4, s. 97–99.
Trocha povážlivých slov o povážlivých pomnících, in: OM 23, Praha 1991, č. 8, s. 12–16.
Megalomanie české hudby, in: HR 44, Praha 1991, č. 10, s. 478–479.
„Prázdninové" krajinky Bohdana Kopeckého, in: Lilie 1, (Litomyšl), 1991, č. 18, s. 2.
O potřebnosti legend, in: OM 24, Praha 1992, č. 1, s. 8–10.
Jak se obnovoval pomník J. A. Komenského, in: OTS 1 (26), 1992, č. 1, s. 6–8.
O znaku města Poličky, in: OTS 1 (26), 1992, č. 1, s. 18–20.
Galerie de Lara, in: OTS 1 (26), 1992, č. 2, s. 22–23.
Ta naše Litomyšl, Z Bohňovic, in: OTS 1 (26), 1992, č. 2, s. 23–26.
Vlčkov a 10. ročník Putování za studánkami, in: OTS 1 (26), 1992, č. 3, s. 27–30.
Hudba na zámcích v Čechách jako sociálně funkční problém, pro Zprávy památkové péče 7. ledna 1992, 7 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.
Litomyšli chybí radnice, in: Lilie 2 (Litomyšl), 1992, č. 20, s. 2, pokračování tamtéž v č. 21, s. 2.
Po pěti letech (Před pěti lety vznikl litomyšlský mužský pěvecký sbor), in: Lilie 2 (Litomyšl), 1992, č. 22, s. 2.
Za Karlem Veselíkem, in: Lilie 3, (Litomyšl), 1993, č. 1, s. 3.
K počátkům Českého kvarteta (Otto Berger), in: OM 25, Praha 1993, č. 1, s. 28–32.
Smetana Jana Novotného 1993, in: OM 25, Praha 1993, č. 4, s. VII–VIII.
Povídání o dobře zapomenutém hudebníkovi, in: Lilie 3 (Litomyšl), 1993, č. 6, s. 5.
Putování za Martinů, in: OM 25, Praha 1993, č. 5–6, s. VII–VIII.
Broušení drahých kamenů, in: OM 25, Praha 1993, č. 8, s. 10–12.
Staronová „Causa Nejedlý", in: OKO, kulturní a společenská revue, TOPS, Hradec Králové 1993, č. 3, jaro – léto, s. 33–34.
Ta naše muzika východočeská, in: OKO, kulturní a společenská revue, TOPS, Hradec Králové 1993/94, č. 4, zima, s. 29–30.
Hudební akademie v Opočně (K utváření hudebního života měšťanů v 1. polovině 19. století), in: OM 26, Praha 1994, č. 2–3, s. 33–43, 1 obr.
Vzlyk české hudby, in: HR 47, Praha 1994, č. 5, s. 52.
Kadryla – čtverylka nebo čtveračka?, in: OM 26, Praha 1994, č. 8–9, s. 246–249.
Za Lubošem Šperlem, in: Lilie 4 (Litomyšl), 1994, č. 16, s. 3.
Litomyšl si připomíná 650 let biskupství, in: ZMSL ´94, Festivalový výbor MSL, Litomyšl 1994, s. 3.
Po stopách Smetanových předků, in: Lilie 4 (Litomyšl), 1994, č. 19, s. 9.
Hudba a divadlo na zámku v Litomyšli za Valdštejnů-Vartenberků a zdejší měšťané (Studie k společenským a kulturním vztahům v maloměstě za obrození), in: Litomyšl, Duchovní

tvář českého města, Státní okresní archiv pro okres Svitavy se sídlem v Litomyšli, 1994, s. 149–162, německé resumé.

Václav Hořejš, Ze života předků Bedřicha Smetany, Vlastní náklad autora, in: HR 48, Praha 1995, č. 2, s. 38.

Po stopách Smetanových předků, in: HN 32, Georgius Hradec Králové, 1995, č. 1, s. 21.

O Františku Jiříčkovi, jeho básních a různých souvislostech, in: Program Pořadu poezie a hudby z tvorby Františka Jiříčka ve Společenském sále zámku v Litomyšli 10. 5. 1995.

Kazantzakis a Martinů, pocta dvěma velkým Evropanům, in: HN 32, Georgius Hradec Králové, 1995, č. 3, s. 141.

Hřích Bohuslava Martinů, in: HR 48, Praha 1995, č. 6, s. 34, obr. 1.

Povídání o historičnostech kolem průmyslové zóny, in: Lilie 5 (Litomyšl), 1995, č. 20, s. 8.

Chceme slyšet Františka Smetanu, in: ZSBM ČHS, Praha 1995, č. 19, s. 15–16.

Populární hudba – tep moderní doby, in: HN 33, Georgius Hradec Králové, 1996, č. 1, s. 41.

Modlitby z Vysočiny (Jindřich Heger v galerii ve Vysokém Mýtě), in: TRS 5, 1996, č. 8, s. 8.

Jubileum Olbrama Zoubka, in: TRS 5, 1996, č. 8, s. 9.

Za ctitelem svaté Kateřiny (Vzpomínka na Jaromíra Metyše), in: Český zápas 76 (Praha), 28. dubna 1996, s. 6. Přetisk: Lilie 8 (Litomyšl), 1997, č. 2, s. 6.

Putování za studánkami počtrnácté (Pohled na tradici slavnosti B. Martinů ve Vlčkově), in: TRS 5, 1996, č. 9, s. 6.

Vzpomínka na Jaroslavu Křížovou, in: Lilie 6 (Litomyšl), 1996, č. 14, s. 6.

Jak se ve Vysokém Mýtě r. 1841 scházeli muzikanti, in: TRS 5, 1996, č. 18, s. 6.

Konec Klubu přátel svaté Kateřiny, in: Jitřenka 70 (Polička), 1996, č. 9, s. 96, pokračování tamtéž, č. 10, s. 108.

1. náčrt scénáře k výstavě Hudba v Žamberku (19. století) pro Městské muzeum v Žamberku, 5. listopadu 1996, 13 s. strojopisu.

Dnešní hudební škola a naše hudebnost, in: Programový list Slavnostního koncertu Základní umělecké školy B. Smetany v Litomyšli k 50. výročí založení školy, konaného 8. listopadu 1996 ve Smetanově domě.

Lesk a bída tradice (*O kulturním fenoménu jménem Litomyšl)*, in: Literární noviny 7, Praha 1996, č. 47, příloha Na kulturu, s. 8–9.

Smetanův dům – a co dál?, in: Lilie 6 (Litomyšl), 1996, č. 21, s. 6.

Naše doba a aristokratismus v díle Olbrama Zoubka, in: Olbram Zoubek, Jan Kapusta ml. – Jana Klusáková – Jiří Šetlík, Nadace Universitas Masarykiana v Brně, Nakladatelství Georgetown Brno, Nakladatelství a vydavatelství Nauma Brno, Brno 1996, s. 141–146.

Zpráva o valné hromadě Společnosti Bohuslava Martinů, in: ZSBM ČHS, Praha 1996, č. 20, s. 19–20.

Sonáta o Iljovi Hurníkovi (Recenze knihy Fr. O. Korteho Legenda svátečního přátelství), in: OM 29, Praha 1997, č. 2, s. V–XII.

Krajinářské vzpomínky Václava Macháně, in: TRS 6, 1997, č. 12, s. 5.

O amatérismu, kvalitě a ceně (Profesionalita je v kultuře mnohde považována za luxus), in: LN 10, 1997, č. 166, s. 9.

Nedošíne, Nedošíne, tvoje sláva nepomine, in: ZMSL ´97, 26.–28. září 1997, s. 2.

Jak to bylo s Východočeskými výtvarnými salóny 70. let, in: Jitřenka 72 (Polička), únor 1998, č. 2, s. 22, pokračování tamtéž, březen 1998, č. 3, s. 33, a duben 1998, č. 4., s. 46.

O váze „Ještěrské" galerie, in: Českotřebovský zpravodaj, březen ´98, 1998, s. 22.

Martinů dopisy domů, in: HR 51, Praha 1998, č. 3, s. 33–34.

Krajinářské vize Bohdana Kopeckého, katalog k výstavě, Galerie výtvarného umění v Náchodě, 1998, 68 s., 38 obr.

Malířské objevy Bohdana Kopeckého ve výstavních prostorách Státní galerie výtvarného umění v Náchodě, in: Noviny Náchodska 7 (Náchod), 1998, č. 189, s. 10.

Keramické plastiky Jany Čubrdové, in: Moravskotřebovské vlastivědné listy, Městské muzeum v Moravské Třebové, 1998, č. 9, s. 30–32, obr. 3, německé resumé.

Co napadá ve výstavní síni – Na výstavě Zdeňka Rosáka ve vysokomýtské galerii, in: TRS 7, 1998, č. 21, s. 5.

Setkání s malířem hornické krajiny – V muzeu vystavuje Bohdan Kopecký, in: Hlasy muzea a archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm 15, 1998, č. 3–4, s. 88.

Padesát let „velké" Smetanovy Litomyšle, in: ZMSL ´99 26, 24.–26. září 1999, s. 2.

Zdeněk Rosák – obrazy, katalog k výstavě, Orlické muzeum v Chocni, Choceň 1999, 4 s., 1 obr.

O němectví a češství za národního obrození (Příspěvěk, ke kulturním dějinám Litomyšle a k osobnosti hudebníka Josefa Růžičky), in: Pomezí Čech a Moravy, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sv. 3, Litomyšl 1999, s. 111–158, 4 obr. německé resumé.

Jiří Kleňha, Harfenictví v Čechách, in: OM 32, Praha 2000, č. 2, s. 42–43.

Stély Arnolda Bartůňka, *Z doprovodné výstavy Smetanovy Litomyšle*, in: TRS 9, 2000, č. 13–14, s. 6.

Mladá Smetanova Litomyšl, in: HR 53, Praha 2000, č. 11, s. 17–18.

Háp – Chaloupka – Jelínek, in: Byli jsme tři. Jan Háp – fotografie, Josef Chaloupka – obrazy, Jan Jelínek – obrazy, katalog k výstavě v Městském muzeu v Litomyšli, 2001, 6 s., 9 obr.

Životní deklarace Vítězslavy Morávkové (K výstavě v Městské galerii ve Vysokém Mýtě), in: TRS 10, 2001, č. 9, s. 7.

Obrazy Petra Kmoška, in: Petr Kmošek – Obrazy krajiny hledané a nacházené, katalog k výstavě, Městské muzeum Žamberk, 2001, 6 s., 5 obr.

Výtvarníci hradeckého kraje uspořádali svůj salon v Litomyšli (Ze zahajovací promluvy), in: TRS 10, 2001, č. 15–16, s. 7.

Poetické zákoutí Vladimíra Vícha (K výstavě v Domě U Rytířů v Litomyšli), in: TRS 10, 2001, č. 15–16, s. 8.

Knihař a knihkupec J. G. Veselík uprostřed honorace obrozenecké doby, in: Lilie 11 (Litomyšl), 2001, č. 8, s. 12.

Objevujeme Karla Píče, in: Lilie 11 (Litomyšl), 2001, č. 9, s. 6.

Na mladé Smetanově Litomyšli se děkuje vstoje, *Trocha zrcadlení 28. ročníku*, in: Lilie 11 (Litomyšl), 2001, č. 10, s. 10.

Umění samo nesmí podlehnout bulváru, musí ukazovat nové cesty (rozhovor), in: TRS 11, 2002, č. 1, s. 5.

Dějiny hudby na Moravě, aneb jak vykládat hudební kulturu, in: Katolický týdeník, 2002, č. 17, dubnová příloha Perspektivy, č. 4.

Hudební salón a utváření společenského života maloměsta v 1. polovině 19. století, in: Pomezí Čech a Moravy, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sv. 5, Litomyšl 2002, s. 79–131, 7 obr., německé resumé.

Za hudebním skladatelem PhDr. Františkem Kovaříčkem, in: Lilie 13 (Litomyšl), 2003, č. 2, s. 7.

Zdeněk Zouhar: Sborové dílo Bohuslava Martinů, Academia, Praha 2001, 280 s., in: HR 56, Praha 2003, č. 2, s. 41.

How I met Charlotte Martinů, in: Bohuslav Martinů – Newsletter, Institut Bohuslava Martinů, Praha 2003, květen – srpen, s. 10.

Na okraj jubileí Charlotte Martinů, in: ZSBM ČHS, Praha 2004, č. 28, s. 21–23, 1 obr.

100 let dr. Václava Holzknechta (*Proslov na zahájení 22. ročníku Putování za studánkami ve Vlčkově 29. 5. 2004)*, in: ZSBM ČHS, Praha 2004, č. 28, s. 26–27.

Litomyšl – biedermeyerovství maloměsta, in: Biedermeyer v Českých zemích, sborník příspěvků z 23. ročníku sympozia k problematice 19. stol., Plzeň, 6.–8. 3. 2003, Koniasch Latin Press, Praha 2004, s. 263–267.

Promluvy do času, *Úvodní proslovy k salonům Unie výtvarných umělců, oblastního sdružení Hradec Králové, konaným v Litomyšli 2001–2004*, 20 s. strojopisu. Nepublikováno, rodinný archiv.

O paměti Pavla Kohouta, in: LN 19, 2006, č. 24, Kulturní revue, 28. 1. 2006, s. 15 a 18.

Zveřejněná zpráva o exhumaci Bohuslava Martinů, in: ZSBM ČHS, Praha 2006, č. 29, s. 14–16, 1 obr.

Jan a Marie Rollerovi a měšťanská společnost v Litomyšli ve druhé čtvrtině 19. století, in: Pomezí Čech, Moravy a Slezska, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sv. 7, Litomyšl 2006, s. 61–79, 2 obr., anglické a německé resumé.

Der Musiksalon und die Gestaltung des gesellschaftlichen Lebens in der Kleinstadt Böhmens in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: MISCELLANEA MUSICOLOGICA XXXVIII, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2006, s. 107–165.

Za Janem Hajslerem, in: ZSBM ČHS, Praha 2007, č. 30, s. 57–58.

Jak jsem hudl, in: Jubilejní ročenka Základní umělecké školy Jindřicha Pravečka v Lanškrouně, 2007, s. 31–35.

Rozpomínání po padesáti letech, in: SM, Vlastivědné muzeum v Šumperku, 2007, č. 92, s. 14–18.

Ohlédnutí za Charlotte Martinů, in: ZSBM ČHS, Praha 2008, č. 31, s. 8–9, 1 obr.

Jak Bohuslav Martinů 16. srpna 1979 přijel domů, in: ZSBM ČHS, Praha 2008, č. 31, s. 53–55.

Litomyšl nemá tisíc let, in: Lilie 18 (Litomyšl), 2008, č. 11, s. 4.

O Charlotte Martinů a děkanu P. Jaroslavu Daňkovi, in: Pomezí Čech, Moravy a Slezska, Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, sv. 9, Litomyšl 2008, s. 284–293, anglické a německé resumé.

Krajinářské vize Bohdana Kopeckého, in: Bohdan Kopecký, Josef Císařovský – Josef Jedlička – Jan Kapusta st. – Martin Kopecký, Gallery, 2008, s. 156–168.

Neuvěřitelná kauza Martinů, *Pravdivá zpráva o tom, jak se stalo, že 17. srpna 1979 byly převezeny ostatky českého hudebního skladatele Bohuslava Martinů z dalekého Švýcarska do rodné Poličky*, 2008, 453 s. strojopisu. Připravuje se k tisku.

Za dr. Skružným, in: Lilie 19 (Litomyšl), 2009, č. 4, s. 22.

V náručí Mladé Smetanovy Litomyšle, in: František Kovaříček, 1924–2003. Vzpomínky přátel, kolegů, žáků a spolupracovníků k nedožitým 85. narozeninám Františka Kovaříčka, 2009, s. 67–71.

Jak to bylo s hradem Litomyšlí, in: TRS 18, 2009, č. 8, s. 4, dokončení tamtéž, č. 9, 2009, s. 4.

Nedatované nepublikované stati

Legenda o ševcích, 7 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Hospody staré Litomyšle I (V pravdě histerický přehled problematiky), 14 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Hospody staré Litomyšle II (Tři historky s ponaučením), 8 s. strojopisu. Rodinný archiv.

O litomyšlské poště č. 2, 3 s. strojopisu. Rodinný archiv.

Nedokončené práce

Legenda o nejstarší Litomyšli. Rodinný archiv.

Česká muzikantská historie (O houslistovi a skladateli Josefu Růžičkovi (1793–1866) a jeho hudebnických přátelích). Rodinný archiv.

Nová literatura

Z nové literatury o dějinách Moravskotřebovska za léta 2006 až 2010

JANA MARTÍNKOVÁ – JIŘÍ ŠMERAL

V letech 2006 a 2007 se v literatuře věnované historii Moravské Třebové objevila dvě témata, která vzbudila poměrně bouřlivou diskusi, zejména v regionálním tisku. Poté, co v červnu 2006 vyšel v rámci cyklu historických příspěvků Miloslava Kužílka v Moravskotřebovských novinách článek o Jiřím Františku Pacákovi, který rekapituloval jeho činnost v Moravské Třebové, upozornil v srpnu Jiří Šmeral na disertační práci Martina Pavlíčka, ve které je autorství nejkvalitnějších barokních plastik v Moravské Třebové, v posledních desetiletích připisovaných jen s mírnými výhradami Jiřímu Pacákovi, přisouzeno Severinu Tischlerovi[1]. Drobný novinový článek způsobil vytvoření dvou znesvářených táborů mezi moravskotřebovskou veřejností. V regionálním tisku nebyla pak již tématu věnována větší pozornost[2]. Připsání moravskotřebovských plastik Severinu Tischlerovi však bylo publikováno v odborném tisku[3] a výrazně ovlivnilo podobu výstavy z díla tohoto umělce, připravenou Arcidiecézním muzeem v Olomouci v roce 2008[4]. V této souvislosti připomeňme, že v roce 2006 byly souborně vydány starší texty Miloše Stehlíka týkající se moravského barokního sochařství, ve kterých je moravskotřebovským sochařským památkám, které se staly předmětem sporu, věnována poměrně značná pozornost[5].

V roce 2007 bylo aktuálním tématem rovněž sporné 750. výročí založení Moravské Třebové. Diskuse se odehrávala znovu především mezi J. Šmeralem a M. Kužílkem a tentokrát zaplnila na stránkách regionálního tisku více místa. Těžištěm diskuse ovšem nebyl pokus o novou interpretaci skrovných písemných pramenů z druhé poloviny 13. století, ten byl uveřejněn již dříve[6]. Diskutovalo se spíše o vhodnosti či nevhodnosti upozorňovat na již dříve publikované informace, které nepotvrzují dovršení 750 let existence města v roce 2007, navíc právě v době, kdy se město připravovalo na velkolepé oslavy[7]. Podařilo se však doložit, jaké okolnosti provázely v padesátých letech minulého století vznik pochybného termínu oslav 700 let založení města a vyvrátit mýtus o existenci důkazů, které by k uspořádání jubilejních oslav v roce 1957 opravňovaly[8]. Významnějším příspěvkem k tématu byla nová interpretace zmínky o místě zvaném Trebow z roku 1234, zveřejněná formou přednášky i tiskem[9]. S problematikou kolonizace Moravskotřebovska souvisí i Šmeralovy texty věnované historii řádu augustiniánů eremitů na Moravě a na odborné úrovni probíhající diskuse o době vzniku České Třebové[10].

Také některé další obce regionu, jejichž počátky souvisí s kolonizačními aktivitami druhé poloviny 13. století, slavily ve sledovaném období výročí založení; problematikou jejich oprávněnosti se v některých případech zabýval opět J. Šmeral[11]. Větší pozornost věnoval historii Městečka Trnávky, která se dočkala monografického zpracování do počátku 17. století, a Vranové Lhoty[12]. Obce Vranová Lhota a Chornice si rovněž vydaly knižní publikace, jejichž úroveň zpracování je však značně rozkolísaná[13].

Výročí založení Moravské Třebové připomínaly v roce 2007 také příspěvky v měsíčníku a ročence vydávaných Hřebečským krajanským sdružením – Schönhengster Heimat a Schönhengster Jahrbuch[14]. Reflektováno zde bylo i sté výročí otevření muzejní budovy, stejně jako v českém regionálním tisku[15]. Historii muzea byla v minulosti věnována poměrně značná pozornost především na stránkách Moravskotřebovských vlastivědných listů; významné výročí tak bylo impulsem k reinstalaci a rozšíření stálé expozice Holzmaisterovy sbírky, ne však k významnější publikační a ediční činnosti. Až v roce 2008 byl publikován příspěvek věnovaný především staroegyptským předmětům v Holzmaisterově sbírce, další publikace se zabývaly také tímto souborem, resp. různými aspekty prezentace Holzmaisterovy sbírky na poválečných egyptologických výstavách[16]. Pozornost však byla věnována také dalším sbírkovým předmětům moravskotřebovského muzea[17]. Drobná publikace shrnující historický vývoj muzea a informující o složení jeho sbírkového fondu byla vydána v roce 2008 v souvislosti s prestižní výstavou na Pražském hradě[18]. Další příležitost k seznámení teritoriálně širšího okruhu čtenářů s pozoruhodnými moravskotřebovskými sbírkami poskytly katalogy výstav, na které muzeum zapůjčilo exponáty – několik staroegyptských památek včetně rakve s mumií na výstavu *Théby*, *Město bohů a faraonů* v Náprstkově muzeu v Praze, mramorové medailony s reliéfními portréty Ladislava z Boskovic a Magdalény z Dubé a Lipé na výstavu *Básník a král*, *Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v zrcadle jagellonské doby* na Pražském hradě a na výstavu *Matthias Corvinus*, *The King* v Budapešťském historickém muzeu, malovaný renesanční epitaf a portrét Jana z Boskovic na úmrtním loži na výstavu *Ku věčné památce*, *Malované renesanční epitafy v českých zemích* v Arcidiecézním muzeu v Olomouci[19].

Velká pozornost byla obecně věnována hmotné kultuře města a regionu. Největšímu zájmu se těšil moravskotřebovský zámek – významná renesanční památka, kde navíc došlo k pozoruhodným nálezům architektonických fragmentů. V roce 2006 byla zámku věnována drobná monografie[20], v roce 2008 byl zveřejněn velmi zajímavý příspěvek k nejstarším dějinám objektu[21]. V letech 2009 a 2010 pořádalo Město Moravská Třebová ve spolupráci s městským muzeem pracovní semináře pro odbornou i laickou veřejnost – v roce 2009 byl seminář zaměřen právě na moravskotřebovský zámek, v roce 2010 vyšla kolektivní monografie, vycházející z příspěvků zde přednesených[22]. Další příspěvky věnované moravskotřebovským renesančním památkám byly zveřejněny v rámci sympozia *Historická Olomouc*[23]. V Moravskotřebovských vlastivědných listech a dalších periodikách byla rovněž věnována pozornost uměleckým památkám Moravské Třebové i regionu Moravskotřebovska a Jevíčska[24]; památkám Hřebečska se věnovali i němečtí autoři[25]. Hmotné

kultury regionu se týkají rovněž příspěvky zaznamenávající nebo interpretující archeologické nálezy; David Vích a Naďa Profantová zpracovali studii o raně středověkém osídlení Malé Hané, Miroslava Cejpová a Jana Němcová uveřejnily nálezové okolnosti ze záchranného výzkumu na zaniklém protourbánním sídlišti u Radkova, pozornosti se dostalo i středověkému lotovému závaží nalezenému v téže lokalitě[26].

Příprava a natáčení filmu *Šumné Třebové* v roce 2006 byly inspirací pro drobné články věnované stavebnímu vývoji Moravské Třebové v 19. a 20. století[27]. Scénář filmu Šumné Třebové vyšel v roce 2008 ve třetím dílu Šumných měst[28].

Poměrně značná pozornost byla věnována také významným osobnostem spojeným s historií města a regionu[29]. V některých dalších publikacích je Moravská Třebová zmíněna jen okrajově, tyto stručné zmínky však upozorňují na souvislost města nebo regionu se životem a dílem dalších významných osobností[30]. Systematicky jsou vytvářena hesla Jiřího Šmerala pro Biografický slovník českých zemí[31]. Jiná známá jména souvisí s příběhy pohybujícími se mezi skutečností a fikcí[32], podobně jako „pověst" o vzniku názvu Hřebečsko nebo kronikářský záznam z doby tureckých válek[33].

Ve sledovaném období byly opět zveřejňovány práce vyplývající z dlouhodobých zájmů regionálních autorů, objevila se však i témata nová nebo dosud opomíjená. Vedle statí věnovaných historii textilní výroby v Moravské Třebové[34] byly publikovány další práce o hospodářském vývoji Moravské Třebové i širšího regionu[35]. Další skupina příspěvků byla zaměřena na křesťanské církve[36], u příležitosti 280. výročí křenovského kostela byla vydána bilingvní, česko-německá monografie věnovaná historii křenovské farnosti[37]. Život moravskotřebovských Židů přiblížil stručný příspěvek Jiřího Šmerala[38]. Historie ruského gymnázia v Moravské Třebové zaujala tentokrát německé autory[39], opět se objevily příspěvky z historie partnerského města Moravské Třebové na Slovensku[40]. Po delší době bylo zpracováno téma prusko-rakouské války[41], nově bylo otevřeno zajímavé téma historie letectví[42]. Monografického zpracování se dočkala historie moravskotřebovského skautingu[43].

Další témata kulturní historie regionu v nejširším smyslu, často i marginálního významu, byla zpracována v podobě drobných příspěvků pro česká[44] i německá[45] periodika.

Poměrně vzácně se dosud objevují práce věnované politickým dějinám města a regionu ve 20. století; ve sledovaném období vyšla kromě drobných novinových článků[46] i rozsáhlejší studie Karla Konečného[47]. Jiří Šmeral se ve své publicistické činnosti vracel do Moravské Třebové padesátých let minulého století, ale reagoval i na aktuální události[48]. Soubor jeho novinových článků dostal v roce 2009 knižní podobu[49] . V německých periodikách se několikrát objevilo téma organizovaného odsunu, pojaté obecně nebo v rovině osobních vzpomínek na dětství, život na Moravskotřebovsku, vlastní odsun, začátky v novém domově a návraty do staré vlasti[50].

Ve sledovaném období vyšlo také několik teritoriálně šířeji zaměřených monografií na různá témata, ve kterých je věnována větší či menší pozornost regionu Moravskotřebovska[51].

Zatím jsme se zabývali převážně Moravskotřebovskem, pestrá publikační a ediční činnost probíhá však i v druhé, „malohanácké" části regionu s centrem v Jevíčku. Jevíčko v roce 2008 také oslavilo významné výročí – 750 let od povýšení na královské město. Při této příležitosti byly znovu vydány publikace Jevický okres Benjamina Popelky z roku 1912 a *Letopis města Jevíčka* Jaroslava Mackerleho z roku 1958[52]. Vyšly však i dvě drobnější publikace současných autorů Jana Suchomela a Františka Plecha[53]. Také Jevíčský zpravodaj přinesl ve sledovaném období řadu původních příspěvků[54], které se střídaly se staršími texty[55]. (V květnu 2006 bylo vydávání zpravodaje přerušeno, v únoru 2007 obnoveno.) Samostatného, kritického zpracování se dočkala raně středověká dálková komunikace procházející Malou Hanou[56].

Příspěvky věnované historii Jevíčka, převážně diskusi o míře spolehlivosti Wernerovy veduty města, byly publikovány také v Moravskotřebovských vlastivědných listech[57].

V publikaci *Lidová kultura*, *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* najdeme ve věcné části heslo *Hřebečsko*, národopisná oblast Malá Haná se skrývá pod heslem *Haná*. Celkově se čtenář v encyklopedii o německé menšině na Moravě mnoho nedozví, v bibliografické části pak němečtí autoři nejsou téměř vůbec uváděni[58].

V letech 2006 až 2010 nebyla vydána větší monografie věnovaná dějinám Moravskotřebovska. Období se vyznačovalo spíše vyšší mírou diskuse na exponovaná témata, která vyvolala zájem širší veřejnosti o historii regionu. Frekventovaným tématem je stále hmotná kultura regionu – stavební vývoj měst a obcí, umělecké památky a památková péče. Přibývá témat z novodobých dějin regionu – z dějin hospodářství, školství a kultury, vědy a techniky, objevují se však i příspěvky k politickému vývoji regionu.

Poznámky

Použité zkratky:

JZ – Jevíčský zpravodaj, MTN – Moravskotřebovské noviny, MTZ – Moravskotřebovský zpravodaj, MVL – Moravskotřebovské vlastivědné listy, PČMS – Pomezí Čech, Moravy a Slezska, SchH – Schönhengster Heimat, SchJ – Schönhengster Jahrbuch, SD – Svitavský deník (dříve Noviny Svitavska), VVM – Vlastivědný věstník moravský

1) M. KUŽÍLEK, *Sochař a řezbář Jiří František Pacák*, in: MTN červen 2006, s. 6, červenec 2006, s. 6; J. ŠMERAL, *Tischler, ne Pacák!*, in: MTN srpen 2006, s. 3.
2) Reagoval M. KUŽÍLEK, *Chudák sochař Jiří Pacák* ..., in: MTN září 2006, s. 6 a nepřímo J. MARTÍNKOVÁ, *Několik poznámek k barokního sochařství v Moravské Třebové*, in: MTZ, duben 2007, s. 8. Doplňkově ke Kužílkově reakci J. ŠMERAL, *Hřebečsko, náš kraj?* Olomouc 2009, s. 128–129.
3) M. PAVLÍČEK, *Severin Tischler (1705–1742/1743)*, in: Průzkumy památek 13, 2/2006, s. 35–52.
4) M. PAVLÍČEK, *Severin Tischler*, *Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*, Olomouc 2008 (katalog výstavy), zejména s. 24–32. K tématu též: V. PAUKRT, *Marginálie k připsání některých děl Severinu Tischlerovi*, in: Zprávy památkové péče

68, 2008, č. 4, s. 319–323; J. ŠMERAL, *Severin Tischler znovuobjevený*, in: SD, 15. února 2008.

5) M. STEHLÍK, *Barok v soše*, Brno 2006.

6) J. ŠMERAL, *Písař Meraynus, fojt Syderlinus*, *Počátky Moravské Třebové ve světle nejstarších listin*, in: MVL 13, 2002, s. 3–5; J. ŠMERAL, *Založení města a jeho obraz v pramenech a literatuře na konci 20. století*, in: MTN, říjen 2004, listopad 2004, prosinec 2004, únor 2005.

7) J. MARTÍNKOVÁ, *K vývoji oslav založení Moravské Třebové*, in: MTZ, leden 2007, s. 8; J. ŠMERAL, *Připomíná si město 750, 737 nebo 773 let?* (*Jubileum Třebové nemá oporu v historických pramenech*), in: SD, 13. února 2007, s. 12; J. ŠMERAL, *Výročí: předmět sváru*, in: SD, 20. února 2007, s. 12; M. KUŽÍLEK, *Neslavíme falešné výročí města*, in: SD, 20. března 2007, s. 12; J. MARTÍNKOVÁ, *Svoboda projevu pro historiky*, in: SD, 20. března 2007, s. 12; (mag), *Spory je rozdělují (Obvykle se „vysazení města" stvrzovalo ústně*, *Kdy se tak stalo?)*, in: SD, 20. března 2007, s. 12.

8) J. ŠMERAL, *K oslavám 700 let města*, *Moravská Třebová před padesáti lety*, in: MVL 17, 2006, s. 32–35; J. ŠMERAL, *Všechen třebovský lid slaví 700 let (Před padesáti lety slavila Moravská Třebová kulaté výročí)*, in: SD, 9. ledna 2007, s. 12.

9) J. ŠMERAL, *...loco, qui vocatur Trebow*, *K oslavám 750 let města Moravská Třebová*, in: VVM 59, 2007, s. 3–15.

10) J. ŠMERAL, *Řeholníci řádu augustiniánů eremitů na Moravě v předhusitské době*, in: Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 461–486; J. ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě v předhusitské době*, Olomouc 2008, 151 s.; J. ŠMERAL, *Nostros pauperes in Cribonia (Ke sporu o první písemnou zmínku o České Třebové a k průběhu středověké kolonizace na českomoravském pomezí do konce 13. století)*, in: PČMS, sv. 7, 2006, s. 15–39; F. MUSIL, *Ještě jednou „... nostros pauperes in Cribonia" neboli Česká či Moravská Třebová*, in: PČMS, sv. 8, 2007, s. 137–153; J. ŠMERAL, *Panovník, premonstráti a páni z Drnholce*, in: PČMS, sv. 8, 2007, s. 154–170. Publicistické texty týkající se počátků České Třebové, které vycházely převážně v Českotřebovském zpravodaji, byly souhrnně uveřejněny ve sborníku *Česká Třebová*, *Historie, osobnosti 2*, Česká Třebová 2008, s. 73–121.

11) J. ŠMERAL, *Boršov neslaví 750, ale 725 let*, in: Noviny Svitavska, 1. srpna 2006; J. ŠMERAL, *700 let Radkova? Mutatis mutandis*, in: Noviny Svitavska, 11. srpna 2006; J. ŠMERAL, *Sedmisté jubileum Křenova až za šedesát let*, in: SD, 11. dubna 2008; J. ŠMERAL, *Historické listiny vyžadují obezřetnost*, *Vranová Lhota si nepřipomíná 750, ale teprve 717 let od první písemné zmínky*, in: SD, 30. května 2008; J. ŠMERAL, *Nejméně sedm set let bývalé trhové vsi*, *Jubileum sedmi set let Městečka Trnávky je spolehlivě doloženo historickými prameny*, in: SD, 13. června 2008; J. ŠMERAL, *Sedm set padesát let města Jevíčka*, in: SD, 21. června 2008; J. ŠMERAL, *K nejstarší písemné zmínce o Boršovu*, in: MTN, červenec 2010, s. 6; J. ŠMERAL, *Biskupice oslaví za dva roky kulaté výročí*, in: SD, 7. února 2010.

12) J. ŠMERAL, *Městečko Trnávka*, *700 let obce*, Městečko Trnávka 2010, 88 s.; J. ŠMERAL, *Vranová Lhota a její držitelé v 15. století*, in: Střední Morava, sv. 26, 2008, s. 116–119.

13) O. KOUDELKA, *Když Třebůvka unášela čas*, Vranová Lhota 2006; O. KOUDELKA, *Chornice aneb Staletí pod štíhlou kráskou*, Chornice 2008. Největším problémem obou knih je doslovné přebírání ze starších publikací, z nichž autor opisuje celé dlouhé pasáže. Tímto způsobem vytěžil především publikace J. MACKERLEHO, *Pravěk Malé Hané*, Jevíčko 1948 a F. KOUŘILA, *Malé dějiny Chornic*, Chornice 1994. Stejným neduhem trpí i další autorovy práce O. KOUDELKA, *Vlčí máky pod Cimburkem*, Městečko Trnávka 2005 a O. KOUDELKA, *Sokolové*, *Sto let existence Sokola v Městečku Trnávce*, Městečko Trnávka 2006, které jsou z velké části opět převzaté z publikací J. MACKERLEHO, *Starý Cimburk u Trnávky*, Velké Opatovice 1965 nebo přepsané z rukopisných kronik.

14) D. JENISCH, *Mährisch-Trübau, 750 Jahre Stadt*, in: SchJ 53, 2007, s. 34–47; F. SCHNEIDER, *750 Jahre Stadt Mährisch Trübau* (převzato z: G. DORNER – F. DORNER, *Mährisch Trübau, die Perle des Schönhengstgaues*, 1969 – drobné úpravy), in: SchH 56, Februar 2007, s. 28–29, März 2007, s. 28–29, April 2007, s. 28–29, Mai 2007, s. 26–28, Juni 2007, s. 25–27, Juli 2007, s. 25–27, August 2007, s. 28–30, September 2007, s. 26–28, Oktober 2007, s. 26–28, November 2007, s. 26–28.
15) F. GLOTZMANN, *Das Holzmaistermuseum in Mährisch Trübau*, in: SchH 55, Juni 2006, s. 5; J. MARTÍNKOVÁ, *Historie vzdělávacího spolku a muzea*, in: MTZ, únor 2006, s. 8, březen 2006, s. 8., červenec 2006, s. 8.
16) J. MARTÍNKOVÁ, *L. V. Holzmaister und das Museum in Moravská Třebová*, in: Egypt and Austria IV. Crossroads / Ägypten und Österreich IV. Begegnungen, Praha 2008, s. 75–82; R. PODHORNÝ, *Holzmaisterova egyptská sbírka na cestách po českých výstavách o starověkém Egyptě posledních desetiletí*, in: MVL 17, 2006, s. 16–17; R. PODHORNÝ, *Olomoucké egyptologické sbírky v kontextu českého výstavnictví o starém Egyptě*, in: Historica Olomucensia 35, 2009, s. 55–67 (účast moravskotřebovské Holzmaisterovy sbírky na výstavách); R. PODHORNÝ, *„Starý a nový Egypt" aneb Příběh téměř zapomenuté výstavy*, in: Pražské egyptologické studie 7, 2010, s. 77–82; P. ONDERKA, *Vešebty z Holzmaisterovy sbírky*, in: MVL 16, 2005, s. 3–8; P. ONDERKA, *Výměnný pobyt – nový aspekt posmrtného života starých Egypťanů*, in: MVL 17, 2006, s. 9–13.
17) J. MARTÍNKOVÁ, *Autor nejstarší fotografie ve sbírce moravskotřebovského muzea*, in: MVL 16, 2005, s. 32–33; J. ŠUCHMOVÁ, *Hydrie a lékythy ve sbírce Městského muzea v Moravské Třebové*, in: MVL 17, 2006, s. 1–4; J. DOLEŽALOVÁ, *Římské sklo ve sbírkách Městského muzea v Moravské Třebové*, in: MVL 17, 2006, s. 5–6; M. STECKER, *Japonské meče v našich muzeích*, in: MVL 17, 2006, s. 19–21; J. ŠUCHMOVÁ, *Antické lampy ve sbírce Městského muzea v Moravské Třebové*, in: MVL 18, 2007, s. 2–5; J. NĚMCOVÁ, *Kachle z archeologické sbírky Městského muzea v Moravské Třebové*, in: MVL 18, 2007, s. 6–21; J. ŠMERAL, *Mrtvé město: Velká válka 1914–1918 očima malíře Tauschinského*, in: SD, 29. května 2007; J. MARTÍNKOVÁ, *Městský znak v železe*, in: MTZ, červen 2009, s. 8.
18) J. MARTÍNKOVÁ, *Poklady Moravské Třebové*, Moravská Třebová 2008, nestr.
19) J. MYNÁŘOVÁ – P. ONDERKA, *Théby, Město bohů a faraonů*, Praha 2007, s. 224, 225, 235, 251, 312, 313 + obr. v nestr. barevné příloze; *Básník a král, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v zrcadle jagellonské doby*, Praha 2007, s. 117; *Matthias Corvinus, The King*, Budapest 2009, s. 277–279; O. JAKUBEC a kol., *Ku věčné památce, Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007, s. 114–117.
20) V. ŘÍHOVÁ, *Zámek Moravská Třebová – renesanční perla České republiky*, Moravská Třebová 2006, 24 s.
21) P. BOLINA – J. NĚMCOVÁ – P. ŠLÉZAR, *K počátkům hradů na Moravskotřebovsku*, in: Castellologica bohemica 11, 2008, s. 53–88.
22) J. MARTÍNKOVÁ (ed.), *Moravskotřebovský zámek – renesance v evropském kontextu. Problematika nových objevů, rekonstrukce, prezentace*, Moravská Třebová 2010 (J. MARTÍNKOVÁ, *Úvod*, s. 3. I. HLOBIL, *Zvýšený zájem o ranou renesanci v Moravské Třebové v posledním desetiletí*, s. 4–6; P. VOREL, *Moravská Třebová v síti rezidenčních měst na přelomu středověku a raného novověku*, s. 7–14; J. ŠTĚTINA, *Stavební vývoj zámku v Moravské Třebové v době Ladislava z Boskovic*, s. 15–30; P. ČEHOVSKÝ, *Areál zámku v Moravské Třebové (1492) v kontextu středoevropského umění konce 15. a 1. poloviny 16. století*, s. 31–26; J. VARHANÍK, *Místo hradu Rabí mezi časnými renesančními importy*, s. 37–43; V. ŘÍHOVÁ, *Ladislav Velen ze Žerotína jako mecenáš – na okraj nových i starších zjištění*, s. 44–52; V. ŘÍHOVÁ, *Sochařská výzdoba moravskotřebovského zámku Ladislava Velena ze Žerotína*, s. 53–59; I. P. MUCHKA, *Sebastiano Serlio, l'opera rustica a zámek v Moravské Třebové*, s. 60–

68; B. ŽOUŽELKOVÁ – E. ŠTĚPAŘOVÁ, *Obnova zámku v Moravské Třebové*, *Postup a problémy*, s. 69–72).

23) I. HLOBIL – M. PERŮTKA (eds.), *Historická Olomouc XVII*, *Úsvit renesance na Moravě za vlády Matyáše Korvína a Vladislava Jagellonského (1479–1516) v širších souvislostech*, Olomouc 2009 (J. ŠTĚTINA, *Několik poznámek k architektuře Ladislava z Boskovic*, s. 251–268; V. ŘÍHOVÁ, *Umělecká výbava Moravské Třebové v době Ladislava z Boskovic – nové objevy*, s. 269–282; L. VAŇKOVÁ, *Od gotiky k renesanci, proměna oděvů kolem roku 1500*, s. 373–376).

24) D. VÍCH, *Archeologické nálezy uložené v Městské knihovně v Jevíčku*, in: MVL 16, 2005, s. 1–2; J. ŠMERAL, *Záhada růže vyřešena? Několik poznámek k interpretaci heraldické výzdoby rytířského sálu v Moravské Třebové*, in: MVL 16, 2005, s. 9–16; L. KRYL – M. POKORNÝ, *Restaurování kamenných slunečních hodin v Moravské Třebové*, in: MVL 16, 2005, s. 17–20; J. FOMÍN, *Kamenné sluneční hodiny v Moravské Třebové*, in: MVL 16, 2005, s. 21–23; V. ŘÍHOVÁ, *Skupina štukatur počátku 17. století na Moravskotřebovsku*, in: MVL 16, 2005, s. 24–31; J. NĚMCOVÁ, *Pětilistá růže a moravskotřebovská radnice*, in: MVL 18, 2007, s. 22–23; V. ŘÍHOVÁ, *Turecké motivy na moravských fasádách z počátku 17. století*, in: MVL 18, 2007, s. 24–31; J. MARTÍNKOVÁ, *K přestavbě farního kostela po požáru v roce 1726*, in: MTZ, březen 2008, s. 8; Č. PAVLÍK, *Cimburská katedrála*, in: MVL 19, 2008, s. 1–5; V. ŘÍHOVÁ, *Architektonické fragmenty ze zámku Ladislava z Boskovic*, in: MVL 19, 2008, s. 6–13; J. MARTÍNKOVÁ, *Příspěvek k historii památkové péče v Moravské Třebové ve 20. století*, in: MTZ, únor 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Před 500 lety lehla Moravská Třebová popelem*, in: MTZ, březen 2009, s. 8; D. MICHEK, *Varhany v kostele Nanebevzetí Panny Marie*, in: MVL 20, 2009, s. 1; F. JOHN, *Renesanční zvon olomouckého zvonaře Františka Ilenfelda v Kamenné Horce*, in: MVL 20, 2009, s. 2–7; P. VONDRÁK, *Cihlářství v moravskotřebovském regionu*, in: MVL 20, 2009, s. 34–37; J. FEDORČÁK, *Konzervace sochy Immaculaty z mariánského sloupu v obci Mladějov na Moravě a její rekonstrukce*, in: Zprávy památkové péče 67, 2007, č. 6, s. 473–477.

25) W. HAIKER, *Unsere Kornitzer Kirche*, in: SchH 55, Juni 2006, s. 26–27; O. NEUBAUER, *Das Steinkreuz vor der Kapelle in Pohler*, in: SchH 55, Juli 2006, s. 31; F. GLOTZMANN, *Ofenkacheln erzählen Geschichte*, in: SchJ 52, 2006, s. 67–83; F. GLOTZMANN, *Mährisch-Trübau unter Denkmalschutz*, in: SchJ 53, 2007, s. 48–71; H. WONDRA, *Die alte Stadtschule in Mährisch-Trübau*, in: SchJ 53, 2007, s. 72–73; F. KLANITZ, *Kunstwerke als Zeugen der Moleteiner Steinindustrie*, in: SchJ 53, 2007, s. 110–118; F. GLOZTZMANN, *Die Wallfahrt des Lussdorfer Schmieds Jakob Frantz nach Maria Zell 1742*, in: SchJ 54, 2008, s. 88–98; R. SCHMID, *Ein in Vergessenheit geratener Gedenkstein im Reichenauer Wald*, in: SchH 58, März 2009, s. 26.

26) D. VÍCH – N. PROFANTOVÁ, *Raně středověké osídlení Malé Hané na pomezí Čech a Moravy*, in: Přehled výzkumů 49, 2008, s. 133–164; M. CEJPOVÁ – J. NĚMCOVÁ, *Záchranný archeologický výzkum na lokalitě Radkov u Gruny*, in: Zprávy České archeologické společnosti, Supplement 68, Praha 2007, s. 52–53. J. DOLEŽEL, *Středověká misková (lotová) závaží v českých a moravských nálezech*, in: Přehled výzkumů 49, 2007, s. 183–215.

27) J. MARTÍNKOVÁ, *Česká architektonická moderna v německé Moravské Třebové*, in: MTZ, listopad 2006, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *K počátkům výstavby „bytovek" v Moravské Třebové*, in: MTZ, květen 2007, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Bytová výstavba v Moravské Třebové za první republiky a po připojení k Říši*, in: MTZ, září 2007, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Moravskotřebovský pomník obětí první světové války*, in: MTZ, červen 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Jak se stavěla škola „Na křižovatce"*, in: MTZ, duben 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, *K historii uprchlického tábora v Moravské Třebové*, in: MTZ, květen 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, „Tábor" v Moravské Třebové po odchodu

válečných uprchlíků, in: MTZ, červen 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, *Ke vzniku moravskotřebovských alejí*, in: MTZ, září 2010, s. 11.

28) R. LIPUS – D. VÁVRA, *Šumná města (třetí kniha)*, Brno 2008, s. 292–319.

29) M. KUŽÍLEK, *Třebovský malíř Juda Tadeáš Supper*, in: MTN duben 2006, s. 6, květen 2006, s. 6; J. MARTÍNKOVÁ, *Působení Moritze Schura v Moravské Třebové*, in: MVL 17, 2006, s. 22–27; F. GLOTZMANN, *Gustav Peichl, Architekt und Karikaturist*, in: SchJ 52, 2006, s. 120–135; F. GLOTZMANN, *Zwei Pfarrer zur Zeit der Reformation*, in: SchJ 52, 2006, s. 184–185; *František Strážnický 1913–1985*, Moravská Třebová 2007, 52 s.; J. ŠMERAL, *František Strážnický 1913–1985*, in: MTN, červenec 2007, s. 4; J. OŠANEC, *Ludwig Vinzenz Holzmaister – moravskotřebovský mecenáš*, in: Genealogické a heraldické listy 27, 2007, č. 4, s. 8–18; J. MARTÍNKOVÁ – J. ŠMERAL, *Alois Czerny*, in: MVL 18, 2007, s. 36–39; J. ŠMERAL, *Alois Czerny, otec hřebečské vlastivědy*, in: MTN, červen 2007, s. 4; H. JANKU, *Walter Hensel, sein Leben und Wirken* (zkrácená verze přednášky 26. listopadu 2006 v Göppingen), in: SchH 56, Januar 2007, s. 7; I. LIŠKOVÁ – P. ZAVADILÍK – V. ŘÍHOVÁ – I. PURŠ, *Alchymistická laboratoř doktora Bonaciny*, Moravská Třebová 2008; I. PURŠ, *Das alchemistische Traktat des Marcus Eugenius Bonacina von 1616 über Trinkgold*, Studia Rudolphina VIII, 2008, s. 77–90; J. ŠMERAL, *Jaroslav Mackerle a jeho historiografické dílo*, in: J. Mackerle, Letopis města Jevíčka, Jevíčko 2008, s. 282–288; J. MARTÍNKOVÁ, *Bruno Brenner a Holzmaistermarsch*, in: MTZ, květen 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *K osobě a rodině textilního průmyslníka Franze Josefa Mayera von Gunthof*, in: MTZ, srpen 2008, s. 8; J. ŠMERAL, *Itinerář Ladislava Černohorského z Boskovic*, in: Východočeské listy historické 26, 2009, s. 157–178; J. MARTÍNKOVÁ, *Arnošt Lustig a Moravská Třebová*, in: Moravskotřebovský zpravodaj, květen 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Franz Sales Steinbrecher a jeho rodina*, in: MTZ, srpen 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Rudolf Pfersmann von Eichthal a Moravská Třebová*, in: MTZ, červenec 2010, s. 11; M. TOGNER – J. ZAPLETALOVÁ, *Mezi Římem a střední Moravou, Barokní skicář Dionýsia Strausse (1660–1720)*, Olomouc 2010; L. MLČÁK, *Olomoucký malíř Dionýs Strauss (1660–1720) I.*, in: Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci 300, 2010, s. 6–22; M. DOSTÁL, *K výročí narození Dionýsia Friedricha Straußе*, in: MTZ, únor 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, *Malíři Straußové a Moravská Třebová*, in: MTZ, únor 2010, s. 11; H. WONDRA, *Vor 85 Jahren kam Rudolf Mather nach Trübau*, in: SchH 59, Juni 2010, s. 29.

30) M. KAŇKA, *Akademický architekt Vojtěch Vanický (1898–1983), (Připomínka díla Kotěrova a Gočárova žáka)*, in: II. ročenka Městského muzea Česká Třebová 2005–2007, s. 83–110; P. MAREK, *Josef Žídek, Nástin života a díla reformního kněze, zakladatelské postavy pravoslavné církve na Moravě*, Olomouc 2010, s. 21; A. LUSTIG – F. CINGER, *3 x 18 (portréty a postřehy)*, Praha 2007 (zmínky o matce a sestřenici pocházejících z Moravské Třebové).

31) K historii regionu zejména: *Marcus Eugenius Bonacina*, in: Biografický slovník českých zemí, seš. 6, Praha 2007, s. 44; *Ladislav Černohorský z Boskovic*, in: Biografický slovník českých zemí, seš. 6, Praha 2007, s. 83–84; *Josef Brislinger,* in: Biografický slovník českých zemí, seš. 7, Praha 2007, s. 180–181; *Franz Budig*, in: Biografický slovník českých zemí, seš. 8, Praha 2007, s. 278; *Ferdinand Burschovsky*, in: Biografický slovník českých zemí, seš. 8, Praha 2007, s. 354; *Oskar Czepa*, in: Biografický slovník českých zemí, seš. 9, Praha 2008, s. 491–492; *Alois Czerny*, in: Biografický slovník českých zemí, seš. 9, Praha 2008, s. 495–496.

32) F. FELZMANN, *Die Annenruhe*, in: SchH 55, Juli 2006, s. 29–30; J. MARTÍNKOVÁ, *Příběh Karoliny von Linsingen a Moravská Třebová*, in: MTZ, listopad 2007, s. 8.

33) J. ŠMERAL, *Ještě k hřebečským pověstem*, in: MVL 18, 2007, s. 40– 42; J. MARTÍNKOVÁ, *Turci, Tataři a Moravská Třebová v roce 1663*, in: MTZ, únor 2007, s. 8.

34) J. MARTÍNKOVÁ, *Textilní průmysl v Moravské Třebové do roku 1945*, in: PČMS, sv. 8,

2007, s. 79–100; J. MARTÍNKOVÁ, *Firma V. Mayer & Söhne a mechanická tkalcovna v Moravské Třebové*, in: MVL 19, 2008, s. 34–38; D. JENISCH, *Die Firma Steinbrecher in Mährisch Trübau*, in: SchJ 55, 2009, s. 18–19; M. THIEMT, *Die Firma Sponer in Kornitz*, in: SchH 59, März 2010, s. 22, April 2010, s. 24, Juli 2010, s. 30–31, Oktober 2010, s. 27–28.

35) J. MARTÍNKOVÁ, *Výroba klavírů v Moravské Třebové*, in: MTZ, září 2006, s. 8; A. GROSSOVÁ, *Zlatnictví a stříbrnictví v Moravské Třebové*, *Nejen o osudech fy. Franz Bibus & Sohn*, in: VVM 40, 2008, s. 48–57; D. JENISCH, *Die Firma Bibus in Mährisch Trübau*, in: SchJ 55, 2009, s. 32–33; D. JENISCH, *Vom Handwerk zur Industrie*, ScgJ 55, 2009, s. 82–85; A. DAVID – N. HERTL, *Die Gründung der Molkereigenossenschaft in Dittersdorf*, in: SchJ 55, 2009, s. 90–91; H. WONDRA, *Notgeld von 1914–1915 aus Mährisch-Trübau*, in: SchJ 55, 2009, s. 93–95; R. SCHMID, *Die Ziegelei Wolf in Altstadt/ Mährisch-Trübau*, in: SchJ 55, 2009, s. 106–109; F. NEGRIN, *Die Genossenschaft „Freies und konzessioniertes Gewerbe" in Mährisch-Trübau*, in: SchJ 55, 2009, s. 110; H. WONDRA, *Gewerbeausstellung in Mährisch-Trübau 1875 und 1925*, in: SchJ 55, 2009, s. 116–119; K. ŠMEHIL a kol., *Poslední vůz dolu Březinka 16. X. 2009*, *157 let tradice kvality a spolehlivosti moravských žáruvzdorných jílů a lupků*, Velké Opatovice 2009; T. JANDA, *Nedokončená dálnice Berlín – Vratislav – Vídeň*, in: MVL 17, 2006, s. 28–31.

36) J. ŠMERAL, *Bohu ku cti a Tobě, Třebová k oslavě! Církevní dějiny města na konci padesátých let očima katolického faráře*, in: MVL 17, 2006, s. 36–41; J. MARTÍNKOVÁ, *Protestantismus v Moravské Třebové*, in: MTZ, červenec 2007, s. 8, srpen 2007, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *K „problému" zasvěcení hřbitovního kostela v Moravské Třebové*, in: MTZ, prosinec 2007, s. 8.

37) J. ŠMERAL – J. TURKO – G. BOUCHAL, *Křenovská farnost v historii/Pfarrei Krönau in der Geschichte*, Křenov 2010, 125 s.

38) J. ŠMERAL, *Znovunalezení sousedé aneb Stopy Židů v kraji*, in: SD, 17. října 2006.

39) D. JENISCH, *Das Russische Gymnasium in Mährisch-Trübau*, in: SchJ 53, 2007, s. 74–75; F. GLOTZMANN, *Das Lager*, *Russenstadt bei Mährisch-Trübau*, in: SchJ 53, 2007, s. 76– 85.

40) R. KOLOMÝ, *Světové prvenství báňské akademie v Banské Štiavnici*, in: MTZ, říjen 2007, s. 8; R. KOLOMÝ, *Samuel Mikovíni (1700–1750) – zakladatel proslulého hornického školství v Banské Štiavnici*, *Život a dílo významné slovenské osobnosti našeho družebního města*, in: MVL 19, 2008, s. 14–17.

41) M. ŠTRYCH, *Na křižovatce prusko-rakouské války roku 1866*, in: MVL 19, 2008, s. 24–27.

42) P. PETR, *Josef Siegel a „ukázkové létání" v Moravské Třebové 17. září 1922*, in: MVL 20, 2009, s. 8–15; R. KOLOMÝ, *Vzducholoď Italia 15. dubna 1928 nad Moravskou Třebovou*, *Nad jedním záznamem v městské kronice*, MVL 20, 2009, s. 38–45.

43) J. ŠMERAL, *75 let skautingu v Moravské Třebové*, Olomouc 2010, 232 s.

44) M. KUŽÍLEK, *Putování po třebovských hospodách*, in: MTN leden 2006, s. 6, únor 2006, s. 6; M. KUŽÍLEK, *Povídání o třebovské mučírně, vězení a šibeničním vrchu*, in: MTN březen 2006, s. 6; M. KUŽÍLEK, *Příliš mnoho třebovských Velenů*, in: MTN srpen 2006, s. 6; M. KUŽÍLEK, *Pojmenování třebovských ulic*, in: MTN prosinec 2006, s. 6, leden 2007, s. 6, únor 2007, s. 6, březen 2007, s. 6, červen 2007, s. 6; J. MARTÍNKOVÁ, *Z historie centra pro mladé nezaměstnané*, in: MTZ, srpen 2006, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *K historii školství v Moravské Třebové v 17. století*, in: MTZ, červen 2007, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *„Školské sestry" v Moravské Třebové*, in: MTZ, leden 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Návštěva arcivévody Karla s chotí v Moravské Třebové v roce 1912*, in: MTZ, duben 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Ještě k návštěvě arcivévodkyně Zity v Moravské Třebové*, in: MTZ, květen 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Z historie moravskotřebovských koupališť*, in: MTZ, červenec 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ,

Jahnův pomník na Pastvisku, in: MTZ, listopad 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Turnerský (tělocvičný) spolek v Moravské Třebové*, in: MTZ, leden 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Dva příběhy ze života Moravské Třebové na začátku 19. století*, in: MTZ, duben 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Z historie periodického tisku v Moravské Třebové*, in: MTZ, září 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Moravskotřebovské jarmarky a jiné trhy*, in: MTZ, prosinec 2009, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Mužský pěvecký spolek v Moravské Třebové*, in: MTZ, březen 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, *Vzdělávání dospělých na Moravskotřebovsku v době první republiky*, in: MTZ, srpen 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, *Víra v nadpřirozeno na Moravskotřebovsku 17. a 18. století*, in: MTZ, září 2010, s. 11; J. MARTÍNKOVÁ, *Osudy moravskotřebovského okresu*, in: MTZ, prosinec 2010, s. 11; J. ŠMERAL, *Poněkud nepovedená propagace*, *Hrady, zámky, hradiska a tvrze na českomoravském pomezí*, in: MTN, září 2007, s. 4, říjen 2007, s. 4; J. ŠMERAL, *Příběh rukopisu*, in: MTN, leden 2008, s. 4.

45) F. NEGRIN, *Der Schützenverein von Mährisch Trübau*, in: SchJ 52, 2006, s. 110–111; H. WONDRA, *Das Trübauer Stübl*, in: SchJ 52, 2006, s. 112–114; T. ENGLBERGER, *Die Musikerfamilie Zecha als Beispiel für die ländliche Musikpflege in Nordmähren*, in: SchJ 52, 2006, s. 115–119; H. WONDRA, *Die ersten Automobile in Mährisch Trübau*, in: SchJ 52, 2006, s. 158–159; G. KORKISCH, *Die grundherrliche Stadt Mährisch Trübau*, in: SchH 56, Januar 2007, s. 28; R. ILLE, *Der Dorfschmied in Pirkelsdorf*, in: SchH 57, Juli 2008, s. 31; H. WONDRA, *Eine alte Ansichtskarte macht neugierig*, in: SchH 57, Oktober 2008, s. 25–26; H. MORITZ (A. WAGNER), *Herbstmanöver 1908*, in: SchH 57, Oktober 2008, s. 26; R. ILLE, *Der Portiunkulamarkt am 2. August in Trübau*, in: SchH 58, August 2009, s. 27; G. STRIK, *Eine Trübauer Begegnung*, in: SchH 58, November 2009, s. 26–27; H. WONDRA, *Die Trübauer Stübl*, in: SchH 59, August 2010, s. 24; F. GLOTZMANN, *90 Jahre auf der Welt, und was sich alles ändert, wird hier erzählt*, in: SchJ 56, 2010, s. 111–123; E. NEUGEBAUER, *Vor 70 Jahren*, *Der erste Gefallene der 1./77 war Kanonier Leopold Hanauska*, in: SchH 59, Februar 2010, s. 30. (Texty o historii Moravskotřebovska převzaté ze starších publikací a publikované převážně v *SchH* zde neuvádíme.)

46) J. MARTÍNKOVÁ, *Prezidenti republiky a Moravská Třebová*, in: MTZ, květen 2006, s. 8; J. ŠMERAL, *Osvobození nebo okupace?*, in: SD, 7. 11. 2006; J. ŠMERAL, *29. listopad 1918 v Moravské Třebové*, in: SD, 5. prosince 2006; M. KUŽÍLEK, *Některé události z Mor. Třebové po II. světové válce*, in: MTN říjen 2006, s. 6; M. KUŽÍLEK, *Události v Moravské Třebové v letech 1900–1945*, in: MTN listopad 2006, s. 6; J. MARTÍNKOVÁ, *Několik poznámek k období před únorovým převratem na Moravskotřebovsku*, in: MTZ, únor 2008, s. 8; J. MARTÍNKOVÁ, *Moravská Třebová v listopadu a prosinci 1989*, in: MTZ, listopad 2009, s. 8; E. WONDRA, *Bund der Landwirte (BdL)*, in: SchJ 56, 2010, s. 90–91.

47) K. KONEČNÝ, *Československá strana lidová na Moravskotřebovsku v letech 1948–1960*, in: MVL 16, 2005, s. 34–37.

48) J. ŠMERAL, *Strážnického obraz: Před padesáti lety ho zneužili k tunelářským praktikám*, in: SD, 19. června 2007; J. ŠMERAL, *Pomník Bedřicha Smetany v Moravské Třebové*, in: SD, 8. srpna 2007, 14. srpna 2007, 21. srpna 2007; J. ŠMERAL, *Oskar Schindler? A proč ne Franz Spina*, in: SD, 21. března 2008; J. ŠMERAL, *Renesanční perlu drží v hrsti Golem*, in: SD, 6. května 2008; J. ŠMERAL, *Hřebečsko – dalo by se říci země nezemě*, in: SD, 9. května 2008; J. ŠMERAL, *Přehlížené poklady Moravské Třebové*, in: SD, 26. září 2008; J. ŠMERAL, *Jak a proč se dnes píší dějiny obcí*, in: SD, 21. listopadu 2008; J. ŠMERAL, *Hitler, Stalin a ti druzí*, in: SD, 19. března 2010.

49) J. ŠMERAL, *Hřebečsko, náš kraj?*, Olomouc 2009, 136 s.

50) G. STRIK, *Abschied und Neuanfang*, in: SchH 55, Februar 2006, s. 4–6; R. GRULICH, *Organisierte Humanität*, *Das Gedenkjahr 2006 und die „humane" Umsiedlung*,

in: SchH 55, Februar 2006, s. 7–9 (připojen přehled transportů z Hřebečska); H. HEIKER, *Erinnerung an die letzten Tage daheim*, in: SchH 55, März 2006, s. 26; W. JAKOBI geb. SCHNEIDER, *Die Vertreibung aus der Heimat*, in: SchH 55, März 2006, s. 26–27; G. KORKISCH, *Das Sprachinselschicksal*, in: SchH 55, August 2006, s. 27– 28; G. STRIK, *Abschied und Neuanfang*, in: SchJ 55, 2008, s. 99–105; K. DWORSCHAK, *Geschichte einer Geige*, in: SchH 57, März 2008, s. 26; S. HRABAL, *Meine Erinnerung an den 8. Mai 1945*, in: SchH 57, Mai 2008, s. 27–28; A. GRIES, *Der Einmarsch der Sowjets in Reichenau*, in: SchH 57, September 2008, s. 27; A. OCHS, *Den 1929 Geborenen zum 80. Geburtstag*, in: SchH 58, Januar 2009, s. 26.

51) J. KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005; F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009; T. KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, *Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006; T. KNOZ, *Karel starší ze Žerotína*, *Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008 (drobné zmínky o Moravské Třebové, resp. zámku a dvoru Ladislava Velena); L. ŠTĚPÁN – J. PRAŽAN, *Silnice v Pardubickém kraji*, *Historie a současnost*, Pardubice 2009; P. HOFFMAN, *Dějiny státní autobusové dopravy v českých zemích a na Slovensku*, *I. díl*, *Poštovní autobusy 1908–1914*, Litoměřice 2010, zejména s. 172–179 (kapitola o Moravské Třebové, množství obrazové dokumentace k Moravské Třebové); J. OSTERLOH, *Nationalsozialistische Judenverfolgung im Reichsgau Sudetenland 1938–1945*, München 2006; *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, Praha 2010 (drobné zmínky o Moravské Třebové); F. ČAPKA – L. SLEZÁK – J. VACULÍK, *Nové osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 2005; M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství v českých zemích*, *3. díl*, *3. svazek*, Praha 2008; J. SLOUKA, *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*, Praha 2010; T. ZAHRA, *Kidnapped Soul*, *National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands 1900–1948*, New York 2008; F. A. J. SZABO, *The Seven Years War in Europe 1756–1763*, Harlow 2008; Z. R. NEŠPOR, *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, Kostelní Vydří 2009.

52) B. POPELKA, *Jevický okres*, Brno 2007, 228 s. + mapa + CD (reprint 26. svazku *Vlastivědy moravské* z roku 1912); J. MACKERLE, *Letopis města Jevíčka*, Jevíčko 2008, 279 s.

53) J. SUCHOMEL, *Čtení o Jevíčku a Malé Hané*, Jevíčko 2007, 133 s.; F. PLECH, Jevíčko – městská věž, Jevíčko 2009, 53 s.

54) J. SUCHOMEL, *Krev, pot a slzy doby bronzové*, in: JZ, březen 2006, s. 12–13; J. SKÁCEL sen., *Pomníček v lese u Kladek*, in: JZ, březen 2006, s. 13–15; F. PLECH, *O zaniklém řemesle*, in: JZ, duben 2006, s. 12–14; L. ZBOŘIL, *Jevíčští kupci přepadeni v Brně*, in: JZ, duben 2006, s. 14–15; J. SUCHOMEL, *Jevíčský kodex z roku 1481*, in: JZ, duben 2007, s. 13–15; J. SKÁCEL sen., *Historie jevíčských zvonů*, in: JZ, listopad 2007, s. 19–21; F. PLECH, *O staromoravském rodu Gewiczer v Olomouci*, in: JZ, prosinec 2007, s. 13; F. J. SUCHOMEL, *Dnes řecko-římské zápasy*, in: JZ, září 2008, s. 10 (Gustav Frištenský a Vincenz Daněk z Šubířova); J. SUCHOMEL, *Theodor Kubíček, poslední voskař a bývalý starosta Jevíčka*, in: JZ, listopad 2008, s. 10; TESAŘ, *Paměti Jevíčka*, *Jak stalo se Jevíčko opět českým městem*, in: JZ, listopad 2008, s. 11, prosinec 2008, s. 11, leden 2009, s. 11, únor 2009, s. 11; Š. BLAŽEK, *Hudebníci Fallové a Jevíčko*, in: JZ, červenec 2009, s. 8; J. ZEZULA – M. SIVERA, *Významní rodáci Jevíčka – Josef Sedláček*, in: JZ, červenec 2009, s. 14; F. PLECH, *Eduard Bock – osobnost Malé Hané*, in: JZ, prosinec 2009, s. 14; J. SKÁCEL, *Vojenské manévry v roce 1923*, in: JZ, prosinec 2009, s. 14; F. ČÁDA, *Jevíčský kodex*, in: JZ, prosinec 2009, s. 15, leden 2010, s. 15, únor 2010, s. 15, březen 2010, s. 15, duben 2010, s. 15; J. SUCHOMEL, *Jevíčské hospůdky a restaurace dříve*, in: JZ, leden 2010, s. 13–14; Š. BLAŽEK, *Veduta města Jevíčka od Fr. B. Wernera*, in: JZ, duben 2010, s. 8–9; A. ŘEHOŘ, *65 let od osvobození Československa*, *Občané*

Jevíčka v nacistických věznicích a koncentračních táborech, in: JZ, květen 2010, s. 1, červen 2010, vkladný list s. 2, červenec 2010, s. 14; J. SUCHOMEL, *V Jevíčku skončila druhá světová válka*, in: JZ, červenec 2010, vkladný dvoulist s. 1, srpen 2010, s. 14; J. SUCHOMEL, *Rodina Tillů – lékárníků a obětavých vlastenců*, in: JZ, červenec 2010, s. 9, srpen 2010, s. 4; Š. BLAŽEK, *Který jevíčský kostel chrání sv. Florian?*, in: JZ, říjen 2010, s. 14, listopad 2010, s. 14.

55) J. ČAJOVÁ (podle rukopisu J. MACKERLEHO), *Z historie domu č. 5 v Jevíčku (dnes Kostelní 43)*, in: JZ, září 2007, s. 15–16; E. TUTSCH – J. MACKERLE, *Staré Jevíčko (1937)*, JZ, únor 2008, s. 9, březen 2008, s. 9, duben 2008, s. 9, květen 2008, s. 11, červenec 2008, s. 11, srpen 2008, s. 11, září 2008, s. 11, říjen 2008, s. 11; F. TOVÁREK, *Metla boží, Malá Haná ve vojnách XVIII. a XIX. století*, in: JZ, březen 2009, s. 11, duben 2009, s. 11, květen 2009, s. 15, červen 2009, s. 15, červenec 2009, s. 15, srpen 2009, s. 15 (text z roku 1946); J. VRBKA, *Pověsti z Malé Hané*, in: JZ, červen 2010, s. 15, červenec 2010, s. 15, srpen 2010, s. 15, září 2010, s. 15, říjen 2010, s. 15, listopad 2010, s. 15, prosinec 2010, s. 15.

56) D. CENDELÍN – P. BOLINA – D. ADAM, *Jevíčko na cestě z Prahy do Olomouce v období raného středověku*, Jevíčko 2010, 86 s.

57) J. ZEZULA, *Několik poznámek k historii podnikání na Jevíčsku*, in: MVL 17, 2006, s. 42–45; O. KOUDELKA, *180 let sklárny v Úsobrně*, in: MVL 18, 2007, s. 32–35; J. ZEZULA, *Veduta Jevíčka od F. B. Wernera*, in: MVL 19, 2008, s. 18–23; F. VÍCHA, *Příběh jednoho domu*, *Proč ještě není dům v Jevíčku, okr. Svitavy, Horní Farní 178, pod přímou památkovou ochranou?*, in: MVL 19, 2008, s. 28–33; J. ZEZULA, *Dva pohledy na vedutu Jevíčka od Fridricha Bernarda Wernera*, in: MVL 20, 2009, s. 16–19; Š. BLAŽEK, *Veduta města Jevíčka od Fridricha Bernarda Wernera*, in: MVL 20, 2009, s. 20–27; J. ŠMERAL, *K ikonografii Jevíčka v 18. století*, in: MVL 20, 2009, s. 28–33.

58) *Lidová kultura*, *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2007, 1586 s. Recenze: M. MELZER, VVM 60, 2008, s. 217–218; J. MARTÍNKOVÁ – K. SEVERIN, *Poznámky z národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, in: PČMS, sv. 9, 2008, s. 295–311.

PŘISPĚVATELÉ DO SVAZKU 12

PhDr. František Hoffmann, CSc., Praha
Věra Kašparová, studentka Fakulty restaurování
Univerzity Pardubice v Litomyšli
Mgr. Jan Kapusta ml., Galerie výtvarného umění v Náchodě
Mgr. Eva Kolářová, Regionální muzeum v Litomyšli
PhDr. Jana Martínková, Kulturní služby města Moravská
Třebová – městské muzeum
Mgr. Oldřich Pakosta, Státní oblastní archiv Zámrsk –
Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli
Mgr. Vladislava Říhová, Ph.D., Fakulta restaurování
Univerzity Pardubice v Litomyšli
PhDr. Milan Skřivánek, Litomyšl
PhDr. Jiří Šmeral, Muzeum Komenského v Přerově,
Katedra historie FF UP Olomouc
Marian Velešík, student Přírodovědecké fakulty UP Olomouc
Mgr. Vladimír Velešík, Gymnázium Svitavy
Bc. Vladimír Velešík ml., student Filozofické fakulty UP Olomouc

PŘEKLADY RESUMÉ DO ANGLIČTINY

Mgr. Jolana Novotná, Cerekvice nad Loučnou

PŘEKLADY RESUMÉ DO NĚMČINY

Ing. Günter Fiedler, Dvůr Králové nad Labem

REDAKČNÍ POZNÁMKA

Zásady redakčních úprav jsme oproti předcházejícím svazkům neměnili. S jazykovou úpravou kmenových článků nám opět pomohla pí Lenka Košková, které tímto stejně jako i ostatním spolupracovníkům, zejména Pavle Dvořákové a Stanislavu Vosykovi, děkuji.

Milan Skřivánek

Pomezí Čech, Moravy a Slezska

svazek 12

Vydalo Regionální muzeum v Litomyšli
ve spolupráci se Státním oblastním archivem Zámrsk –
Státním okresním archivem Svitavy se sídlem v Litomyšli

Redakční rada: Martin Boštík, René Klimeš, Oldřich Pakosta,
Milan Skřivánek (vedoucí redaktor), Stanislav Vosyka
Adresa redakce: Regionální muzeum v Litomyšli,
570 01 Litomyšl, tel. 461 615 287,
e-mail bostik@rml.cz, fax 461 614 626.
Informace o charakteru příspěvků a jejich formální úpravě
viz na adrese www.rml.cz.
Nevyžádané příspěvky se nevracejí
Redakční uzávěrka: 31. srpna 2011
Grafická úprava: Zdeněk Ziegler
Na předsádce použito výřezu z tzv. Josefského vojenského mapování
znázorňujícího okolí Svitav a Moravské Třebové
(Národní archiv v Praze)
Sazba: Státní oblastní archiv Zámrsk –
Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (Pavla Dvořáková)
Náklad: 150 výtisků, 1. vydání
Tisk: H. R. G. Litomyšl, spol. s r. o.

Litomyšl 2011
ISBN 978-80-904064-6-9

Obr. č. 16 k článku Milana Skřivánka na s. 48–131/ Skupina keřů růží (*Rosa gallica L.*) na Růžovém paloučku (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

Obr. č. 17 k článku Milana Skřivánka na s. 48–131/ Květ růže (*Rosa gallica L.*) na Růžovém paloučku (v majetku Spolku přátel Růžového paloučku).

Obr. č. 5 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Prostřední výjev z výmalby chrámové lodi – zvolení světce biskupem (foto: autorka).

Obr. č. 6 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Výmalba presbytáře – holubice v kruhové paprsčité svatozáři symbolizující Ducha svatého; beránek ležící na knize; výjev pelikána s mláďaty (foto: autorka).

Obr. č. 8 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Hlavní oltář sv. Mikuláše (foto: autorka).

Obr. č. 9 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Oltář Panny Marie (foto: autorka).

Obr. č. 10 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Oltář sv. Anežky České (foto: autorka).

Obr. č. 11 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Oltář Nejsvětějšího Srdce Páně (foto: autorka).

Obr. č. 12 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Oltář sv. Filomeny (foto: autorka).

Obr. č. 13 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Boží hrob (foto: autorka).

Obr. č. 15 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Křtitelnice (foto: autorka).

Obr. č. 16 k článku Věry Kašparové na s. 165–225/ Kazatelna (foto: autorka).

Obr. č. 1 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/ Japonsko: Samurajská přilba – nejexotičtější předmět ve sbírce uniforem a stejnokrojů (inv. č. 9D–55; foto: Jaroslava Motyčková).

Obr. č. 2 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/ *„Pickelhaube“*, model 1860 (inv. č. 9D–41; foto: Jaroslava Motyčková).

Obr. č. 3 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/ Rakousko-Uhersko: Hulánská čapka štábních důstojníků, model 1910 (inv. č. 9D–43; foto: Jaroslava Motyčková).

Obr. č. 4 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/ Rakousko-Uhersko: Dvourohý klobouk litomyšlských ostrostřelců (inv. č. 9D–31; foto: Jaroslava Motyčková).

Obr. č. 5 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/
Litomyšl: Čepice Hnízda kosů litomyšlských s nápisem *ObrKos Kancelist*, která patřila Janu Laubovi
(inv. č. 9D–151; foto: Jaroslava Motyčková).

Obr. č. 6 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/
Rakousko-Uhersko: Postilionský kabátec zhotovený dle předpisu z roku 1838
(inv. č. 9D–87; foto: Jaroslava Motyčková).

Obr. č. 7 k článku Evy Kolářové na s. 226–232/
Rakousko-Uhersko: Vojenský instruktážní šátek
(inv. č. 9D–2; foto: Jaroslava Motyčková).